1914

10–12

TABLA DE MATERIE

a

Volumului XXXV

(ANUL IX, NUMERELE 10, 11 şi 12)

I.—Literatură

Pag.

Botez Demostene.—Cînta o catirincă (Versuri) . . . 27
Galaction G.,—Salomeia Michaeli . . . 43
Mironescu Const..—Şoapte (Versuri) . . . 140
Papadat-Bengescu Hortensia.—Sephora . . . 5
Sadoveanu Izabela.—Geneva şi războiul mondial (Note şi impresii) . . . 198
Vissarion C. I.,—O întîmplare veche . . . 110

II.—Note pe marginea cărţilor

Galaction G.,—Printre tomuri brăcuite (Nevestele lui Moş Dorogan) . . . 203

III.—Documente omeneşti

A. B.,—Cum am devenit socialist . . . 103

IV.—Studii.—Articole.—Scrisori din ţările romîne şi din străinătate

Bădărău A. T.,—Cum se formează munţii . . . 154
Drouhet Ch.,—Modelele franceze ale teatrului lui Alecsandri. III. (Scenarii, situaţii şi personagii imitate în comediile în proză) . . . 13
Ene Ernest.—Războiul european şi criza noastră economică . . . 141
Lapteş N., dr.,—Mortalitatea copiilor la ţară . . . 29
Petrovici I.,—Spencer şi problema cunoştinţei . . . 64

Profiri N.—Aspectul exterior al Parisului (Studiu sumar de sistematizarea orașelor) . . . 125
Nour Alexis.—Problema romino-ruteană (O pagină din marea restaurare a națiunilor) . . . 167
" " Scrisori din Basarabia: Basarabia de la 1912 încoace (După vizita țarului.—Izbucnirea războiului.—Mentalitatea lumii rusești.—Spre „Meca" libertății.—Starea spiritelor din Basarabia.—„Primejdia rominească".—Spre Galiția.—Jalea și demoralizarea.—Huideo, Nemților interni!—Cazul unei vrednice rominee.—Pacifiștii și „inocentienii".—Frica de cuvinte.—Frica de aeroplane.—Frica de tot.—Raidul Turcilor în Basarabia.—Moartea ministrului L. A. Casso.—Basarabia neîntrecută în opera de ajutorare.—Aminul rachiului!—Viitoarea inviere a „vodcăi"...) . . . 294
Stere C.—Rominia și războiul european . . . 207
Weiss Aureliu.—Cazul Oscar Wilde . . . 87

V. Cronici.

Alexandrescu C.—Cronica teatrală—Iași (Însemnări.—O aventură frumoasă.—Gustul viciului.—Procuror și apaș.—Fiul din America.—Rîndunica.—Alte piese) . . . 264
Arghezi T.—Cronica teatrală — București (Teatrul Național: Andrei Braniște de d. Marin Simionescu-Rîmniceanu) . . . 275
Bianu V.—Cronica științifică (Considerațiuni generale asupra radioactivității) . . . 279
Ioachim M. V.—Cronica socială (Cooperativele de meseriași în Rominia) . . . 251
Malleziann Const., dr.—Cronica financiară (Din politica băncilor de credit și a băncilor de emisiune germană) . . . 255
Sevastos M.—Cronica veselă (Politica externă) . 240
Topîrceanu G.—Cronica veselă (Despre lună...) . 231
Teodorescu Ion.—Cronica economică (Comerțul mare de cereale în Rominia) . . . 242

VI.—Miscellanea

— Ion Creangă.— † D. Anghel.—Ludwig Franck.—Din victimele războiului.—Înștiințare . 309

VI.—Recenzii

Bogdan A. N.—Orașul Iași (G. P.) . . . 320
Dobrogeanu-Gherea C.—Războiu sau Neutralitate (I. B.) . . . 316
Drouhet Ch.—Alecsandri poet liric și romanticii francezi (C. A.) . . . 319
Hogaș C.—Pe drumuri de munte (T. G.) . . 315
Herovanu Eugen.—Tratat teoretic și practic de Procedură Civilă. Vol. I, prima fascicolă (E. T.) 317
Philippide A.—O rămășiță din timpuri străvechi: jioară=cristal (G. P.) . . . 320
Popovici Iosif.—Dialectele Romîne (Rumänische Dialekte). IX Dialectele romîne din Istria, Partea I: Referințele sociale și Gramatica (G. P.) . . . 321
Seippel Paul.—Romain Rolland (Rd. S.) . . 321

VII.—Revista Revistelor

Bolez P. Eugeniu.—Chestiunea Dunărei și strîmtorile 323
Dorchain Auguste.—„La Marseillaise" . . 326
Formont Maxime.—Războiul intelectual . 325
J. E. G. Montmorency.—Shakespeare și Războiul . 326
" " Cervantes și Războiul . 327
" " Patriotismul și Caracterul . 327
Lacour-Gayet G.—L'opinion roumaine et la guerre présente . . . 325
Moisil C.—Monete și tezaure monetare . . 324
Năsturel V. V., general.—Interpretarea mobililor eraldice de pe monetele Țării Romînești . 324
Sydney Brooks.—Presa în timpul Războiului . 327
Sir Arthur Quiller-Couch.—Compoziția în „Macbeth" 328

1914 ANUL IX OCT., NOEMB., DEC., No. 10, 11, 12.

Viaţa Romînească

Directori: C. STERE şi DR. I. CANTACUZINO

SUMAR:

Hortensia Papadat-Bengescu . . . . . . Sephora.
Ch. Drouhet . . . . . Modelele franceze ale teatrului lui Alecsandri. III. (Scenarii, situaţii şi personagii imitate în comediile în proză).
Demostene Botez . . . . Cînta o catirincă (Versuri).
Dr. N. Laptes . . . . . Mortalitatea copiilor la ţară.
G. Galaction . . . . . . Salomeia Michaeli.
I. Petrovici . . . . . . Spencer şi problema cunoştinţei.
Aurelia Weiss . . . . . Cazul Oscar Wilde.
A. B. . . . . Documente omeneşti (Cum am devenit socialist).
I. C. Vissarion . . . . . O întîmplare veche.
K. Profiri . . . . Aspectul exterior al Parisului (Studiu sumar de sistematizarea oraşelor).
Const. Mironescu . . . . Şoapte (Versuri).
Ernest Ene . . . . Războiul european şi criza noastră economică.
T. A. Bădărău . . . . . Cum se formează munţii.
Alexis Nour . . . . . . Problema romîno-ruteană (O pagină din marea restaurare a naţiunilor).
Izabela Sadoveanu . . . . Geneva şi războiul mondial (Note şi impresii).
G. Galaction . . . . . . Note pe marginea cărţilor („Nevestele lui Moş Dorogan").
C. Stere . . . . Romînia şi războiul european.
G. Topirceanu . . . . . Cronica veselă: Despre lună... (O serie de parodii uşoare).
M. Sevastos . . . . . . Cronica veselă (Politică externă).
Dr. Ion Teodorescu . . . Cronica economică (Comerţul mare de cereale în Romînia).
V. M. Ioachim . . . . . Cronica socială (Cooperativele de meseriaşi în Romînia).
Dr. Const. Maltezianu . . Cronica financiară (Din politica băncilor de credit şi a băncilor de emisiune germane).
C. Alexandrescu . . . . Cronica teatrală—Iaşi (Însemnări.—O aventură frumoasă.—Gustul viţiului.—Procuror şi apaş.—Fiul din America.—Rîndunica.—Alte piese).
T. Arghezi . . . . Cronica teatrală—Bucureşti (Teatrul Naţional: Andrei Branişte).
V. Bianu . . . . Cronica ştiinţifică (Consideraţiuni generale asupra radioactivităţii).
Alexis Nour . . . . . . Scrisori din Basarabia (Basarabia dela 1912 încoace: După vizita ţarului.—Izbucnirea războiului, etc. etc.).
Miscellanea . . . . . . Ion Creangă.—† D. Anghel.—Ludwig Franck.—Din victimele războiului.—Înştiinţare.

Recenzii: C. Hogaş, „Pe drumuri de munte".—T. G.—C. Dobrogeanu-Gherea, „Războiu sau Neutralitate".—I. B.—Eugen Herovanu, „Tratat teoretic şi practic de Procedură Civilă".—E. T.—etc., etc..
Revista revistelor: Eugen P. Botez: „Chestiunea Dunării şi strîmtorile", etc., etc...

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Str. Cuza-Vodă 52

Viaţa Romînească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcţia d-lor Prof. Univ. C. STERE şi Dr. I. CANTACUZINO

Condiţiile de abonare

Abonamentul începe **numai** *cu No. 1 (Ianuar) şi No. 6 (Iulie) ale fiecărui an* şi se plăteşte *întotdeauna* **anticipat**.

Abonaţii cari nu-şi vor achita abonamentul în *mod direct* vor trebui **să suporte cheltuelile de încasare**, *4 lei pe an, 2 lei pe ½ de an.*

Preţul abonamentului este:

IN ŢARA:

Pe an	18 lei
Pe jumătate de an	9 „
Un număr	2 „

Pentru învăţători, preoţi de sat, funcţionari săteşti, studenţi şi elevi, abonamentul costă 15 lei pe an, 7.50 pe jumătate de an.—(Aceştia pot plăti în trei rate a câte 5 lei trimise cu anticipare).

IN UNGARIA ŞI BUCOVINA:

Pe an	18 coroane
Pe jumătate de an	9 coroane
Un număr	2 coroane

IN BASARABIA:

Pe an	8 ruble
Pe jumătate de an	4 ruble
Un număr	1 rublă

IN STRAINĂTATE:

Pe an	22 lei
Pe jumătate de an	11 lei
Un număr	2 lei 50 b.

Pentru Autori

Se aduce la cunoştinţa autorilor că manuscrisele primite la redacţie nu se înnapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înştiinţaţi, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugaţi să ne comunice şi onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcţiunea Revistei.

Viaţa Romînească

Viaţa Romînească

Revistă literară şi ştiinţifică

Directori: C. STERE şi DR. I. CANTACUZINO

VOLUMUL XXXV

ANUL IX

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Str. Cuza-Vodă No. 52

1914

Sephora

Era până atunci lumină mare, și dintr'odată s'a lăsat noapte, nu cum se lasă gene pe ochi, ci cum cade un capac mat și moale.

Ședeam una în fața alteia, Myriam și cu mine, de vorbă fără cuvinte.

Mi-a sbîrnîit atunci undeva, într'un colț de minte, gîndul că trebue să aprind lumina.

Gîndul deabia venit, s'a stins. Și, nici cînd a sosit porunca prea slabă, nici cînd s'a dus, brațul meu leneș pe marginea de jeîț nu s'a mișcat. Atunci, cu un glas tărăgănit parcă din adîncul adormit al ființei, am zis: „Povestește-mi ceva!" Și acum Myriam povestește și eu ascult.

. . . .

— Sephora e 'o fată, o picătură închegată în forme frumoase din sîngele nostru ebraic, neamestecat. Ea are ochi rotunzi și limpezi, care nu spun nimic, decît că sînt oglinzi în care să se poată străvedea vanitatea bărbătească. Deasupra ochilor fără umbre, cu luciu de suprafață ca apele fără adîncime, arcul sprîncenelor abia umbrit în pielița arcadei, amintește un portret celebru.

Fruntea e largă și netedă, cu culori lustruite, ca puse pe o paletă cu uleiuri proaspete: înapoia ei deabia se adăpostește un mic gînd îndărătnic; fruntea fără gînduri a albei Sephora, e odihnitoare.

Ovalul, e mai perfect decît la madonele nemișcate de pe ușile de biserici. Nasul, e pus acolo pentru armonia figurii, nu alterează *nimicul* frumos al întregului, și gura care rîde

mereu, are ceva din enigma zimbetelor celebre, zimbetelor care poate nu ascund nimic, decît intenția de a înșela sute de ani eterna prostie omenească, care își caută răspuns unor întrebări inexistente, pe închegatele buze ale morților, din pietrele mute ale Egipetului și din surzimea Nirvanei.

Ce face Sephora? Ea nu poate trece mută, cu ochii rotunzi, cu obrazul alb și neted, cu fruntea lină, cu gura rizătoare, printre oamenii grăbiți, fiindcă Sephora în tumultul destinelor e o forță a răului, înveșmîntată cu amăgitoarea formă a frumosului, și îi trebue un mijloc de a-și desăvîrși menirea.

Salomea dansează, Dalila desmeardă, Estera se roagă,—Sephora cîntă.

Ce glas are Sephora și cum cîntă? nu știe nimeni, fiindcă glasul e al Sephorei, și nu îl poți închipui singur, ci numai eșit din ea, din trupul ei tînăr de ingenuă perversă; vocea ei nu are sunet în sine, fiindcă are ochii, carnea, părul și rîsul tînăr al Sephorei. De aceia, toți cei care vor să vorbească de glasul ei, fără voia lor nu spun nimic de el, ci numai de ea. Ea nu trimite, în unde calde ce se ridică și se încovoae, cuvîntul frumosului către cei ce ascultă,—glasul ei subțire e lațul sirenei făcut să cheme ca un semnal, să fluere ca un șarpe, să prade nu să dea, să ardă nu să aline, subțire ca firul lung de păr ce s'ar încîlci în jurul unei inimi, pe care trebue s'o tai ca să-l descurci din ea.

Sephora nu are încă puterea ei toată; deabia încearcă, deabia începe. Ea are nouăsprezece ani, mărturisește șaisprezece, și cel ce ascultă jură că minte și că nu are decît paisprezece.

E o copilă! Rîde mereu, sglobiu, și timbrul rîsului ei e cristalin; îți trebue o ureche de amantă, ca să deslușești în el zîngănitul metalic.

Sephora se joacă. E tînără, mînile ei de copil, se plimbă în voie, cu un foșnet ușor de gîdilat pe nervi; acel ce le simte ar zice și: «ajunge!» și: «mai vreau!»

Eu am văzut pe Sephora plecînd la drum cu un vecin. Se rugase să o ia, din bunătate. Vecina îi privea din prag cum se duc, privea fără grijă, și-i învăța de bine: „Să nu răcească fata... Să nu alerge... Bagă bine de seamă să-i dai de mîncare!"... Și omul zicea: bine!—și tot bine cugeta, iar fata rîdea mulțumitoare și totul era drept, luminos și curat; și s'au dus pe zăpada prăfuită a șoselei; a rămas vecina în prag fără grijă și cu surîsul bun pe buze,—dar avea în ochi niște cețe pe care numai eu le-am văzut, căci nu veneau din ea ca să le simtă, ci din jocul razelor de lumină. Și aerul era tot bun, curat și limpede. Il respira vecina adînc și liniștit, iar eu am simțit un miros ușor de ambră și de piatră arsă,—dar nu mirosea decît a zăpadă proaspătă...

Am văzut pe Sephora lîngă un flăcău tînăr. Curgea vioi în el, un sînge sănătos ca apa isvoarelor curate, era voinic și înnalt, și dorința lui lîngă mica Sephora, părea ca a vulturului pentru o rîndunică... Și mi-a venit deodată o largă milă de vultur.

Dar părul Sephorei cum e? E tocmai de culoarea coajei de castană bine coaptă, cu lustru de oliu din migdală de Ierusalim curată, și lung cît să se poată ascunde în pădurea lui bogată rușinea multor fețe.

Sephora e virgină, fiindcă nu a venit ceasul; dar castă nu e, *nici* nu a fost vreodată,—nu doar că cugetul ei e prea mînjit sau sufletul de pe acum întinat, ci pentrucă nu poți fi cast cînd porți, chiar neștiută, în tine, sămînța păcatelor ce vei face.

Copil? Copil! minunată curăție a naturii, purificare a ființii, colț rătăcit de raiu,—copil a trebuit să fie, ca să poată fi apoi femee, nu ca să întrupeze farmecul sfînt de tînără căpușă ce se va face răsură, ci ca să poarte în ea polenul rozelor purpurate.

Sephora e virgină, dar cînd va fi o curtezană, ea va părea încă o fecioară, cu ochii ei limpezi, cu gura fragedă, cu fruntea lină,—așa cum uneori infamia aprinde candele cu uleiuri sfinte la ușile Suburei.

Cînd Sephora va avea patruzeci de ani, alții vor jura că are douăzeci și pe atlasul fin al pielei deabia niște dungi mici, ca trase cu vîrful unui ac, vor apărea nevăzute.

Trupul Sephorei nu se va împlini niciodată, fiindcă el va trebui să fie vecinic fruptul verde în pofta căruia să se strepezească gustul.

Dacă aș avea pe cineva așa de drag mie, încît cînd plînge să-mi curgă lacrămi, cînd gîndesc el să cuvinteze, un fiu din carnea spiritului meu, l-aș smulge din drumul Sephorei. Iar dacă cumva, pe cartea unde în Planete se încîlcesc potecile destinelor aș vedea pe ale acestui fiu iubit, încîlcite cu ale Filistinei, aș ridica colțul perdelei de ceață ce ascunde viitorul, și i-aș arăta—poate zadarnic—pe Sephora vîndută răului.

Moisil, căruia îi zic „tîmpitul", a venit la Marele Rabin, și i-a spus cu glasul lui gîngav că: „Sephora renegata, trebue blestemată, fiindcă s'a dat cu creștinii și își tăgădueşte neamul". Și Rabinul l-a isgonit aspru: „—Numai Chrestos ereticul a zis că-s ai cerului cei săraci cu duhul! Ei sînt cîni ca tine, Moisil, fiindcă nu au chibzuita judecată. Pleacă și taci! Tatăl Sephorei e un demn evreu, chiar dacă a fost învins și n'a știut să agonisească bunuri. Îi fac unia vină, că a ars mîna care l-a ajutat, și a înșelat pe cel ce s'a încrezut în el, și a scuipat pe cel ce l-a îmbrățișat.

„Și muma ei e o minunată fiică de jidov. Și dacă spun unii că linge mîna pe care nu-o iubește, și cere celor ce știu să dea, și ia dela cei ce nu ascund, și laudă pe cei ce în suflet îi urăște, și hulește pe cei ce i se încred, și nu obosește niciodată mințind și umilindu-se pentru folosul alor ei,—lasă-i să zică!

„Dar dacă ei sînt buni Evrei, ea, Sephora ebreea, face pentru neam mai mult decît cămătarii ce storc bunurile celor nevrednici, decît cel ce măsură strîmb nemernicilor ce nu privesc cîntarul, decît cei ce sărută haina, apoi vînd pe stăpînul îngîmfat de lingușire:—Sephora va suge chiar sîngele și va roade carnea smintiților, ea va slăbi și obosi vlaga însăși a celor netrebnici. Ea e aleasă, cum a fost Salomea, Dalila și Estera.

„Eși Moisil, cîne neștiutor!"

Așa a vorbit Rabinul. Moisil a plecat tupilat și în urma lui bătrînul zicea turburat:

„Și cine a spus că ei sînt nevrednici? Ei nu pot avea închinăciunea milei; celor fugăriți, cărora toiagul le-a deschis mările ca să ducă departe rușinea rătăcirii, le trebuesc legile tari ale urii. Ei au bătut la porțile popoarelor, și i-au primit ciomegile, ori au intrat în vre-un tîrg în sărbătoare și pe cînd se înnălțau cîntecele și orgiile, s'au furișat pe după garduri; au pătruns în vre-o nepăsătoare grădină unde fructul crește bogat și unde sufletele sînt bune ca cerul albastru, ca soarele cald, ca iarba fragedă de munte, și au stat sub biciu, sub mantie, sub mască, ori sub îngăduirea voiei bune, culegînd fărmitura pe care altul a lepădat-o sau risipa orgiei celui netrebnic și bogat, sau paiul holdelor sătule. Legile lor sînt ale cruzimii.

„De ce n'au închis porțile? De ce nu și-au păzit holdele? Pietrele care se rostogolesc mult, se rotunjesc în drumul lor. Ele par netede și line, și toată tăria lor de ruptură de stînci, toate tăișurile și muchile și le au pe dinăuntru; și națiile care s'au rostogolit

prin văile lumii, au trebuit să îmbrace luciul înșelătoriei și lunecușul minciunei, ca să trăiască.

„Cînd a plecat Jidovul rătăcitor, a lăsat scrisă pe țara Israelului, istoria virtuților de neam, tot atît de generoase ca ale voastre. De atunci încolo a scris epopeea rătăcitoarei umilințe, a încărcat pe mantaua lui de emigrat colbul drumurilor, și pe sufletul lui de isgonit, cași în traistă, a agonisit josnicia pomenelor; apoi le-a trecut moștenire fiilor lui, care au umplut ungherile pămîntului cu oștile lor mercenare, și în ei ele au renăscut sub alte nume și însușiri, și din arme de apărare s'au făcut tăiușuri de primejdie, din răbdările supunerii, germenii dominațiunii.

„A cui e vina? I-a înnarmat destinele în lupta existenții, cu armele de care au nevoe. Rămîne totuși mantia lui Samson și Herod și Solomon împăratul, pe care au sdrențuit-o pe spinii drumurilor...

„Innalte învățăminte pentru Seminții! Căci nu se știe pe ce loc, Puterile neînțelese vor despica mările neamurilor și vor scufunda treptele domniilor!

„Să-și întărească zidurile ce le înconjură țările, acei cărora le-a dăruit norocul să stee în insulele roditoare, picate ca din mana cerească, între colane de munți și larga vale a apelor albastre; să și le întărească nu din pietre, ci din virtuți. Să nu lase porțile cetăților deschise, jucînd și bucurîndu-se, pe cînd se strecoară semințiile amărăciunilor. Acei ce rătăcesc, ei și-au încuiat porțile sîngelui, au clădit cu mînile lor de exilați turnul de bronz al apărării ginților, ei sînt în luptă pregătiți cu armele lor. Țineți-vă curate rîurile sîngelui nobil cu care atît vă mîndriți! De ce nu vă reculegeți și voi apărările?"

Așa zicea Rabinul!

Vocea Myriamei se înnălțase în întuneric, ca a unei preotese; părea că sunetul glasului ei ridică turlele de bronz ale neamului,—în el tremura basmul Jidovului rătăcitor; părea că Bibliile vechi ebraice își poartă legendele, în turburarea profetică a cuvintelor, ce sunau ca trîmbițe și goarne, din vîrfurile Jerichonului.

M'am trezit în picioare, și mînile întinse păreau a căuta un scut uriaș. Am zis: „Da!... Să-și întărească cetățile... să-și închidă porțile!..."

Myriam m'a oprit:

— Poate că mai tîrziu, pe toate țarinele lumii, se vor ne-

tezi munții, și se vor închega rîurile, și vom fi cu toții frați ca dedemult...

— Da, Myriam... mai tîrziu, cînd se vor netezi munții și se vor închega rîurile, atunci pe netedele pajiști ale înfrățirii...

Myriam cu vorba acum moale și parcă stinsă:

— Rabinul e un om vechiu, un om dedemult... se hrănește din lupte ce nu mai sînt. Nu sîntem, înșine noi amîndouă, simbolul înfrățirii? Nu ne iubim, nu ne încovoiem cugetele și nu ne amestecăm sufletele?

— Da, ne iubim Myriam... Noi sîntem indivizi, nu sîntem popoare... Vrei să aprind?

— Dimpotrivă, întunecă dacă poți...

Am rîs: — Degeaba! Cît timp nu putem stăpîni, în noi, lumina și întunericul...

Myriam murmura: — Da, din mine acum se împrăștie o dulce lumină. Am văzut pe Sephora lîngă cel pe care-l iubesc, și sufletul meu a pălit și s'a înfiorat de teamă, ca un copil plăpînd și fără apărare, și inima mea și-a încrucișat mînile, ca să se închine unui Dumnezeu dulce și îndurător ca al vostru, cum un prunc gingaș așteaptă scăpare dela cer!... Apoi inima mea a reînflorit...

Părea că iubitul e un David minunat, și eu o extatică Sulamită, și ne învăluia în mijlocul ospățului bogat o pînză țesută fir cu fir din amor sublim, și mîna mea ce sta departe de a lui o simțeam strînsă, topită într'a lui, și trupul meu ce sta cuminte și purificat din frumusețea iubirilor adînci, era nimicit, absorbit în privirea lui tare și caldă... Și eram numai logodnicii dorinții, promișii voluptății și neofiții fericirii... Și atunci, pe covoare minunate, unde soarele pătimaș de orient așternuse în mătasa lînelor moi și parfumate toată desmerdarea arabescurilor voluptoase, a apărut Sephora... Și i-am surîs, cum surîzi cînd iubești, ca să împrăștii de pe buzele tale sărutul primit în raze de bunătate, asupra celor ce nu sînt unși cu oliul divinelor mirturi de iubire; i-a surîs și împărătescul cîntăreț, și amîndoi i-am spus cuvinte bune, ca să ne mai iubim odată pe cuvintele ce-i spuneam... Și era peste tot o boare de lumină făcută din suflul tuturor amorurilor minunate, care din suflări se făcuse lucire. Și Sephora ședea ca o cupă frumoasă dar goală, cînd un glas scump de soră a început să resfire în cuvinte părul Sephorei, și să-i prețuiască ochii, să-i slăvească trandafirii obrajilor și fructul buzelor tinere... Și deodată mi-a părut că sînt o sclavă lepădată pe lespedele unei pieți, și că ascund sub văl cernit fruntea învoltată de soarele mijlociu al vieții, pe cînd în bîlciul josnic al iubirilor pîngărite, David, biblicul cîntăreț, era un Herod senil care asculta,—răsfirînd pe boabe de chihlibar, cu degetele lui păroase, de fiecare mărgea o zestre de frumusețe de serai... parc'ar fi avut în față juncană de rasă, căutată pe dinți și încheeturi. Și deodată în mine s'a înfipt junghiul crud a trei cuțite: frica de el, mila de mine și durerea de glasul dulce și scump ce fără voe oferea pe Sephora.

Și acel pumnal intrase mai adînc... glasul sorei.

Am îngenunchiat cugetul meu zicîndu-i: „De ce? E oare iubirea mea vinovată? Nu m'ai vroit tu singură, Sulamită închisă într'o învelitoare oare-care, înadins plăsmuită ca să iubesc pe David, împărătescul cîntăreț? Sau poate stă scris pe piatra soartei, ca să iubesc în durere și înecată in sîngele inimii mele?..."

Și tot așa cum nu puteam suferi decît cu pleoape închise dulcea împrăștiere a luminilor fericirii, acum am deschis privirea dreaptă pe chipul primejdiei, cum fac sufletele viteze,—și am așteptat.

Firește acum cupa frumoasă ce era Sephora, se umpluse cu veninul ispitei, și mîna mea topită în mîna iubitului aștepta să simtă cum se urcă în el drojdia dorinților perverse, și trupul meu topit în ochii lui, aștepta ca, gonit din ei, să moară...

Și n'a murit... Și iar s'au așternut covoare de Siraz și sub văluri de ametist am fost o Sulamită lîngă David, sublimul.

Așa am văzut pe Sephora alături de cel pe care îl iubesc,— și am tremurat!...

— Cresc, Myriam, pretutindeni, pe lutul tuturor popoarelor, flori cu parfumul așa îndoios și poame cu gust de acesta strepezit, dar în adevăr, această a ta Sephoră, tocmai fiind un strop din sîngele vostru neamestecat, ne dă aci un răsad minunat..."

Ce urît sunau cuvintele mele, în aerul îngreuiat de miresmele din care, ca dintr'un jar ascuns sub cenușă, Myriam ridica temple din tămîia amintirilor!

Ea nu mă auzea... urma firul vedeniilor ei lăuntrice, și în glasul ei simțeam sbuciumul, cum se sbate ca o pînză sub buza vînturilor calde:

— Cum vorbește Sephora? Ea nu are nevoe să-și măsoare vorbele... e o copilă nevinovată și aruncă fără sfială lațul. Se oferă cu naivă sfruntare, se promite cu nerușinată inconștiență, împrăștie perversele ispite de poamă crudă, cu neobrăzarea ino-

cenții... Cași cum inocența e vreodată impudoare! cași cum inocența nu poartă dintru început simțirea de a se învălui și ascunde în pînza curăției albe! Cași cum precugetata cutezanță poate purta vestmîntul pudic al instinctului feciorelnic, care, dintr'o pornire de apărare instinctivă, roșește chiar de cuvinte neînțelese.

Sephora, copila neștiutoare, chiamă din fundul abiselor unde dorm în om instinctele— josnicia gusturilor, și cu mînile ei mici ce se joacă, cu glasul ei dulceag și tărăgănit ce se alintă, răspîndește împrejuru-i parfum de luxură..."

Am întins brațul și am aprins. S'a deslușit o masă în trei colțuri, un scaun de bambus, chipuri în rame, o glastră cu un phoenix anemic...

Atunci Myriam a zis:

— Mă va întreba vre-un prieten, căruia poveștile mele îi dau dor de ducă spre orizonturile sufletului meu, unde e Sephora?—ca să o vadă și să o cunoască. Îi voi spune și numele și locul, și poate că nu o va recunoaște. De cîte ori acel care a prins pe pînză omul dinăuntru, nu a înfăptuit o ființă ce nu se recunoaște singură și pe care nu o recunosc nici alții dintr'odată?...

Eu însă poate voi rupe portretul în ziua cînd Sephora îmi va apare o biată copilă ce luptă din greu cu soarta, și cîntă și plînge.

Poate că Sephora va fi o învinsă? Sînt oameni ce nu-și pot da niciodată măsura, fiindcă nu au fost puși în fața puterilor cu care să se poată măsura.

Totuși eu cred, ca Rabinul cel mare, că în vrednicul neam a lui Israel, al cărui imperiu scris pe fața apelor nu s'a șters ci s'a mărit și întins, și ale cărui palate înnălțate pe apele nisipului nu s'au dărîmat, Sephora ca Judith, Dalila, Esther, Salomea, e fala unui neam, purtînd eternul stigmat al Evei, pentru gloria rasei".

Deodată lumina a clipit, și în întuneric au căzut cele din urmă cuvinte ale Myriamei:

— Poate că aruncînd peste fața mea, ce va urî în curînd obrazul omenesc, o pînză cenușie, nu voiu mai vedea urîtul rînjet al vieții, dar alții vor vedea după mine cum s'a uscat iarba tinereții pe unde a trecut Sephora..."

Hortensia Papadat-Bengescu

Modelele franceze ale teatrului lui Alecsandri. III.

Scenarii, situații și perzonagii imitate în comediile în proză.

III

Creație originală în ce privește caracterele, *Lipitorile satelor* sînt din punctul de vedere al intrigii o localizare, în care textul francez e urmat de foarte aproape.

Imitația strînsă a originalului e însă o excepție în lucrările dramatice ale lui Alecsandri, care, de obiceiu, transportă în comediile sale cîteva elemente ale unui model străin, asociindu-le cu elemente provenite din alt text sau izvorîte din propriul său fond și făcîndu-le să-și piardă aspectul exotic atît prin transformările la care le supune cît și prin ambianța în care le introduce.

Astfel uneori adoptă nu atît detaliile acțiunii dintr'o piesă cît mecanismul închegării lor, nu întîmplările dar combinația lor, nu intriga dar ideia din care derivă comedia și schema acesteia. Un astfel de raport leagă vodevilul său *Florin și Florica* cu *Les Marionnettes* de Picard,[1]) piesă rămasă în tot decursul primei jumătăți a veacului trecut în repertoriul Comediei Franceze, al cărui spectator asiduu era Alecsandri cînd se afla la Paris. Comedia aceasta e foarte cunoscută din cauza dibăciei construcției sale care a dat naștere la mecanismul întregului repertoriu al lui Scribe.

În urma morții unchiului său, Marcelin, un învățător de sat, ajunge stăpînul unei averi însemnate. Soarta a schimbat de pe o zi pe alta nu numai situația sa materială, dar și sentimentele sale: nu mai vrea să se însoare cu țărăncuța Georgette, nevrednică de bogăția sa, de spiritul, de distincția, de inteligența pe care acum i le recunoaște toată lumea.

Îl muncește gîndul să iea pe o doamnă din lumea mare, pe D-na de Saint-Phar, în castelul căreia servește logodnica sa. Cumpăna soartei îl prăvale brusc pe Marcelin și o înalță pe Georgette; printre hîrtiile rămase dela unchiul din Paris, se găsește o scrisoare care revocă testamentul și lasă întreaga avere Georgetei. Marcelin e abătut. Din fericire Georgette, care are inimă bună, după ce-l umilește puțin dîndu-i lecția cuvenită, îl asigură că-și va ține făgăduiala și-l va lua de bărbat.

Oscilarea aceasta a soartei care, odată cu ridicarea neașteptată a unuia din îndrăgostiți, îi schimbă și sentimentele, e i-

1) Piesa, din 1806, face parte din *Suite du répertoire du théâtre français*, T. XX, Paris, Dubo, 1823.—Republicată de editorul Garnier, s. d.

deia dramatică pe care Picard o demonstrează prin intîmplările din comedia sa. Versul din Orațiu ce l-a ales ca motto :

Duceris ut nervis alienis mobile lignum :

titlul și subtitlul piesei : *Les Marionnettes ou un jeu de la fortune* ; vorbele personagiului epizodic, păpușariul Gaspard : „sîntem mînați de pasiunile noastre care și ele se supun întîmplărilor" sau : „capul oamenilor e o sfîrlează împinsă cînd încoace cînd încolo după cum bate vîntul", învederează această idee dramatică din care purcede și întreaga acțiune și acel joc alternativ de suire și de pogorîre a personagiilor.

Să trecem la *Florin și Florica*. Amăgit de intrigantul paraclisier Colivescu, Florin socotește că el e moștenitorul cucoanei Tudosiea și disprețuește pe Florica pe care mai înainte vroia s'o ia de nevastă. La judecătorie însă s'a dat de testamentul cucoanei care a crescut pe cei doi orfani : adevărata moștenitoare e Florica. La rîndul ei umilește pe Florin. Dar purtarea ei e prefăcută : a vrut să se răzbune în contra vinovatului ei tovarăș din copilărie ; în curînd îl iartă și dînsul își recunoaște greșala : „Ascultă Florică ! Am fost un ticălos mai dinioare...., m'am purtat cu tine ca un mișăl și nu mai sînt vrednic nici să-ți sărut mîna...." Tot așa se exprimase Marcelin către Georgette : [1] „Non, la fortune est à vous ; vous la méritez mieux que moi. Vouz avez acquis le droit de me mépriser, et je n'ai pas celui de m'en plaindre".

Aceiași idee dramatică ca și la autorul francez, enucleată de cele cîteva elemente de filozofie a vieții ce-i dădeau oarecare valoare, a zămislit intriga și mecanismul incidentelor din piesa lui Alecsandri. Intr'un scurt vodevil nu erau însă la locul lor considerațiile morale din comedia în cinci acte a lui Picard ; același motiv de conveniență cu genul piesei au adus înlocuirea comicului cumpătat al intîmplărilor din original prin comicul încărcat al lucrărilor dramatice al căror scop principal e să provoace rîsul. Păpușariul Gaspard, cînd își pune o perucă pudrată, ciorapi de mătase și haine de gentilom pentru a nu mai fi disprețuit de societatea elegantă a prietenului său Marcelin, se poartă ca un om simplu care nu cunoaște modele și vrea să pară o persoană distinsă ; Florin îndată ce aude că e moștenitorul cucoanei Tudosiea ne înfățișează și el același cusur, dar îl învederează ca într'un vodevil : cu surtucul său verde, cu pălăria sa înnaltă, cu gulerul ce-i ține țapăn gîtul și-i ascunde urechile, e un personagiu ridicol de vodevil.

Alteori Alecsandri găsește în comicii francezi contimporani satirizarea unor defecte sau ridicole pe care le oferia și societatea noastră și împrumută datele generale, intențiile, tema modelului său. Astfel Scribe oferise rîsului parterului mania ambi-

1) Act. V, sc. 10.

ției administrative, a solicitării posturilor, care bîntui societatea franceză în timpul Restaurației (1815—1830) și după Revoluția din 1830, în momentul stabilirei regalității burgheze a lui Ludovic-Filip. Cîrduri de postulanți, care se dădeau toți drept prăbușitorii regimului trecut, năvăliră în Ministere, cerșind cu cinism răsplătirea îndoioaselor lor servicii și a pretinselor lor merite. [1]) In timp ce Auguste Barbier, în vestiții săi iambi, biciuia zăvozii ce se certau dela împărțeala rămășiților regimului ce expirase, vodeviliștii, și în special Scribe, [2]) reproduseră, fără strigăte de revoltă sau de indignare, și numai cu o ușoară ironie, păcatul contimporanilor lor, goana lor după slujbe și sinecure.

La Manie des places a lui Scribe și *La foire aux places* a lui Bayard, care colaborase și la piesa precedentă, deteră lui Alecsandri ideia să ridicolizeze meteahna Romînilor din primii ani ai Unirii (să se bage de seamă că nu zic și a concetățenilor noștri de azi) în cînticelul *Paraponisitul* și în comedioara *Millo director*. Subtitlul acesteia : *Mania posturilor* arată în chip vădit imitația intențiilor dramatice ale lui Scribe. [3])

Alecsandri ne înfățișează aceiași dorință fierbinte de a intra în administrație, aceiași poftă de a se hrăni din budgetul Statului, [4]) căci

Romînii sînt
Toți candidați
De amploiați

ca și personagiile vodevilurilor franceze. [5]) După cum D-na Presto a lui Scribe laudă pe bărbatul ei că în timpul revenirii la tron a lui Napoleon a refuzat un post la un șambelan ale cărui opinii erau suspecte sau după cum solicitatorii miniștrilor lui Ludovic-Filip cer un loc sub cuvînt că sînt partizanii convinși ai nouei Monarhii, tot așa Ciupici al lui Alecsandri vrea slujbă fiindcă a salutat cel dintăiu cu entuziasm pe 5 și 24 Ghenar, proclamarea Constituției și ziua de 2 Mai și se recomandă Guvernului ca un instrument „devotat și capace".

1) J. Guex, *Le théâtre et la soc. française de 1815 à 1848*, Vevey 1900, p. 145.

2) A. Benoist, *Essais de critique dramatique*, Paris, Hachette, 1898. p. 196.—Larroumet, *Etudes de littérature et d'art (Le centenaire de Scribe)* I.—Paris, Hachette.

3) Scribe desvoltă în această piesă din 1838 vodevilul său într'un act din 1817, *Le solliciteur ou l'art d'obtenir des places*.—Comedia vodevil a lui Bayard e din 1830 (Paris, Bezon).

4) Cînticelul comic *Kera Nastasia sau Mania pensiilor* rîde de un cusur înrudit cu acesta.

5) Să se compare corul solicitatorilor din vodevilul lui Bayard :

Qu'on nous place
Tous en masse !
Que les places
Soient chassés !

La Manie des places e una din multele piese ale lui Scribe în care intriga are ca motor un *quiproquo*: un personagiu confundat cu altul, replice ce se pot interpreta în două feluri, cuvinte cu două înțelesuri, gesturi pricepute greșit de unii interlocutori, iată mijloacele pe care cu o îndemînare technică desăvîrșită le întrebuințează Scribe [1]) pentru a înnoda și desnoda firele unei întîmplări comice.

Domnul de Berlac, om cît se poate de de-treabă în multe privinți, are mania măririlor administrative. In otelul unde a tras la Paris se dă drept ministru și împarte cu dărnicie tuturor celor ce-i fac curte posturile ce le doresc. La urmă falșii posesori de slujbe și pseudo demnitarii constată că bucuria le-a fost zădarnică.

Alecsandri a adoptat nu numai intențiile satirice ale comediei lui Scribe dar și mecanismul faptelor dintrînsa, procedeul care determină și învîrtește incidentele acțiunei: „quiproquo"-ul confuziunii personagiilor. Millo, directorul Teatrului Național, e luat în provincie drept director la Ministerul de Interne; imediat e asediat de vînătorii de slujbe pe care-i crede actori ce doresc un angajament. După ce-i pune să rîdă, să cînte, să plîngă, să leșine, le făgăduește un loc la București, Millo socotind că vor juca pe scena teatrului său, dînșii că vor figura pe cea politică. La sfîrșitul piesei, se deslușește neînțelegerea. [2])

O căsătorie la care nu consimțiseră la început oaspeții din provincie ai lui Millo e pusă la cale de pseudo-directorul de Minister, după cum e obținută la Scribe de închipuitul ministru de Berlac.

Desnodămîndul intrigii prin o căsătorie e frequent în piesele comice; dar ceia ce e particular lui Scribe e ridiculizarea mijloacelor de care se servesc mamele pentru a mărita fetele lor. Goana lor după gineri e urmărită cu aceiași ironie lipsită de amărăciune, dar cu aceiași preocupare de a reda realitatea contimporană cași goana după slujbe a barbaților. Astfel *La demoiselle à marier* zugrăvește în mod comic diplomația desfășurată de mame în aceste împrejurări; micile lor intrigi; egoismul lor care are drept țintă nu fericirea copilelor lor, dar scutirea lor personală de griji; tirania ce o exercită asupra fetelor lor de mîna cărora dispun fără a se întreba dacă inima lor consimte la căsătoria proectată; preocupările de situația socială a pretendentului; pregătirile culinare; exhibițiunile de toaletă; dulcegăria conversațiilor la care dă loc întrevederea cu ginerile *in spe*.

Aceleași intenții le-a urmărit și aceiași temă a exploatat-o Alecsandri în *Piatra din Casă*.

1) Cf. H. Parigot, *Génie et Métier*, Paris, Colin, 1894, p. 228.

2) Tot în jurul unui quiproquo—o confuzie de persoane—se mișcă intriga din *Creditorii*.—Felul cum Alecu se desbară cu ajutorul complimentelor de croitorul său care are îndrăzneala să-i ceară plata hainelor, reproduce felul cum în celebra piesă a lui Molière *Don Juan* îndepărtează cu o elegantă impertinență pe creditorul său Monsieur Dimanche (a. IV, sc. 3).

Intriga urmează altă desfășurare deși unele din situațiile acțiunii sînt asemănătoare. Doctorul Franț care mijlocește o căsătorie pentru Marghiolița, fiica cucoanei Zamfira, are aceiași misiune ca Ducoudrai, prietenul familiei Dumesnil și nașul Camiliei din piesa lui Scribe. Scenei în care Camille cîntă la harpă o romanță lui Alphonse îi corespunde scena romanței cîntate Marghioliței de Nicu. Doamna Ducoudrai laudă meritele fiicei sale care n'are pereche cale de zece poște în ce privește „l'ordre, l'économie et les confitures de groseille" și dovedește talentele ei artistice prin arătarea ultimului ei desemn: capul lui Romulus, „une tête admirable qui mériterait l'exposition". Tot așa cucoana Zamfira slăvește pe Marghiolița care poartă de grije de toate în casă și nu e întrecută de nici o gospodină pe fața pămîntului; musafirii sînt poftiți să guste din dulcețile făcute de dînsa și să admire gherghefui pe care a brodat pe Ali Pașa călare.

Alte situații provin de aiurea: Cucoana Zamfira se trezește din leșinul ei cînd i se dă să respire o sticluță de terpentină, luată din greșală drept apă de colonie. Un mijloc la fel îl întrebuințase un personagiu al lui Désaugiers: pentru a-l face pe Benjamin Dumollet să-și vie în simțiri din leșinul în care a căzut la vestea că logodnica sa Geneviève s'a măritat, i se dă să miroase un borcan cu muștar. [1])

Intr'o altă comedioară a lui Désaugiers, [2]) eroul, care e tot naivul Dumollet, strînge în brațe, noaptea, pe întunerec, socotind că e iubita sa Roseta, pe poetul somnambul Pathos, care se plimbă pe scările casei, învelit într'un cearșaf. In aceiași situație comică se află Nicu cînd prin întunerecul odăii dă de Leonil îmbrăcat cu rochia Marghioliții și-l îmbrățișează de zor [3]).

IV

N'ar trebui să ne facem după personagiile din comediile în proză ale lui Alecsandri o idee despre țăranul nostru. In *Lipitorile satelor*, în afară de cei doi cămătari, singur Vîntură-Țară e o icoană a realității dela noi. Tipul acesta de răzeș moldovean îi place lui Alecsandri care-l introduce cu Moș Arbore și în *Boeri și Ciocoi* și ni-l înfățișează sub culori simpatice, deși ca pe un circiogar de sat, în comedioara *Harță răzășul*. Celelalte personagii din *Lipitori* se arată cu însușirile personagiilor lui Bataille și Rolland. Alecsandri a îndepărtat numai din portretul lor unele trăsături care le dădeau o fizionomie prea special franceză. Așa, zugrăvind pe Măriuca, a lăsat la o parte apucăturile

1) In *Il arrive, il arrive, il arrive ou Dumollet dans sa famille*, Paris, Barba, 1810.

2) Cf. *Le départ pour St.-Malo*, care a servit lui Alecsandri și pentru unele jocuri de cuvinte din *Chirița în provincie* și *Chirița în Iași* (v. partea întîia a studiului de față în *Viața Rom.*, Dec. 1911).

3) O situație analogă e aceia a lui Galuscus și Răzvrătescu în *Cusăliile*, sc. 19.

hoinărești ale Jeannei, care o asemănau cu *La Petite Fadette* a lui George Sand.

In trei din operetele sale „naționale", *Nunta Țărănească*, *Cinel-Cinel*, *Craiu Nou* [1]), actorii nu apar în realismul îndeletnicirilor lor pline de trudă, în lupta lor necurmată cu pămîntul pentru a-i smulge hrana, nu sînt nici plugari, nici păstori. Ii vedem în „zi cu soare, zi de sărbătoare", jucînd de bucurie pentru unirea principatelor, cîntînd cîntice voinicești sau patriotice, lăudînd înfrățirea celor bogați cu cei săraci și frumusețea obiceiurilor patriarcale. Sensibilitatea ușor înduioșată din *Les Moissonneurs* [2]) ai lui Favart, iubirea vieții simple dela țară și a împărtășirii de proprietar a plăcerilor și petrecilor sătenilor pare că au trecut și la personagiile, țărani și boeri, din *Nunta Țărănească* [3]). Nu putem spune că există o imitație de cîteori se găsește o asemănare; dar putem afirma că țăranii atît de plăcuți de altfel ai lui Alecsandri trăesc în același ținut nereal cași cei ai sentimentalului autor de operete din secolul al XVIII-lea.

Acești țărani i-a ales Alecsandri, în 1848, pentru a exprima sentimentele sale umanitare și mai tîrziu, pentru a fi interpreții sentimentelor sale naționale, în mare parte din cauza dragostei sale de pitoresc. *Cinel-Cinel* l-a compus în Decembrie 1856 pentru a procura prințeselor Natalia și Catița Ghica și d-nei Mavroieni mulțumirea de a se arăta pe scenă „în încîntătoare costume țărănești" [4]). La prima reprezentare, dată în 3 Februarie 1848, în folosul săracilor, a *Nunței Țărănești*, d-na E. Mavrocordat și cîțiva tineri din elita ieșeană, printre care Alecsandri, găsiră pri-

1) N'am citat aci vodevilul *Rusaliile*: personagiile principale sînt învățătorul Galuscus și subprefectul Răzvrătescu, iar cele secundare sînt mai mult săteni decît țărani.

2) Comédie en trois actes et en vers, 1768 (T. X a ediției Duchesne).

3) In *Les Moissonneurs* proprietarul Candor ia parte la petrecerile secerătorilor, precum Alecu joacă cu țăranii la nuntă. Candor ajută pe sătenii de pe moșia sa, motivîndu-și fapta prin sentințe:

On s'enrichit de ce qu'on donne
Le malheur est sacré pour moi
(I, 4)

căci

Le pauvre n'a d'autre richesse
Que les jours prolongés de l'homme bienfaisant
(III, 7)

Tot astfel Ilenuța mulțumește lui Alecu pentru faptele sale bune:

A săracilor iubire pe bogați îi încunună.

Tendințele operetei franceze le exprimă corul secerătorilor (I, 4):

Que les grands près de nous se rendent,

iar ale comediei române Alecu în vorbele ce le adresează publicului: „Ii bine ca boerii să-și dee mîna și să lege frăție cu țăranii".

4) Cf. scrisoarea din Decembrie 1856 a lui Alecsandri către Ed. Grenier (*Lettres inédites du poète roumain Basile Alecsandri à Ed. Grenier, publ. p. G. Gazier*, Paris, Champion, 1911, p. 28).—Alecsandri se referă la o piesă cu subiect național al cărui titlu nu-l indică dar care e negreșit *Cinel-Cinel*, singura piesă țărănească unde trei personagii sînt femei.—In ediția Socec a *Operelor complecte* (1875) Alecsandri a notat ca moment al petrecerii acțiunei anul 1858. Piesa însă a fost publicată în 1857 în *Salba literară* ceiace dovedește justețea inducțiunei noastre asupra datei compunerii operetei și interpretării rîndurilor din scrisoarea din Decembrie 1856.

lejul nimerit să se înfățișeze în același port național [1]). Farmecul pitorescului mînă pe poetul nostru romantic, iubitor de coloare locală, să aducă pe scenă țărani și țărance: grija de a ni-i arăta în cadrul ocupațiunilor lor și de a-i zugrăvi exact a rămas pe al doilea plan.

Acțiunea în opereta *Florin și Florica* se petrece la Tîrgu-Frumos; personagiile prin urmare nu-s adevărați țărani. In fond, cași „Marionetele" din comedia imitată a lui Picard, personagiile au aici rolul să demonstreze o „idee" morală: sîntem duși de întîmplare, și schimbările ei aduc și schimbările sufletului nostru. Psichologia lor simplă capătă însă prin cîteva note luate din Molière un cuprins ceva mai bogat.

In *Don Juan*, Molière a conferit epizodicului personagiu Pierrot unele trăsături morale nu atît ale țăranului cît ale oamenilor din pătura de jos. Astfel ne arată felul cum Pierrot pricepe dragostea cînd învinuește pe Charlotte că nu se poartă cu dînsul ca „la grosse Thomasse" care s'a prostit de mult ce ține la Robin: „mereu îl zădărește și-i bate capul și nu trece pe lîngă dînsul fără să-i joace o festă sau să-i șteargă o palmă; mai dăunăzi s'a dus de a tras de sub dînsul scăunelul pe care stătea, de a căzut pe jos cît e de lung!" „Jarni! vlà ou l'on voit les gens qui aimont!" In același chip se exprimă dragostea Floricăi pentru Florin, prin hîrjoană și vorbe comune: alungîndu-l prin curte cu un țăpoi, îl împunge și-i strigă: „Ha, ho, ha, ho, bălan, ho!..." [2])

O altă notă prinsă de Molière la aceste personagii e schimbarea dragostei lor, îndată ce printr'o schimbare bruscă a soartei au ajuns la bogăție, într'un fel de compătimire, într'o milă proteguitoare a ființei iubite, sentiment pe care-l învederează în mod comic prin făgăduiala cîștigului ce i-l vor procura. Cînd Charlotte, amăgită de Don Juan, trage nădejde că va deveni soția lui, îl mîngăe pe Pierrot, întristat de pierderea iubitei sale: „Va, va, Pierrot, ne te mets point en peine: si je sis madame, je te ferai gagner queuque chose, et tu apporteras du beurre et du fromage cheux nous". Aceiași mîngîere i-o dă Floricăi Florin cînd află că testamentul cucoanei Tudosica îi dă averea acesteia: „Ei taci Florico nu mai plînge că nu te-oi lepăda cu pe drumuri... Dacă-i fi cuminte te-oi lua fată în casă la mine". Vanitate a omului de jos, doritor îndată ce se schimbă starea lui modestă, să șteargă amintirile condiției lui de mai înainte, încrezut că situația lui fericită de acum o datorește nu întîmplării, dar meritelor sale!

Tot dela Molière provin mai multe din trăsăturile atribuite lui Galuscus din *Rusaliile*. Galuscus, învățătorul din satul Cremine, e tipul Ardeleanului pedant. Alegerea unui ardelean pen-

1) După nota lui Codrescu la ediția *Nunții Țărănești*, Iași, 1850, reprodusă de Il. Chendi și E. Carcalechi în ediția *Scrisorilor* lui Alecsandri București, Socec, 1904, p. VI.

2) Actul II, sc. 1.

tru a înfățișa pe pedantul care strică limba latinizînd-o, invocă zeii mitologiei romane, citează sentințe latinești și se înfurie din cauza unei greșeli de gramatică sau de ortografie, își are—se înțelege—în 1860, data cînd se petrece acțiunea, rostul ei[1]) De asemenea asocierea la acest personagiu a pedantismului latinist cu demagogismul e explicabilă dacă ne gîndim la societatea de atunci în care Barnuțiu număra atîția adepți[2]). Pentru satirizarea scenică a lui Galuscus, Alecsandri și-a amintit de pedanții ridiculizați de Molière dela începutul până la sfîrșitul carierei sale teatrale.

Chiar în primele comedii ale lui Molière apare învățatul ridicol, grav, îngîmfat de erudiția sa nefolositoare, încrezut în sine, deschizînd gura pentru a spune numai neghiobii și pus în situații grotești din care toată știința sa nu-l poate scoate. Personagiul vine din *commedia del'arte* italiană. Alături de Pantalon berbantul bătrîn mereu înșelat, de Căpitanul, ostaș fălos, de Zanni, servitorul isteț, „doctorul" e unul din tipurile scenariilor pieselor al căror dialog și chiar ale căror incidente erau improvizate de actori în fața publicului. „Doctorul", născut în universitara Bolonie, era o caricatură a învățaților dintr'o epocă cînd Filelf și Timoteu își aruncau din cauza unei discuții cu privire la cantitatea unei silabe grecești insulte omerice[3]). Doctorul din *La Jalousie du Barbouillé*[4]), Métaphraste din *Le dépit amoureux*[5]), Pancrace, doctorul aristotelic și Marphurius, doctorul pyrrhonian din *Le Mariage forcé* sînt pedanți care poartă încă pecetea originei lor italiene. Mai tîrziu Molière modifică tipul, naționalizîndu-l. Thomas Diafoirus din *Le malade imaginaire*, Vadius și Trissotin din *Les femmes savantes* sînt ipostasele francizate ale pedantului din primele comedii.

La aceste prime comedii ale lui Molière, unde tipul pedantului, lipsit de complexitatea trăsăturilor ce le întrunește în capodoperile marelui comic, era mai ușor de prins, s'a adresat Alecsandri pentru a zugrăvi pe Galuscus din *Rusaliile*. Cași acești pedanți Galuscus împănează cu expresii latinești vorbirea sa. Métaphraste jură *per Jovem*, citează pe Ciceron și pe Virgil[6]); Galuscus vorbește țăranilor de Venus și de Vulcan și-l

1) Asupra supărării Ardelenilor din București din cauza acestei satirizări, v. o scrisoare din Iași a lui Alecsandri către Alecu Hurmuzaki, din 14 Mart 1863. (Ms. 3349 al Acad. Rom.).

2) G. Ibrăileanu, *Spiritul critic în cultura romînească*, Iași, Viața romînească, 1909, p. 128—133.

3) L. Moland, *Molière et la comédie italienne*, Paris, Perrin, 1867, p. 16—17.

4) Comedie din care ni s'a păstrat numai scenariul, dialogul trebuind să fie improvizat ca în *commedia del'arte*. Comedica care a precedat-o: *Le docteur amoureux*, s'a pierdut.

5) Métaphraste reproduce pe pedantul Hermogene din o *commedia del'arte* din sec. XVI-le, *l'Interesse* a lui Nicolo Secchi.

6) *Le Dépit amoureux*, act. II. sc. 6.

taxează pe subprefectul Răzvrătescu de Caligula, Neron și Caracalla. Cași dînsul și cași Doctorul din *La Jalousie du Barbouillé*[1]), are mania etimologiilor: Galuscus își trage numele dela un general roman care s'a bătut cu Galii, pe timpul lui Cezar. Aceiași aplecare de a îndrepta greșalele comise de alții în contra regulelor științei: Galuscus vrea să se pronunțe *uă* și nu *o*; să se zică *năciune* și nu *nație*, *florelinte* și nu *florisantă*, după cum Pancrace vrea să se zică „la figure d'un chapeau et non pas la forme", iar Doctorul să se înceapă cu un exordiu povestirea întîmplării celei mai neînsemnate[2]).

Pentru a reda în mod comic indignarea pedantului Alecsandri întrebuințează același procedeu ca Molière; o serie de cuvinte exprimînd exagerarea unei idei, terminate prin aceleași consonanțe: «Un ignorant, strigă Pancrace, m'a voulu soutenir une proposition erronée, une proposition épouvantable, effroyable, exécrable». Față de exigențele lui Răzvrătescu, Galuscus exclamă: «O! abominăciune! violăciune! ecsecrăciune!».

Personagiile pe care Alecsandri, cu începere dela 1854, le-a adus pe scenă în cînticele sale comice fac parte din două categorii. Unele aparțin acelei „galerii de tipuri contimporane" în care Alecsandri a vrut să înfățișeze cîteva personagii caracteristice stării de lucruri din trecut, ce pe zi ce trecea dispărea în fața civilizației apusene: *Mama Anghelușa doftoroaea*, *Surugiul*, *Stan Covrigariul*, *Păpușerul*, dar mai ales *Barbu Lăutarul*, starostele și cobzarul, alungat din curțile boerești pe care nu de mult le desfăta, luîndu-și un melancolic rămas bun dela boerii de lumea nouă:

> Eu mă duc, mă prăpădesc
> Ca un cîntec bătrînesc.

La aceste tipuri ușor luate în rîs—un rîs fără răutate—poetul se uită cu privirea înduioșată ce o chiamă reprezentanții simpatici ai unei lumi ce se duce pe cînd, din contra, zugrăvește personagiile celei de-a doua categorii cu sarcasm, uneori cu ură. O intenție batjocoritoare se arată în *Haimana*, în *Gură-Cască, om politic*, în *Paraponisitul*. Figurile ale căror trăsături au fost deformate cu mai multă patimă sînt ale ultrareacționarului *Sandu Napoilă* și ultrademagogului *Clevetici* care apar ca personagii epizodice în *Sgîrcilul risipitor* și cărora le sînt consacrate două cînticele comice.

Jurnaliștii socialiști Clevetici și Tribunescu sînt, după expresiile întrebuințate de Alecsandri într'o scrisoare, „doi saltim-

1) „*Maître a magister*" (*Dépit amoureux*, II, 6) ...„Sais-tu bien d'où vient le mot de galant homme? ...(*La Jalousie du Barbouillé*, sc. 2) ...Savez-vous d'où vient le mont bonnet.... Cela vient de *bonum est*, b o n e s t, v o i l à q u i e s t b o n, parce qu'il garantit des catarrhes et fluxions...... (I b i d. sc 6).

2) *Le mariage forcé*, sc. 4.—*La jalousie du Barbouillé*, sc. 6.

banci politici" al căror profil grotesc reproduce „pe al lui Rosetaki şi pe al lui Ion Brătianu" [1]. Discursul demagogului din monolog se aseamănă cu discursul cu ajutorul căruia „celebrul orator al Camerei" îl făcuse pe Alecsandri „să rîdă cu hohote în ziua faimoasei interpelări" [2]. Boerul Sandu Napoilă, ultraretrogradul, e un alt tip de felul celor care „fac fala cafenelei Fialkowski"; extravaganţele ce le spune formează un contrast deplin—desăvîrşit ca simetrie—cu ale demagogului.

Pe deoparte aşa dar tipuri pitoreşti din Iaşii sau Bucureştii care dispăreau pe fiecare zi, în prefacerile aşa de repezi ale societăţii de atunci; pe de alta, tipuri caricaturale ale vieţii politice şi sociale ale vremei, ba chiar atacuri în felul lui Aristofan în contra unor bărbaţi politici contimporani [3])

In aceste încercări ale lui Alecsandri de a fixa trăsăturile tipurilor originale dela noi am putea vedea o repercutare a unei mode literare din Franţa între 1830—1840. O literatură bogată, cuprinzînd portretele figurilor curioase sau ale profesiunilor ciudate ale vremei, se desfăşură în această perioadă Numeroase „fiziologii" apar: a Ştrengarului din Paris şi a Surugiului, a Gardului Naţional şi „Conciergei", a Slujbaşului (de Balzac) şi a Horticultorului, a Conductorului de diligenţă şi a Melomanului. Această mişcare literară care dete naştere la o întrecere parecă în această direcţie a talentelor tuturor scriitorilor realişti, humorişti sau fantezişti, Balzac, Jules Janin, Alphonse Karr, Théophile Gautier, culminează în 1840 prin colecţia *Les Français peints par eux-mêmes* [4]. Scopul acestei publicaţii era să fie „o vastă galerie contimporană în care să fie personificate toate situaţiile sociale, toate poziţiile".... Acelaşi scop îl urmăria Alecsandri cînd vroia să lase curiozităţii urmaşilor „o galerie de tipuri contimporane", cînd numia pe *Ion Păpuşeriul* şi pe *Surugiul* «tipuri din galeria contimporanilor» [5].

„Fiziologiile" franceze erau portrete literare; Alecsandri dete o formă dramatică „fiziologiilor" sale, luînd de model monologul, împănat cu cîntece, aşa de iubit de publicul francez.

Două din caricaturile politice înfăţişate de Alecsandri chia-

1) In ms. 803 al Acad. Rom.; scrisoare din 26 Oct. 1860 către I. Ghica.

2) Textul nu arată care din cei doi oameni politici e vizat, Rosetti sau Brătianu. In contra acestuia din urmă, „grrand farceur qui a créé la Roumanie après Dieu", repetă în corespondenţa sa gluma pe care o pune în gura lui Ischiuzarliu din *Sgîrcitul risipitor*. Tribunescu, declarînd că a mîncat „pînea amară a exilului", primeşte răspunsul: „Da, la Paris, în Cafeneaua englezească".—„Cela lui rappellera, scrie Alecsandri lui I. Ghica, le fameux pain amer de l'exil dont il fait parade à toute occasion, pour empoigner la sensibilité des naïfs (Ms. 803 al Acad. Rom., scrisoare din 25 Februarie 1881).

3) Cogălniceanu era şi el, după autorul nostru, un tip bun de adus pe scenă. „Patience, scrie Alecsandri la 10 Noembrie 1879 lui I. Ghica, je ne le manquerai pas." (Ms. citat.)

4) Paris, Curmer, 8 vol. in 8°.—O nouă colecţie de *Physiologies parisiennes* eşi în 1850.

5) *Scrisori*, ed. cit, p. 26 şi 28, către I. Negruzzi, din Sept. 1867.

mă în special atenţia noastră: ultrademagogul şi ultrareacţionarul.

Sandu Napoilă, ultraretrogradul, nu se poate împăca cu starea de lucruri creată de Convenţie, e uimit că vizitiul lui e în faţa legei egal cu dînsul, e furios din cauza desfiinţării clăcii şi a privilegiilor boereşti, se încăpăţinează să nu plătească impozitele şi capitaţia. Sandu Napoilă e în timpul domniei lui Cuza ceia ce în timpul monarhiei constituţionale fuseseră în Franţa „les ci-devant", nobilii care emigraseră în timpul Revoluţiei şi care întorcîndu-se sub Burboni, nu vroiau să ştie de schimbările produse. Scribe ridiculizase acest personagiu [1]) într'una din comediile sale, iar Jules Sandeau—la care Alecsandri se va adresa pentru *Ginerile lui Hagi Petcu*—îl desemnase cu un adevăr uimitor într'o comedie din 1851, *Le marquis de la Seiglière* [2]).

Alţi autori contimporani îi oferiră corespondentul francez al ultrademagogului său. Mişcarea de reacţiune care în Franţa urmă Revoluţiei din 1848 împinse pe unii vodevilişti să ridiculizeze la teatru pe ideologii umanitari, pe „utopişti". Socialismul era învins; vodeviliştii cu alt crez politic se încercară să înnece sub valul batjocurilor ideile al căror triumf momentan umpluse de groază burghezia [3]). Censura, instaurată prin lovitura de Stat a lui Napoleon, din 2 Decembrie 1851, curmă această producţie dramatică specială, din care publicul apreciă mai ales revista *La Foire aux idées* de Brunswick şi de Leuven. Glumele pe care le face aci plăcintarul Savarin asupra gogoaşelor patriotice cu ajutorul cărora limbuţii amăgesc poporul le-a pus Alecsandri şi în gura lui Stan Covrigarul. *Incoruptibilul* din revista franceză, vorbind cu emfază de drepturile şi virtuţile poporului pentru a-şi crea sieşi o situaţie e prototipul demagogului Clevetici. Atacurile aceloraşi vodevilişti sau ale lui Clairville şi Dumanoir contra socialiştilor învinuiţi că vor să distrugă proprietatea prin stabilirea comunităţii averilor şi să nimicească familia şi societatea [4]), n'au rămas pierdute pentru Alecsandri: Clevetici are idei revoluţionare, vrea neatîrnarea copiilor de părinţi, a servitorilor de stăpîni, a soldaţilor de şefi, egalitatea perfectă, libertatea presei, pentruca să poată batjocori cînd îi place şi pe cine-i place, vrea să răstoarne „tot ce există, pentruca să-şi

1) Vicontele de la Morlière în *Avant, Pendant, Après* (1828), série II, vol. 18 din *Oeuvres complètes*.

2) Paris, Michel Lévy, 1849. Piesa a fost jucată în acelaşi an la Vaudeville.

3) Titlurile unora din aceste vodeviluri sînt eloquente: *La propriété c'est le vol* de Clairville şi Cordier (în contra teoriilor lui Proudhon): *A bas la famille* de Labiche şi Lefranc; *Les Partageux* de Clairville şi Cordier. Primele două comedii sînt din Decembrie 1848, ultima din Noembrie 1849.

4) In *Les Lampions de la veille et les lanternes du lendemain*, 1848, Clairville şi Dumanoir prezintă pe Catilina, strămoş al lui Proudhon, care caşi Clevetici al lui Alecsandri vrea să răstoarne societatea din temelie.—Asupra acestor vodeviluri cf. R. Dreyfus, *Petite histoire de la Revue de fin d'année*, Paris, Charpentier et Fasquelle, 1909.

facă un piedestal de pe care să proclame republica democratică și socială".

IV

Aruncînd o privire asupra întregii activități teatrale în proză a lui Alecsandri, constatăm că, în afară de comedia *Iorgu de la Sadagura*, de tabloul *Iașii în Carnaval* și de feeria *Sînziana și Pepelea*, toate piesele a căror acțiune se desvoltă în mai mult de un act, a căror intrigă prin urmare presupune combinațiuni dramatice variate, numeroase și derivînd unele din altele, reproduc în total sau în parte înjghebarea incidentelor dintr'un original străin. Modelul, în afară de *Cetatea Neamțului*, după novela cunoscută a lui C. Negruzzi, e francez. Din repertoriul secolului al XVII-lea *La Comtesse d'Escarbagnas* a lui Molière i-a pus la îndemînă materia a cîtorva scene din *Chirița în provincie*. Secolul al XVIII-lea l-a ajutat mai mult: alte date din *Chirița în provincie* provin din *La fausse Agnès* a lui Destouches, în timp ce țesătura intrigei din *Chirița în Iași* reproduce pe a comediei *Les provinciaux à Paris* a lui Picard. Dar secolul al XIX-lea a fost mai ales pus la contribuție. Vodeviliștii Duvert și Lauzanne i-au dat dela început până la sfîrșit faptele și înlănțuirea lor din *Doi morți vii*; dela Labiche a luat pe cele din Agachi Flutur; dela Augier și Sandeau acțiunea din *Ginerile lui Hagi Petcu*. Cea din *Boeri și Ciocoi* e o adaptare a intrigei primelor două comedii sociale ale lui Augier, *Les Effrontés* și *Le fils de Giboyer*; cea din *Lipitorile Satelor* se ține strîns de a melodramei *Un usurier de village* a lui Bataille și Rolland. Deși Alecsandri n'o mărturisește, cercetarea piesei arată că *Sgîrcitul risipitor* reproduce o piesă franceză, după cum cele trei acte ale *Farmazonului din Hârlău*, după chiar spusa lui Alecsandri, sînt o prelucrare a unui text pe care nu-l precizează.

Scoțînd dintre piesele într'un act pe *Millo Director* și pe *Florin și Florica* în care mecanismul întîmplărilor e același, pentru prima comedie, ca în *La Manie des places* a lui Scribe, pentru a doua ca în *Les Marionnettes* a lui Picard, pe *Kir Zuliaridis*, localizare a farsei *Un tigre du Bengale* a lui Marc Michel și Ed. Brisebarre, și pe *Modista și Cinovnicul*, prelucrare zice și de astă dată Alecsandri fără a se preocupa să ne indice și proveniența ei, — toate celelalte comedii într'un act, în număr de treizeci și două, sînt originale[1]) cel puțin în ce privește acțiunea.

De fapt, în aceste comedioare intriga e minimă; alteori nici nu există. Intr'adevăr unele din ele sînt „scene sau tablouri naționale" în care înfățișarea personagiilor în costume pitorești și exprimarea unor anume sentimente sînt singurele lucruri urmărite. Altele, cele mai numeroase, sînt cînticele comice, monoloage în care nu ne întîmpină nici un fel de acțiune dramatică. Rare ori, ca în proverbul *Concina*, se deapănă firele unei întîmplări; și cînd o acțiune mijește, nu către fapte se îndreaptă atenția lui Alecsandri, dar spre cuplete care se întîlnesc chiar acolo unde lipsesc în textul francez și spre situațiile comice în vederea cărora sînt construite scene întregi.

1) *Originale* întru cît nu li se cunoaște încă modelul.—Totuși unele din ele lasă impresia să sînt imitații sau prelucrări după piese franceze; așa *Scara Mîții*, cf. Iorga, *Istoria lit. rom. în sec. XIX-le*, III, 138.—Acelaşi istoric literar exprimă părerea că și *Râmășagul* poate să fie o imitație a unei piese străine (*Idem*, II, 92).

Din aceste constatări reese că invenția lui Alecsandri în domeniul faptelor dramatice și a înjgebării lor dibace într'o combinație în stare să ție trează timp de cîteva ore curiozitatea spectatorilor sau cetitorilor, e slabă. In această privință nu scoate nimic din fondul său propriu și dă la iveală prea puțin din ceia-ce se petrece în jurul său. Realitatea vieții dela noi nu-l ispitește s'o dramatizeze; autorul nostru nu e ademenit să prelucreze faptele ce se desfășură lîngă dînsul pentru a clădi o „fabulă" dramatică originală; scenariile sale le alcătuește cu date găsite în texte străine, foarte puțin modificate.

Creatoare, însă, se arată imaginația dramatică a lui Alecsandri în ce privește personagiile înfățișate. Negreșit, nu e vorba de o adîncire a caracterelor lor. Psichologia eroilor săi e simplă. Dar nici indivizii din realitatea care a stat sub privirile dramaturgului nu aveau sentimente care să brăzdeze cu putere nice cute și de un desemn complicat inima lor, nici publicul nu ar fi fost în stare să priceapă analiza pătrunzătoare a unor conștiințe frămîntate de pasiuni, chinuite de rezolvarea unor probleme sentimentale delicate, nici Alecsandri nu ar fi putut să se afunde fără să se rătăciască în tainele sufletului omenesc. Ce a urmărit în acest repertoriu, alcătuit pentru a forma educația teatrală a publicului, era mai ușor de adus la îndeplinire, fiind mai potrivit și cu însușirile talentului său și cu gusturile publicului. Vroia să-l intereseze, să-l distreze și să-l moralizeze prin înfățișarea scenică a unor personagii, unele naționalizate, altele chipuri din lumea de la noi, altele date drept atare.

Lipsit de putere inventivă în ce privește acțiunea, de îndemînare în a țese și a descurca combinații scenice, Alecsandri de multe ori n'are nevoe de ajutor străin sau se mulțumește cu cîteva indicații numai, pentru a întruchipa ființele ce le urmărește pe scenă, pe unele cu biciuirile usturătoare ale satirii sau cu accentele amenințătoare ale indignării, pe altele cu o luare în rîs fără răutate sau cu bunăvoința ce o inspiră simpatia. Adesea substitue persoane închipuite cu ajutorul trăsăturilor oferite de oameni dela noi, personagiilor din textul inspirator; așa în *Lipitorile Satelor*, unde Kir Iani și Moise corespund lui Chamounin, iar Vîntură Țară înlocuește pe Le Taupier. Uneori deși în plăsmuirea sufletească a protagoniștilor lui Alecsandri intră note împrumutate de aiurea, aceste trăsături au fost schimbate, armonizate cu cele înfățișate de conaționalii săi, în-

cit personagiul capătă o înfăţişare nu numai originală, dar şi semnificativă pentru epoca zugrăvită. Aşa de exemplu e Cucoana Chiriţa sau Galuscus.

Nu trebue însă să credem că toate personagiile comediilor lui Alecsandri au o valoare reprezentativă. Astfel Agachi Flutur nu redă pe berbantul nostru, Hagi Petcu nu întrupează pe negustorul îmbogăţit, nici prinţul Radu Movilă pe aristocratul ruinat dar cu ifose dela 1868. Cu nume schimbate, personagiile aceste exprimă în romîneşte sentimentele lui Arthur Potflury din vodevilul lui Labiche sau ale lui Poirier şi Gaston de Presles din comedia lui Augier şi Sandeau. Literatura nu e în toate timpurile şi în toate ţările expresia societăţii şi comedia lui Alecsandri nu e în totdeauna o oglindă credincioasă a moravurilor noastre. Studiul nostru avînd intenţia de a face să înceteze starea de indiviziune în care se aflau în producţia dramatică a lui Alecsandri elementele proprii şi cele izvodite după modelele străine, va îngădui, credem, între altele, să se deosebească care sînt părţile din comediile şi dramele în proză ale lui pe care putem să ne întemeiem pentru a evoca sentimentele, ideile, năzuinţele compatrioţilor noştri dela jumătatea veacului trecut.

Ch. Drouhet

Cînta o catirincă

Cînta o catirincă în colţul unei strade,
Cînta o catirincă un cîntec de demult;
Erau în el acorduri de triste serenade,
Şi fără voe parcă, am stat ca să-l ascult.

Era atîta jale şi grea imensitate,
In cîntul ce-alungase tăceri de ţintirim!
Aşa purtăm cu toţii neştiutori în spate
Un cînt ce nu-i al nostru şi totuşi îl trăim.

Erau atîtea lacrimi şi idealuri frînte
In cîntecul acela îndurerat şi trist,
Pe care azi nu este o gură să-l mai cînte,
Şi nu-i să-l înţeleagă un suflet de artist.

Şi notele pe care azi nu le mai cunoaşte
Şi nu mai ştie nimeni ce suferinţă spun,
In pacea străzii mute păreau ca nişte moaşte
Purtate 'n largul lumii de-un credincios nebun..

Au fost desigur inimi ce-au tremurat nebune
In cîntecul acesta continuu şi banal
Ce-l auzim în stradă, şi 'n suflete ne pune
O nostalgie tristă de nopţi tîrzii de bal.

Şi-aşa, simţind cum cîntul pătrunde fără veste
In sufletul meu singur prin noapte tremurînd,
Eu mi-am trăit într'însul întreaga mea poveste,
Şi printre ziduri negre m'am furişat plîngînd...

Aşa, purtînd povară, mi-am împărţit eu cîntul
Ce l-am crescut în suflet şi l-am trăit mereu,
Să-l poarte ca pe-acesta pe străzi înguste, vîntul;
Să fie-al tuturora precum a fost al meu.

Demostene Botez

Mortalitatea copiilor la ţară

Nu există problemă socială şi demografică mai demnă de studiat şi de aprofundat decît problema creşterii unei populaţiuni; creştere care este criteriul cel mai caracteristic al vitalităţii unui popor.

Şi cu atît această problemă este mai importantă pentru noi, cu cît puterea statului romîn cu un teritoriu mic depinde de numărul locuitorilor, bine înţăles şi de starea lor economică şi culturală.

Din punct de vedere al natalităţii, Romînia stă printre cele dintâi ţări cu natalitate mare; din nefericire mortalitatea este aşa de importantă, că în privinţa procentului de creştere al populaţiunii sîntem printre cele din urmă în comparaţie cu natalitatea cea mare.

Astfel în perioada 1892—1896, natalitatea a fost de 40‰ de locuitori, dar mortalitatea de 30‰.

In perioada 1899—1903, natalitatea a fost 39,9‰ şi mortalitatea 26,1‰.

In perioada 1904—1908, natalitatea a fost 39,9‰ şi mortalitatea 25,4‰ şi în perioada 1909—1912 am avut o natalitate de 41,5‰ şi mortalitatea 25,1‰.

Iată un tablou comparativ (Tab. No. 1) a mortalităţii din Romînia faţă de celelalte ţări din Europa în perioada 1901—1903:

Tab. No. 1

Ţările	Morţi la 1000 de loc. 1901—1903	Ţările	Morţi la 1000 de loc. 1901—1903
Rusia	32.2	Serbia	22.3
Romînia	26.6	Italia	22.2
Ungaria	26.2	Portugalia	20.2
Austria	24.6	Germania	20
Bulgaria	23.2	Franţa	19.6
Bavaria	23	Norvegia	14.5

Mortalitatea copiilor in vrîstă până la 1 an în 1901—1903 în raport cu suta de născuţi din aceiaşi perioadă de timp. (Comparativ cu epocile 1891—1895 şi 1896—1900).

Tab. No. 2

Anii	Morţi la o sută de născuţi vii	
1891—1895	21.8	In comunele rurale
1896—1900	20.9	"
1900	20.9	"
1901	20.3	"
1902	22.1	"
1903	20.1	"

Tab. No. 3

Ţările	Din 100 de născuţi vii au murit până la vrîsta de un an			
	1896—1900	1901	1902	1903
Saxonia	24.7	25.5	22.1	24.2
Rusia	25.9	27.0		
Bavaria	25.9	24.1	23.3	24.6
Austria	22.9	20.8	21.8	21
Ungaria	21.8	20.2	22.5	20.7
Romînia	21.2	20.5	22.1	20.1
Prusia	20.2	20.2	17.1	19.3
Italia	16.8	16.5	17.5	16.8
Serbia	16	13.9	15.3	15.6
Franţa	15.8	14.5	13.4	13.6
Norvegia	9.7	9.3	7.4	7.9

Romînia vine deci după Rusia pe treapta mortalităţii, şi cu mortalitatea cea mai mică este înscrisă Norvegia.

Natalitatea este cu mult mai mare în populaţiunea rurală; astfel în 1912 după ultimele date statistice precise, publicate de direcţiunea statisticei, avem următoarele date: la 1000 de locuitori dela sate s'au născut 45,9 copii, iar la oraşe numai 32,2. La sate dar stă izvorul nostru de înmulţire, vitalitatea neamului. Pecînd oraşele noastre au intrat pe calea comună a oraşelor din apus, unde se observă în mod vădit şi progresiv descreşterea natalităţii, populaţiunea noastră rurală continuă a fi foarte prolifică.

Satele noastre sînt încă în *„epoca naivă a natalităţii"*, după cum se exprimă statisticianii, şi cu oarecare prevederi sociale s'ar putea menţine încă multă vreme în această stare de înflorire, căutînd bine înţeles a micşora mortalitatea pentru a scoate toate foloasele pentru creşterea populaţiunii: neamul romînesc fiind încă la începutul misiunii sale istorice şi avînd un mare ideal naţional de realizat, pentru care forţa numărului se impune.

Populaţiunea Romîniei după ultimul recensemînt este de 7,248,061 dintre care:

5.918,928 în sate 81,6% şi
1,329,133 în oraşe 18,4%

deci problema natalităţii şi mortalităţii este mai importantă la sate, acolo fiind toată puterea de expansiune a ţării.

Am văzut că mortalitatea în general este foarte mare, şi ceva mai mare la sate decît la oraşe. Dar dacă studiem tabelele statistice de mortalităţi, ne isbeşte un fapt foarte important şi alarmant: marea mortalitate infantilă. Iată de ce studiul mortalităţii copiilor la săteni prezintă o importanţă capitală, fiind una din problemele cele mai vitale, care aşteaptă o deslegare fericită.

Dăm cîteva cifre statistice (Tab. No. 2) din care se constată că mai bine de 20% din copiii născuţi, au murit în primul an al vieţii.

Şi 'n privinţa mortalităţii infantile sîntem tot printre cele dintăi ţări din Europa; iată un tablou (Tab. No. 3), prin care se compară mortalitatea copiilor în primul an al vieţii în raport cu o sută de născuţi, din mai multe ţări şi pe aceleaşi epoci ca tabloul de mai sus

N'am trecut aici toate ţările, dar Romînia e a 8-a din 24 şi ultima cu cea mai mică mortalitate a vrîstei dela 0—1 an este tot Norvegia.

În 1912 la noi în ţară a fost următorul număr de morţi, repartizat pe vrîste şi raportaţi la No. total al morţilor:

Până la 1 an	58,420	35,2%
Dela 1—5 ani	24,613	14,8%
Dela 5—15/18 ani	10,847	6,5%
Dela 15/18—40 ani	21,034	12,6%
Peste 40 de ani	50,702	30,9%

Din acest tablou se vede *că jumătate din numărul morților sînt copii până la 5 ani.*

De asemenea mai mult de 35°/₀ sînt copii până la un an.

Aceste cifre sînt destul de elocvente, ca să ne arăte marea primejdie ce amenință însuși izvorul de creștere al populațiunii țării.

Dar să descompunem mai mult mortalitatea la vrîste mai mici; în acest scop, statistica Ministerului de Domenii ne pune la dispoziție o tabelă foarte interesantă (Tab. No. 4) în care descompune vrîsta dela 0—5 ani în privința mortalității.

Din această tabelă rezultă că din totalul copiilor morți în vrîstă până la 5 ani, 30°/₀ în termen mediu în toată țara mor în prima lună dela naștere, iar dela această vrîstă scade treptat pe măsură ce se apropie de 5 ani.

Din acest tablou mai rezultă că vrîsta dela 0—1 lună dă o mortalitate mai mare la sate ca la orașe; ceia ce denotă că la orașe se dau mai bune îngrijiri în această epocă fragedă a copiilor.

In rezumat din statisticele prezentate până acum reesă în mod clar că Romînia se bucură de un procent de natalitate foarte mare, dar și de o mortalitate destul de însemnată, mortalitate care decimează mai ales copilăria. Astfel în 1912 ultimul an pentru care avem date statistice precise, anul care din ultimele decenii se prezintă cu cea mai mare natalitate și cea mai mică mortalitate înregistrată la noi, avem următoarele date: 43,4 născuți la 1000 de locuitori pentru toată țara; socotită natalitatea pe regiuni, avem cifra cea mai mare pentru populațiunea rurală din Dobrogea: 54,3 la mie,—cea mai bună dovadă de legătură strînsă între fenomenul natalității și starea economică, căci incontestabil populațiunea Dobrogei, lipsită de latifundii și latifundiari, stă mult mai bine din punct de vedere economic.

Mortalitatea generală în 1912 a fost de 22,9 la mie. Aproape 50°/₀ din numărul total al morților sînt copii până la 5 ani și 35°/₀ sînt copii până la un an. Raportînd numărul morților de un an, pe 1912, la 100 de născuți, găsim un procent de 18,5 la sută.

Afară de elementele, natalitate și mortalitate, trebue să ne ocupăm încă de un element însemnat care își are însemnătatea sa în studiul mortalității infantile.

E vorba de morti-natalitate; numărul născuților morți a mers crescînd; și avînd în vedere că la noi prin născuți morți se înțăleg toți copiii chiar născuți vii dar morți înainte de a fi declarați, credem că e un element important de care trebue să ținem samă cînd vom studia mijloacele de îndreptare a stării actuale.

In toate celelalte țări se trec, la rubrica născuților morți, numai copiii morți în uter, din această pricină nu se poate face o comparație între morti-natalitatea dela noi și din celelalte țări, ceia ce ar fi foarte interesant.

Tab. No. 4

Grup de vrîste	Comune rurale				Comune urbane			
	Proporția °/₀ față cu totalul copiilor morți dela 0—5 ani							
Dela 0—5 ani	1896—1900	1901	1902	1903	1896—1900	1901	1902	1903
Dela 0—1 lună	30.7	33.2	30.2	31.8	23.8	22.6	21.5	22.7
Dela 1 lună—6 luni	17.6	16.6	17	17.6	24.5	23.8	23.6	27
Dela 6 luni—1 an	14.2	14.1	15	14.7	17	17	17.5	16.9
Dela 1—2 ani	16.8	16.4	16.5	15.6	18.1	19.0	18.3	17.1
Dela 2—3 ani	20.3	9	9.8	9.3	16.6	8.4	9.1	7.4
Dela 3—4 ani		6.1	6.5	6.4		5.1	5.7	5.2
Dela 4—5 ani		4.9	5	4.6		4.1	4.3	3.7

Iată un tablou (Tab. No. 5) din care se vede cît de mult a crescut numărul născuților-morți:

Tab. No. 5.

Născuți-morți la 1000 de nașteri	
1891—1895	12‰
1896—1900	15,4‰
1901	16,4‰
1902	17,6‰
1903	19‰

Inainte de a intra în descrierea împrejurărilor în care se nasc și trăesc copiii în satele noastre, înainte de a trage concluziunile ce se vor impune din limbajul rece și nepăsător al cifrelor, am crezut necesar să fac și o cercetare statistică locală într'o anumită regiune și am făcut-o pentru județul Fălciu, pe un interval de 15 ani: 1899—1913.

Dăm aici o tabelă (Tab. No. 6) care arată natalitatea, mortalitatea dela 0—1 lună; dela 1 lună la 1 an și pentru rest; de asemenea născuții-morți.

Din această tabelă reesă că și pentru jud. Fălciu aceste elemente sînt aproape ca în restul țării.

Astfel copiii dela 0—1 an au murit 20,5% de născuți și 37,8% de morți; mortalitatea cea mai mare o dă și aici vrîsta până la o lună.

II

Unul dintre cele mai importante elemente statistice în chestiunea care ne preocupă ar fi clasificarea maladiilor care au produs mortalitatea infantilă. Din nefericire asemenea date nu există decît pentru orașe, unde verificarea morții se face prin medic.

In județul Fălciu cu începutul anului 1909, în buletinele de morți, cauzele au fost trecute numai de medici,—care—fiind mai numeroși și avînd mai puține comuni—s'au putut mai cu ușurință ocupa de verificarea deceselor; se înțelege că aceste verificări nu prezintă o rigurozitate științifică absolută, totuși se apropie mult de adevăr.

Am întocmit o tabelă (Tab. No. 7) de cauzele morții numai la vrîsta dela 0—1 an; din această tabelă rezultă că cea mai mare mortalitate până la 1 an este datorită debilității congenitale.

Astfel în perioada 1909—1913 au murit, la 100 de născuți, 12,7% de debilitate congenitală; 3,1% de boalele aparatului respirator; 1,7% de maladiile tubului digestiv; boalele infecțioase, epidemice au dat o mortalitate abia de 0,7%, iar tetanosul abia 0,1 la sută.

III

Acum cînd avem toate elementele statistice necesare, să trecem în mediul rural și să studiem cum trăește săteanca și cum se comportă atît în timpul graviditătii cît și la facere, de asemenea mediul și împrejurările în care vine pe lume noul născut, și ce se întîmplă cu el.

Sarcina.—In timpul sarcinei femeia continuă să muncească din greu la trebile gospodăriei și la cîmp, până la naștere, și nu sînt rare cazuri cînd durerile facerii o apucă la secere și naște în dosul unei clăi.

Greutățile vieții nu îngădue sătencei puțină odihnă nici în ultimele săptămîni de graviditate.

Pinard, la congresul de igienă și demografie din Paris din 1900, arată că toți copiii născuți de femeile care muncesc tot timpul graviditătii sînt mai mici și mai debili decît a celor ce se odihnesc 2—3 luni; a ajuns la această concluzie în urma unei întinse anchete în lumea muncitoare; se înțelege că acești copii mai greu se adaptează mediului nou în care vin și mai lesne pot contracta o maladie care să-i răpue. Printre alte pricini, și munca excesivă a femeii în timpul sarcinei contribue la marele număr de morți, datorită «debilității congenitale». Femeia nu face nici o pregătire nici pentru ea, nici pentru copilul așteptat; dacă ar pregăti ceva, are idee că-i moare copilul. Cel mult dacă îndeplinește unele eresuri: să nu poarte ață după gît —că face copilul cu cordonul în jurul gîtului, să nu stea pe prag ori pe sac, să nu tragă cismele barbatului, să nu-i toarne să se spele pe mîni, să nu dea cu piciorul într'un cîne ori mîță, că face copilul cu păr pe trup.

Cel mult cînd s'aproprie ziua așteptată, se duce la preot care o spăvăduește și împărtășește: aceasta-i unica ei pregătire.

Insfîrșit vine ziua cea mare a facerii care, după socoteala lor, se întîmplă cam la 40 de săptămîni dela încetarea menstruației; atunci cheamă moașa empirică, baba cu care e deprinsă; aceasta o examinează, o pipăe și, după ce-i proorocește sexul copilului, zicînd că, dacă gravida e tare patată pe față, va avea o fată, iar dacă are burta țuguiată va face băet, după aceasta, procedează la pregătirile necesare.

O despletește pe femee, o dischee la toate hainele și la cămașă, zicînd că astfel să se desfacă ușor și trupul ei, apoi cere rachiu și se apucă de cinstit. Cînd încep durerile, o pune pe femee în genunchi lîngă pat, pe niște pae ca să nască «ca Maica Domnului»; după facere o ține 3—5 zile pe pae, apoi îi face o bae generală și-i dă libertate să se apuce de gospodărie, după ce dă foc paelor și trece lehuza prin fum, ca să se ia de pe ea toate răutățile. In timpul celor 3 zile de lehuzie îi pune pe ombilic o legătoare cu lut scos dela rădăcina unui perj. Dacă nu expulzează copilul repede și are dureri mari—«se trudește mult»—atunci ia icoana din părete, o spală cu puțină apă și-i dă să bea.

Dacă nici aceasta nu merge, atunci cheamă pe barbatul femeii să-i dea să bea apă din pumni, și s'au văzut cazuri cînd

au băut și din cisme, zicînd că poate din greșală a turnat apă de spalat ori a tras cismele soțului în timpul sarcinei. Cînd placenta nu se expulzează repede, atunci pune pe femee să sufie cît poate într'o garafă; emoragia poate fi cît de mare, baba nu se sperie, zice, «las' mămucuță, că ai să ai un copchil rușinos».

Copilul.—Copilul îndată ce a fost expulzat, ii măsoară pe cordon un lat de mînă dela ombilic și după ce-l leagă c'o ață care-i era înainte, tae cordonul cu orice foarfece, ori c'o cuscutură. Pansează plaga cu cîrpă arsă, apoi îl înfășează într'o cămașă veche de a tatălui «pentruca să-l iubească», îl închină pe la icoane, îl mai trage de nas și apoi a terminat deocamdată cu el.

Trei zile nu-l pune la sînul mamei și ori cheamă o femee vecină să-l alăpteze, ori îi pune în gură o cîrpă cu puțin zahar și miez de pîne ori mămăligă.

Prima bae o face copilului imediat după naștere cu apă rece dela fîntînă zicînd «că-l călește» pentru a putea rezista frigului. Mai pe urmă îl scaldă de două ori pe zi și, dela 1—2 luni, odată. Baia i-o face acum prea ferbinte, îl scoate din ea roșu ca un rac căci zic: «doarme bine din bae»; îl ridică cu ambele mîni de cap, cu trupușorul spînzurat în jos «ca să-i lungească gîtul». Il înfașă în rufe murdare și-l leagă c'o bată ori chiar cu sfori, așa de strîns că lasă urme pe trupușorul fraged. Cînd vre-unul din acești mici mucenici protestează prea vehement prin plînsul său, atunci i se oferă ceai de mac la discreție.

Alăptarea o face fără nici o noimă; de cîte ori plînge copilul îl pune la sîn, ori dacă mama e ocupată cu vre-o treabă, plînge până răgușește.

Dacă copilul venit pe lume în împrejurări așa de vitrige, născut pe pae, iarna, în frig și 'n aer viciat, și îngrijit cum am arătat mai sus, dacă este așa de voinic încît iesă victorios din aceste încercări a primelor săptămîni, să vedem ce pericole îl așteaptă mai tîrziu.

Cu ocazia botezului care se face mai des la biserică, copilul are o grea cumpănă de trecut, cînd această ceremonie are loc în timpul ernei. Copilul e ținut aproape gol timp de ½ de ceas în aer rece, uneori în temperaturi siberiene.

E lesne de închipuit la cîte afecțiuni este expus.

Din cauza neștiinței, dar mai ales din cauză că sînul mamei este sleit de izvorul laptelui—ea însăși hrănindu-se mizerabil—copilului începe să i se dea de ale mîncării cam de pe la 2—3 luni. Incep cu covrigi mestecați în gură, covrigi uscați, uitați de vremuri prin crîșmele murdare și pe care generații de muște și-au depus... amintirile.

După covrigi mestecați, urmează de toate... adică acel bogat asortiment de alimente ce predomină la masa săteanului nostru: mămăligă, borș cu buruene, varză murată și, la zile mari, fasole ori cîte-un chitic de pește, afară de Crăciun și Paști cînd mînîncă chiar carne.

Cam la vrîsta de un an și mulți la un an jumătate, copiii se înțarcă dela sîn—de fapt însă sînt înțarcați de mult, căci sînul abia le oferă cîteva picături de lapte. Ințarcarea se face cu oarecare obiceiuri și eresuri cași nașterea.

Mai întâiu trebue să fie lună plină și zi de frupt ca să n'ajungă om sarac; apoi femeia își întoarce cămașa cu gura la spate ca să-și schimbe și copilul gîndul dela sîn. Ferb un ou răscopt și-l pun după ușă, de unde copilul se duce și-l ia; i-l dă să-l mînînce și din acel moment e înțarcat.

Odată copilul înțarcat, e considerat om în tot locul și nu există aliment care să nu-i fie permis să-l mînînce. Orice obligațiune de ordin religios i se aplică cu severitate și lui; din clipa înțărcării, postește toate posturile ca și cei mari.

Această obligațiune o respectă chiar cînd sînt bolnavi și mamele se lasă greu convinse de medic să le dea lapte, chiar atunci.

Curățenia corporală e ceva ne-important și murdăria aducătoare de maladii domnește stăpînă nesupărată printre copiii sătenilor noștri.

Vara în arșița ucigătoare, iau copii sugaci la cîmp și-i așează la umbra unui snop, iar cei mai răsăriți sînt lasați acasă în știrea lui D-zeu.

Cînd un copil se 'mbolnăvește, întrebuințează toate leacurile băbești ce cunoaște, cercetează toate babele de prin sate, aleargă apoi de disperare și la medic.

IV

Din acest complex de împrejurări să căutăm să ne orientăm și să cercetăm care sînt pricinele care produc dezastroasa mortalitate a copilăriei.

Din tabela No. 7 în care am adunat cauzele morții la copii până la un an în jud. Fălciu pe anii 1909—1913 se vede că cele mai multe victime sînt datorite debilității congenitale, adică din 100 de născuți mor 20,5% (tab. No. 7) și din aceștia 12,7% mor de debilitate congenitală și abia 7,3% mor de celelalte maladii la un loc.

Ce este această debilitate congenitală? De sigur această cauză nu trebue luată ad-litteram. Vor fi mulți copii înglobiți în această cifră, născuți în adevăr debili, ne-viabili, mai ales acei care moștenesc distrofii tuberculoase, sifilitice, pelagroase, precum și acei a căror mame muncesc din greu tot timpul sarcinei și se hrănesc insuficient.

Cîți din aceștia însă n'ar putea fi salvați cu bune îngrijiri, cu puțină știință și igienă?

Dar de sigur în numele generic de debilitate congenitală intră toți acei care cad victimă împrejurărilor în care se nasc, și pericolelor la care sînt expuși în primele săptămîni, fără ca propriu zis să se fi născut debili. In al doilea rînd ca frecvență,

drept cauză a morții, din aceiași tabelă, constatăm bolile aparatului respirator cu 3,1% de născuți, apoi bolile tubului digestiv și stomahului cu 1,7%. Nu-i nevoe să mai insistăm asupra împrejurărilor favorabile care dau loc acestor maladii. Epidemiile în general cruță vrista până la un an; de aceia și mortalitatea produsă de ele a fost foarte mică în unii ani, mai mare ceva în alții, variind dela 0,1% până la 1,6% și c'o medie de 0,7% pe anii 1909—1913.

Mai mult decît epidemiile, o cauză de mortalitate însemnată în prima lună dela naștere o dau născuții prematuri cu 0,9% de născuți, media pe 1909—1913. Cauza născuților prematuri nu poate fi decît diatesa sifilitică, munca excesivă a gravidei și mai ales diatesa tuberculoasă, această plagă a societăților moderne luînd un avînt înspăimîntător la sate.

Tetanosul a dat foarte puține victime și credem că s'a exagerat rolul acestei maladii în mortalitatea infantilă. In adevăr, dacă bacilul lui Nicolaer ar fi așa de răspîndit prin casele sătenilor, nu vedem pentruce n'ar da numeroase victime și printre copiii mai mari și printre adulți; știut fiind cît de deseori copiii și adulții la sate își produc plăgi și umblă cu ele libere prin praf și țărnă, fără ca să capete tetanos decît în cazuri foarte excepționale.

Cel puțin în județul Fălciu în perioada 1909—1913, cînd decesele s'au verificat de medici, tetanosul a dat mai puțin de 0,1 morți la suta de născuți.

Acest adevăr, repet, pentru jud. Fălciu, reesă și din alăturata tabelă (No. 8) statistică.

Tab. No. 8

Anii	No. copiilor asistați de moașa funcționară	Cîți au murit în prima lună?	No. copiilor asistați de moașele empirice	Cîți au murit în prima lună?
1909	1431	120 8.3%	2341	214 9%
1910	1712	100 5.8%	1847	174 9.4%
1911	1789	103 5% } 6%	1954	126 6% } 7%
1912	1935	130 6%	2089	169 7.6%
1913	2029	123 6%	2083	149 7%

Din această tabelă se constată că numărul facerilor asistate de moașele oficiale a crescut în fiecare an și ceia ce e foarte important, că dintre copiii asistați de moașele oficiale au murit în prima lună media pe 1909—1913 cîte 6% de născuți și printre cei asistați de moașele empirice, pe aceiași epocă de timp, au murit 7%. Deosebirea e foarte mică și deci alte cauze au contribuit la această mortalitate, nu tetanosul, căci atunci trebuia ca mortalitatea acestei vrîste să fie mai mare la cei asistați de empirice,—cauze care iesă din sfera de influență a moașei. E drept că în jud. Fălciu moașele empirice sînt organizate. Nu fiecare babă are drept să asiste la facere. In fiecare sat sînt alese 2—3 babe mai inteligente, sînt instruite, li se dă oarecare noțiuni de igienă și posedă fiecare cîte o cutie de tablă cu o pereche de foarfece, șiret, etc.

Concluzia este că deși în unele județe, mai ales acele organizate, cu dispensare și cu un număr mai mare de medici, s'a desfășurat o mai mare activitate de supraveghere asupra activității moașelor și a educațiunii mamelor; deși s'a ajuns că obiceiuri de acele de care am arătat în capitolele precedente, ca nașterea jos pe pae etc., aproape nu se mai pomenesc, totuși mortalitatea infantilă în primul an de naștere este tot așa de mare, ba manifestă și tendinți de creștere.

Deci răul principal trebue căutat în altă parte.

Dela un an în sus cauzele morții la copii se modifică ca proporție, astfel locul «debilității congenitale» îl iau bolile aparatului respirator și a tubului digestiv; de asemenea epidemiile produc mai multe victime decît în vrîsta până la un an.

Vrîsta de care ne-am ocupat însă mai mult a fost aceia până la un an, de oarece la această vîrstă mortalitatea este de 35,2% de morți în 1912, pe cînd dela 1—5 ani nu este decît 14,8%.

I

Problema mortalității infantile la sate, după cum reesă din cele arătate până aci, prezintă două mari laturi: o lature culturală și a doua, care e cea mai importantă, o lature economică socială. Pentru a putea găsi mijloacele de îndreptare, pentru a putea micșora această mare mortalitate infantilă, să studiem pe rînd această problemă socială din aceste două puncte de vedere.

Neștiința este una din cauzele care contribue foarte mult la menținerea mortalității infantile. Necunoașterea celor mai elementare reguli de igienă, aduce după sine adevărate nenorociri sociale. E drept că în această direcțiune nu s'a făcut aproape nimic; puține începuturi modeste au fost lăsate în părăsire.

Cărți cu sfaturi igienice, învățături practice pentru igiena femeii însărcinate, a copilului, despre alăptare, înțărcare etc., scrise în mod popular, ar trebui răspîndite în toate unghiurile țării. Direcțiunea sanitară ar putea edita ori subvenționa o revistă de igienă populară săptămînală care să propăvăduiască la sate lumina igienei.

Programul școalelor rurale ar trebui modificat în sensul ca învățămîntul igienei să aibă un loc de frunte.

Așa cum e alcătuit astăzi învățămîntul rural, ne dă absolvenți care trăesc același traiu, duc aceiași existență lipsită de foloasele igienei, cași analfabeții; aceasta au recunoscut-o oamenii competinți în ale școalei, ca d. Spiridon Popescu.

O chestiune importantă care trebue rezolvită într'un mod cît se poate de fericit, este chestiunea moașelor rurale.

Se înțălege că numărul moașelor oficiale de astăzi este ridicol față cu numărul născuților, de aceia enorma majoritate a noilor născuți vin pe lume tot în palmele bătătorite ale moașelor empirice. Ce e de făcut până vom avea numărul de moașe necesare?

Să stăm nepăsători și să asistăm la trecerea a mai mult de ²/₃ din noii născuți prin mînele murdare ale unor babe ignorante?

Imi vine în minte înțelepciunea proverbului romînesc „rău cu rău, dar mai rău făr' de rău". Rele or fi babele moașe, dar deocamdată nu putem fără ele; și dacă într'o bună dimineață s'ar pune în grevă, ar trebui să le rugăm ca să-și exercite meseria din nou. Și dacă trebue deocamdată să contăm cu ele, atunci se impune să tragem maximum de folos din activitatea lor. In unele județe, cum este la Fălciu, aceste moașe sînt organizate și lucrează sub controlul moașei oficiale. In fiecare sat sînt alese 2—3 babe după mărimea satului, instruite cum trebue să procedeze și obligate să își procure o cutie de tablă în care au farfeci, șiret, săpon, etc. Aceste moașe prin faptul că sînt investite oarecum cu o aureolă de oficialitate, prin faptul că alte femei sînt oprite de a asista la faceri; aceste babe alese, se supun îndemnurilor și cerințelor medicului și primesc controlul lui.

Se înțelege că idealul ar fi ca fiecare comună să aibă 2—3 moașe, după numărul și importanța satelor ce o compun. Pentru a ajunge acolo, trebue primite în școlile de moașe multe fete și femei dela țară care, întoarse în sat, să-și aibă o gospodărie rurală, să nu trăiască numai din leafă.

Să se reglementeze ca să asiste gratuit numai pe femeile sărace iar dela celelalte să încaseze o taxă modestă; aceste moașe ar putea fi plătite de comuni cu lefuri mai mici, de exemplu: 25- -30 lei lunar.

O luptă nemiloasă trebue dusă contra vrăjitoarelor și descîntătoarelor care în multe părți mai exploatează încă ignoranța și naivitatea săteanului.

In ordine religioasă, ar trebui să se reglementeze ca în timpul ernei să nu se mai permită botezul copiilor în biserici. Prin predici la biserică, prin diferite ocaziuni să se îndemne sătenii ca să nu mai pue la post copiii până la 15 ani, iar în cazuri de boală să fie deslegați de post la orice vrîstă.

In aceste direcțiuni ar trebui deșteptată inițiativa privată; clasele culte dela oraș care până în prezent nu s'au ocupat de

Fălciu (fără Huși) pe perioadele

	1909–1913						
	Născuți	Morți dela 0—1 lună	Morți dela 1 lună la un an	Totalul morților de toate vrîstele	Cîți au murit dela 0—1 an, la 100 de născuți	Cîți au murit dela 0—1 an, la 100 de morți în general	Născuți morți
09	3772	495	387	2270			96
10	3559	528	468	2748			85
11	3785	516	369	2329			70
12	4024	584	319	2065			168
13	4112	477	436	2343			112
tal	19252	2600	1979	11755	21,1°/₀	38,8°/₀	531
		4579					

rocentul la suta de născuți s'au scăzut No. născuți-

Tab. No. 6

Tablou de copii morți dela 0—1 lună și dela o lună la 1 an din județul Fălciu (fără Huși) pe perioadele 1899—1903; 1904—1908; 1909—1913.

Anii	1899—1903 Născuți	Copii morți dela 0—1 lună	Copii morți dela 1 lună la 1 an	Totalul morților de toate vrîstele	Proporția copiilor morți dela 0—1 an, la o sută de născuți	Prop. morților dela 0—1 an în raport cu No. tot. al morților	Născuți morți
1899	3307	440	327	2107			32
1900	3005	371	273	1689			45
1901	3105	401	321	1893			38
1902	3466	432	353	2106			40
1903	3514	358	283	1606			50
Total	16397	2002	1557	9400	20,5%	37,8%	205
		3559					

Anii	1904—1908 Născuți	Morți dela 0—1 lună	Morți dela 1 lună la 1 an	Totalul morților de toate vrîstele	Cîți au murit dela 0—1 an, la 100 de născuți	Cîți au murit dela 0—1 an, la 100 de morți în general	Născuți morți
1904	3637	448	360	2116			66
1905	3086	409	444	2506			60
1906	3384	523	389	2593			79
1907	3641	493	446	2608			58
1908	3563	530	340	2323			60
Total	17312	2403	1979	12146	23%	35,8%	323
		4382					

Anii	1909—1913 Născuți	Morți dela 0—1 lună	Morți dela 1 lună la un an	Totalul morților de toate vrîstele	Cîți au murit dela 0—1 an, la 100 de născuți	Cîți au murit dela 0—1 an, la 100 de morți în general	Născuți morți
1909	3772	495	387	2270			96
1910	3559	528	468	2748			85
1911	3785	516	369	2329			70
1912	4024	584	319	2065			168
1913	4112	477	436	2343			112
Total	19252	2600	1979	11755	21,1%	38,8%	531
		4579					

Notă. In cifrele care arată No. morților dela 0—1 lună intră și născuții morți; cînd s'a calculat procentul la suta de născuți s'au scăzut No. născuților morți din No. total al morților dela 0—1 an.

Jud. Fălciu (fără Huşi)

BOALELE DE CARE AU MURIT	1909		1910		1911		1912		1913		1909—1913
	Dela 0—1 an		Dela 0—1 an		Dela 0—1 an		Dela 0—1 an		Dela 0—1 an		Dela 0—1 an
	Cîţi au murit de	Raportat la 100 de născuţi	Cîţi au murit de	Raportat la 100 de născuţi	Cîţi au murit de	Raportat la 100 de născuţi	Cîţi au murit de	Raportat la 100 de născuţi	Cîţi au murit de	Raportat la 100 de născuţi	Raportat la 100 de născuţi
Debilitate congenitală	435	11,5%	576	15%	524	13,8%	476	11,8%	491	11,8%	12,7%
Boale ale aparatului respirator	143	3,8%	110	3%	122	3%	128	3%	100	2,4%	3,1%
Gastro-Enterită şi alte boli a tubului digestiv	71	1,8%	64	1,6%	55	1,5%	55	1%	97	2,3%	1,7%
[illegible] mice, scarlatină, pojar, difterie etc.	6	0,1%	69	1,6%	27	0,7%	12	0,2%	27	0,6%	0,7%
Afecţiuni tuberculoase	7	0,1%	4	0,1%	7	0,1%	8	0,1%	9	0,1%	
Sifilis	5	0,1%	1		5	0,1%	4	0,09%	7	0,1%	
Tetanos	5	0,1%	4	0,1%	1		4	0,09%			
Atrepsie	36	0,9%	29	0,7%	15	0,4%	30	0,7%	27	0,6%	
Combustie	4	0,1%	3		4	0,1%			5	0,1%	
Impaludism			1						1		
Născuţi prematuri	36	0,9%	26	0,6%	42	1%	50	1%	34	0,8%	0,9%
Diverse	21	0,5%	16	0,4%	6	0,1%	10	0,2%	27	0,6%	
No. născuţilor pe ani	3772		3559		3785		4024		4112		19252

loc de suferințele săteanului, proprietarii rurali în special, fiecare în cercul său să-și dea sama de pericolul ce amenință însuși izvorul de mărire al neamului, prin groaznica mortalitate a copiilor de săteni.

O nepăsare așa de criminală nu se mai poate tolera. Să se formeze societăți de protecțiune a copilăriei, care să aibă drept țintă ajutorarea femeilor în timpul lehuziei și a ultimelor două luni de graviditate, cînd nu trebue să muncească; să procure lapte la nevoe micilor bolnavi; să propage învățăturile folositoare relativ la îngrijirea și creșterea micilor prunci.

Știm că în ultimul timp M. S. Regina Maria s'a înfiorat de miile de ființi fragede ce se pierd în fiecare an prin satele noastre și a luat înalta inițiativă a luptei ce trebue dusă contra acestei primejdii naționale. M. S. a învățat la căpătâiul holericilor dela Zimnicea să cunoască sufletul cinstit și duios, virtutea oțelită și puterea de jertfă a țăranului romîn, și avem convingerea că gestul generos al M. S. va fi urmat cu dragoste de doamnele romînce.

Organizarea serviciului sanitar trebue să fie dusă la bun sfîrșit; medicul trebue să aibă o *secție* mică astfel ca să poată fi ori în ce timp la îndămîna bolnavilor.

Medicul prin povețele și sfaturile sale trebue să fie un apostol al sănătății, trebue să combată și să previe toate relele sanitare de prin satele noastre. O măsură care va da mari foloase este vizitarea la domiciliu a cîtor mai mulți sugari de către medic.

In jud. Fălciu de curînd s'a hotărît ca medicul în satul său de reședință să viziteze la domiciliu în fiecare Duminică, copiii născuți peste săptămînă. Cu această ocaziune, medicul controlează activitatea reală a moașei, cercetează copilul și lehuza și lasă la urma sa binefacerea unor povețe bune și înțelepte, izvorîte dintr'o inimă miloasă și dintr'o minte conștientă de marea sa misiune socială.

II

In sfîrșit am ajuns la cheia de boltă a problemei care ne preocupă: laturea economică socială. Să mai descriu mizeria țărănimii, hrana proastă și neîndestulătoare, casele mici întunecoase și fără aer în care trăește? Ar fi să mă încerc a dovedi lucruri prea cunoscute și să intru într'un stadiu care ne-ar depărta de chestiunea ce discutăm.

Sărăcia țaranului care se rezumă în sfîșietorul strigăt al lipsei de pămînt, în atîtea și atîtea nevoi și apăsări provenite de pe urma unor administrații nepăsătoare care lasă să se peardă ne-aplicate atîtea bune dispozițiuni din legea tocmelilor agricole, această sărăcie este o piedică uriașă pentru îmbunătățirea vieții igienice a săteanului.

Cine nu știe că mizeria neagră din unele locuinți, din u-

nele familii, le face pe mame să dorească chiar moartea copiilor lor, zicînd că mai bine «că l-a strîns D-zeu, decît să mai trăiască să sufere ca dînsa».

Acuma de curînd vizitam un sat de pe culmile paralele cu Prutul din jud. Fălciu; în prima ogradă am găsit o femee plivind un strat mare cu răsaduri de tutun; în iarbă, încălzindu-se la soare, o fetiţă mică cu nişte ochi mari albaştri ne privea c'o naivitate şi nevinovăţie adorabilă.—Ce fetiţă drăguţă, am spus eu mamei.—Mai bine ar strînge-o D-zeu, îmi spuse femeia. Mai bine să nu mai fie; ce-o aşteaptă şi pe ea? O viaţă chinuită ca şi a mea. Bărbatul mi-i bolnav în spital, se jupeşte pe mîni. N'am la casă nimic, nici un pic de lapte pentru fată...

Ce-i puteam răspunde? Şi ce leac puteam să-i dau?... Dar scene de acestea sînt nenumărate.

Am arătat la timp urmările dezastroase ale muncii excesive a femeii în timpul gravidităţii şi chiar a alăptării. De pe urma unei îmbunătăţiri economice, sperăm că femeia se va statornici mai mult la gospodărie. Atunci şi gosppdăria va fi mai bine îngrijită şi în special copiii se vor folosi mult, ne mai umplînd drumurile ca acum, iar cei sugari vor scăpa de arşiţa ucigătoare dela cîmp. Femeia ne mai muncind în timpul gravidităţii cel puţin în ultimile două luni şi în timpul primei luni de alăptare, fructul concepţiunii va fi mai bine pregătit pentru diferitele greutăţi ce-l aşteaptă la venirea lui pe lume; copilul va fi mai bine îngrijit; laptele mamei va fi mai abondent şi mai bun. Cînd săteanul va avea posibilitatea unor locuinţi sănătoase, spaţioase, cu ferestre mari, atunci noul venit pe lume va scăpa de aerul viciat, de umiditate, de întunecime.

Din cauza lipsei de imaşuri şi din cauza scumpetei păşunatului, vacile cu lapte s'au împuţinat cu totul în satele noastre.

Prin satele cele mai bogate, numeri pe degete vacile cu lapte. Casa săteanului lipsită de lapte, brînză, unt—hrana prin excelenţă a copilăriei—nu e de mirare că li se dă în schimb peşte sarat ori ardei în oţet.

Nu sună oare ca o ironie dureroasă în casele goale şi văduve de lapte, sfaturile noastre, îndemnurile noastre de a se da copiilor o hrană mai omenească? Daţi săteanului vacile cu lapte de altădată şi nu va mai avea nevoe de îndemnul nostru ca să strîngă copilaşii flămînzi în jurul strachinei de lapte.

Prin laturea ei economico-socială, problema mortalităţii infantile la sate scapă de sub influenţa directă a medicilor, deslegarea ei revine oamenilor de stat, conducătorilor ţării. Corpul medical îşi face datoria dînd un inimos semnal de primejdie şi face apel atît la conducători cît şi la iniţiativa particulară, de a îndruma spre o fericită deslegare această problemă de viaţă a neamului romînesc.

Dr. N. Lapteş

Salomeia Michaeli

Intr'o după amiază adînc luminoasă şi albastră, Manolaş plecă de acasă cu gîndul să dea pe la un coleg şi să-i ceară nişte note luate la cursuri. Trecînd printr'o stradă secundară, văzu la o poartă o firmă care făcu să-i bată inima cu violenţă: *Iosef Michaeli—Biurou technic—Electricitate.* «—Desigur că e tatăl Salomei! Asta e casa ei!» Era o casă mică, fără nici o aparenţă. Lîngă poarta cu stachete rare, creştea în sus până la firmă un salcîm înflorit. Intîmplarea aceasta trezi în cugetul lui Manolaş un vîrtej de gînduri şi de închipuiri. Ajunse la colegul către care pornise, dar nu-l găsi acasă şi se înnapoie pe aceleaşi străzi. N'o mai văzuse pe Salomeia de cîteva zile. «—Pe vremea asta, trebue să fie acasă, poate în biurou... poate singură...» Dar sub ce motiv, cu ce obraz ar putea să intre în casa Salomeei?... Işi aduse atunci aminte că îi trebuia o lanternă electrică. Inlătura, cu ea, dela căpătîiul copiilor, lampa, luminarea şi chibriturile. Manolaş se hotărî într'o clipă. Va intra în biuroul lui Iosef Michaeli şi va cere o lanternă. Cu repeziciunea timizilor cari îndeplinesc o hotărîre luată, Manolaş trecu pragul casei şi se pomeni într'un antreu decorat de jur împrejur cu fel de fel de ustensile curioase. Camera dinspre stradă era închisă; cea dimpotrivă-i era întredeschisă. Manolaş bătu aci la uşă. Ii răspunse un glas feminin—«Poftiţi!»—şi Manolaş se găsi faţă în faţă cu Salomeia. Era o odae mică, mobilată

cu un biurou (la care lucra Salomeia), cu cîteva scaune şi cu cîteva pupitre înnalte, pline de hîrtii şi de caete.

— D-ra Michaeli !... Am cinstea să fiu colegul Dv. de facultate.. Vasile Manolaş..

— E adevărat; ne cunoaştem din vedere foarte bine... Probabil că aveţi ceva de vorbit cu tatăl meu...

— Domnişoară, sînt într'o reală încurcătură... Veniam să cumpăr o lanternă electrică. Dar nu aş fi gîndit... nu aş fi sperat că vă voi găsi aici pe Dv....

Salomeia surîse. Acest surîs desmetici pe Manolaş. Ceva dureros ca o înţepătură de albină rămase în sufletu-i, de pe buzele de floare ale Salomeei.

— D-le Manolaş, sînt studentă şi colega Dv., dar sînt şi neguştoriţă, fata neguştorului Iosef Michaeli. Trebue să fiu practică. Vă mulţumesc că aţi venit la noi, să cumpăraţi lanterna care vă trebueşte.

Manolaş o privi cu naivitate. Era frumoasă ca o icoană. Atît de rumenă, atît de fragedă, atît de tînără! Dar în fruntea ei înnaltă, în ochii ei plini de lumină şi în surîsul ei era ceva imperios şi rece care făcu pe Manolaş să-şi lase privirile în pămînt. In acest moment, intră în odae tatăl Salomeei.

— D-le Manolaş, iată patronul. — Tată dragă, d. Manolaş, coleg al meu de facultate, are nevoe de o lanternă electrică.

Salomeia ieşi pe altă uşă, după ce salută pe Manolaş. Tatăl Salomeei îl pofti să stea şi se duse în salonul prefăcut în atelier, ca să caute lampa dorită. Rămas singur în biurou, Manolaş cuteză să se aplece pe masa unde lucra Salomeia şi să privească un registru deschis. Era scris cu nişte caractere curioase, uneori verticale, alteori înclinate, uneori strînse, alteori deşirate. Lui Manolaş, însă, i se păru, în clipa de examen, că aceasta provine din necesitatea şi din economia registrului. Iosef Michaeli reveni, cu cîteva lanterne în mînă. Nu era însă mulţumit de nici una. Îi explică lui Manolaş că el—mai mult instalator decît vînzător de instrumente electrice—nu are, în acel moment, la îndemînă, o lanternă potrivită. Intrebă pe Manolaş dacă nu voeşte să-i procure el una, cu atît mai mult cu cît mai tîrziu, tot va trebui să treacă, din cînd în cînd, pe la un electrician, pentru încărcarea lanternei. Manolaş n'ar fi putut să-şi dorească o propunere mai bună. Primi ideia cu entuziasm şi plăti preţul lanternei, cu părere de rău că nu era o sumă mult

mai mare. Se înţeleseră să vie a doua zi, să ia lanterna proaspăt încarcată.

Manolaş examinase pe electrician cu aceiaşi ochi preveniţori şi calzi cu cari examinase pe Salomeia. Era tatăl ei! Iosef Michaeli era un om de vre-o cincizeci de ani, teuton veritabil prin înfăţişarea şi prin francheţa lui. Faţă cu fiică-sa, el prezinta un tip mai elementar şi mai uşor de interpretat. Salomeia nu mai părea de loc germană şi obrazul ei era prea frumos ca să mai îngăduiască analiza. Manolaş, cel puţin, renunţase să mai analizeze. Foarte fericit că izbutise să vorbească cu Salomeia, el simţea acum în sufletu-i fenomenul curios care se petrece în noi după *prima convorbire*. Această primă convorbire, pentru visători, pentru poeţi, însemnează, mai totdeauna, o mică dezîncîntare. Aceia pe care o iubim, dela distanţă, şi pe care n'am auzit-o până acum ni se destăinueşte, dintr'o dată, creatură pămîntească! Vocea ei are un timbru, cuvintele ei au cutare ritmu şi sintaxă. Fizionomia ei, cînd vorbeşte, ia expresiuni nebănuite. Şi o uşoară sfîşiere are loc în pînza rourată cu opale pe care painjenul iluziunii şi al iubirii a ţesut-o între voi amîndoi. O impresiune ciudată îţi rămîne după această primă întîlnire sufletească. O mie de lucruri neînţelese, pe cari le vei înţelege însă mai tîrziu, se topesc în această impresiune, ca în lumina albă colorile componente. Dar puterile iluziunii şi ale iubirii sînt infinite. Cîteva ore mai tîrziu, minunatul painjen reface pînza, mai dornic, mai măestru!

In sufletul lui Manolaş, întipărirea aceasta se şterse curînd şi din ea rămase numai comoţiunea fericită şi tulburătoare a primului vis îndeplinit. Acasă, luă în mînă o carte de studii şi încearcă să citească. Dar copiii se jucau şi strigau pe afară. Rîndunelele se jucau în cerul fără nouri. Şi în inima lui Manolaş dorul şi închipuirea deasemeni se jucau. Scoase dintr'un raft volumul lui Eminescu şi spicui încet, din el, poeziile de iubire. I se părea că le citeşte acum întîia oară. Nu le înţelesese niciodată atît de bine. Niciodată această poezie, atît de pătrunzătoare şi de dulce, nu prididese simţirea lui cu mai multă duioşie decît astăzi. Se opri la poezia *Ce e amorul?* şi o citi de repetate ori. Strofa din urmă îi rămase stăruitoare în amintire, ca o inscripţie păgînă, văzută în vis sau în nu ştiu ce existenţă anterioară, pe zidul unui templu:

Căci scris a fost ca viața ta
De doru-i să nu 'ncapă,
Căci te-a cuprins asemenea
Lianelor din apă!

Inchise cartea, închise ochii și-și lăsă capul pe masă, peste brațele puse în cruce. In ce țară sufletească ajunsese Manolaș? Iată întrebarea pe care acest om, strivit de soartă, bolnav și fără bucurii, de atîta vreme, și-o punea încă odată în această ultimă zi de Mai și după primele cuvinte auzite din gura Salomeei. El, Manolaș, om de aproape treizeci de ani, sărac, umil, împovărat cu trei copii... mai încăpea el acum subt vre-o lege înțeleasă, mai putea găsi vre-o explicație suficientă, pentru neauzita transformare ce se făcuse în el? Se obișnuise atît de mult cu ideia completului sacrificiu personal, umpluse inima lui atît de constant cu grija și cu viitorul celor trei copii, cu înfățișarea și cu dragostea Emiliei, încît azi, smuls deodată din lunga-i obișnuință sufletească și aruncat în haosul unui sentiment neașteptat, încerca ascuțita descumpănire lăuntrică pe care trebue s'o încerce prizonierii care evadează înnot, după o lungă captivitate celulară. Avea el măcar o umbră de dreptate să se simtă fericit de o fericire care nu privea nici pe Salomeia, nici pe copiii lui? Și această clipă de reverie nu era oare o risipă, de două ori vinovată, din timpul datorit cu scumpătate nevestei și copiilor? Dar acestor întrebări pe care și le punea Manolaș nu le mai răspundea, în inimă-i, nici o zguduire, nici o indignare. O conștiință nouă crescuse pe nesimțite în acest om, așa cum, primăvara, crește iarba tînără, pe subt cea uscată din anul ce a trecut. E adevărat, avea casă grea, era dator să muncească fără preget, pentru o viață mai omenească, pentru viitorul copiilor... Dar jertfa pe care și-o impunea de atîta vreme trebuia să fie dusă până la nimicire? Nu putea el să-și mai îngăduiască nici o pauză, nici un popas, în drumul aspru și fără nici o floare al tristei lui vieți? Insă Manolaș, cel atît de mult deprins cu gîndul și cu desbaterile sufletești, nu putea să se înșele singur. Iși mărturisea că nu e vorba de un popas, în calea de până acum, ci de o cale cu totul nouă.

Nu iubise niciodată. Sentimentul lui pentru Emilia era un amestec de dragoste frățească și de recunoștință. Această femeie devotată era mai mult o soră, un tovarăș prețios și prețuit, fără să fi avut vre-odată, pentru el, ceva din farmecul acestui chip născut ca din auroră și din spuma oceanului. Adevărata întrebare pe care Manolaș o urmărea în cugetul lui confuz și fericit era aceasta: Mai avea el dreptul să iubească? Dar întrebarea aceasta i se părea și lui fără răspuns. Are dreptul să mănînce hămezitul de foame? Are dreptul să bea apă cel ce moare de sete?... Un freamăt prelung și dureros, un fel de milă de el însuși umplea, pînă la lacrimi, sufletul lui Manolaș. In fericirea lui neașteptată, în primăvara aceasta, îmbătată și caldă, sosită fără de veste, în sufletu-i, Manolaș se găsea vrednic de-o ironică și imensă compătimire. Voia destinul să-l prigonească pînă la urmă și subt o formă atrăgătoare și perfidă să-l pună la cea din urmă încercare, să-i dea lovitura decizivă, sau, în răspăr cu orice lege de continuitate, o bunătate neînțeleasă și ascunsă voia să-l facă altul, să-l îmbrace în noroc și în lumină?

Manolaș nu sta să se socotească limpede cum anume iubirea aceasta ar fi putut să fie în viața lui un fel de piatră filosofală. Familia lui era să rămîe aceiași, deci povara ei nemicșorată, situația lui tot mediocră, sănătatea lui deabia mulțumitoare. Toată această viață veche, însă, se arăta acum în lumina primăvăratică a unui suflet reînnoit și fericit! Va termina examenile cu succes, va dobîndi licența în litere, va fi profesor într'un oraș tihnit de munte. Copiii vor crește în aer curat. Emilia va avea o casă mai coprinsă, o curte încăpătoare, o grădină, un grajd pentru o văcuță—așa precum visează. Și Salomeia Michaeli, zîna care descînta și chema din viitor toată această fericire, ce va face? Manolaș răspundea ușor: Se va face și ea dăscăliță, va fi directoarea vre-unui institut particular. Va întîlni-o adesea, vor fi cei mai buni prieteni, va rămînea, în taină, pricina binecuvîntată a prefacerii lui și a noilor lui puteri de a-și trăi și de a-și iubi viața.

A doua zi Manolaș se stăpîni puternic și nu se duse să ia lanterna. Poate că tatăl Salomeei n'a avut încă timpul să și-o procure. A treia zi, 2 Iunie, Manolaș, emoționat și palid, veni la biuroul lui Iosef Michaeli. De data aceasta fu primit de patron. Salomeia nu se arătă. Tatăl ei aduse lanterna, o desfăcu subt ochii lui Manolaș și-i explică tot ce trebuia să știe. Cînd lumina lanternei va slăbi e semn că elementele din ea trebuesc regenerate. Iosef Michaeli va fi la dispoziția lui Manolaș. Se despărțiră cu multă curtenie și Manolaș lasă un salut colegial pentru Salomeia.

Două zile în șir, peste plaiurile țării se rostogoliră niște repezi ploi de vară. Din fereastra sărăcăcioasă, în lumina căreia recapitula materia învățată pentru examenul apropiat, Manolaș vedea boltirile sumbre ale cerului și fuga torentelor oblice. In ziua de 6 Iunie spera să-și treacă examenul. Ar fi voit, însă, ca pînă atunci ploile să treacă și această zi de examen să aibă soare și cer albastru. Dar soare și cer albastru, în sufletul lui Manolaș, cel apăsat de tristețea vremei de afară și aiurit de silința înfrigurată a citirei, însemnau cînd Salomeia și ochii ei, cînd firmamentul și primul lui luminător. Ploile se risipiră cu adevărat și în seara de 5 Iunie imensitatea amurgului se acoperi cu trandafirii vremii bune. Ziua de 6 Iunie fu de mărgean și de safir. Manolaș plecă de acasă spre Universitate, cu inima grea de amintiri, grea de păreri de rău, dar și mai grea de vagul dulce al ceasului de față. Mergea spre Universitate caşi acum 8—9 ani, student sîrguincios și nerăbdător să cucerească stima dascălilor săi. Dar de ce tocmai acum iubirea aceasta care ar fi fost la locul ei cu nouă ani în urmă? Soarta tristă l-a făcut să întîrzieze pînă azi printre școlari. De ce însă cu adaosul ironic: printre școlarii îndrăgostiți?!

La Universitate, Manolaș, găsi pe alți cîțiva colegi cari îi vestiră că examenul așteptat are loc de abia săptămîna viitoare. Rămase surprins de această veste; nu se gîndise la așa ceva.

După ce colegii lui se depărtară, voi să vadă și el avizul secretariatului.

Sus în capul scării se întîlni cu Salomeia. O salută adînc și-i adresă cuvîntul.

— E adevărat, domnișoară, că examenul nostru s'a amînat?

— Da, e adevărat.

— Atunci e inutil să mai citesc și eu avizul?

— L'am citit eu.

— Mulțumesc, mi-e destul.

Coborîră scara și eșiră afară în lumina scăpărătoare a zilei.

— D-ră, ertați-mă să vă întreb ce cale vreți să luați?

— Eu singură nu știu... Dimineața aceasta era, în gîndul meu, hărăzită examenului.

— Să vă dau o ideie?

— Poftim.

— Pe vremea asta, nimic nu poate înlocui, mai nimerit, un examen amînat ca o plimbare...

— Da, să vedem...

— O plimbare spre casă dar, făcută pe subt copaci și printre flori.

— Nu cumva ești poet, d-le Manolaș?

— Cine nu e poet, domnișoară, măcar odată în viața lui?

Porniră încet și după ce traversară Calea Victoriei intrară în B-dul Elisabeta. In sufletul lui Manolaș, primăvara de afară se răsfrîngea întreagă. Timiditatea lui se risipise în aer.

— D-ră, trecem pe lîngă o frumoasă victimă a satirei și a frivolității, adică pe lîngă Cișmegiu. Duhul ieftin, pe de o parte, și năvala populară, pe de altă parte, au aruncat peste grădina aceasta un văl de ridicul, absolut neînțeles și surprinzător, cînd te plimbi prin ea. N'avem în București nici o grădină mai frumoasă și mai veche ca aceasta, dar nici mai nedreptățită...

— D-le Manolaș, sînt de părerea d-tale. Cișmegiul e un parc încîntător. Să nu-l trecem cu vederea.

In grădină era destulă lume. Deși Manolaș ar fi trebuit să se bucure de dreptatea pe care i-o dădeau acești oameni, totuși în inima lui ar fi dorit ca astăzi Cișmegiul să fie gol. Ocoliră cu pași înceți lacul pestriț de soare și de umbre, ca o imensă piele de panteră, și se înnapoiară la punctul de plecare. Parcul cu boschetele și răzoarele lui trecu în planul al doilea. Convorbirea se făcu mai adîncă.

— D-le Manolaș, privesc și eu cu simpatie, cu farmec, uneori, înfățișările frumoase (sînt destule și urîte) ale acestei existențe neînțelese. Nu-ți ascund însă că nu mă robesc lor nici-odată... Subt această aparență slabă și feminină, deprind și fortific, zi cu zi, un suflet stoic. Ferește-te de viață, cînd te cheamă și te alintă, ține-i piept și înfrunt'o, cînd te lovește! *Abstine et sustine!*

— D-ră, e frumos ceia ce-mi spui... Cu atît mai frumos cu cît acest stoicism e mărturisit de o gură de douăzeci de ani. Dar ești deabia la primul capitol al vieții; eu sînt cel puțin la al treilea... Nu știu dacă, peste vre-o cîțiva ani, porticul lui Zenon va mai fi, în sufletul d-tale, atît de valid cum este astăzi.

— Și de ce nu, d-le Manolaș? Filozofia mea e mai presus de uzare și de destrămare. E și pentru vreme bună și pentru vreme rea, și mai cu seamă pentru vreme rea.

— D-ră Michaeli, ești azi la largul d-tale. Din fericire, ești

sănătoasă, părinţii îţi trăesc şi stau relativ bine. De examen eşti bine pregătită şi această zi de Iunie apleacă, pînă subt paşii d-tale, trandafiri înfloriţi.

Subt pălăria ei de paiu negru, cu margini mari, lăsate în jos, Salomeia surîse. Dar această gură ironică, atît de fragedă şi de mică, i se păru lui Manolaş, de data aceasta, nespus de drăgălaşă.

— Intîmpinarea pe care mi-o faci, lăsînd la o parte sfîrşitul ei de madrigal, mi-am făcut-o şi eu cîteodată. Mă cunosc binişor. Stoicismul meu ţine la probă. E adevărat că nu am încă experienţa d-tale, sau mai bine n'am prea mult experienţa durerii şi a soartei rele. Dar nu mi-e teamă că voiu rămînea păgubaşă, multă vreme. Ceia ce pot să fac este să bravez astăzi ademenirile vieţii şi să opun acestor frumuseţi pe cari mi le lauzi un suflet clar şi rece.

— Da... te înţeleg şi te admir. Dar nu pot să te urmez pe calea aceasta. Am suferit atît de mult în ultimii vre-o nouă ani, am înmormîntat, în sufletul meu, atîtea iluzii, atîtea speranţe, încît astăzi nu mai am nici o mîndrie în faţa vieţii şi primesc cu emoţiune orice favoare a ei. Ai citit romanul *Salammbô* al lui Flaubert?

— Da, l-am citit.

— Iţi aduci aminte de atitudinea lui Spendius—în primul capitol—cînd mercenarii îl scot din ergastula lui Amilcar şi-l aduc la ospăţ?... Oh! Spendius, înnecîndu-se în plîns de bucurie şi ridicînd, în cinstea liberatorilor şi a vieţii celei nouă, amfora cu vin de Campania: iată-mă pe mine în faţa acestui soare, acestei zile, acestei ore, cărora nu le găsesc pereche în toată viaţa mea!

— D-le Manolaş, iartă-mă dacă, susţinînd punctul meu de vedere, am trezit în d-ta, fără să vreau, amintiri dureroase.

— Dimpotrivă domnişoară! iată întîia zi cînd tristele mele amintiri îmi dau o dulce despăgubire.

Se găseau la porţile ce se deschid spre Aleia Carmen Silva.

— Mai putem întîrzia, domnişoară?

— Da, d-le Manolaş.

— Atunci vă fac propunerea să ne odihnim un moment, pe o bancă, între aceşti trandafiri agăţători.

Innaintară spre acea grădiniţă de trandafiri, cu aerul de terasă, naltă cu două trepte dela pămînt, şi priviră mai de a-

proape înflorita colonie. Erau trandafiri de multe neamuri, şi mai cu seamă trandafiri agăţători. Dar plantaţia era prea tînără. Nici chioşcul menit să se îmbrace într'o zi în curpeni, nici lanţurile întinse între albele pervazuri n'aveau prea mult vestmînt.

— Cred că sînt *trandafirii de Şiraz*, din Scrisoarea IV a lui Eminescu:

> Şi uscat foşni mătasea pe podele, între glastre,
> Intre rozele de Şiraz şi lianele albastre.

Şi chiar de n'ar fi ei şi ar fi alţii de alt neam sînt foarte drăgălaşi şi cine i-a sădit aici a avut o fericită inspiraţie.

Urcară cele două trepte şi călcară uşor pe pietrişul dintre răzoare. Fiecare pas, fiecare mişcare, fiecare clipă, pentru sufletul lui Manolaş, se întîmplau, treceau ca într'o catedrală. Ar fi căzut în genunchi şi cu braţe febrile s'ar fi rugat timpului şi vieţii să-l adoarmă aici între trandafiri, alături de Salomeia! Se aşezară pe o bancă.

— D-ră, socotesc că doctrina stoică nu opreşte curiozitatea, nu goneşte interesul de-a asculta pe un semen al d-tale.... mai ales atunci cînd, prin nu ştiu ce fatalitate, umbra d-tale s'a zugrăvit cu farmec pe cîmpul plin de ghimpi al vieţii lui...

— D-le Manolaş, filozofia mea are lozinca Luceafărului lui Eminescu. Stoicul rămîne *nemuritor şi rece*, în faţa vieţii, a tuturor complicaţiilor şi a tuturor surprizelor ei. Deci, te pot asculta în bună pace, cu filantropie, dar fără emoţiune.

— Domnişoară, nevoia de a-ţi împărţi în două gîndul şi inima e proprie omului şi eternă... Ea, însă, ajunge imperioasă, atunci cînd în capul nostru se bat prea multe gînduri şi în inima noastră se zdruncină oceanul... Sînt astăzi într'un asemenea moment. Rumpe un sfert de oră din timpul d-tale şi—ca pe o floare pe care o zmulgem şi o aruncăm distraţi—lasă-l la ţărmul acestei mări necunoscute.. M'am născut la ţară, am crescut liber şi sălbatic pînă la doisprezece ani, cînd părinţii m'au adus şi m'au închis colea, în casele acestea pe cari le vezi printre copaci. Am stat aici şapte ani. Am crescut în robie, dar am rămas sălbatic... Am avut un singur prieten care într'o bună zi a fugit din şcoală şi s'a pierdut în lume. Pe cînd eram în internat, tata a murit şi averea părintească a rămas foarte încurcată... Am intrat în facultate, cu visuri mari, cu ambiţii nemăsurate. Fusesem totdeauna un bun şcolar. Am trecut pri-

mul an de litere cu bun succes. Vara însă, pe cînd eram cu alți colegi în sanatoriul din Predeal, am făcut o excursiune nechibzuită, am răcit îngrozitor și am căzut bolnav de piept. Trei ani am dus o viață frîntă și ticăloasă, tîrîndu-mă, verile, pe la Cîmpulung și M-rea Neamțu, pînă cînd, în a patra vară, am întîlnit pe soția mea de azi. Era o biată ființă iubitoare, devotată și făcută să se jertfească. Era orfană și trăia la niște rude egoiste și bătrîne. Ne-am luat; ea săracă, eu sărac... Am comis o lașitate, poate o crimă... Am primit să-mi leg viața cu o femee pe care nu puteam s'o fac fericită, pentrucă nu mai eram un om de luptă. Am fost laș! M'am gîndit că voiu avea o femee voinică, simplă și harnică. M'am gîndit întîiu la sănătatea și la îndemînarea mea. Ni-a sosit întîiul copil... Am bătut la ușa unui fost profesor al meu, om politic influent. Am obținut o slujbă. Sînt mai bine de trei ani de cînd sînt subșef de biurou. M'am înnapoiat la facultate și azi sîntem colegi... Privind în trecutul meu, văd numai iarnă și crengi uscate. Și nu mă doare acest trecut, cît mă doare că am ajuns să-l văd și să-l simt atît de înghețat. Cu vre-o două luni de zile în urmă eram altfel. De atunci încoace o neînțăleasă schimbare sufletească s'a săvîrșit în mine. Mă simt în primăvară, îmi dau seama că pe lumea aceasta există flori, noroc, iubire și destine mai bune ca al meu... Pînă mai lunile trecute, dormeam în soarta mea amară și obscură, ca un vierme în gogoașa lui. Astăzi chrysalida se simte fluture...

Niște copii, însoțiți de supraveghetoarea lor, trecură pe potecă.

— So ...schön... ohne die Rosen zu reissen, sonst schmeisst uns Herr Gärtner hinaus!

— D-le Manolaș, starea d-tale actuală e mai primejdioasă decît cea din trecut. Cu cît prezintăm vieții un piept mai înflorit cu atît sîntem mai amenințați să fim jumuliți mai mult. Innainte aveai puțin de pierdut. Tristețea și rezerva d-tale erau bune apărătoare. Astăzi, cînd te lași momit și încîntat de viață, ești în mare primejdie.

— Domnișoară, s'ar putea să-mi fii o tristă prooroacă. Dar spune-mi cum să conjurăm destinul? Mă simt jucăria unor forțe oarbe. Reîntinerirea mea e neînțeleasă și neașteptată. După cum n'am nici un merit că soarele acum revarsă peste parcul acesta și peste noi aurul lui subtil, tot așa n'am nici o vină, nici o răspundere, că mi-e inima plină și fericită!

Salomeia privi pe Manolaș de subt pălăria ei cu marginile negre. Privirea aceasta arse ochii lui Manolaș ca o scîntee.

— D-le Manolaș, găsesc în d-ta un suflet puțin obișnuit și poate chiar valoros. Spre cinstea noastră amîndurora, nu trebue să îngăduim echivocul între noi. Vreai să mă faci să cred ori să admit că inima d-tale este plină și fericită din pricina mea?

— D-ră Salomee! vreau să-ți *dovedesc* că din pricina d-tale!...

— Să presupunem că ai putea să-mi aduci asemenea dovezi. Ce voești să fac eu cu ele? Ce proces vreai să cîștigi?

— O, domnișoară, mă faci să-mi pierd cumpătul! Dacă mă vezi într'un proces cu d-ta, atunci poți să mă trimiți la ocnă, mai înnainte de deschiderea ședinței.

— Nu privi prea de aproape la ceia ce proectează în dosul lui un cuvînt al meu întîmplător. Vorbește, însă, clar. Ce rost am eu în toată prefacerea d-tale sufletească?

— Un rost neauzit de mare și care mă pierde de emoțiune aci lîngă d-ta... Dă-mi voe să respir un moment și să-mi adun gîndurile... Era la începutul lui Aprilie, într'o seară... Eram trudit de munca dela biurou. Eram amărît de sărăcia mea, de soarta mea meschină și avară... Mi-am aruncat ochii prin fereastră și am văzut o stea bălae și tremurătoare. Am tresărit... Pare-că nici odată nu privisem cerul și acum întîia oară descoperiam că din adîncurile lui izvorăsc misterioasele fîntîni astrale. Am iubit steaua aceasta și-am urmărit-o. Era însă aproape de finitul carierei... Acum a ieșit din cerul nostru... Am rămas cu gîndurile duse, cu inima în freamăt, pînă cînd, nu de mult, la o lecție de filologie, privind adînc în ochii d-tale, am înțeles că *Alfa din Orion* era prooroaca și sozia d-tale!... Iți spun lucruri fantastice. Dacă n'ai fi atît de inteligentă și de pătrunzătoare, cum te simt, m'aș teme să nu mă iei drept un șarlatan. Din nefericire îți spun adevărul. Vei rîde poate de mine. Vei încerca să mă chemi la așa zisa realitate și să-mi susții că între steaua din constelația Orionului și d-ta nu este altă legătură de cît firele de painjen țesute de scrintita mea fantazie. Chiar de m'ai convinge, ce folos aș avea? Tot ce am crede despre cer și despre stele, e mai slab decît un sentiment puternic care ne încinde inima. Și iată azi dragostea sufletului meu, prezisă ori neprezisă de un semn din cartea cerului, înflorind în preajma

d-tale, mai suav şi mai bogat decît toţi trandafirii pe cari îi vezi!

— D-le Manolaş, n'aş avea disciplina sufletească pe care pretind că o am, dacă m'aş supăra de cele ce-mi declari. Mai curînd ori mai tîrziu, trebuia să aud din gura cuiva aceia ce aud din gura d-tale. M'am pregătit şi mă pregătesc de mult. Crezul pe care ţi l-am mărturisit ar fi o fanfaronadă, dacă mi-aş ierta cea mai mică slăbiciune. M'am hotărît să nu mă las bătută niciodată, prin durere. M'am hotărît să nu mă las robită niciodată, prin plăcere. De obicei, un sentiment ca al d-tale, cînd este desvăluit unei femei, este un dar plăcut, este un prilej de caldă răscolire sufletească. Destăinuirea d-tale ar fi măgulit pe altă femee; pe mine mă vesteşte că se apropie duşmanul. Ţi-o spun cu linişte şi cu răceală... Pentru mine, declaraţia d-tale e tot atît de rău venită caşi vestea, pe care mi-ar aduce-o cineva, că tata ori mama s'a înbolnăvit acum un ceas...

— O, domnişoară! se poate să însoţeşti astfel, în sufletul d-tale, aceste două lucruri!...

— Lasă-mă să fiu sinceră precum ai fost. N'aş putea să te cinstesc mai mult decît făcîndu-ţi completa mea profesiune de credinţă. Mă tem de... viaţă, chiar cînd mi-aduce daruri. Nu-i iert nici o familiaritate şi nici o drăgălăşie. In scimb, nu-i dau nici o durere şi nici un regret! Notează bine cele ce-ţi spun acum şi nu căuta să le mai auzi a doua oară. Dar aş vrea ca ora aceasta să nu rămînă stearpă... Eşti un coleg interesant, cel mai interesant coleg pe care îl întîlnesc... Profetismul şi misticismul d-tale astral sînt prea nebuloase, prea subiective, şi te sfătuesc să nu le mai propovădueşti. Stoicismul meu e vechiu, de cînd cu Zenon, Cleante şi Chrisip. E viguros şi practic. Ştii ce? Fiindcă nu poţi să mă cîştigi pentru stelele d-tale, lasă-mă să te cîştig eu pentru falanga lui Marcu Aureliu!

— D-ră Salomee, rîzi de mine!

— D-ta ai rîs de mine, cînd mi-ai declarat că mă iubeşti?

— Nu-mi cred ochilor şi urechilor, domnişoară! Imi faci impresia unui pumnal oriental: o teacă plină de arabescuri de argint şi de mărgăritare şi o lamă fulgerătoare şi ucigaşă!

— Constat cu părere de rău că eşti prea poet, d-le Manolaş... Dar în sfîrşit Porticul lui Zenon o fi adăpostit, în veacuri, şi cîţiva poeţi... Să lăsăm însă gluma. Te rog citeşte pe Marcu

Aureliu şi îmbracă-te în mantaua stoicului. Prin suferinţele d-tale, prin distincţiunea sufletului d-tale, meriţi onoarea aceasta. Crede-mă că îţi dau cel mai mîntuitor sfat pe care ţi l-a dat vreodată cineva. Dacă îmi vei dovedi că ai ştiut să mă asculţi, nu-mi va părea rău de timpul petrecut aci, împreună... La revedere!... Mă înnapoez acasă în trăsură.

Manolaş rămase pe bancă, aiurit şi sfărîmat. O văzu trecînd pe lîngă trandafiri, mlădie şi subţire, o văzu amestecîndu-se printre cei ce se plimbau şi apoi copacii o ascunseră. Voi, un moment, să alerge după ea, s'o oprească, s'o roage, umilit, să-l lase s'o însoţească!... „Mă înnapoez acasă *în trăsură*"... Manolaş înţelese, suspinînd, că trăsura aceasta, reală ori nu, ducea în ea o lămurită poruncă negativă.

G. Galaction

Spencer şi problema cunoştinţei

Este cert că mişcarea filozofică în ţara noastră, e cît se poate de redusă. Scrieri curat filozofice se tipăresc puţine şi se cetesc puţin. Reviste speciale de filozofie nu avem, iar acelea care s'au încumetat să apară, şi-au văzut dispariţia curînd. Academia noastră nu cuprinde o secţie filozofică, iar atunci cînd se prezintă pentru premiare vre-o operă de filozofie, vedem că are raportori, oameni a căror competenţă e cu totul în altă parte, iar aprecierile lor sînt sau argumente de circumstanţă sau ştiinţă de împrumut. Mişcarea filozofică din România—dacă se poate chema o mişcare—se răstrînge cam în jurul celor două Universităţi. Dar aci, în acest microcosm, care este atmosfera universitară, din nenorocire cam izolată de atmosfera generală a culturii româneşti, aci, în cercul limitat al studiilor şi preocupărilor ei particulare, se poate vorbi—păstrîndu-se toate proporţiile—de curente şi direcţii filozofice. Aceste curente sînt în deobşte determinate de *autorii* care reuşesc să grupeze în jurul operelor lor, cel mai mare interes şi să înrîurească cel mai puternic felul de cugetare al ucenicilor studiilor filozofice.

Sînt variate motivele care impun atenţiunii studenţilor pe cutare sau cutare autor. Unul din ele este noutatea sau moda,—modă care vine de regulă şi-aicea tot din străinătate. Un exemplu ar fi astăzi, locul din ce în ce mai mare pe care îl ocupă lectura operelor lui *Bergson*. Un alt motiv e stăruinţa profesorului, şi în această categorie se găseşte studiarea niciodată scăzută şi totdeauna plină de influenţe, a filozofiei lui *Kant*.

Unul din autorii preferaţi ai studenţimii noastre a fost şi va fi încă o bună bucată de vreme şi *Herbert Spencer*. În afară de însemnătatea netăgăduită a filozofiei spenceriane, care determină şi recomandarea profesorului şi solicitudinea studentului, lucrul mai are încă şi alte explicări. Spencer nu e un filozof prea vechiu (a murit în 1903). Operele sale, foarte clar scrise, sînt redate într'o bună traducere franceză, accesibilă studenţilor români. Concepţia sa are şi îndrăzneală ademenitoare şi aparat ştiinţific suficient. Ea mai are la temelie *transformismul*, doctrină răspîndită în toate ştiinţile şi popularizată în toate

cercurile. Este unul din autorii care se poate impune şi independent de stăruinţa profesorului, necesară la opere mai prăfuite şi redactate într'o limbă mai puţin uşoară. Într'un cuvînt filozofia spenceriană, formează unul din curentele universitare şi astfel ea reprezintă o actualitate, cel puţin, locală.

Am precedat cu aceste consideraţii, cercetarea ştiinţifică ce urmează, avînd convingerea că „actualitatea" aceasta a filozofiei lui Spencer n'a contribuit cu puţin la executarea lucrării de faţă.

Fără îndoială că punctul central al filozofiei spenceriane, nu este teoria cunoştinţei noastre, ci o teorie a universului, prin urmare o doctrină metafizică. Admiţînd şi mai hotărît decît Kant o existenţă suprasensibilă *absolută*, dar excluzînd-o tot aşa de categoric caşi dînsul din sfera cercetărilor noastre, Spencer socoteşte totuşi că rămîne filozofiei metafizice un cîmp destul de larg, în lumea fenomenelor percepute şi perceptibile, unificînd într'o vastă sinteză rezultatele ştiinţelor speciale şi oferind cu ajutorul ei, dacă nu înţelegerea esenţii ultime a lumii, cel puţin *explicarea dezvoltării sale în timp*, pornind dela un trecut îndepărtat şi înaintînd în spre un viitor indefinit. Doctrina acestei vaste desfăşurări cosmice, aşa cum o înfăţişează dînsul, alcătueşte aşa numitul *evoluţionism*, termen care în deobşte reprezintă caracteristica şi eticheta filozofiei spenceriane.

Totuşi Spencer nu a trecut cu vederea însemnătatea problemei cunoaşterii, şi aflăm în opera sa contribuţii originale la rezolvirea ei. Este drept că desvoltarea nesemănat mai întinsă pe care o dă construcţiilor metafizice, pare a arunca în umbră tractarea problemei cunoştinţei. Dacă însă nu vom găsi la Spencer un studiu prea amănunţit al acestei probleme, în orice caz dacă nu vom afla la dînsul o operă *de sine stătătoare*, concretizată printr'un volum aparte, care să fie consacrată ei—aşa cum bună oară avem la Hume, Kant sau Mill—totuşi prin chiar faptul că o anexează la speculaţiile metafizice—servind ca introducere a lor—Spencer reuşeşte a ne da o icoană mai limpede decît alţii, despre rostul acestei discipline, despre poziţiunea sa în ansamblul ştiinţelor filozofice.

Teoria cunoştinţei nu este un scop, ci un mijloc.

Este un studiu care ne slujeşte la înţeleapta cîrmuire a speculaţiilor metafizice şi chiar la corecta întocmire a ştiinţelor speciale.

Aşa că oricît am regreta în această privinţă prea marea concisiune a contribuţiilor spenceriane, trebue—cum am zis—să recunoaştem că filozoful englez ne-a oferit în schimb, prin proporţiile care le-a dat teoriei cunoaşterii în totalitatea operei sale sintetice, o imagine exactă despre *rolul* acestei ramuri filozofice.

Un moment se pare că Herbert Spencer a fost pe cale să nesocotească dacă nu importanţa eventuală a acestei discipline, dar, ceia ce e şi mai grav, posibilitatea ei. Un moment a fost aproape de a cădea în cursa acelui argument care tăgădueşte posibilitatea acestei ştiinţe, susţinînd că critica puterilor minţii

noastre, făcîndu-se *cu ea însăşi,* toată teoria cunoştinţei este un mare cerc viţios.

In momentul în care prepara a doua ediţie a *Principiilor de Psihologie*, spune el, a găsit între hîrtiile sale o notă veche, destinată a fi alipită la manuscrisul original, în care imputa lui W. Hamilton că o parte din argumentele cu care acest filozof voia să întemeeze relativitatea cunoaşterii noastre, se pot întoarce împotriva lui. Filozoful acesta afirmase că inteligenţa noastră nu poate cunoaşte absolutul şi *necondiţionatul,* rămînînd cu necesitate îngrădită la cunoaşterea adevărurilor *condiţionate.* „Dar a afirma că inteligenţa omenească este mărginită la condiţionat — întîmpină Spencer în acea notă rămasă nepublicată — însamnă a-i impune o *limită absolută*, ceia ce presupune o *cunoaştere absolută.* Ignoranţa conştientă la care se opreşte acest filozof, trebueşte, după părerea mea, împinsă un pas mai departe: în loc de-a spune că absolutul nu poate fi cunoscut, trebue să zicem că ne este imposibil a determina dacă poate fi sau nu". [1])

Acest argument conduce evident la scepticism şi izbeşte în chiar principiul teoriei cunoaşterii.

„Dar pentruce, se întreabă Spencer mai departe, am omis acea notă ? Nu-mi pot aduce aminte bine. Probabil fiindcă examinînd din nou chestiunea, am descoperit un răspuns obiecţiunii mele. In adevăr inteligenţa nu poate de sigur să demonstreze propria sa competenţă, de oarece în tot decursul demonstraţiei trebue să postuleze această competenţă, presupunând ceia ce este în chestiune, dar de aci nu urmează că ea nu poate să dovedească incompetenţa sa în anume materii... Se poate proba anume incompetenţa raţiunii în două moduri: 1) făcînd să se vadă că fiecare din afirmările care compun demonstraţia dă loc la contraziceri şi prin asta se arată toată absurditatea ei; 2) făcînd să se vadă, chiar dacă sînt valabile, că duc la această concluzie: neputinţa raţiunii de a afirma ceva în anume chestii determinate". [2])

După cum vedem, un moment Spencer s'a îndoit despre posibilitatea minţii noastre de a se judeca pe sine, trebuind a se depăşi pentru aceasta, întrucîtva, şi din această îndoială s'ar fi putut periclita toată teoria critică a cunoştinţei, sdruncinîndu-se în primul loc — după cum se poate vedea şi din rîndurile citate — tocmai acel princip care alcătueşte la Spencer — după cum vom vedea curînd — fundamentul ultim al tuturor postulatelor şi axiomelor, principiul relativităţii cunoaşterei, căruia acest filozof îi va recunoaşte pentru toată ştiinţa şi filozofia o valoare neîndoioasă, am putea zice absolută.

Chestiunea iniţială a teoriei cunoaşterii este fără îndoială originea cunoştinţei. In momentul în care Spencer apare pe arena filozofică, chestiunea aceasta avea un vechiu trecut. Ea se înfăţişa sub forma dramatică a unui conflict de păreri: de o parte filozofii care susţineau că toate cunoştinţele noastre purced din experienţă şi numai din ea, aşa numiţii *empirişti*, pe de alta gînditorii care susţineau că cel puţin o parte din ele izvorăsc din mintea noastră, aşa zişii *aprioriştî.* Unii considerau conştiinţa noastră ca o *Tabula rasa*, în care vin să se imprime rînd pe rînd datele şi relaţiunile constatate în experienţă; ceilalţi socoteau că mintea noastră e creatoare de adevăruri, scoţînd din propriul ei tezzur şi prin propria sa spontaneitate, cel puţin *forme* de cunoaştere în care se încadrează şi se rîndueşte cu necesitate materialul experimental.

1) *Essais scientifiques.* III, trad. franc. Burdeau. p. 318.
2) *Ibid.*, pp. 318, 319.

Herbert Spencer, fără şovăire se aşază printre aprioriştî. Evident nu în înţelesul că experienţa este inutilă, că toată ştiinţa noastră s'ar putea elabora cu datele şi din datele înăscute ale minţii, dar recunoscînd că principalele principii ale cercetării şi organizării ştiinţifice, că principalele postulate cu care operăm, se află — vom vedea mai departe din ce cauză — înăscute în raţiunea noastră. Spencer recunoaşte un „apriori" foarte bogat, încorporînd întrînsul chiar unele adevăruri, a căror origină pare a fi, în mod isbitor, empirică.

Caracterul distinctiv al adevărurilor apriorice. şi semnul ineităţii lor, este şi pentru Spencer caşi pentru Kant, *necesitatea* cu care se impun conştiinţei noastre, sau cum spune Spencer în rînduri repetate, *inconceptibilitatea contrarului* lor. Iar pentru aprioritatea unor adevăruri care par mai puţin obligatorii, se poate argumenta pe o cale indirectă: arătîndu-se anume că ele derivă din unul din principiile recunoscute necesare şi tot odată că ele nu pot izvorî din experienţă, de oarece aceasta le presupune neîncetat.

Herbert Spencer nu se mărgineşte a face un simplu inventar al adevărurilor apriorice. Ele alcătuesc pentru dînsul un organism unitar, fiind strîns înlănţuite între ele, şi derivînd cu toatele din acelaşi principiu suprem. Sub acest raport sistematizarea adevărurilor apriorice este mult mai puternică la Spencer decît este bunăoară în tabela categoriilor la Kant, unde rînduiala simetrică şi arhitectonica proporţională înlocueşte adesea atît adevărata lor înlănţuire logică cît şi reala lor deducere din principiul suprem, care, la Kant, fiind *„unitatea aperceptivă a eului"*, avea un caracter prea formal pentru a putea să îndeplinească bine acea menire.

După Spencer principiul suprem din care se vor deduce celelalte este *principiul relativităţii*, principiu care, cu toată enorma lui însemnătate, fusese cam neglijat în critica lui Kant.

Spencer, în deosebire de Comte — care deşi recunoscuse şi dînsul importanţa supremă a acestui principiu, n'a putut totuşi să-i stabilească bine caracterul său obligator, — a căutat să-l prezinte, fiind aci înrîurit de aproape de Hamilton şi Mansel, ca un adevăr care izvorăşte din *natura inteligenţii noastre.*

Spencer demonstrează valoarea principiului relativității, arătînd inconceptibilitatea și imposibilitatea cunoștințelor absolute. Orice cunoștință presupune o *relație* dela subiect la obiect. Apoi o *distincțiune* între obiectul pe care îl cunoaștem și altele sau altul. Fără această distingere nu există cunoștință, iar distingerea înseamnă *limitare*. In fine mai implică o *asimilare* a obiectului pe care îl cunoaștem cu alte obiecte, rubricarea lui într'o clasă de obiecte cunoscute. Noi zicem că în adevăr cunoaștem un lucru, cînd după ce a fost pus în raport cu conștiința noastră, l-am deosebit de altele și apoi l-am putut așeza într'o clasă de alte obiecte, ceia ce înseamnă că într'o privință l-am *recunoscut*. Așa că nu putem cunoaște un lucru *decît punîndu-l în relație și fiind în relație cu altele*.

„Așa dar, conchide Spencer, din însăși natura gîndirii, putem deduce relativitatea cunoștinței noastre pe trei căi deosebite. După cum am găsit prin analiză și după cum putem conchide obiectiv în orice propoziție, orice gîndire cuprinde *relație*, *diferență* și *asemănare*. Cînd nu se prezintă aceste trei proprietăți, nu poate fi vorba de cunoștință. De unde putem conchide că necondiționatul neînfățișînd nici una din aceste trei, este de trei ori inconceptibil" [1]).

Să adăugăm în treacăt că Spencer odată cu stabilirea relativității cunoașterii se încumetează a stabili, dincolo de cunoștința noastră și dincolo de lumea sensibilă, o realitate *absolută* inaccesibilă nouă, dar care alcătuește substratul fenomenelor perceptibile și accesibile cunoștinței noastre. Comte o admisese și dînsul fără a încerca o demonstrare. Kant o afirmase la rîndu-i cînd mai categoric, cînd mai șovăitor, dar în genere dogmatic. Spencer o afirmă închegînd o argumentare, care se învîrtește în jurul „corelațiunii" dintre relativ și absolut, în jurul ideii că nu e cu putință să existe un relativ fără un absolut complimentar, adăogind totodată că posedăm s'o senzație vagă a realității absolute, care e alcătuită din conștiința unui „ce" care persistă, după înlăturarea prin abstracțiune a tuturor limitărilor și condiționărilor posibile [2]).

Pentru sfera cunoștințelor accesibile rămîne însă intangibil și obligatoriu principiul de relativitate, care, după cum văzurăm, era expresia imediată a naturii noastre intelectuale.

Din acest principiu decurge ca un corolar, un alt adevăr suprem: acel al *persistenții forții*, la care se reduc și 'n care oarecum se dizolvă încă două adevăruri fundamentale: acel al *indistructibilității materiei* și al *continuității mișcării*.

Principiul persistenței forței (Spencer preferă această expresiune, aceleia astăzi mai curente de *conservare a energiei*) se poate deduce, după Spencer, din acel al relativității.

Principiul *persistenței* afirmă adevărul că nu se pot con-

1) *Premiers Principes*. § 26. *Essais*. pp. 360—371.
2) *Les Premiers Principes*. trad. franc. Guymiot. p. 63.

cepe „creațiuni" și „anihilări" reale de substanță. Nimic nu se creiază și nimic nu se pierde, oricît aparențele fenomenale ne ar îndritui să credem contrarul. Pot fi desigur—și experiența ne obligă s'o recunoaștem—apariții și dispariții de *forme* de existență, nu însă de substanță, care trebuește presupusă invariabilă, constantă, cantitativ pururea egală cu sine.

Acum s'a întîmplat de multe ori în practică să se confunde cu substanța însăși, ceia ce nu erau decît forme sau manifestări de ale ei. Lumea sensibilă mai înainte de a fi concepută ca o țesătură de fenomene, a fost socotită o colecție de obiecte substanțiale. Treptat aceste obiecte au fost însă rezolvate în fenomene, iar fondul substanțial a fost neîncetat împins în adînc, până a dispărut din lumea experienții directe. Astăzi vedem că până și acea realitate fundamentală care se numește „materie" pare a deveni o manifestare trecătoare a unui substrat mai profund și s'a început, dela descoperirea radioactivității, a i se tăgădui cu stăruință caracterul de persistență necondiționată pe care trebuește s'o aibă substanța adevărată. Sub acest raport Spencer ridicînd la rangul de axiomă „indistructibilitatea materiei" a comis eroarea—de altfel scuzabilă atunci—de a atribui materiei o semnificare mai adîncă decît o are, considerînd o ce e dreptul—nu ca o realitate ultimă, dar ca o manifestare fenomenală care oglindește exact invariabilitatea necesară a substanței.

Dar nu e mai puțin adevărat că admițîndu-se chiar destructibilitatea materiei, aceasta înseamnează numai că materia e o *formă* mai trecătoare decît s'a crezut, și nu înseamnează cîtuși de puțin că trebuește să înlăturăm orice idee de persistență, și să nu admitem că la spatele materiei peritoare și ca substrat al ei n'ar exista o realitate mai profundă care păstrează caracterul persistenței și al conservării. Postularea unei astfel de realități mai fundamentale decît materia, față de care persistența să nu mai fie expusă la nici o revizuire ulterioară, o face și Spencer formulînd: *persistența forței*, înțelegînd prin forță realitatea ultimă, așa cum se prezintă la hotarul dintre lumea absolută a numenului și lumea fenomenelor sensibile.

Noțiunea de forță—care, după cum bine arată Wundt, este o desăvîrșire a noțiunii de substanță [1])—reprezintă astfel pentru Spencer noțiunea realității celei mai adînci, iar principiul persistenței forței devine cel mai fundamental principiu, firește după acel al relativității.

Principiul relativității decurgea din însăși natura inteligenței noastre; acel al persistenței se deduce—după Spencer—din acel dintăi.

„Cugetarea consistă în stabilirea de raporturi. Insă nu poate să existe raport stabilit, și prin urmare gîndire efectivă, cînd unul din termenii raportului lipsește din conștiință. Este cu neputință să gîndești ceva ca devenind nimic, pentru același

1) Logik. Ed. 3. Vol. I. p. 586.

motiv pentru care e imposibil să gîndeşti că nimicul devine ceva şi asta pentru că nimicul nu poate deveni obiect de conştiinţă" [1]).

Nu se poate astfel concepe nici distrugerea, nici crearea, şi de aci rezultă principiul persistenţei, concretizat în experienţă, prin conservarea cantităţii.

După ce Spencer deduce principiul persistenţei din acel al relativităţii, ridicîndu-l la rangul de adevăr necesar, el mai arată că *nu a putut* fi scos din experienţă.

Acei care susţin origina sa empirică, afirmă că el a fost formulat pe baza constatării experimentale, că oricîte transformări vor suferi corpurile, balanţa arată până la urmă păstrarea aceloraşi raporturi cantitative. Însă după cum bine observă Spencer, constatarea aceasta presupune *constanţa* materiei sau a forţelor balanţei şi în general a tuturor instrumentelor de măsură. Operaţia măsurării ar fi lipsită de valoare dacă n'am face această supoziţie, care însă însemnează tocmai *că admitem prealabil persistenţa forţei* [2]).

După cum se poate lesne vedea nu se poate face din operaţii care presupun principiul persistenţei, temeiul acestui princip; cel mult se obţine pe această cale o utilă confirmare experimentală.

Dela principiul persistenţei, Spencer ajunge la acel princip care este desigur cel mai important pentru orice elaborare ştiinţifică, anume acel al cauzalităţii.

Aci trebue să exprimăm părerea de rău, că expunerea lui Spencer e prea sumară, că lucruri foarte importante sînt abia atinse, că elementele doctrinei sale sînt cam risipite, iar opera comentarului devine o reconstruire în înţelesul cel mai întins al cuvîntului.

Principiul de cauzalitate afirmă că *orice fenomen trebue să aibă o cauză*, pe care ştiinţa modernă o caută într'un fenomen anterior.

Impreună cu ideia de cauzalitate şi avînd o egală însemnătate cu ea, mai cîrmueşte cercetarea ştiinţifică şi principiul întregitor, că *aceleaşi cauze produc întotdeauna aceleaşi efecte* (principiul uniformităţii).

Insfîrşit dezvoltarea ştiinţii contemporane a mai fost înlesnită şi prin punerea în valoare a unui al treilea princip, care se referă tot la raporturile cauzale, anume principiul *echivalenţei cauzei cu efectul.*

Acest al treilea princip, deşi intim legat cu acel al cauzalităţii, nu este pentru majoritatea logicianilor derivabil din ideia de cauzalitate — spunîndu-se că postularea unei cauze pentru orice fenomen nu reclamă echivalenţa lor cantitativă — ci este considerat ca un corolar al principiului persistenţei (sau

1) *Premiers Principes.* § 53.
2) *Premiers. Principes.* § 61.

al substanţei) care reclamă ca aceiaşi cantitate de forţă care era cuprinsă în cauză să se regăsească în întregime în efectul sau efectele în care s'a consumat acea cauză. Aicea Spencer, avînd aceiaşi părere, nu va face o excepţiune.

Cît priveşte însă al doilea principiu din cele de mai sus — că aceleaşi cauze produc aceleaşi efecte — pentru majoritatea gînditorilor, cari nu-i atribue o origine empirică, a apărut ca un corolar al cauzalităţii, arătîndu-se că dacă aceiaşi cauză ar produce în osebite rînduri efecte osebite, circumstanţele ar fi aceleaşi, aceasta ar însemna că s'ar produce o schimbare *fără cauză*, ceia ce răstoarnă principiul cauzalităţii în general.

Iar acesta din urmă e socotit în deobşte ca un principiu autonom, fie derivat din experienţă, fie izvorînd *de-adreptul* din natura inteligenţii noastre, fie decurgînd din principiul logic al raţiunii suficiente, şi fiind tot aprioric aşa dar.

Herbert Spencer derivă şi principiul cauzalităţii şi pe acel al uniformităţii, din acel al persistenţei forţei, şi le derivă *separat* pe fiecare din ele, rămînînd între dînsele prin urmare numai înrudirea genezii din acelaşi principiu comun

Ba încă deducerea apriorică a principiului uniformităţii precede în opera lui Spencer întemeiarea cauzalităţii.

„Cea dintîi deducţie, spune dînsul, care se trage din adevărul ultim că forţa persistă, este persistenţa relaţiilor dintre forţe ...

„A afirma contrarul este a nega persistenţa forţei. Dacă în două cazuri determinate, este o asemănare exactă nu numai între acele antecedente pe care le numim cauze, dar chiar între acele pe care le numim condiţiuni, noi nu putem afirma că efectele vor fi diferite, fără a afirma sau că o forţă oarecare s'a creat, sau că o forţă s'a distrus....

„Aşa că uniformitatea legilor, care se reduce la persistenţa raporturilor dintre forţe, este un corolar al persistenţei forţei" [1]).

Cît priveşte principiul cauzalităţii ca atare, care, după cum am văzut, în doctrina lui Spencer n'are nici un rol la întemeiarea aceluia al uniformităţii, el se explică după filozoful englez în chipul următor.

„Fiecare manifestare de forţă, fie ea acţiune anorganică, mişcare animală, gîndire, sentiment, ea nu poate fi interpretată decît ca efectul unei forţe antecedente. Sau energiile mintale şi fizice sînt în legătură cantitativă cu energii cheltuite spre a le produce şi cu alte energii a căror apariţie o produc, sau nimicul poate deveni ceva, iar ceva poate deveni nimic" [2]).

Mai clar. Lumea fenomenelor sensibile, care oferă necontenite apariţii noi, vine în contrazicere cu principiul că nu se poate creia nimic. Rezolvirea contrazicerii nu se poate face decît admiţînd că fenomenul nou, nu este decît continuarea şi transformarea unui *antecedent* şi aşa mai departe.

1) *Premiers Principes.* § 63 şi 64.
2). *Premiers Principes.* § 73.

Spencer deducînd în acest mod cauzalitatea stabilește cu aceiași ocaziune și de aceiași manieră principiul echivalenții cantitative.

Cum vedem în doctrina lui Spencer principiul cauzalității cu anexele sale este *subordonat* principiului substanței, care apare ca mai fundamental. Atitudinea lui Spencer este deosebită de a multor aprioriști, care așază cele două principii pe aceiași treaptă, le consideră despărțite și ca atare numai *coordonate*. Kant fără a tăgădui o înrudire care rezultă din unitatea spiritului din care izvorăsc și pe care o confirmă posibilitatea lor de a lucra în comun, complectîndu-se în elaborările științifice, le atribue totuși o origină mintală deosebită, făcînd să corespundă categoria substanței, judecăților *categorice*, iar categoria cauzalității, judecăților *hipotetice*. Aceasta insemnează dependența uneia de axioma logică a „identității" și a celeilalte de axioma „rațiunii suficiente".

Herbert Spencer le unește, subordonînd pe unul celuilalt, continuînd astfel și 'n această privire doctrina Hamiltoniană.

Evident această subordonare preconizată de Spencer, nu însemnează jertfirea principiului subordonat și complecta sa absorbire de acel supraordonat și în nici un caz nu se poate spune că doctrina filozofului englez restaurează teoria vechiului raționalism care suprima legăturile cauzale din lumea fenomenelor sensibile admițînd o singură cauzalitate: pe acea a substanței supreme, — atitudine pe care în mod tipic o înfățișează filozofia spinozistă.

Raționalismul admițînd acea singură cauzalitate, conducea la suprimarea raporturilor cauzale dintre fenomene.

Dimpotrivă, noțiunea persistenței forței (aci un alter ego al substanței) silește la stricta aplicare a cauzalității în lăuntrul fenomenelor sensibile, fiindcă tocmai, numai printr'o riguroasă interpretare cauzală se ridică acea contrazicere care se aduce ideii de persistență invariabilă, din pricina neîncetatei apariții de fenomene, pe care o înfățișează lumea perceperilor noastre.

In această privință, filozofia lui Spencer e cu totul în ape positiviste, evitînd se înțelege positivismul îngust, prin aceia că înțelege să utilizeze conceptul persistenței în elaborările științifice, spre a putea duce la precizie și desăvîrșire, raporturile dintre fenomene inductiv stabilite cu postulatul cauzalității.

Oricum ar fi lucrurile e cert că noțiunea persistenței, la Spencer are — dacă ni se poate trece expresia — un loc mai înalt de cît are conceptul substanței în doctrina lui Kant. De altfel lucrul se poate vedea și de acolo că la Kant categoria substanții are o aplicație strict fenomenală — deosebindu-se hotărît de numen cu care filozofii mai vechi o identificaseră — pe cînd la Spencer forța este aproape absolutul însuși, iar persistența o proprietate aproape „numenală" [1]) — cu toată contrazicerea în care e gata să cadă, pregătindu-se a aplica absolutului un principiu pe care îl derivase din acel al „relativității".

1) *Premiers Principis.* § 62.

Insfîrșit pentru a termina înșirarea principiilor apriorice care mai derivă din persistența forței, mai rămîne să menționăm că după Spencer tot din această ordine mai sînt și principiile direcției mișcării (acel al inerției și al celei mai mici rezistențe) precum și principiul mișcării ritmice. [1]).

Pornind de la postulate abstracte el se coboară pe calea deducțiunii, până la legi concrete, care par a reclama imperios experiențele. Tezaurul aprioric al spiritului nostru este în filosofia Spenceriană excesiv de bogat, cu atît mai mult cu cît *însăși legea cosmică a evoluțiunii*, Spencer o va înfățișa ca rezultatul necesar al acțiunii acelor norme supreme care decurg din persistența forței.

S'ar părea în primul moment că avem în fața noastră un strict raționalism, care s'ar putea dispensa de investigațiile empirice și de procedarea inductivă.

Totuși Spencer e departe de a nesocoti aceste operații, nu numai pentru cuvîntul că reprezintă confirmări folositoare ale concluziilor deduse, dar chiar pentru motivul că dobîndim cu ele rezultate care nu se pot obține deductiv. Din chiar momentul în care discută și stabilește origina aprioricà a principiului transformării și echivalenții forțelor, Spencer face următoarea observare categorică:

„La ce servesc atunci, mi se va pune întrebarea, investigațiile prin care se caută a se stabili inductiv, transformarea și echivalența forțelor, dacă ele nu sînt în stare s'o facă mai sigură decît era mai înainte; să nu fie oare inutile? Nu. Ele au valoare arătînd numeroasele consecinți particulare, care nu sînt enunțate în același timp cu adevărul general. Ele au valoare arătîndu-ne în ce cantitate un anume mod de forță este echivalentul cantității unui alt mod. Ele au valoare determinînd în ce condiții fie-care metamorfoză apare. Ele au valoare silindu-ne să cercetăm sub ce formă se regăsește rămășița de forță, atunci cînd rezultatele aparente nu sînt echivalente cauzei" [2]).

Un analog caracter de necesitate și-o identică planare deasupra experienții, căreia îi servește mai degrabă ca elemente organizatoare, au după Spencer — ca și după Kant — formele de spațiu și de timp.

Pe aceste forme însă filozoful englez nu caută a le deduce din principiile rațiunii, așa că ele rămîn în afară de organismul adevărurilor apriorice, înșirate în paragraful precedent.

Ele nu au un caracter rațional, din contra Spencer relevează enorma țesătură de contraziceri ale acestor două forme, care nu pot fi nici limitate nici nelimitate, nici atribute, nici realități.

1) *Premiers Principes.* Cap. IX și X.
2) *Premiers Principes.* § 73.

De altfel nici Kant nu le pusese laolaltă cu categoriile inteligenței și desigur pentru aceleași motive le acordase un rang inferior, socotindu-le *forme* ale „sensibilității", prin urmare ale unei regiuni sufletești inferioare.

Ele determină cadrul de funcționare al categoriilor intelectuale, fără a fi din speța lor și fără a putea revindeca caracterul logic al acestora.

Spațiul și timpul sînt și după Kant și după Spencer elemente apriorice, deși nu raționale.

Totuși Spencer, în această chestiune, duce o vie polemică împotriva lui Kant.[1])

Cauza este următoarea. Kant susținuse pentru a întemeia aprioritatea formelor intuiției, că ne putem reprezenta un spațiu sau un timp, gol de obiecte și evenimente, lucru care a fost rectificat de altfel de primii neo-kantiani.[2])

In al doilea rînd Kant mai afirmase că aceste forme eul nostru le proectează asupra unui non-eu, complect străin de ele.

Spencer dovedește—ceia ce nu era greu—că nu ne putem închipui un spațiu sau un timp complect gol.

In al doilea rînd el mai susține că nu se poate vorbi despre independența non-eului, de formele de spațiu și de timp. Totodată, pentru a stabili caracterul *obiectiv* al acestor două forme, filozoful englez se silește să arăte că subiectul le-a extras din lumea din afară, dobîndind astfel cunoștința lor din experiență, firește nu fără ajutorul funcțiunilor intelectuale care operează la orice experiență. Aprioritatea acestor două forme pe care, de altă parte, o recunoaște, devine atunci o aprioritate nu primitivă, ci *derivată*, rezultînd din înrădăcinarea în spiritul nostru a unor experiențe constante și îndelung repetate, din împlîntarea lor în conștiință, împlîntare care se transmite apoi hereditar dimpreună cu celelalte funcțiuni care formează pe viitor capitalul înăscut.[3])

Cu aceasta am ajuns—și problema spațiului și a timpului alcătuia cel mai bun mijloc de tranziție—la partea cea mai însemnată și desigur cea mai originală a doctrinei spenceriane în teoriea cunoștinței, anume modul în care Spencer tălmăcește *cauza apriorității elementelor apriorice.*

II

Cînd a apărut opera epocală care e „Critica Rațiunii pure", a lui

---

1) *Premiers Principes.* § 47. *Principes de Psychologie* (trad. franc. Ribot). Vol. I. § 208. Vol. II. § 399.

2) A se vedea de ex. *Fr. A. Lange. Logische Studien.* pp. 132 și următoarele. „Was ist nun diese reine *Auschauung?* Streng genomen ist *gar keine* Auschauung, sondern nur die im Gemüthe bereit liegende Form der Auschauung. Diese „Form" kann nicht selbst wieder „angeschaut" werden, weil dazu Empfindungsmaterial nöthig wäre"...

3) *Principes de Psychologie.* Vol. I. § 208. Vol. II. § 339.

Kant, ea aducea formula de împăcare a doi beligeranți ireductibili și de stingere a unui conflict care părea fără sfîrșit. Acela dintre raționaliști și empiriști, dintre acei care desemnau ca isvor al cunoștințelor valabile, inteligența noastră, cu tezaurul ei de adevăruri înăscute, și acei care scoborînd inteligența noastră la rolul unei simple înregistrări, atribuiau experienței singure totalitate a cunoștințelor noastre științifice.

Această luptă intelectuală amenința să se eternizeze, din pricină că ambii adversari aveau, fiecare, un număr de poziții tari: sînt în ansamblul cunoștinței noastre lucruri care par a depăși experiența și chiar a plana de-asupra ei,—aci era poziția cea tare a raționalismului; altele însă sînt de așa natură că par a exclude o deducere pur mintală,—și aci era poziția cea tare a empirismului.

Ambele direcții însă—exprimînd prin aceasta poate și nevoia de unificare a minții—erau excluziviste și voiau să-și întindă stăpînirea asupra întregii sfere a cunoștințelor noastre. Cucerirea pozițiunilor adverse era însă dificilă și atuncea cînd ea se vestea de oparte sau de alta se reducea în deobște la o cucerire nominală. De fapt războiul continua... Atuncea intervine Kant, cu Critica Rațiunii pure, aducînd formula de pace. Conflictul nu se putea isprăvi prin nimicirea unei concepții de cealaltă, ci prin alianța amînduror. Această alianță e posibilă, avînd fiecare un domeniu de stăpînire deosebit, în orice caz, fiindcă ea corespunde *stării de fapt,* de oarece în masa cunoștințelor noastre, o parte provine efectiv din experiență și altă parte din funcționarea spiritului nostru.

Greutatea inițială de a se ancora la această soluție dualistă—care admite două izvoare de cunoaștere diferite—a fost aceia de a se găsi criteriul și de a se specifica domeniul, după care se disting și pe care îl ocupă cunoștințele isvorîte din inteligența noastră pe de-oparte și acele empirice pe de altă parte.

A trebuit lumina genială a cugetării lui Kant, care să facă distincția clară a caracterelor amînduror, separîndu-le de așa manieră, încît să nu facă imposibilă colaborarea lor și nici să apară neînțăleasă deosebirea lor de origină.

După Kant orice cunoștință are un conținut și o formă, iar ansamblul cunoștințelor va înfățișa o diversitate de conținuturi într'o rețea de forme. *Conținutul* cunoștințelor vine din experiență; *formele* în care se ordonează materialul empiric, acestea izvorăsc din spiritul nostru, sînt apriorice. Spațiul și timpul sînt și ele două forme, dintre cele mai grosiere și de-aceia numai forme ale senzibilității.

Prin această soluție se satisfac și pretențiile experienței și conștiința de putere a spiritului nostru. Prin aceasta mai ales se garantează interesele științei care ar fi primejduite numai cu datele contingente ale experienții, dar care totodată ar fi deservite, dacă ar fi să ne mărginim la jocul speculațiilor mintale.

Cunoștința răsare din combinarea factorului aprioric cu acel empiric, cel din urmă procurînd întreg materialul, cel dintâiu modelîndu-l în forme și tipare constante.

Aceasta este faimoasa conciliare a lui Kant, numită ipoteza *transcedentalistă*. Evident o conciliare, o alianță, dar totodată un dualism categoric, care suprimă omogeneitatea cunoștinței, și va pune unele probleme grele, ca de pildă: cum poate exista un material fără o formă, așa precum pare a fi după Kant, contribuția lumii externe mai înainte de prinderea ei în formele mintale? Dacă doctrina lui Kant era concilierea antagonismului dintre cele două vechi direcții: raționalismul și empirismul, intervenția lui Herbert Spencer—pe care o vom înfățișa îndată—este și dînsa încercarea de a concilia antagonismul celor doi factori ai cunoașterii așa după cum îi stabilise Kant în concepția sa dualistă: factorul aprioric și a acelui empiric. Teoria lui Spencer e destinată să aducă un supliment de conciliație, pe lîngă acel pe care-l adusese Kant.

Spencer vrea să suprime dualismul, subordonînd pe unul din factorii cunoașterii, și derivîndu-l din cellalt. In fond avem la dînsul *o tendință analogă cu acelea pe care le manifestaseră cele două direcții anterioare lui Kant*, și în parte menținute și după apariția lui.

Atîta numai că Spencer întreprinde această operă cu mijloace nouă și mult mai puternice, și totodată nu urmărește, ca vechile direcții amintite, suprimarea sau discreditarea unuia din cei doi factori ai cunoașterii, ci—recunoscîndu-le fiecăruia realitatea și independența lor relativă—caută numai a-i unifica, arătînd că elementele apriorice, astăzi neatîrnate și anterioare experienței, au fost *cîndva* dobîndite tot din experiență, devenind în urmă—prin necontenita și constanta lor repetare—habitudini ale spiritului și părți integrante ale conștiinței, transmisibile și transmise hereditar, unor urmași care le posedă în spirit, independent de experiență.

Unificarea celor doi factori—originar diferiți după Kant—Spencer o face cu teoria *Evoluțiunii*. El este așa de încredințat de justețea concepțiunii sale conciliante și de necesitatea ajungerii la dînsa dacă ești pătruns de ideile evoluționiste, încît pare convins că și Kant ar fi ancorat la ea, dacă ar fi trăit în veacul evoluționismului.

Totodată Spencer are convingerea că a reușit să înlăture conflictul care acum se repeta între apriorismul de formă kantiană și acei care nu voiau să abandoneze pozițiile empirismului, susținînd obșteasca decurgere a cunoștințelor noastre, inclusiv a elementelor formale, din experiență (Un exemplu din aceștia e J. St. Mill).

Soluția lui Spencer este să explice adevărurile apriorice, cărora empiriștii său le tăgăduiau valoarea sau le explicau în chip așa de insuficient prin experiența *individuală*,—să le explice prin experiența *speții* sau experiența *ancestrală*.

In fond și pentru Spencer, *toate* cunoștințele vin din experiență. Unele din ele însă sînt achizițiile acumulate ale experienței unui lung șir de strămoși, consolidate și transmise urmașilor sub formă de dispoziții înăscute. Acestea sînt așa numitele adevăruri *apriorice*, care trebuesc evident deosebite de acele empirice, adică de acelea care ne vin din experiența individuală.

Empiriștii obișnuiți (bunăoară Mill) comit greșala de a nu deosebi între achizițiile experienții individuale și produsele experienței ancestrale. Kant la rîndul său deosebise bine cele două spețe de cunoștinți, atîta numai că ignorînd ipoteza evoluțiunii, n'a văzut că și elementele apriorice au avut cîndva o origină empirică și din cauza acestei lacune filozofice—care îi va scuza multe erori fatale—a trebuit să atribue elementelor apriorice o origine cu totul diferită, o origină, zice Spencer, *supranaturală* [1]).

Teoria spenceriană, după credința autorului său, „aduce o reconciliare între ipoteza empiristă, așa cum se admite de obiceiu, și ipoteza transcedentalistă, care îi este opusă; și putem vedea cît este reconcilierea de completă". Doctrina formelor apriorice, apare după Spencer „ca un corolar al acestei doctrine: că întreaga inteligență este dobîndită prin experiență. Ne ajunge să extindem această doctrină, așa că ea să cuprindă nu numai experiența individuală, dar și pe acea a strămoșilor. Admițînd că acele date ale inteligenței, care sînt *a priori* pentru individ, sînt *a posteriori* pentru întreaga serie de indivizi pe care el o încheie, scăpăm de inconvenientele acelor două ipoteze, așa cum ele se înfățișează de obiceiu" [2]).

Este clar că Herbert Spencer, oricît va depăși empirismul „în forma în care se prezintă el de obiceiu", rămîne totuși un *empirist*. O mărturisește însuși afirmînd că doctrina sa este „esențialmente conformă spiritului lui Locke", adăogînd că dacă ea diferă de doctrina primitivă a partizanilor empirismului, aceasta „fiindcă a dat o mai mare întindere ideii de experiență" [3]).

Și mai caracteristic decît această declarare, pentru empirismul concepției spenceriane, este faptul că el consideră—după cum am văzut—orice altă geneză a elementelor apriorice, decît acea a absoarberii lor din mediul înconjurător și lenta lor sădire în conștiința noastră, ca fiind *supranaturală*. Ori această convingere are la baza ei concepția *spirit=tabula rasa*, concepția că spiritul nu poate conține în el, decît aceia ce i se înscrie—mai adînc sau mai ușor—din lumea din afară. Iar aceasta este concepțiunea eminamente empiristă... Și acum, mai înainte de-a supune unei critici teoria pe care s'o numim, pentru mai

1) *Essais*. p. 342.
2) *Essais*. p. 341.
3) *Principes de Psychologie*. II. p. 199.

multă comoditate, a *empirismului ancestral*, să relevăm două consequențe însemnate, care decurg nemijlocit din ea.

Cea dintăi consecință e următoarea: Dacă geneza elementelor apriorice este pur și simplu „interiorizarea" unor experiențe constante și îndelung repetate în decursul evoluției speței, atunci *cu vremea* tezaurul aprioric poate spori la infinit, și destul de bogat—după Spencer—chiar astăzi, poate deveni treptat un adevărat microcosm Leibnizian, care să cuprindă în mic, totalitatea detaliilor universului, cel puțin ale universului experienței strămoșilor. La Kant, porțiunea elementelor apriorice era cu necesitate fixă: formele de rînduială și îmbinare, și numai atît. Aceste forme, nici astăzi și niciodată, n'au putut veni din experiență, fiindcă tocmai dînsele fac experiența posibilă. Dimpotrivă, ceia ce e material de cunoaștere, acesta și astăzi și în viitor va rămînea *a posteriori*.

In teoria spenceriană, această distincție calitativă pare a nu mai avea un prea mare înțeles, și dacă «timpul», «repetirea» și «evoluțiunea», sînt factorii care determină *apriorisarea* experiențelor îndelungate, atunci tezaurul aprioric nu este fix, ci variază, crește; și, odată admițînd aceasta, nu putem pune nici o limită creșterii sale. Pornit dela zero, el poate ajunge la infinit și ceia ce e în adevăr straniu, e că această teorie spenceriană, care în fond se reduce la empirism și care pentru vremurile îndepărtate ale trecutului nu admite nici o umbră de idee înăscută, făgăduește într'un viitor, desigur îndepărtat și el, pentru ființele acelea, în al căror suflet se va fi acumulat experiența integrală a unui șir nesfîrșit de strămoși, posibilitatea de-a găsi totalitatea adevărurilor în cuprinsul spiritului lor și a construi universul prin speculații curat mintale,—așa precum printr'o anticipare grăbită, și fatal imposibilă, încercase un Hegel, sau și mai de vreme Spinozza.

Pentru trecut *empirism absolut*, fără nici o cunoștință necesară și chiar fără nici o cunoștință sigură.

Pentru viitor, *raționalism absolut*, cu toate cunoștințele necesare, și fără nici o cunoștință contingentă.

Intăiu totul empiric, la urmă totul aprioric.

Evoluția mijlocește între aceste două stări, legînd prin nenumărata ei serie de trepte, aceste două capete opuse. Teoria evoluției nu este numai o teorie de conciliare *logică*, ea devine un instrument de conciliare *istorică*. Iar cele două teorii, cărora Kant le prezintase ramura împăcării și care se răsboiseră cu pretenția de a înfățișa fiecare adevărul *actual*,—reprezintă una adevărul trecutului, alta adevărul viitorului, pe cînd prezentul nu-l poate exprima decît combinarea ambelor teorii, de oarece în această clipă de tranziție, între ce a fost și ce va fi, spiritul nostru nu mai este nici „tabula rasa", și n'are încă în cutele sale, nici tezaurul *tuturor* adevărurilor posibile.

Astăzi nu exprimă adevărul, nici raționalismul (care-l va exprima în viitor) nici empirismul (care l-a exprimat în trecut).

Il exprimă bine Transcedentalismul lui Kant. Il exprimă, dar nu-l explică. Și aceasta tocmai a vrut s'o facă teoria spenceriană.

A doua consecință pe care o putem trage, examinînd fizionomia teoriei spenceriane, e că această teorie e tot așa de puțin calificată a explica *siguranța* științei și *necesitatea* legăturilor științifice, cași empirismul obișnuit.

Experiența ca atare, nu poate legitima, decît într'o slabă măsură, valoarea generalizărilor științifice, dreptul de a depăși actualitatea observată, anticipînd viitorul, reconstruind trecutul, sau chiar extinzînd un raport stabilit într'un loc oarecare, în toate părțile unde se află condițiuni similare.

Evident, se va zice, este experiență și experiență! Și nu se poate identifica scurta experiență a unei vieți de om, cu neasemănat mai îndelunga experiență a speței, necontenit repetată și reîntărită.

Firește concluziunile experienței individuale sînt mai puțin categorice decît acelea ale unei experiențe, făcute statornic, în viața unei spețe întregi.

Atîta numai că și empiriștii atunci cînd vor să întemeieze dreptul de certitudine al unui adevăr, nu invoacă în deobște numai constanța experienței *individuale*, ci fac adesea apel și la experiența *înaintașilor*.

Atunci cînd Stuart Mill, de pildă, vorbește de certitudinea unor adevăruri de care nimeni nu se îndoește, să zicem, de certitudinea ideii de cauzalitate, el nu se mărginește a aduce în sprijinul acestei idei experiența sa individuală și nici numai pe acea a contemporanilor, ci și experiența înaintașilor, care au constatat și au crezut cu toții că fiecare fenomen are o cauză care îl determină.

Empiriștii nu exclud și chiar invoacă mărturiile experienței înaintașilor. Deosebirea dintre doctrina lor și acea a empirismului ancestral, e că pentru empiriștii propriu ziși experiența predecesorilor se transmite urmașilor numai în formă *documentară*, pe cînd după Herbert Spencer, și în forma unei *întipăriri sau preformări mintale*, care rezultă din automatizarea experiențelor îndelung repetate, și prin transmiterea lor ereditară la urmași.

Că această formă de transmitere poate fi mai impresionantă decît cealaltă, și pare să aibă un mai mare prestigiu, nu ne îndoim. Dar nu e mai puțin adevărat că originea elementelor apriorice, fiind tot experiența, ele se vor împărtăși de neajunsurile și incertitudinile, pe care fatal le oferă adevărurile empirice, sau așa zisele adevăruri de fapt.

Și tocmai spre evitarea acestor neajunsuri, Kant introdusese în teoria științei, elementele apriorice, chemate să asigure certitudinea generalizărilor și valoarea prevederilor, înțelegînd

însă prin *apriori* ceia ce este complect neatîrnat de experiență, și ceia ce dimpotrivă servește a *constitui* o experiență propriu zisă, făcînd ca în loc de un vîrtej de impresii pasagere, să avem o rețea consistentă de raporturi precise și neschimbătoare.

Numai în așa fel concepînd aprioricul, îl faci capabil să joace un rol de seamă la garantarea certitudinii științifice.

Altfel el se reduce pur și simplu la afirmarea—evident exactă—că în cuprinsul cunoștințelor noastre, pe lîngă ideile pe care le învățăm, mai sînt un număr de idei cu care ne-am născut, iar superioritatea acestora față de celelalte o va face vechimea blazonului, iar nu capacitatea lor de înfăptuire practică.

Firește, nu tăgăduim că experiențele ancestrale n'ar putea să organizeze datele procurate de experiența actuală. Putem spune și mai mult decît atîta, orice experiență mai veche poate sluji la interpretarea alteia mai noi.

Însă această putere a experiențelor mai vechi își are ca ultim fundament propria lui valoare, iar această valoare devine problematică, atîta vreme cît ele nu cuprind nimic mai mult decît o serie de date empirice, fără nici un element superior experienței ca atare.

E momentul după ce am arătat consecințele, să procedăm la critica teoriei. Evident consecințele arătate nu fac parte din critică. Cea dintăi dintre ele este neverificabilă, cea de-a doua e mai mult de natură morală. Iar utilizarea consecințelor morale ca element de critică a rămas o specialitate a teologilor care în deobște demonstrează o afirmație arătînd că tăgăduirea ei conduce la dezastre sufletești. De ex. Dacă n'am admite imortalitatea, s'ar nimici—spun ei—orice avînturi spre jertfă, orice îndemnuri etice, orice fericire, etc... Critica va căuta alte argumente, ceva mai decisive; și credem că există.

În primul rînd va trebui să cităm întîmpinarea pe care o aduce, în puține cuvinte, Höffding, acestei teorii spenceriane, în cel de al doilea volum de Istoria filozofiei moderne. Teoria lui Spencer, avînd la temelie concepția *spirit=tabula rasa*, presupune pasivitatea inițială a ființei organice, pasivitate care, zice Höffding, pare a nu avea loc nici la realitățile anorganice, fiind că atunci cînd sînt supuse la influențe externe (psihicește am zice la *excitări)* fiecare răspunde în chip deosebit; piatra înfățișează alte efecte la căldură, decît ceara. [1])

Generalmente vorbind, este o greșită concepție a cauzalității, să-ți închipui că atunci cînd o schimbare se produce într'un corp, prin influența unui agent exterior, acea schimbare exprimă exclusiv acțiunea acelui agent, și nu și *natura* corpului în care schimbarea s'a produs. Ba trebue să admitem mai degrabă că ceia ce fenomenul exprimă cu deosebire este tocmai

1) *Histoire de la Philosophie Moderne. Vol. II.* p. 501.

natura corpului în care s'a produs, modul în care dînsul reacționează, am putea zice modul în care el se apără, chipul în care se afirmă și restabilește echilibrul sdruncinat de cauza externă.

Cum în această privință am tratat aiurea mai pe larg, îmi voi permite a extrage un pasagiu din ceia ce am dezvoltat cu altă ocaziune.

„Cînd zicem bunăoară *A* produce pe *a*, *A* este cauza lui *a*.... avem în fața noastră o exprimare figurată. Niciodată un fenomen nu poate produce singur pe un altul—*A* rămas în izolare va fi veșnic *A*—ci presupune încă un alt fenomen, pe acela *în care* produce schimbarea *(a)* și cu esența căruia colaborează la schimbare. Transformările chimice reprezintă astfel cele mai tipice exemple pentru procesul cauzal.

„Așa dar, cînd se afirmă că *A* singur produce pe *a*, aceasta însemnează pur și simplu că s'a produs fără colaborarea altor elemente, afară de acela în care se produce *a*, și care este presupus întotdeauna de factor component". [1])

Ceia ce l-a făcut pe Spencer să afirme pasivitatea originară a spiritului, față de excitările venite din afară, și să neglijeze reacțiunea fatală a acestuia, care urmează să-și aibă expresiune în înfățișarea oglindirii lor, este concepția curentă a conștiinței=oglindă, care își are de sigur cea mai adequată formă științifică în teoria conștiinței *epifenomen*.

Nu numai că e absurd să acorzi spiritului mai puțină spontaneitate decît corpurilor anorganice, dar e absurd să-i făgăduești spontaneitatea, *în orice caz.* Fiindcă a *cunoaște*, chiar dacă n'ar fi să însemneze *a condiționa*, presupune totuși un act de *condiționare*. Dacă excludem actul prin care spiritul condiționează un anume conținut, nu mai avem cunoștință, ci neant. Nu există cunoaștere fără un subiect care cunoaște, iar un subiect care cunoaște nu poate să existe fără forme oricît de rudimentare de recepție a cunoștințelor; fără astfel de forme, excitările externe ar curge ca printr'un vad, sau ar produce efecte curat fizice, neîncheglndu-se în icoane sufletești. Cum nu există vas fără pereți, nu poate fi un subiect capabil să cunoască, fără forme de recepțiune a cunoștințelor eventuale.

Așa că oricît de rudimentar va trebui să presupunem avutul sufletesc al făpturilor primitive, tot trebue să presupunem că ele posedă „ceva" cu care să condiționeze cele dintăi icoane. Încă odată, fără acest „ceva" cunoștința se scufundă, cunoștință nu există, și ea nu poate începe de cît pe aceste baze necesare.

A atribui conștiințelor primitive un avut originar, care n'a purces din lumea din afară, ci există odată cu ele, constituindu-le, și transformînd influențele externe în cunoștințe,—aceasta nu însemnează a introduce elemente *supranaturale*, precum greșit afirmase Spencer, ci a fi făcut o bună analiză a noțiunii de

1) *Probleme de Logică.* p. 61.

cunoaștere, și a-ți fi dat seama bine, de ce este o acțiune cauzală.

Am ajuns la o a doua întîmpinare principală care se poate aduce teoriei spenceriane

După Spencer principiul fundamental al întregii cunoștințe, principiu nu numai hotărît apriori (firește *astăzi* după teoria lui), dar din care decurg toate principiile apriori, atîtea cîte formează patrimoniul minții omenești, este acel al relativității.

Se poate oare susține că acest principiu, fundamentul tuturor celorlalte, nu isvorăște din chiar natura inteligenții, și că n'a izvorît întotdeauna din natura conștiinței? Se poate susține că el a fost întipărit în conștiințe de experiența lumii din afară?

Spencer citează, însușindu-și, un lung pasagiu din filosofia înaintașului său, Hamilton. Iată-l:

„A gîndi este a condiționa și limitarea condițională este legea fundamentală a posibilității cugetării. După cum ogarul nu poate sări pe de-asupra umbrei sale, și nici vulturul să se ridice de-asupra atmosferei în care planează și care îl susține, intelectul nu poate depăși sfera de limitațiune în care și prin care, posibilitatea de gîndire e exclusiv realizată".

Dar acest pasagiu nu mărturisește că principiul de relativitate e determinat de limitele subiectului, nu de natura obiectului? Și cine va aduce limite cunoștinței (iar principiul relativității e tocmai expresia supremă a acestor limite necesare), obiectul de cunoscut, ori subiectul care cunoaște? Iată întrebări al căror răspuns nu pare să fie îndoios.

Din cauza relativității fatale a cunoașterii noastre, noi ne vom mărgini totdeauna a *deosebi*, a *asimila* și a *clasifica* obiectele cunoașterii, fără a putea pătrunde esența lor intimă. Să fie aceasta din cauza *obiectului* de cunoaștere? Dar acesta pe lingă proprietăți și relațiuni, el are și o esență intimă. Pentru ce n'o desvălue? Se va zice că ea se află *la spate*, și din această cauză universul n'a arătat conștiințelor percepătoare decît fațada proprietăților și a raporturilor sale, și, datorită acestui fel de apariție uniformă, a zămislit și consolidat în conștiințe, ca un principiu necesar și universul, principiul cunoștinței relative. Dar a spune că esența e la *spate*, este un mod de a vorbi. Putem spune că e la spate, fiindcă se interpune între noi și dînsa pînza icoanelor noastre relative. Dar dacă conștiințele percepătoare nu aduc nici o formă și nici un tipar preexistent, pentruce realitatea absolută apare ca o pînză de icoane relative?

Una din două: Sau realitatea care există *aevea* este pur absolută, și atunci, dacă spiritul e o *tabula rasa*, de ce ea apare în icoane relative; sau realitatea neatîrnată de conștiința noastră e și absolută și relativă în același timp, avînd *în ea însăși*, pe lîngă substanță, moduri și relațiuni, și atunci pentruce spiritul nostru, dacă e tabula rasa, oglindește numai pe cele din urmă și nu percepe și pe acea dintîi?

Oricum am întoarce lucrurile nu există altă eșire, decît să recunoaștem că forma relativă a cunoștinței noastre se datorește

ab origine, conștiinței care cunoaște, subiectului cunoscător, fiind expresia firească a limitelor acestuia, iar nici de cum obiectului, care ca atare n'are limite, care, dincolo de straiul aparențelor, e o realitate absolută.

Aceasta mai ales n'o putea susține Spencer, care afirmă categoric, la spatele relativului vizibil, un absolut real și efectiv.

Intr'un loc important al „Primelor Principii", Spencer privind biologicește inteligența și socotind-o ca o funcție a vieții, o definește potrivit exigențelor acesteia din urmă: „o ajustare continuă de raporturi interne, la raporturi externe". Acesta fiind rostul inteligenței noastre, să ne adapteze și să stabilească corespondențe între relațiunile din lumea din afară și acele ale imaginelor din interior,—evident că toată cunoștința trebue să fie relativă, și aceasta e una din cauzele principale, pentru care cunoștința se mărginește la raporturile dintre obiecte și nu cuprinde natura lor intimă [1]).

Am avea o explicare *utilitaristă* a originii relativității. Dar chiar dacă ar fi să acceptăm această teorie, și să atribuim o cauză biologică principiului de relativitate, este tot limpede că el izvorăște din ființa percepătoare, și n'are nici o analogie cu generalizările scoase din experiență.

Și cu ipoteza biologică de care am vorbit, nu se vine în sprijinul teoriei empiriste; cel mult se admite— cu sau fără dreptate—posibilitatea unei derivări a principiilor apriori, din funcțiunile vitale, cel mult se anină firul deducțiilor logice, de acel al explicărilor biologice, considerat ca cel mai fundamental. In nici un caz nu se despoae prin aceasta subiectul percepător, în favoarea obiectelor percepute.

In nici un caz nu se face din principiul relativității un principiu empiric la origină, și întrucît acest principiu izvorăște din ființa percepătoare—ca să nu zicem din natura conștiinței sale—toate principiile care decurg din acel al relativității—și am văzut că după Spencer decurg aproape toate—toate aceste principii încetează să exprime niște habitudini repetate, rezultat al unor experiențe constante și repetate, încetează a fi—aceia ce voește Spencer—un aprioric derivat, ci se afirmă, înaintea cercetării, ca un apriori ireductibil și originar. Firește experiența vine să le confirme, să le reliefeze și înlesnește a le degaja—formele pure nu devin conștiente decît aplicîndu-se la un material determinat—dar nu sînt create de experiență, și în nici un caz derivate din ea.

Alături de aceste întîmpinări principale, mai putem adăoga încă două, pornind, pe cît se poate, dela idei care se află afirmate în chiar filozofia spenceriană. Pentru a stabili limitele cercetării noastre științifice și a arăta că dincolo de un anume hotar se întinde o lume inaccesibilă cunoștinței. Spencer face o a-

1) A se vedea: *Premiers Principes*. § 25.

naliză amănunțită a noțiunilor științifice celor mai constante și a celor mai fundamentale: spațiu, timp, forță, etc.

Prin această analiză a conceptelor de bază, el ajunge la concluziunea, ireproșabilă în exactitatea ei, că toate aceste noțiuni și date fundamentale sînt adevărate enigme, fiindcă sînt neinteligibile toate, fiecare din ele fiind o rețea de *contradicțiuni* [1]. Se cunosc greutățile noțiunii de timp și spațiu, cu egala lor posibilitate de a fi infinite și finite, cu egala imposibilitate de a fi atribute sau entități; tot așa mișcare, materie, și așa mai departe.

Herbert Spencer, prin analiza pe care o face, vine să confirme încă odată aceia ce se evidențiase mai de toți filozofii, și'n general de către toți aceia care încearcă să pătrundă mai departe elementele fundamentale ale experienței.

Dar tocmai aceste contraziceri pe care le înfățișează la analiza mai adîncă datele lumii sensibile, sînt o dovadă indirectă că experiența, așa cum se înfățișează perceperii și reflecțiunii noastre, nu este un product omogen și mărturisește limpede contribuția a doi factori *ireductibili*, obiectul cu materialul său de-o parte și subiectul cu formele lui de altă parte. In această colaborare dublă își găsesc cea mai bună explicare, incongruențele și contrazicerile tuturor noțiunilor fundamentale. In această privință concepția filozofului german Herbart era desigur exactă, și unde probabil s'a înșelat, a fost numai atunci cînd a crezut posibil ca să curățe de contraziceri noțiunile experienței, detașînd complect adaosurile subiective, și ajungînd să fixeze elementul curat obiectiv, pe care și l-a închipuit în forma cunoscutelor *reale*, elemente pur calitative, simple și invariabile, și a întocmit o metafizică cu puțini sorți de adevăr.

Această parte a concepțiunii sale păcătuește prin convingerea că se poate elimina în întregime contribuția subiectivă, ajungîndu-se la noțiuni lipsite de orice contrazicere internă,—lucru cu totul neprobabil, dată fiind intima contopire a celor două componente ale cunoștinței, și imposibilitatea de-a înlătura subiectul, fără a atrage neantul oricărei cugetări.

Dar nu e mai puțin adevărat că toate acele contraziceri reprezintă semnul acelei duble origini a cunoștințelor noastre, iar incongruențele dintre subiect și obiect se datoresc faptului așa de frumos exprimat de Goethe, că obiectul și subiectul nu se divid unul prin altul, fără o rămășiță.

Toate aceste alcătuesc o dovadă—firește în gradul în care se poate vorbi de dovezi în filozofie—că subiectul aduce cu sine „ceva", care e al său propriu, și nu poate fi oglinda pasivă de care vorbesc filozofii empiriști. Am stăruit cu deosebire asupra acestui argument, mai întâiu fiindcă e solicitat fără voe de însăși analiza spenceriană a noțiunilor fundamentale, și în al doilea rînd, fiindcă el se aplică limpede și formelor de timp și spațiu, într'o măsură în care nu se aplicau celelalte argumente an-

1) *Premiers Principes.* § 21.

terioare, mai ales acel care avea ca punct de discuțiune principiul relativității, întrucît de acest principiu nici Spencer și nici alții nu au putut să lege formele intuitive de spațiu și timp. [1])

Insfîrșit ajungem la cea de a patra și ultima întîmpinare. Spencer vroind să pună în evidență aprioricul unor principii fundamentale, a accentuat în afară de caracterul lor de necesitate mintală, faptul că experiența n'ar fi putut să ni le procure în nici un caz. Toate operațiile empirice, care ar avea aerul că ni le procură, de fapt le presupun, zice Spencer, servindu-se ca dovadă de mai multe exemple concrete. Așa de pildă nu balanța ne procură principiul conservării, prin aceia că ne prezintă aceleași raporturi cantitative pe urma transformării corpurilor, deoarece constatarea aceasta *presupune* convingerea anterioară că forțele balanței rămîn constante. Fără acest postulat prealabil, experiența e fără valoare și nu poate duce la nici o achiziție certă. Intr'un cuvînt dacă mintea noastră ar fi cu adevărat „tabula rasa", ea n'ar ajunge să posedă niciodată principiul fundamental al conservării, oricîte experiențe s'ar face și s'ar repeta. Sînt propriile vederi ale lui Spencer atît în privința principiului conservării, cît și a altor principii de aceiași categorie, față de care întrebuințează de asemeni—spre a le proba aprioritatea—argumentul „cercului vicios".

Dar atunci se pune următoarea legitimă întrebare: Dacă *astăzi* fără o presupunere prealabilă a principiului însuși, fără posedarea lui anticipată în mintea noastră, nu putem face nici o experiență din care să reiasă veracitatea lui, atunci acest lucru nu s'a putut *niciodată*. Și dacă nu s'a putut niciodată, atuncea cum se mai poate susține că principiul în chestiune a rezultat cîndva din experiență, ajungînd, prin continua lui evidențiare, să se sădească adînc în conștiințe, devenind astfel o habitudine mintală? Ca să aibă o astfel de geneză, trebuește neapărat ca el să poată, principial, decurge din experiență, să poată fi aflat în cuprinsul experienței, fără a fi mai dinainte presupus. Ori tocmai aceasta contestă categoric Spencer, în suggestiva-i argumentare, ce am reprodus.

Principiile apriori sînt condiții ale experienței ca atare, și

1) A explica incongruențele noțiunilor fundamentale, între care se află acelea de timp și spațiu, prin *îndoita* origină a cunoștinței noastre, nu înseamnează a lua totodată poziție și împotriva teoriei kantiene, care atribuia timpului și spațiului o origină *pur* subiectivă. Pentrucă rămîne de observat că atîta timp cît considerăm spațiul și timpul ca forme de percepere ale subiectului, ele nu înfățișază nici o greutate și nici o antinomie. Numai din clipa în care le aplicăm universului și încadrăm în ele datele lui, numai din acel moment încep incongruențele și contradicțiunile, care își au expresia în acele întrebări fără răspuns despre care au tratat mai toți filozofii și despre care am pomenit mai sus. Prin urmare antinomiile și incongruențele apar din momentul în care factorul subiectiv se combină cu acel obiectiv, din momentul în care elementele subiective sînt proectate în afară și capătă înfățișarea de realități existente aevea. Teoria dublei origine rămîne valabilă în explicarea contrazicerilor, chiar dacă atribuim timpului și spațiului o origină curat subiectivă.

din această cauză sînt mai presus de experiență. Evident aprioritatea lor nu însemnează că ele sînt de-acapul clare în conștiințe, ci numai că își au fundamentul în funcțiunile subiectului percepător. Subiectul, conceput ca o realitate dinamică, nu are numai proprietatea de a reflecta realități, ci și pe aceia de a creia cel puțin forme de realități. Și după cum cîteodată reflectează ceia ce n'a creiat, tot așa uneori creiază, ceia ce încă nu a reflectat. Așa că de multe ori creiază fără să știe, și posedă lucruri de care nu-și dă socoteală. Concepția vieții sufletești-oglindă trebue înlocuită cu acea a vieții sufletești-torent, care, pe lîngă forța de expansiune creatoare, mai are și proprietatea de a oglindi.

In orice caz a atribui spiritului, puteri și forme specifice, nu este nici filozofie fantastică, nici supranaturalism, ci o filozofie, cel puțin tot așa de științifică, ca acea pe care Herbert Spencer crezuse c'a înfăptuit.

I. Petrovici

Cazul Oscar Wilde

Lucrarea de față, în care ne propunem a vorbi despre ceia ce Robert Ross, intimul amic al nefericitului scriitor englez, numește „efectul prăbușirii sociale și al încarcerării, asupra unei naturi înalt intelectuale și artificiale" [1]), ar fi putut fi intitulată „Evoluția spiritului lui Wilde" între momentele extreme ale gloriei și decăderii sale. Dar viața ca și opera scriitorului englez se înfățișează cercetătorului într'o perspectivă atît de vastă și de complicată, încît studiul evoluției sale intelectuale și morale,— pe care critica universală se complace în a o găsi atît de bruscă și de neașteptată!—cere intervenția a o mulțime de elemente disparate și contrarii, care dînd studiului de față un colorit particular, determină și alegerea unei egide titulare corespunzătoare.

Istoria literară ne-a arătat exemplul multor scriitori, care au fost siliți să-și sfîrșească traiul în svîrcolelile cumplite ale mizeriei și desnădejdii, dar rareori a prezentat ochilor uluiți ai privitorului, spectacolul unei vieți atît de agitate, care de pe piedestalul gloriei și al adorării, pe care i-l clădise deșertăciunea omenească, a fost răsturnată în abisurile cele mai adînci, săpate de nerecunoștința și de cruzimea omenească...

*

„Cît de fericiți sînt artiștii!" gîndește Wilde în *Crima lordului Gavile.* „Au alegerea dacă vor să joace în tragedie sau în comedie, dacă vor să fie veseli, să rîdă sau să verse lacrimi. Dar în viața adevărată, lucrurile se petrec cu totul altfel. Cei mai de seamă oameni sînt siliți să joace roluri, pentru care nu sînt potriviți de fel. Guildensternii noștri joacă pe Hamlet și Hamlet trebue să glumească, parc'ar fi prinț Heinz. Lumea este o scenă, dar piesa este rău interpretată". [2])

1) Prefața la *De Profundis*

2) Oscar Wilde: *Ein Haus aus Äpfeln der Granate.* Lord Artur Gaviles Verbrechen, trad. germ. p. 242 Wiener Verlag.

In aceste rînduri, subliniate de autor în exemplarul oferit soției sale, se cuprinde poate întreaga filosofie și tragedie a vieții lui Wilde.

Dupăce verva extraordinară a vorbirii sale, excentritatea purtărilor și puterea de atracție neobișnuită a scrierilor sale, deschiseseră lui Wilde, din tinerețe, larg ușile înaltei societăți engleze; dupăce tot ce gloria omenească găsise mai elocvent în manifestarea ei, îi încununase cu lauri fruntea... o prăbușire neîntrecută încă în tragismul ei doborî din culmea succesului, această stranie și enigmatică viață de artist. Și dupăce renumele său de scriitor și estet străbătuse două continente, o celulă strîmtă a închisorii din Reading încercui pentru vecie în cătușele-i de fier avînturile pline de vervă și umor, ale celui care altădată fusese „un rege al vieții".

„Hamlet glumește, parc'ar fi prinț Hienz!"... Oare cel care a scos acele gemete de durere negrăită din fundul celulei, unde își împrăștiase disperarea, cel care scria din Reading: „îmi pare că sînt mort pentru orice emoțiune, simt numai chin și desnădejde", n'a răspîndit cu profuziune spiritul său subtil, elegant și aparent nepăsător la tot ce poate fi durere omenească? Și oare cele două personaje, Hamlet și Prinț Heinz, n'au dus o luptă nesfîrșită, dealungul întregii sale creațiuni? Viața intelectuală a lui Wilde pare a fi fost mai mult reflexul acestei continue agitații lăuntrice și nefericitul scriitor a putut să asiste la triumful succesiv al celor doi antagoniști și să trăiască în plin pe Prințul Heinz, genializat de extraordinara lui inteligență, pentruca în cele din urmă să-și dea seamă de triumful lui Hamlet, a cărui soartă tragică a înțeles-o și a explicat-o atît de bine în *De Profundis*.

Pentru cercetătorul care vrea să urmărească până în cutele-i profunde viața atît de curioasă și de enigmatică a scriitorului englez și să stabilească normele generice ale desvoltării ei, cercetarea capătă toate caracterele unei tentații imposibile. „Dacă viața trebue să fie o problemă pentru mine,—cum și este de altfel—sînt și eu o problemă pentru viață", [1]) a spus-o Wilde, cu multă limpezime și cu tot atîta adevăr.

Opera și viața sa, reunite, analizate, disecate, dispuse după normele critice stabilite, sau supuse unui joc de calcul al probabilităților imaginabile, nu pot să se înfățișeze cititorului într'o unitate perfectă și clară. Variația operelor lui, care cuprind în ele manifestările cele mai evident disparate, ciocnirea dintre concepțiile lui de viață și felul său de traiu, afirmările cele mai surprinzătoare, unind într'o genialitate comună profunzimea sau absurdul paradoxelor, cu bunul simț al frazei simple și adînc convingătoare, deszicerea—după cît se pare—radical pronunțată între multe din gîndurile sale, emise în vremurile de nepăsare sau

1) Osc. Wilde: *De profundis*,—trad. fr. p. 67, edit. Mercure de France.

de suferință... toate acestea fac ca cercetarea evoluției sale sufletești să fie extrem de grea.

Spre a putea realiza, cel puțin în parte, propunerile noastre, vom fi nevoiți să mergem uneori împotriva înseși spuselor lui Wilde și, strecurîndu-ne în substratul psihologic al gîndurilor și actelor sale, să depărtăm, pe cît va fi posibil, masca celui care a scris cu atîta elocvență despre *Adevărul măștilor*.

Vom căuta să dovedim că, contrar a ceia ce s'a afirmat de atîtea ori și se afirmă încă, dezastrul n'a avut de efect, decît într'o măsură neînsemnată, să schimbe concepțiile lui Wilde asupra vieții și că, distrugînd instrumentul minunat al sclipirilor sale umoristice, n'a adus în schimb decît accentuarea unei laturi a firii lui Wilde, pe care opera sa anterioară ne-o evidențiase cu prisosință.

*

Viața de închisoare trebue să fi avut asupra sensibilității lui Wilde un efect catastrofal. Deși în *De profundis* el caută singur să micșoreze revolta și zbuciumul interior intens, provocat de nouile condițiuni ale vieții și activității sale; deși declară cu tărie că primește aceste nouă încercări ca lovituri fatale, dar mîntuitoare și absolut necesare pentru desăvîrșirea sa sufletească, amărăciunea împotriva societății aspre și nedrepte izbucnește pe alocuri chiar în *De profundis* și presară, cu o nuanță de groază și teroare, întreaga povestire din *Balada închisorii*. Această șovăială și nesiguranță în atitudini, ce corespundea probabil diferitelor momente de frămîntare sufletească, în care cugetul său plutea între remușcare și revoltă, dovedește că strigătul de triumf al acelora care, văzîndu-l îngenunchiat, au crezut că pot stoarce de pe buzele lui cuvinte de căință deplină și de îndurare, nu era îndeajuns întemeiat.

Oricît de grozavă va fi fost lovitura ce primise, individualitatea lui Wilde era prea puternică, prea oțelită în lupta pe care o dusese cu părerile secolului său, prea pătrunsă de simț critic, ca să cedeze fără împotrivire, societății ce se răzbuna asupră-i. „Ce îngăduitor e publicul nostru", exclamase altădată Wilde, [1]) „cruță toate, afară de geniu".

Fraza aceasta, trîntită de el printre numeroasele-i sofisme, necesare poate și ele „spre a cimenta intervalul adevărurilor" (cum ar spune Anatole France), capătă o semnificare deosebită, dacă o raportăm la Odyseia ulterioară, atît de nenorocită, a scriitorului englez. De altfel e curios cum gînduri triste se strecoară și străbat adesea prin multe din operele scrise tocmai atunci, cînd succesul cuprindea tot mai mult în brațele-i atrăgătoare, cariera strălucită a lui Oscar Wilde. Notele triste, care colorează

1) Osc. Wilde, *Ziele—Der Kritiker als Künstler*, trad. germ. p. 7, Wiener Verlag.

uneori paleta culorilor sale cu o nuanță sumbră, nu se pot defini cauzaliceşte ca o presimțire conştientă a nenorocirilor viitoare, ci trebue interpretate ca un rezultat al funcțiunii speciale a mecanismului său sentimental, care-l îndrepta sporadic şi pe nesimțite spre gînduri pline de melancolie.

Wilde a avut dreptate să spună în *De profundis*: „Am trăit numai pentru plăcere... *Fugeam* de suferință şi de durere...“ [1]) dar însăşi această afirmațiune cuprinde consacrarea directă a adevărului presupunerilor noastre, căci e dela sine înțeles că nu fuge de suferință şi durere acel care niciodată nu le-a cunoscut. Iar cei care au vrut să vadă în Oscar Wilde numai pe hedonistul nepăsător, pe propăvăduitorul trîndăviei elegante şi al disprețului turmei ignorante, pe arbitrul eleganței, nesimțitor şi rece la durerile mulțimii, vor fi rămas mirați, citind în *De profundis*, că viața lui din închisoare, atît de des presarată cu lacrimile disperării lui neputincioase, „n'a fost o viață nouă, ci numai continuarea prin desvoltare şi evoluție a vieții prime“ [2]).

De altfel, celor care ştiu că fiecare manifestare intelectuală nu-i altceva decît rezultanta necesară a unui anumit fel de funcționare şi structură a aparatului nervos, le-ar veni greu să creadă că o modificare oricît de serioasă, intervenită în viața cuiva, ar putea produce o schimbare radicală în întregul fel de receptivitate impresională. Ideile cu caracterul particular, că pot varia cu sistemele logice la baza cărora rezidă. Dar sentimentele, impresiunile, care denotă aptitudinile şi definesc temperamentul, sînt prin însăşi calitatea lor mai puțin susceptibile de variațiune. In cazul particular care ne preocupă, nu vedem motivul ca generalitatea să se transforme în excepțiune şi ne e imposibil să admitem ceia ce se crede încă astăzi, că răsturnarea socială a trezit ca prin farmec în sufletul lui Wilde aptitudini la simpatie față de suferinzi şi oropsiți, aptitudini care, înainte, îi lipseau cu desăvîrşire. Dacă acesta ar fi fost efectul închisorii asupra scriitorului englez, dacă într'adevăr faptul condamnării ar fi jucat un rol atît de covîrşitor în viața lui morală, atunci orice osteneală a noastră, spre a demonstra contrariul, ar fi fost inutilă şi n'am mai fi luat cuvîntul astăzi, spre a căuta să risipim eroarea dominantă.

*

Primirea cordială care-l întîmpina pe Wilde pretutindeni în sinul înaltei societăți engleze, trebue să-i fi sugerat multe idei păgubitoare pentru sine, asupra conduitei pe care societatea o găsea atît de necesară din partea celor ce trăiau în sînul ei. Ceia ce

1) *De profundis*, trad. fr. p. 71, edit. Mercure de France.
2) *De profundis*, p. 80.

a deschis lui Wilde în primul rînd uşile saloanelor, n'a fost numai forța spiritului său, ci în primul rînd purtarea lui de o excentritate ostentativă, pe care ştia totdeauna s'o justifice cu neobişnuita lui inteligență şi cu neobositu-i spirit paradoxal. Biograful lui Wilde, Sherard, recunoaşte [1]) că poate niciodată autorul *Baladei închisorii* n'ar fi ajuns atît de departe, în mod normal, acolo unde l-a ajutat să răsbească excentritatea purtărilor lui.

In asemenea condiții, nu e de mirat că obişnuința unei vieți afectate s'a strecurat cu încetul în atitudinea firească a lui Wilde şi că a creat în juru-i o întreagă construcție artificială, care a influențat într'o măsură destul de largă asupra operei lui întregi. Fondul educației pe care o primise însă de acasă, ca fiu al unui popor apăsat, în contact zilnic cu nevoile şi durerile celor ce erau astfel legați de dînsul printr'o comună nemulțumire şi revoltă, avînd în fața-i exemplul mamei sale, care luptase în tinerețe pentru idealurile naționale irlandeze şi al tatălui său, care se ridicase şi îşi răspîndise numele printr'o muncă neîntreruptă, nu era de natură să se modifice uşor, prin efectul nouilor sale obiceiuri. Dar fapt este că viața de societate şi de petreceri, ce o ducea fără serioase întreruperi, a desvoltat cu deosebire şi în mod covîrşitor, laturea umoristică paradoxală a intelectului său.

Vorbirea şi aprecierile lui Wilde trebue să fi păstrat de obiceiu tonalitatea veseliei irezistibile, căci, ne spune Sherard [2]), a fost deajuns odată să spue: „Lunch! lunch! lunch! Bunch! bunch! bunch!“, pentruca auditorii să izbucnească într'un rîs cu hohote şi să găsească gluma „dumnezeiască“. Lucrul acesta dovedeşte, ca multe altele, că Wilde obişnuise adînc pe cei din juru-i cu efectele variat nuanțate ale umorului său şi ne explică de ce, cu tot adevărul serios şi profund pe care-l ascundea de atîtea ori vestmîntul strălucit al paradoxului, i s'a adus fără încetare învinuirea de neseriozitate.

Efectul ilariant pe care Wilde îl provoca adesea prin săgețile ascuțite ale vervei lui caustice, trebue să fi fost dorit de el ca unica formă în care se realiza pasiunea sa pentru succes. Succesul era singurul mediu în care firea lui se complăcea şi trebue să l fi dorit chiar în momentele cele mai tragice, căci iată ce scrie din închisoare prietenului său Ross: „simt oroare să reintru în lume, fără a poseda un nou volum“ [3]). Wilde nădăjduia probabil să recîştige prin noua sa lucrare amicițiile perdute, dar în urmă a renunțat cu desăvîrşire la acest plan, şi poate că tocmai lipsa mediului acela artificial, care constituia o

1) Robert Harborough Sherard. *Das Leben Oscar Wildes*, trad. germ. Vol. I, p. 184, Wiener Verlag.
2) Robert Sherard. *Das Leben Oscar Wildes*, trad. germ. vol. I, p. 188, Wiener Verlag.
3) Scrisoarea II-a din *Lettres écrites de la prison* p. 23, edit. Mercure de France.

condiţiune necesară a desvoltării lui intelectuale, a provocat desorientarea complectă a restului traiului său.

Am spus că viaţa de „trindăvie elegantă" nu putea avea o influenţă radical modificatoare asupra temperamentului lui Wilde şi în sufletul său trebue să se fi dat adesea lupte serioase, între dorinţa necurmată a succesului şi a plăcerilor variate şi între conştiinţa şi simţirea lui de filozof, destul de perspicace şi de clare, ca să străbată prin învelişul înşelător al vieţii superficiale, la mizeria adîncă a firii şi organizării omeneşti. Această luptă trebue să fi fost cea care, cu încetul, a determinat înclinarea particulară a spiritului lui Wilde, care, fie în conversaţii, fie în scrieri, făcea să lunece surîsul pe coarda melancoliei.

Rénaud povesteşte în monografia lui asupra scriitorului englez, că evocînd acesta într'o reuniune iubirea jalnică a Lady-ei Blessington „se ridică pe nesimţite la un lirism îmbătător" şi cei care ascultau „fură mişcaţi până la lacrimi". [1]) Acest fapt, departe de a provoca mirarea celor care cunosc felul scrierilor lui Wilde, le va apare, dimpotrivă, ca o nouă consacrare a presupunerilor ce aceste scrieri le vor fi sugerat.

Darul de a trezi facultăţile emoţionale şi a le face să vibreze pe gama sentimentelor duioase, era una din tainele cele mai adînci, pe care firea sa enigmatică le ascundea. Cei care auzeau vorbele lui pline de imagini şi puteau trăi cîteva clipe sub farmecul învăluitor al personalităţii sale, rămîneau uimiţi de nuanţarea delicată şi precisă, pe care Wilde o imprima tonului său. Sherard ne spune că adesea se întîmpla lui Wilde să mişte auditoriul până la lacrimi. Stranie impresiune trebue să fi făcut, asupra celor deprinşi cu sclipirile paradoxale ale spiritului său, accesele acestea de duioşie melancolică; şi cu greu ar putea cineva admite, dacă realitatea datelor precise nu ar risipi orice urmă de îndoială, că din acelaşi creer au izvorît nu *Balada închisorii*, *De profundis* şi restul scrierilor sale, ci operele diferite, pe care le-a scris înaintea momentului fatal.

Ceia ce miră şi farmecă în acelaşi timp, nu e numai pătrunderea şi umorul de o fineţe rară al scriitorului englez, nici forma precisă, scurtă şi clară, în care ideile cele mai generale sînt formulate, ci mobilitatea extraordinară a impresiunilor sale, care l-a făcut să creeze cu o egală uşurinţă şi cu un neîntrerupt succes în genurile cele mai deosebite. Proza lui literară cuprinde manifestările cele mai variate ale inteligenţii şi simţirii sale, deopotrivă de puternice ca să se pătrundă reciproc. Iar pe de altă parte, frăgezimea impresionabilităţii şi a spiritului său, l-a pus în măsură să primească multiplele influenţe din afară, fără însă a fi alterat prin aceasta puternica originalitate a temperamentului său. Cei care au putut parcurge într'un timp restrîns întreaga întindere a creaţiunii sale, vor fi rămas uimiţi de succesiunea neaşteptată a momentelor de spaimă şi de groază

1) cit. Sherard—*Das Leben Osc. Wilde*,—Vol. II, p. 75.

din *Balada închisorii* şi prima parte a *Crimei lordului Savile*, momente care-i aruncă parcă pradă puterii suggestive a unui Dostoiewski, Andreiew sau Edg. Poë şi vor fi fost miraţi citind în urmă istorioara plină de imaginaţie duioasă a *Prinţului fericit*, pentruca apoi să treacă sub farmecul izvorît din imaginaţia lui paradoxală, care a creat, cu toate acestea, şi motivele de baladă ale *Salomeii*. Dar cu toate legănările ameţitoare, spiritul lui Wilde se menţine într'un echilibru fără greş şi opera sa critică, plină de observaţii juste, vine să complecteze pe cea pur literară.

*

Cum se face că un asemenea om „dotat de zei" cu atîtea aptitudini (cum a recunoscut-o singur în *De profundis)*, a putut ceda unor clipe de ameţeală şi de orbire, care să-l ducă la practica imondă a unui viţiu ruşinos, rămîne de domeniul tainei şi necunoscutului. Wilde nu ne lasă în *De profundis* decît regretul amar al acelor clipe şi explicaţia, mai mult formală, că „ceia ce paradoxul a fost în sfera gîndirii sale, perversitatea a fost în sfera pasiunii". [1]) „Sînt un antinomist înăscut", spune el în altă parte, [2]) „făcut pentru excepţii, nu pentru legi".

Această din urmă lămurire pare a strecura o slabă licărire de lumină în umbra ce învălue aşa de adînc gesturile sale şi, departe de a căuta, pentru o mai bună elucidare, explicaţiile ridicule ale unor obiceiuri căpătate în casa părintească (pe care le enumeră cu prea multă seriozitate Robert Sherard), vom căuta indicaţiuni în conjecturile şi ele, vai! atît de nesigure, pe care ni le oferă psihologia lui particulară.

„Cele mai de vază personalităţi, spune Wilde, „au fost silite să devie răsvrătite. Jumătate din puterea lor a fost răpită în lupte. Personalitatea lui Byron a căpătat o rană în războiul contra prostiei, ipocriziei şi filistinismului englez... Lui Byron nu i-a fost îngăduit niciodată să producă tot ce spiritul său ar fi putut crea." [3]) Wilde relevă aici răsvrătirea ce putea produce în sufletul artistului, filistinismul unei societăţi ce se ascundea atît de bine sub masca puritanismului rigid. Afectările de pruderie sau de seriozitate gravă în chestiunile sentimentale, pe care Wilde avea prilejul să le vadă în juru-i, sau pur şi simplu spectacolul unei perpetuări inconştiente de moravuri severe şi absurde în formalismul lor, trebue să fi provocat în sufletu-i o izbucnire de revoltă. Şi dacă ne gîndim că el a fost acela care, venind ca orator necunoscut în vastul continent nord-american, a avut curajul să înfrunte cu asprime blufismul înaltei societăţi ce compunea majoritatea auditorului şi să-i dea norme nouă de orien-

1) *De profundis*, trad. fr. p. 53.
2) *De profundis*, trad. fr. p. 58.
3) Osc. Wilde, *Betrachtungen.—Die Seele des Menschen und der Sozialismus*, trad. germ. p. 244, Wiener Verlag.

tare artistică şi estetică; acelaşi Wilde care, în Anglia aruncă spectatorilor englezi, prin gura Hesterei, biciuitoarele mustrări: „Voi, Englejii bogaţi, nu ştiţi cum să trăiţi... Inchideţi societatea voastră la tot ce e blind şi bun. Rîdeţi de tot ce e simplu şi curat.. Cu toată pompa, averea şi arta voastră, nu ştiţi cum să trăiţi.. Oh! societatea voastră engleză îmi pare goală, egoistă, uşuratecă... e nedreaptă, falşă, rea"... [1]) vom putea înţelege de ce poate el, „antinomistul înăscut", a căutat în viaţă, „mai puţin deşertul Tebaidei, decît grădinele lui Epicur". [2])

Am citat incomplect tirada Hesterei, distrugînd efectele armoniei stilului, spre a putea evidenţia înclinarea pe care a avut-o Wilde încă din tinereţe, de a contraria pe cei din juru-i şi spre a se pricepe cum, poate, şi revolta contra puritanismului inflexibil a fost unul din motivele care l-au făcut să lunece pe calea potrivnică a desfrîului pervers. Fapta sa îşi mai găseşte explicarea în declaraţia lui Wilde, pe cînd studia la Oxford, „că voia să guste din toate fructele grădinii lumii" şi că „va intra în viaţă cu această pasiune în fundul sufletului său. [3])

Dar poate că dacă invidia şi ura nu l-ar fi doborît sub povara acuzaţiei scabroase în toiul creaţiunii sale de artist şi n'ar fi împedicat mersul desvoltării sale, gustul perversiunii s'ar fi tocit cu vîrsta, şi graţiei spiritului său, s'ar fi adăugat şi frumuseţea unui suflet constant compătimitor şi îngăduitor faţă de durerile şi de slăbiciunile omeneşti. Poate că gestul său n'a fost decît un fruct peritor în „grădina vieţii", o înclinare trecătoare, pe care ar fi regretat-o în urmă, caşi în *De profundis*, şi şi-ar fi amintit de ea cu melancolia bunului abate Jerôme Coignard, care, cu toată credinţa-i neclintită în poruncile dumnezeeşti, a căzut de atîtea ori în păcatul rătăcirii şi al poftelor umane...

*

Şi acum, un episod mai vesel.

Cînd Oscar Wilde, epuizînd toate sumele raportate de turneul prin America, s'a văzut nevoit să reînceapă seria conferinţelor de artă prin oraşe de provincie, nişte afişe curioase prin conţinutul lor anunţau pretutindeni următoarele:

Vine !!!
Vine !!!
Vine !!! Cine vine ???
Cine vine ???
Cine vine ??? Oscar Wilde !!!
Oscar Wilde !!!
Oscar Wilde !!! Marele estet !!!
Marele estet !!!
Marele estet !!! [4])

1) Osc. Wilde. *Trois comédies. Une femme sans importance*, p. 169 trad. fr. edit. Dujarric.

2) An. France. *Les opinions de M. Jerôme Coignard*, p. 18 edit. Calmann-Levy.

3) *De profundis*, trad. fr. p. 80.

4) Robert Sherard. *Das Leben Osc. Wildes*, trad. germ. vol. II p. 28, Wiener Verlag.

Sherard lasă să se înţeleagă că Wilde n'a recurs decît de nevoe la forma aceasta de reclamă zgomotoasă şi că a considerat-o, în intimul convingerii sale, ca un mijloc ruşinos şi incompatibil cu demnitatea unui nume de artist. Cu toate acestea, prin una din acele ciudăţenii obişnuite ale firii sale, Wilde a călcat peste consideraţiunile ce-l reţineau şi a ţinut să uluiască, prin fastul apariţiei sale, privirile mirate, dar încrezătoare, ale publicului provincial. Cu toate acestea (caşi mai pretutindeni de altminteri), critica n'a fost tocmai favorabilă şi motivul e lesne de întrezărit în genul de reclamă, pe care Wilde l-a practicat.

Un alt scriitor englez, despre care s'a vorbit mult rău pe vremuri, dar a cărui genialitate azi nu mai este contestată, Bernard Schaw, irlandez de origine caşi Wilde, a făcut pe o scară întinsă o reclamă asemănătoare, dar al cărei ton ostentativ şi ridicat întrece cu mult pe cel al autorului *Baladei*: „Să încetez cu reclama", spunea el cuiva [1]), „dimpotrivă, trebue să fac mai multă ca oricînd. Iată, săpunul Pears. Pears este o casă solidă. Renunţă ea pentru asta să acopere zidurile cu afişele ei? Dacă aş înceta să-mi fac reclamă, aş pierde iremediabil în comerţul meu. Mă mustri că m'am proclamat cel mai de seamă om al epocii mele. Dar asta e o pretenţie care poate fi foarte bine susţinută... Apoi, de ce m'aş abţine să spun ceia ce cred că-i adevărat?"

Nu e de mirat că un asemenea ton, susţinut de curiozitatea unor purtări reputate originale, pe care ambii scriitori le afectau, a atras fiecăruia în parte, stăruitoare întrebare: „De ce nu eşti serios?" Şi dacă ne gîndim că Wilde, chiar atunci cînd izbutise să zguduie auditorul prin tragicul adînc al cîtorva momente din *Evantaliul Lady-ei Windermere*, a apărut pe scenă cu ţigarea în gură, ca să răspundă aplauzelor entuziaste ale spectatorilor, că n'a scris piesa decît ca să-i amuze, ne vom explica mai bine atmosfera de bănuială şi de neîncredere, ce se formase în jurul gesturilor lui. Publicul, mai puţin circumspect şi gelos de conservarea reputaţiei sale de cunoscător în ale artei, a continuat să facă o primire favorabilă operei lui Wilde; dar critica, dotată cu mult mai multe aptitudini de pătrundere artistică şi nevoind nici o clipă să joace rolul credulului păcălit, a socotit că e mai bine să-i primească scrierile cu aerul unui scepticism savant şi dispreţuitor. Cu tot farmecul şi cu toată simţirea, care respirau pe alocuri din povestirile şi piesele lui Wilde, criticii hotărîseră, vorba scriitorului francez: [2])

„Faire aux nouveautés dont ils sont idolâtres,
„Figures de savants sur les bancs des théâtres".

Numai astfel ne putem da seamă cum o generaţie întreagă

1) A. Hamon. *Le Molière du XX-e siècle, Bernard Schaw*, 3-e édition p. 77 edit. Eug. Figuière & Co.

2) Edm. Hugues. *Le théâtre français sous Louis XIV*. Paris.

a putut primi scrierile lui cu surisul neincrezător pe buze și cum însăși evidența contrară a putut fi luată în deșert...

Am relevat mai sus trăsăturile dominante ale caracterului lui Wilde, pentruca cetitorii să poată aprecia cele ce vor urma cu toată prevenirea și ca să înțeleagă mai bine, cum sub masca unui Prinț Heinz genial se poate ascunde un Hamlet în letargie.

*

Lui Wilde i s'a adus deseori învinuirea că e nepăsător la durerile celor mulți. Disprețul aparent pe care scriitorul englez il profesează pe alocuri pentru mulțimea ignorantă în *Sufletul omului și socialismul*, sau i-l aruncă în maximele sale, pare a justifica până la un punct atacurile necruțătoare la care a fost expus și care au culminat în izbucnirea aceia de triumf, îndată ce condamnarea și închisoarea au determinat strigătele de revoltă și de umilință din *De profundis* și *Balada închisorii*.

Că Wilde ar fi meritat să fie pus în afara unor asemenea atacuri, o dovedește nu numai opera-i din închisoare, care singură ar fi putut ajunge spre a stăvili orice izbucnire dușmănoasă, ci înseși numeroasele exemple de simpatie și de compasiune omenească, pe care autorul *Baladei*, le-a dat în lucrările sale anterioare.

„O, sărmană viață! Sărmană viață omenească!" exclamă unul din cele două personaje, care convorbesc în *Criticul privit ca artist*. «N'ai fost niciodată mișcat de lacrimile sale?» — «Mă tem că mă înduioșează prea mult» (răspunse Gilbert, portcuvântul cugetărilor lui Wilde). „Dacă privim înapoi în viață, cum sta altădată înaintea noastră, așa de vie în toată simțirea ei, plină de clipe atît de intense de extaz sau de plăcere, ne pare că totul e numai vis și înșelăciune" [1]).

Dar cum se putea ca tristețea unei clipe de gîndire să fie luată în serios, cînd numaidecît după aceasta Wilde alunecă din nou pe panta umorului paradoxal? „Ce sînt lucrurile neverosimile? Acele patimi care au ars odată ca focul în noi! Ce sînt lucrurile în care nu se poate crede? Acelea în care altădată am crezut atît de sincer»... Am remarcat în altă parte acest caracter al spiritului scriitorului englez, care prin tranziții repezi la sarcasm, scutura gîndirea nouroasă ce-l învăluia de atîtea ori.

*

Ca artist și ca estet, gîndirea lui Wilde, îndreptată în senzuri atît de diverse de bogata sa imaginație și erudiție, lua un colorit particular. In toate problemele ce se înfățișau spre re-

1) Osc. Wilde. *Ziele. Der Kritiker als Künstler*,—trad. germ. p. 75, Wiener Verlag.

zolvire cugetului său, scriitorul englez nu avea aptitudinea să vadă, nici înclinarea să cerceteze toate fațetele chestiunii, ci ceia ce îl preocupa cu deosebire și în mod covîrșitor era latura pur artistică a problemei. Cînd Wilde studiază *Sufletul omului și socialismul*, ceia ce îl impresionează și îl interesează nu e atît problema socială în sine, ci rezultatele pe care transformările sociale le vor avea asupra manifestărilor artistice. In comunism vede el posibilitatea desvoltării individualismului, pe care îl privește cu multă simpatie, tocmai pentrucă «arta este cea mai înaltă formă a individualismului" [1]). In *De profundis*, imaginea lui Christ este detaliată și văzută de ochii unui estet desăvîrșit și, de obiceiu, în critica și în povestirile sale, se evidențiază aceiași optică specială. Până și în momentele cele mai penibile din *De profundis*, preocuparea purtătorului de altădată al „costumului estetic", se exercită în privința amănuntelor de stil: „Totul în tragedia mea a fost hidos, meschin și *lipsit de stil*: însă și *haina* ne face caraghioși. Sîntem niște clowni, cu inimi zdrobite".

Deși nu se poate aduce o învinuire serioasă scriitorului, din preocuparea-i excesivă pentru problemele de artă, deși e evident că nu se poate cere unui artist al condeiului cunoștințele profunde în materie socială ale unui profesionist savant, sau apărarea unui anumit sistem de cârmuire socială, totuși Wilde a avut în acest senz idealurile sale și suferințele poporului se impuneau cu tărie privirilor lui compătimitoare. „Sub domnia socialismului, toate acestea se vor schimba. Oamenii, îmbrăcați în zdrențe infecte, nu vor mai locui în vizuini infecte, nu-și vor mai crește multă vreme copiii bolnăvicioși și prăpădiți de foame într'un mediu absolut imposibil și înnăbușitor"... —«Vor începe din nou gerurile, nu vor mai fi văzute sutele de mii de lucrători, care acum pribegesc, într'o mizerie de nedescris pe străzi, sau înaintea ușilor azilurilor, cerșind o bucată de pîne sau un acoperiș murdar pentru seară» [2]).

Apoi, în *O femee neînsemnată*, nu aruncă el sălii înțesate de un public elegant, mustrările Hesterei: „Dacă dați săracului pîne, o faceți ca să vă lase în pace un sezon" [3]) Și în susținerea individualismului, la care crede că se va ajunge prin forma comunistă a proprietății, nu spune el de atîtea ori: „oamenii au crezut că principalul e *să ai;* n'au știut că principalul e *că ești?*"

Dar dacă ar fi să găsim poate cel mai straniu contrast dintre gesturile și convingerile lui Wilde, n'am avea decît să cităm cele ce «poseurul», devenit clasic sub trăsăturile autorului

1) Osc. Wilde. *Betrachtungen. Die Seele des Menschen und der Sozialismus.* trad. germ. p. 231, Wiener Verlag.

2) Osc. Wilde. *Betrachtungen. Die Seele des Menschen und der Sozialismus*: trad. germ. p. 231, Wiener Verlag.

3) Osc. Wilde. *Comédies. Une femme sans importance* p. 169. trad. fr. edit. Dujarric.

Baladei, a scris în *Sufletul omului și socialismul*: „Pe poarta lumii antice, sta scris: «Cunoaște-te pe tine însu-ți». Pe poarta lumii noastre nouă, ar trebuisă steie scris: «Fii tu însu-ți»."

*

Ca poet și nuvelist, toate gîndurile luau la Wilde forme concrete. Artistul gîndește în imagini și de aceia, imaginația artistului trebue să joace în domeniul cercetării critice rolul pe care ideile abstracte și directe le joacă în opera filozofului. Privite în acest senz, roadele imaginației artistului se înfățișează sub dublul aspect al raționamentului și sensibilizării, a căror îmbinare apare perfectă în pragul inspirațiunii superioare.

Atîta vreme cît creațiunea operei de artă prezintă caracterele insuficienții concepțiunii, sau se dovedește a fi rezultatul unei imitațiuni, fie reușite, fie nepotrivite, ea nu poate face să se nască în mintea cetitorului presupunerea că e izvorîtă dintr'o nevoe intimă de exprimare (expresiunea fiind „singur aspectsub care artistul poate concepe viața" [1]). Dar dacă, dimpotrivă, creațiunea e dotată cu toată forța necesară, spre a trezi puternic în cetitor sau spectator facultățile de gîndire și de emoțiune, e absurd să presupunem că ea n'a provocat în primul rînd și la artist aceiași răscolire primordială, mult mai intensă încă.

Se poate foarte bine, contrar a ceia ce crede Wilde în *Criticul privit ca artist*, ca scriitorul să creeze fără a fi pe deplin conștient de valoarea cuprinsului creațiunii sale și, adeseori, nu ceia ce voește, ci ceia ce a simțit mai înainte vag, dar perzistent. Inspirațiunile pline de imagini se învălmășesc la început nelămurite în mintea scriitorului și se grupează, cu încetul, în jurul ideilor conducătoare, dar pot să-și schimbe cursul în momentul expresiunii și, prin noui dispozițiuni neașteptate, să scoată alte efecte de armonie, decît cele închipuite de autor. Așa fiind, Shaw spune cu dreptate în Prefața *„pieselor plăcute"*, că: „chiar prin opera-i, artistul devine conștient de raza de lumină și n'are alt mijloc, ca să devie conștient de ea. Printr'un instinct orb, el continuă să creeze capo-d'opere..." [2]) „Cereți-i să se explice și veți vedea", cum spune Olivier Goldsmith despre el insuși, „că scrie ca un înger și vorbește ca un papagal."

Wilde, cu tot gestul regretabil făcut în seara reprezentării *Evantaliului Lady-ei Windermere*, pare a fi simțit în *De profundis* adevăratul senz al înclinărilor firii sale în momentul conceperii unora din scrieri, căci spune: „Ceia ce vag și prin instinct, *simțisem* în ce privește arta, se realizează intelectual și emoțional cu o claritate perfectă de viziune și cu o intensitate absolută de adevăr." [3])

1) *De profundis.* p. 98.
2) Bernard Shaw. *Pièces plaisantes*, trad. fr. *Préface de l'auteur* p. 47 edit. Figuière. — Paris.
3) *De profundis* p. 73.

Așa dar Wilde recunoaște că acum, dat pradă durerii neînvinse, înțelege cu o perfectă claritate, ceia ce altădată simțea vag și instinctiv, și confirmă în urmă acest înțeles prin cuvintele: „Desigur, toate acestea sînt anunțate și prevăzute în cărțile mele: O parte e în *Prințul fericit*, o alta în *Tînărul rege*... O mare parte e ascunsă sub accentul fatal, care, ca un fir de purpură, străbate prin țesătura lui *Dorian Gray*. În *Criticul privit ca artist*, presimțirea se arată în culori multiple. În *Sufletul omului* e scris dealungul lucrării, în caractere ce se pot ușor ceti; e unul din refrenurile, ale cărui motive repetate fac *Salomea* asemănătoare cu o bucată de muzică și îi dau unitatea unei balade"... Apoi o frază concludentă și admirabilă în adevărul ei: „*În fiecare clipă a vieții ești ceia ce vei fi, nu mai puțin decît ceia ce ai fost.*" [1])

Dar cu toată claritatea perfectă a viziunii ce i animă gîndurile în momentul cînd scrie aceste rînduri, e totuși de mirat cum Wilde lasă în afara considerațiunilor sale *Comediile* și *Crima lordului Artur Savile*. Wilde povestește în *De profundis* că, pe cînd aștepta pe peronul gării din Claphan ca să fie dus la închisoare, mulțimea de curioși care privea la acest spectacol, a biciuit mult timp cu batjocura-i neîndurată, figura lui de pușcăriaș. Cînd Wilde scoate durerosul strigăt, amintindu-și de aceste grozave clipe, cum de nu-i revine în minte implorarea pe care Mrs. Erlynne o adresează în *Evantaliul Ladyei Windermere* fiicei sale? „Nu știu ce înseamnă să cazi în prăpastie, să fii disprețuită, batjocurită, alungată, pradă sarcasmelor, o condamnată." Și aducîndu-și aminte cum din momentul arestării și al liberării sale provizorii pe cauțiune, n'a mai putut găsi nicăeri un adăpost, ar fi putut urmări cu gîndul aceiași replică a Erlynnei: „Să găsești toate ușile închise, să te strecori pe căi hidoase și întortochiate, temîndu-te la fiecare clipă ca masca să nu-ți fie smulsă de pe obraz și să auzi mereu rîsul, îngrozitorul rîs al lumii, mult mai tragic decît toate lacrimile pe care omenirea le-a vărsat vreodată." [2])

Cutremurarea pe care fiecare din noi a putut-o resimți la cetirea acestor rînduri — pline de un fatal senz prevestitor — arată deajuns care vor fi fost simțimintele scriitorului în momentul așternerii gîndirii sale. Și doar Wilde era atunci în perioada cea mai frumoasă a isbînzilor lui de societate.

Am spus în altă parte că scriitorul englez n'a avut cugetul tocmai împăcat de felul său de viață și că în sufletul lui sbuciumat trebue să se fi dat uneori lupte serioase, care l-au dus, grație intuiției sale superioare, la presimțirea fatalității ce conduce pașii omenești. Această frămîntare sufletească trebue să fi condiționat cugetarea melancolică a Lordului Savile, după ce chiromantul îi prezice destinul său fatal: „Nu sîntem noi alt-

1) *De profundis* — p. 82.
2) Oscar Wilde. *Trois comédies. L'éventail de Lady Windermere.* — tr. fr. p. 79 edit. Dujarric.

ceva decit nişte vase, pe care le suceşte un olar cum ii place, ca să le umple cu oprobiu sau cu cinste?" [1]). Sau în *Evantaliul Lady-ei Windermere*, prin cuvintele eroinei: „Cit de sigură iți crezi viața... la adăpostul tentațiunii, păcatului şi nebuniei! Apoi, deodată... Oh! viața e ingrozitoare. Ne cirmueşte, n'o cirmuim noi," [2]).

E deajuns ca cetitorul să urmărească senzul citațiilor noastre, pentruca să priceapă cu toată claritatea cit de nedrepte au fost atacurile îndreptate împotriva comediilor lui Wilde de Ransome, Sherard, Felix Greve, Gaulke, Busse şi alți comentatori, comedii numite de aceştia „mijloace plăcute de digestie, după un bun dineu" [3]), sau preferindu li-se infinit mai mult farsa uşoară *Importanța Seriosului*, în care Wilde nu era „constrins să trăiască vre-o dramă mai serioasă decit conversația sa" [4]), fie însfirşit aruncindu-i-se insulta de a fi scris „caraghioslicuri şi o baladă" [5]), insultă consfințită în alți termeni de Carl Busse, în monumentala-i lucrare asupra *Istoriei literaturii universale*. Dar am spus-o: Wilde declarase singur de attea ori că n'a intenționat nimic serios în viață şi criticii nu voiau să fie înşelați de aparențe...

Că Wilde a simțit şi a simțit profund pentru durerile omeneşti, a arătat-o poate în gradul cel mai înalt în *Prințul fericit*. Am spus că artistul gîndeşte în imagini şi imaginea „prințului fericit" trebue să fi fost cea menită să reprezinte părerile lui Wilde asupra carității. „Sus deasupra oraşului, stătea pe un piedestal înalt statua prințului fericit. Ea era pe deantregul aurită cu foi groase de aur fin, avea două safire sclipitoare în loc de ochi şi la minerul spadei avea un rubin roş şi mare." [6]) Lumea o admira, şi unul din privitori exclamă: „Imi pare bine că e cineva pe lume, care să fie pe deplin fericit." Dar lumea se înşela, crezind că prințu-i fericit, căci acesta, de pe înălțimea piedestalului pe care se izolase, zărise durerile nenumărate ale lumii şi fusese zguduit de un plins amar. O pasăre care se adăpostise la picioarele statuii, văzu cum din ochii de safire picurau lacrimi mari şi calde şi întrebă mirată pe cel care plingea: „Cine eşti?" Iar statua răspunse: „Sint prințul fericit."

Literatura universală conține, cred, puține pagini, care să realizeze prin contraste de imagini, un efect atit de covirşitor în amărăciunea, ironia şi profunda lui filozofie, ca cel produs de

1) Osc. Wilde.—*Ein Haus aus Aepfeln der Granate.—Lord Saviles Verbrechen*, p. 241, Wiener Verlag.
2) Osc. Wilde.—*Trois Comédies.—L'éventail de Lady Windermere*, p. 97, Dujarric.
3) Johannes Gaulke.—*Einleitung* bei *Das Bildnis des Dorian Gray* p. 3, tr. germ. edit. Ph. Reclam.
4) Artur Ransome.—*Oscar Wilde*, tr. fr. p. 150. ed. Mercure de France
5) Felix Paul Greve.—*Oscar Wilde und das Drama*, p. 84. Wiener Verlag.
6) Osc. Wilde.—*Der glückliche Prinz*, p. 7. Wiener Verlag.

aceste două replici, puse față în față.. Dar de ce am continua cu explicarea?... „Tăcere!" spune Maeterlinck...

Prințul, nemişcat pe piedestalul unde poza sa îl țintueşte, roagă pe pasăre să ducă ajutor celor îndurerați. Şi neavind nici o avere alta decit vestmintul său strălucitor, el îşi dă safirele ochilor, rubinul spadei şi aurul ce-l înveleşte, ca pasărea să le ducă în colibele nenorocite, spre a alina vre un suflet obidit.

Prințul e acum orb şi înfățişarea lui este de plins. Nimeni nu îl mai admiră, toți îl dispreţuesc. Statua e dată jos de pe piedestal şi inima ei e aruncată, alături de pasărea care a murit de frigul iernii. Dar Dumnezeu, care a văzut aceasta, zise îngerului său: „Adu-mi amindouă lucrurile prețioase din oraş... In grădina paradisului o să cinte pe vecie pasărea mititică, iar prințul fericit să mă prețuiască în oraşul meu de aur." [1])

Cele mai frumoase pagini ale Selmei Lagerlöff nu pot întrece în duioşie şi pătrundere această povestire a celui care „n'a fost gînditor, dar s'a făcut că este" [2]). Fabula simplă a povestei mai arată însă teama pe care a avut-o Wilde să se coboare de pe piedestalul său în profunzimea suferințelor umane, ca nu cumva această coborire să însemne ruina vieții sale, a vieții care fusese atit de bine primită în poza indiferentismului disprețuitor. Teama lui a fost, vai! prea întemeiată, căci în *De profundis*, Wilde este silit să facă trista constatare, că vechile amiciții se depărtează la aspectul suferinții.

*

Wilde nepăsător pentru cei din jurul său?... Dar oare cel care a scris în închisoare, dupăce aflase despre moartea mamei sale: „Nimeni nu ştie cit am iubit-o şi am onorat-o... Ceia ce am suferit atunci şi sufăr încă, nici o pană nu o va descrie, nici o hirtie n'o va evoca"; n'a fost acelaşi, care, cu mulți ani înainte, a închinat surorii sale moarte versurile din *Requiescat*:

„Acum doar un cosciug şi o piatră grea
„O apasă;
„Imi chinui singur inima,
„Ea doarme aici".

Ca Alleluia, din drama lui Marco Praga, Wilde înnăbuşea sub larma veseliei excesive, tumultul sufletului său..

* * *

Şi acum, privind această viață agitată, clătinată de toate

1) Osc. Wilde.—*Der glückliche Prinz*, trad. germ. p. 23. Wiener Verlag.
2) Arthur Simons, citat Carl Busse. *Geschichte der Weltliteratur*, vol. II, p. 427.

vinturile urii și căzută în toate prăpastiile pasiunii, nu putem decît să înclinăm în tăcere fruntea noastră și să repetăm în minte cuvintele lui Christ: „Acel care se simte fără vină, să arunce piatra întîiu."

„Avem toți picioare de argilă!" exclamă Wilde în *Soțul ideal*; iar în scrisoarea către Ross: „Admit că mi-am pierdut capul... Eram orb, uluit, incapabil de judecată. Am făcut un pas fatal. Și acum..." [1]) Și acum? Oscar Wilde răspunsese odată: „Plătești pentru păcat, plătești încă, plătești toată viața." [2])

Dar oare greșala unor momente trecătoare, trebue să apese pe vecie nu numai asupra vieții, ci și asupra operei celei mai pure simțiri a unui scriitor? „Faptul că un om e otrăvitor nu dovedește nimic împotriva valoarei prozei sale", spune Wilde în studiul său asupra lui Wainewright și, deși socotim ca excesivă această lipsă de preocupare pentru firea scriitorului, trebue să recunoaștem că viața de artist se dezvoltă cu stranietățile și cu tainele ei nepătrunse și că sufletul artistului e destul de larg ca să cuprindă mai multe vieți și să moară de mai multe morți.[3]) Wilde a supraviețuit morții lui civile și, cu toate acestea, ea a fost singura lui moarte reală. Sărmanul visător... a nădăjduit să reînceapă o altă viață.. viața lui Francois d'Assise! O, ironie a firii! Wilde și „fratele lui vîntul". Wilde și „sora lui ploaia"...

Noi, care am putut pătrunde în comorile gîndirii și ale simțirii sale, ne-am ferit să-l admirăm, căci admirarea e începutul înzeirii. „De ce ne ridicați pe un piedestal monstruos? Avem toți picioare de argilă!" [4])

Nu, Wilde nu trebue judecat cu entuziasmul care ne pune în afara recilor raționamente; soarta lui a fost prea tragică, spre a ne mai îngădui asemenea porniri. Dar, întorcînd spre el privirile noastre umanizate, să cercetăm cu dragoste și compasiune viața și opera lui, să nu ne ferim a rîde cînd fraza umoristică va covîrși melancolia și să trăim în opera-i variată, viața largă, cînd agitată, cînd senină a *marelui artist*.

A fost un „poseur", dar și-a bătut joc de poză; a vrut să pară sceptic, ba uneori blazat și a fost plin de viață și de idealuri; a predicat individualismul și n'a putut trăi decît în aplauzele mulțimii... „un țesut de contradicții" (cum a spus Renan despre el însuși)... un Hamlet în letargie, sub masca unui Prinț Heinz genial.

Aureliu Weiss

---

1) *Lettres écrites de la prison*, tr. fr. Seria. III-a p. 29 edit. Mercure de France.

2) *L'éventail de Lady Windermere*, p. 79.—Dujarric.

3) „Căci cel care trăește mai mult de o viață, trebue să moară de mai multe morți" (*Balada închisorii*).

4) Osc. Wilde.— *Un mari ideal*, tr. fr. p. 348.—Dujarric.

Documente omenești

CUM AM DEVENIT SOCIALIST

Acum 25 de ani; Primăvara, într'un oraș din nordul Moldovei. Eram în clasa a patra secundară. Părinții mei se mutaseră la București și mă lăsaseră în gazdă, pînă la sfîrșitul anului, la o cucoană guralivă, al cărei bărbat n'avea alt rost pe lume, decît acela de a vopsi și drege scaunele deteriorate ale casei. Fereastra odăii mele dedea într'o grădină, care se 'nvecina cu alta, mult mai mare, a unui moșier armean. Cu băeții acestui moșier (unul mai zurbagiu decît celălalt; le mersese vestea, fiindcă dedeau mult de furcă profesorilor) mă cunoșteam dela școală. Intr'o dimineață, în zorii zilei, cel mai mare din ei, sări gardul și 'ncepu a bate cu pumnii în fereastra mea: „să mă scol și să mă 'nbrac numaidecît; mergem la Ipotești să întemeiăm o societate literară *Eminescu*". M'am supus, firește, deși nu-mi era clar, de ce trebuia să întemeiăm societatea tocmai la Ipotești și de ce tocmai în zorii zilei. (Acest coleg de școală e azi, după o viață agitată și proteiformă, mare tipograf și mare proprietar urban, dar tot așa de zurbagiu ca pe vremea aceia, măcar că-și ascunde figura asemănătoare cu masca Comediei, sub o impunătoare barbă căruntă).

Am pornit împreună la statuia lui Eminescu, așezată în fața școlei primare Marchian, în mijlocul unui loc liber care ar fi putut să fie un *square*. De pe soclul cel înnalt, poetul, căruia marmora albă îi scotea bine la iveală fruntea lui de geniu,—asemănătoare cu a lui Goethe, largă, înnaltă și boltită ca cerul,—se uita, pierdut în visări mărețe, la grădina bogată și artistică din jurul tăcutului palat al unui vechiu boer moldovean... Pe soclu erau gravate cîteva strofe din „Glossa". Pentru contemporanii, adînc înțelegători, Eminescu era cel din „Glossa" și din „Impărat și proletar": „nedreptul și minciuna al lumii duce frîu", „povestea ciocanului ce cade pe ilău", „alte măști, aceiași față", „toate 's vechi și nouă toate"—„tu rămîi la toate rece"!... Nu m'ași mira

să aud că mai tîrziu, „Glossa" a fost înlocuită cu vre-un articol naționalist (care poate fi foarte bun în sine, dar nu reprezintă eternul și esențialul din poet...).

Pe *square*, un mare număr de elevi, se plimbau în grupuri, convorbind; păreau însuflețiți de o dispoziție de sărbătoare. Iar deoparte și de alta a statuii, stăteau, sprijiniți de ea într'un cot, elevii Z. și N., foarte bruni și foarte sumbri. In figura lor demonică, încadrată de pete negre ce se revărsau de sub bordurile largi ale pălăriei, spiritul revoluționar gravase trăsături de o liniștită și eroică desperare... Copleșiți de durerile lumii, priveau trist în gol... Atitudinea lor era imobilă și puțin cam somnolentă—astfel leul înainte de a se arunca asupra prăzii...

Acum, după 25 de ani, o bănuială mi se ivește în minte: că poate colegii mei, cei doi fruntași ai mișcării, nu erau pe atîta de desperați, pecît mai degrabă jucau, inspirați de Eminescu,—idolul vremii,—pe „demonul cu ochi negri și cu suflet apostat, care mișcă poporul cu idei reci, îndrăznețe!..." In jurul lor, elevii nu vorbeau decît cu vocea scăzută...

Am pornit spre satul Ipotești, locul de naștere al marelui cugetător.

Pe drum m'am întreținut cu N.,—unul din cei doi șefi,—coleg de clasă cu mine; binevoia să-mi dea oarecare atenție fiindcă, în clasa noastră, făceam cele mai bune compoziții de limba romînă și eram singurul care dezlegam pe loc cele mai grele probleme de algebră. El însuși nu era 'n termeni tocmai buni cu cultura oficială: clocea toată ziua 'n fund, citind romane în fascicole; chemat la lecție, se trezea din somnolența lui felină, se ridica în picioare c'o demnitate princiară și, măsurînd cu pași mari și liniștiți drumul pînă la catedră, își trecea mîna prin plete, înnălța capul cu mîndrie și răspundea puțintel, puțintel de tot; dar atît de impunătoare era ținuta lui, încît profesorii, oarecum intimidați, îl ajutau și 'ncurajau, pînă—pînă-i eșea media. In schimb, înainte de intrarea primului profesor, clasa începea uneori să-l cheme stăruitor să declame; *atunci* să-l fi văzut ridicîndu-se dela locul lui; scoțînd din buzunar pieptenele și trecîndu-l prin plete; eșind, cu pasul lui măsurat, în fața băncilor, și spunînd,—pe cînd se plimba gînditor dela ușă la fereastră, și înapoi—versuri lungi de Grandea!... Liniștea care se făcea în clasă—plină de respect dar și de invidie, față de acest stăpînitor al mulțimii... (ah, da!... Grandea!... De, îl adoram pe Eminescu, dar și Grandea ne mergea drept la inimă...).

Acuma pe drum, colegul N. îmi vorbea cu obicinuita lui gravitate: Societatea pe care ne duceam s'o întemeiăm, era numai în aparență literară; în fond era socialistă, „căci", zicea el, „pretutindenea zorii unei lumi nouă de pace și frăție, încep să se arate; mulțimea se ridică, într'un avînt de desrobire, în contra lupilor în piele de oaie".

Drumul era lung, și pe la mijlocul lui, s'a întîmplat un lucru de care m'am căit mai tîrziu. După noi venea trăsura ele-

gantă a vestitului deputat B., adusă de fiul deputatului, un flecușteț de băiat care vedea în toată comedia partea ciudată. In trăsură erau proviziuni, cumpărate de toți, o vioară și alte lucruri. Sub pretext de a le păzi, m'am urcat în trăsură, și am făcut în felul acesta comod, drumul pînă la ținta noastră ideală... Am adus pe urmă ca scuză, că eram cam slab de constituție și neobișnuit cu atît de lungi excursii. Acuma însă regret că n'am cultivat mai departe instinctul sănătos și mult promițător de care am dat dovadă cu acel prilej: A te arunca în trăsură, sub motiv că îngrijești de buna stare a celor care umblă pe jos—*această* filozofie de ași fi îmbrățișat, ajungeam mai departe decît am ajuns...

In curînd se deschise la picioarele noastre o vale adîncă, în fundul căreia case împrăștiate formau vestitul Ipotești, leagănul celui mai mare om pe care l-a produs pînă acuma poporul romînesc. Din pricina mîndriei și onestității sale, din pricina disprețului său pentru orice înșelătoare aparențe, omul acesta a fost rău tăvălit în viață; dar cu cît veacurile vor trece, cu atîta figura lui va apărea mai luminoasă și se va înnălța mai sus,—ca vîrfurile munților, care nu se pot vedea decît de departe...

Ne oprirăm în poiana unei pădurici din apropiere. Luarăm întîiu masa—cu care prilej se iviră oarecare neînțelegeri din pricina mîncărilor și băuturilor, neînțelegeri de rău augur pentru lumea de pace și frăție ale cărei zori începeau, chipurile, a se ivi—apoi începurăm discursurile. Intr'o înfundătură a poenii, terenul se înnălța, formînd ca o tribună naturală. Vorbi întîiu Z., înflăcărat, cu priviri fulgerătoare, apoi N., grav și solemn. Ascultam cu liniște și seninătate, nebănuitor de soarta care mă aștepta; deodată publicul începu să mă cheme la „tribună". Pămîntul de s'ar fi despicat sub picioarele mele, nu m'ar fi îngrozit atît. Eu care cu ani mai tîrziu, ca student, eram turburat,—și sînt și azi încă,—de privirile mulțimii, trebuii să cedez chemărilor care deveniau stăruitoare și să mă urc pe colina din fundul poenii. Ochii mi se înpainjeniseră și nu mai vedeam pe azistenți decît printr'o ceață deasă. Ce-am vorbit?! Fel de fel. Imi amintesc numai sfîrșitul: că nu voiu putea lua parte la generoasa lor mișcare, fiindcă peste cîteva luni mă voiu muta la București (oraș care mi se părea *foarte* departe... Eram convins că ascultătorii trebuiau să fie foarte impresionați de această revoluțiune care se pregătea în existența mea...) dar că le urez din tot sufletul ca mișcarea lor să nu fie ca *un foc de pae...*

(„Focul de pae" impresionă,—nu știu de ce,—comic pe vecinul meu, zurbagiul, care mulți ani după aceia m'a tachinat mereu cu aceste cuvinte nevinovate. Luna trecută l-am întîlnit iar, după ce nu-l văzusem cîțiva ani; și cum m'a zărit, m'a și luat în primire de departe: „a fost un foc de pae!"...)

Ajungînd la *focul de pae*, izvorul elocinței mele secă deodată, brusc și iremediabil. Rămăsei sgîit, alarmat, desperat—dar colegii mei erau de fapt mai buni decît se arătaseră cu prilejul

pik-nik-ului, căci înțelegînd situația mea nenorocită, mă salvară, acoperind sfîrșitul subit al discursului cu aplauze sgomotoase...

La întoarcere, grupați în jurul celor doi „șefi", aflarăm pentru întâia oară povestea celor trei faze: robia, servajul și salariatul...

Societatea era întemeiată; se hotărî ținerea de conferințe, acasă la Z., care stătea în gazdă la un țăran, în fundul unei mahalale. Intr'o odae mare și joasă, cu lavițe vechi și grinzi afumate, la lumina unei mici lămpi care se lupta în zadar să gonească umbrele din unghere, ne adunam, gravi și tainici ca niște conspiratori, și ascultam cuvîntările șefilor noștri Z. și N.. Am ținut și eu o conferință, despre o carte pe care tocmai o citisem și care făcuse asupra mea o impresie extraordinară: *Les ruines* de Volney. Pe cînd vorbeam încet și emoționat, cu totul pătruns de spiritul profetic al operei, ușa de deschise cu băgare de seamă și intrasă, zîmbind sarcastic, „ciocoii" liceului,—fiii de politiciani, eleganți și sceptici, „tineri" cu maniere, care, înmănușați și 'n trăsură, făceau vizite prin familii și care știau să facă curte domnișoarelor high-life, umblînd în grădina publică, în cadență după tactul muzicei și jucîndu-se degajat cu o pereche de mănuși *glacé*—însfîrșit apărători ai ordinei sociale actuale. Numaidecît camaradul N.,—devenit acuma *tovarășul* N.,—luă cuvîntul, și sub pretext de a discuta unele din ideile expuse de mine, începu să persifleze, cu o vervă diabolică, pe „feciorii de bani-gata, care se pregătesc de mici pentru viața lor de intrigi și trîndăvie..." Și a vorbit așa de bine, susținut de privirile noastre pline de ură și osîndă, încît tinerii plecară plouați...

Altădată Z. ne citea din Gherea, cu glas tare și profetic. Pe acest om, cu adevărat genial în meșteșugul de a încînta lumea cu fărămituri de pretutindeni, și de a suggera ca foarte clare chestiuni despre care el însuși nu are decît o idee falșă sau vagă; pe acest scriitor popular, care ilustrează la perfecție adevărul etern că masele se mișcă prin sentimente, închipuiri, suggestii, aparențe, iar nici de cum prin idei clare și bine dovedite, noi îl găsiam profund și limpede—noi, elevi de clasa a patra secundară...

Veni curînd sfîrșitul anului școlar. Tovarășul Z. îmi încredință un teanc de poezii—le găsiam splendide și le asemănam cu cele de Eminescu—ca să le dau lui Anton Bacalbașa la București. Că trebuia să mă duc,—pe cît posibil chiar în prima zi a sosirii mele în capitala țării,—la clubul din sala Sotir, era de sine înțeles. Eu nu m'am putut duce decît a doua zi.

Un gang lung, îngust, întunecos și umed; o curte mică, umedă și întunecoasă; o sală mare, joasă, foarte slab luminată de sus—te credeai în lumea catacombelor; iar atmosfera care domnea în club aducea mult cu aceia a creștinismului primitiv...

Am fost primit cu o fermecătoare amabilitate de tovarășul M., un Christ cu ochii umezi și puțin cam exaltați.

Mi-a dat îndată un teanc de broșuri, spunîndu-mi numai atît: *li răspica d-ta*... Nu mi l-am putut închipui niciodată pe acest apostol, ca avînd legături de rudenie cu o oarecare familie de oameni nevoiași din Roman, după cum îmi vine greu să văd într'un preot cucernic de azi pe un oarecare Vasilică ori Petrică, ștrengar de mahala de altădată...

Intors acasă, m'am așternut pe aceste broșuri cu o sete nepotolită, și după cîteva zile, eram pus la curent.

Nici nu se putea închipui un teren mai prielnic ideilor socialiste, decît sufletul meu impregnat din naștere de spirit egalitar și de revoltă adîncă în contra eternelor nedreptăți sociale.

Mă duceam în fiecare Sîmbătă seara, la adunările săptămînale și figurile, familiare în lumea aceia, le revăd în stadiul lor de atunci... ba îmi apar chiar mai reale decît în stadiul lor de azi....

Iată-l pe tovarășul N. venind greoiu la tribună și punînd pe masă un băț gros și noduros, simbolul dictaturii proletariatului. Natura îl menise să fie un savant de reputație europeană, dar mediul nostru social ticălos, l-a mîncat fript.

Obiectivitatea simplă, desgolită de orice podoabă, cu care vorbia, era fără îndoială a savantului, nu a omului politic.

Iată-l pe M., care sub aparențe moi ascundea o tenacitate extraordinară și care trebuia să joace în politică un rol cu mult mai mare decît te-ai fi așteptat dela talentele lui mijlocii. Vorbea cu ochii în tavan și se compara mereu c'un cal de tramvaiu.

Iată-l pe B., micul Lassalle, care, născut înainte de vreme, a fost toată viața copil minunat și a murit de tînăr.

Iată-i pe I. și G., eșiți din clasa lucrătoare; spuneau durerile tovarășilor, cu sinceritate dar fără punctuație, într'o singură frază de un ceas, care-ți amintea macaroana, înfășurată pe-un sul, a italianului: mănînci pînă te saturi, pe urmă tai capătul cu foarfecele.

Iată-l pe P., țăran dela Obor, veșnic indignat în contra monetăriei Statului, că nu bate destule bancnote ca să aibă și oamenii săraci din belșug.

Apoi alții care nu erau oratori.

T. mongol adevărat, prin fizic, prin origine și mai ales prin sufletul lui radical realist, inaccesibil la pictură, poezie, teatru, la tot ce se întemeiază pe iluziuni, dar accesibil filozofiei. Minunat *causeur*, denigra toate, c'un respect ascuns pentru ban și putere. Diplomat fin, înzestrat cu voință tenace, sub aparența greoaie de mongol flegmatic, a știut—în mijlocul agitațiunilor zădarnice ale societății noastre, pe care le privea cu mirarea ironică a lui Li-hung-ciang—să-și aranjeze o viață tihnită de om înțelept. Venise pe vremea aceia din străinătate—lefter de parale: puteai să-i legi o tinichea de coadă, și ședea la un loc cu poetul romantic—sensitiv de real talent Păun, într'o căsuță, care, cine știe în ce chip, rămăsese în Calea Victoriei, înghemuită între palate moderne ce-i răpeau aerul și lumina, și o făcuseră umedă și nesănătoasă. (Intre soarta acestei căsuțe și aceia a poetului care o locuia, era o ascunsă și adîncă armonie...). Neavînd

nici o treabă, dormea toată ziua; poetul își aducea prieteni și le citea cu glas trist dulcile lui versuri ori bucăți de proză poetică; atunci T. se trezea supărat, ca un box din somnolența lui, și-l apostrofa — „Măi, nu mai miorlăi atîta, ce dracu ?!!..."

Și se culca la loc.

Intre alți prieteni, Păun avea pe *tovarășul* Anghel, talentatul poet de curînd răposat. Și cum avea obiceiu să ofteze mereu după Italia — nevoia romanticului de a-și imagina undeva un paradis și a-și strămuta acolo idealul—Anghel i-a tăiat-o într'o zi, scurt:

— Hai în Italia.

A oprit o birjă, s'a urcat împreună cu poetul, care zîmbea blînd de gluma asta cu haz, și, ajuns la gară, a luat, spre stupefacția aceluia, două bilete pînă la Viena. De acolo s'au dus în adevăr în Italia, unde-au petrecut două luni. Păun s'a întors cu schițe admirabile și cu pseudonimul *Pincio*.

Mai erau mulți la club. Era Sîrbul V., blînd și simpatic, renumit prin marota sa: „anarhiștii sînt burgheji". Catarămile lui, toate descheiate — atît aceia dela spatele paltonului, cît și acelea dela șoșoni — păreau a striga în lume: libertate, egalitate, fraternitate....

Era ungurul R., misterios mascat de niște ochelari fumurii.

Era polonul G., cu barbă și plete albe, întruparea eternului spirit revoluționar al neamului său.

Dar cîți nu erau acolo? Și cine i-ar putea descrie pe toți?

Voiu vorbi poate altădată despre salonul secolului al 18-lea de alăturea de club, și despre falansterul dela pictorul P.

Acuma vreau să mai adaug cîteva cuvinte, despre „mișcarea" din orașul meu natal; căci n'a rămas în faza platonică pe care am descris-o.

Prin Septembrie—tocmai mă înscrisesem la „Matei Basarab" în clasa a cincea — am primit veste, dela colegul N. și zurbagiul Ț., că convertiseră cîțiva lucrători și mahalagii, și 'ntemeiaseră un club. Iar acuma scoteau și un jurnal, *Proletarul* (cu care prilej, zurbagiul își începuse cariera lui de tipograf, învîrtind roata mașinei): să trimit un articol de fond. Această invitație a produs o strașnică fierbere în sufletul meu; dar mai ales mă mira perspicacitatea cu care prietenii mei ghiciseră că eu eram în stare să scriu pentru tipar... Mă pusei pe lucru, și așternui un rezumat al tuturor broșurilor citite. Cînd am primit gazeta cu articolul meu pe trei coloane *nesfîrșit* de lungi, am rămas adînc emoționat: idei eșite din capul meu (uitasem de broșuri), căpătaseră un aspect solemn și o valoare eternă și universală — odată ce erau tipărite!... Am aflat pe urmă că între profesorii liceului din B. (orașul meu natal) era fierbere cumplită; că părintele de religie venise cu *Proletarul* în clasă și spusese, între altele, elevilor: „vedeți articolul ăsta lung (al meu!...), nu-i rău scris...; că el (adică eu!...) nu-i prost; dar să-i mai cereți un articol, să vedeți că nu mai poate; *„o scris tăt ci-o știut"*.

Perspicacitatea părintelui mi se păru și mai stupefiantă decît aceia a prietenilor mei...

Pe cînd mișcarea era adînc sguduită de rivalitatea tenebroasă dintre Z. și N. (cei doi șefi), rivalitate în care d-ra W. juca un rol hotărîtor, numărul aderenților creștea. La un moment dat țăranii convocați la o întrunire, veniră în grupuri din împrejurimi, așa că poliția închise barierele și voi să aresteze pe șefi; aceștia uitară rivalitatea lor asemănătoare cu aceia dintre Danton și Robespierre, se baricadară în local, — bazați pe constituție, care oprea violarea domiciliului, — și rămaseră acolo vre-o zece zile, hrănindu-se cu ceia ce li-se trimetea din vecinătate de către colegi, pe niște sfori care puseră în legătură podul clubului cu podurile vecine. Rezultatul definitiv al mișcării socialiste din B. a fost excluderea din liceu a unui număr de elevi, care au rămas pînă în ziua de azi certați cu cultura oficială; unii din ei au devenit însă ziariști de talent.

Cu deosebire tragică a fost soarta lui N.. S'a preparat în particular, dela clasa V pînă la a VIII, și a ajuns și student. Ca student a trăit la București în strada Traian, într'o cămăruță mobilată, mică și joasă, luată cu chirie dela o țigancă, cu cîțiva lei pe lună. Se chinuia rău sărmanul, că era sărac. A venit în atingere cu elemente stricate, drojdie de mahala. Dar totuși a învățat bine. Cînd a luat licența, tată-său, popă de țară, trecut de 70 de ani, i-a trimis un polobocel de cotnar foarte vechiu; N. a invitat mai mulți colegi, — am fost și eu, — și am chefuit pînă spre dimineață. Iși pusese redingotă și cravată albă, și ședea grav în capul mesei, c'un aer de sărbătoare.

S'a întors apoi în orașul lui și s'a apucat de avocătură, și — firește — de politică. A scos și un ziar antisemit, în contra unui mare bogătaș evreu din localitate. Avea de gînd să-l *șanteze*. Odată a venit la București, în clasa I și a tras la Capșa. A dat și pe la mine. Cînd l-a văzut coborîndu-se din trăsură, gras și într'o blană scumpă, mamă-mea, care-l știa slab și jerpelit, nu l-a recunoscut.

Triumfa!...

Dar din convorbirea cu dînsul, am înțeles că stătea rău cu morala. Peste un timp am auzit că s'a împușcat. Zice că s'ar fi încurcat într'un fel de excrocherie, — cu o logodnă fictivă — ceva așa. Incăput pe mîna parchetului și a dușmanilor săi politici — a preferat rușinei, sinuciderea!...

Băiatul avea stofă; din nefericire contrastul dintre Capșa și camera țigăncii, i-a luat mințile!...

A. B.

O întîmplare veche

Uite p'aici, pe unde este cîmpul ăsta crăpat de soare, era odată o pădure înaltă și sălbatică, de te temeai și ziua să nu te mănînce lupii în ea. Am pomenit-o și eu ; era înaltă, plină de curpeni de aguridă și de fel de fel de lighioni sălbatice. Cît era de frumoasă pe vremea mea, dar cît o fi fost p'atunci, — pe vremea bătrînului meu !

Uite pe colo, pe sub muchea dealului era Crucea Fetei. Am pomenit și eu crucea. Parcă o văz, aplecată să cadă, în mijlocul unor păducei cu tulpina roasă de putreziciune. Era crucea Ilenii, fata Radi văduva.

Rada rămăsese văduvă dupăce trăise cu bărbatu-său numai opt ani. Îmi spunea și mie bătrînul, logofătul Gheorghe, cum îți spui și eu ție acuși. Ileana îi rămăsese fetică de vre-o șase ani. Rada nu s'a mai măritat de a doua oară și, femee cuminte, nu se auzea nimic de pe urma ei. Sta într'un bordeiu, în marginea linii, lîngă pădure. Ileana creștea ca din apă și mai mult prin pădure, ca o sălbatică. Un stejar mare ce era tocmai în bătătura bordeiului, avea legat de crăcile lui leagănul făcut din curpeni de aguridă. Sus pe crăci, își dusese cîteva scînduri și își făcuse un pat, cu umbrar d'asupra, în care, cît a fost de mică, își păstra păpușile, iar—fată mare—se culca ziua ori noaptea să doarmă. Era frumoasă Ileana. Nu e vorba, p'atunci fetele urîte erau rare de tot ; toate erau frumoase. Era umbră și verdeață pe de rînd. Răstoaca curgea numai și numai prin păduri. Copacii prăvăliți de șivoiul apelor mari, săpau adîncături în tot lungul ei. Vara însă, era limpede ca lacrima și plină de pește. Pe unde erau cîmpii, erau livezile de fîn și locurile de muncă. Florile ce 'nfloreau de cînd da colțul ierbii primăvara, nu se mai isprăviau până cînd le ucidea bruma și zăpada. Nu putea nimeni să cosească toate cîmpiile și n'avea ce face cu atîta fîn. Rămînea binșag, pe care numai zăpezile mari îl mai culcau spre pămînt. În binșagul acela se'ncuibau iepurii iarna și potîrnichile. Aerul d'atunci nu era sterp ca cel de a-

cuși : mirosea mereu și, cînd îl trăgeai adînc în piept, simțiai că te înfiorează și-ți înfierbîntă trupul. Grijile traiului erau puține ; și cum să nu fi fost lumea d'atunci și voinică și frumoasă !...

Ileana era mai frumoasă poate decît toate fetele din sat. Spunea bătrînul c'avea părul galben ca aurul, mare și des de își învelea tot spatele cu el ; și era albă, cu obrajii fragezi—de puteai să-i tai cu'n fir de păr !.. Ochii nu-i avea albaștri, cum i-avusese tat-său, ci căprii ca rugina ferului. Gura mică, dar nu cu buzele tivite pe gingii, ci groșcioare și cu bărbia bine eșită în față. Nu era grasă, ci șuiață și svîrlavă ca o veveriță. Cît era de frumoasă, avea un cusur : era cam surdă. Totuși, frumusețea ei făcea să nu i se ție în seamă surzenia.

Tatăl ei avusese un frate, jumătate vitreg, frate de mamă ; și acela avea un băeat, pe Radu. Tatăl lui Radu murise și el ucis de niște Turci. Radu rămăsese și el fără tată ; și cum muma lui zicea „cumnată" mumei Ilenii, ei se socoteau rude ; iar Ileana cu Radu se socoteau veri. Aproape toți băeții dădeau tîrcoale pe lîngă Ileana, cînd ajunsese fată mare ; dar Radu nu se deslipea de ea, uneori nici noaptea.

Sub numele că-i i-e văr, el îi bătea capul mereu cu dragostea lui, până cînd, cum se'ntîmplă de obiceiu, a început și ea să-l îndrăgostească.

Ți-am spus, fața pămîntului p'atunci era frumoasă ca'n basme. După cărarea plină de întuneric a pădurii, așteptai să se ivească stolul de zîne, ori Făt-frumos în pasul calului.

Ileana auzise și ea basme, căci nu era așa surdă ; era, cum se spune și acuși : tare de urechi.

Lumea basmelor, care era de jur-împrejurul ei și din care nu lipseau decît feții-frumoși, balaorii, smeii și zînele, o făcuse să viseze la un Făt-frumos, răsărit cine știe de pe ce tărîm. Radu îi făcea silă cu dragostea lui ; nu era așa frumos și apoi era cam prostănac. În capul lui nu încăpeau multe ; dar de îndrăgit, vrea și el să se îndrăgească !...

Ochii omului se obișnuesc pe încetul și cu ce într'adevăr este urît. Ileana visa la Făt-frumos ; dar apoi, gîndindu-se la beteșugul ei, a'nceput să se întristeze și nu s'a mai simțit vrednică de iubirea lui. Tinerețea însă are în ea mari puteri, și omul uită lipsurile și nădăjduește cîte în lună și în soare.

Într'o zi Ileana se suise în stejarul ei și stînd pe pat, cu picioarele pe un comănac, cosea la o cămașă. Un tropot de cal se auzi dinspre pădure și ea se uită să vază cine e. Văzu un tînăr cu un fes roș pe cap, cu un ciucure mare albastru atîrnînd pe umeri, cu două mustăcioare mici și negre, îmbrăcat cu un ilic verde, cu cămașă albă și numai cute ; cu nădragi albi ca zăpada și strînși pe pulpe și calare pe un cal negru. La brîul lui de catifea roșie se vedeau mînere de pistoale argintii.

Ileana începu să tremure și, în neștiința ei, socoti că tînărul ăsta era chiar Făt-frumos. Grecul văzînd un bordeiu înaintea lui, domoli calul și opri în bătătură.

— Așta bre... nu e nimeni acașă? întrebă el.

Ileana răspunse de sus:

— Sînt eu, ce vrei?

Grecul se uită în sus și văzînd-o, rămase cu gura căscată. Ileana cu pulpele albe și goale, șezînd în picioare pe patul ei din copac, uitase că grecul de jos ar putea-o privi astfel...

— Ce vrei? îl întrebă ea.

— Așta, așta... și se roși, bîlbîi ceva pe grecește și iar începu să se uite în sus. Atunci ea își dădu seama, se înroși toată și șezu jos ascuzîndu-și fața în palme. Grecul se dezmetici și el, și începu să 'ntrebe:

-- Așta... Cușteștiu unde eșțe?

— Costeștii, Costești... Pe cine cauți în ei?

— Pă Chirie Pană Cușteșcu...Sinto gramatico dela București...

— De cauți pe boerul nostru, ia-o 'nainte. Ții drumul și, lîngă biserică, îi vezi casele.

— Formosa Elena, zise grecul, se ploconi la ea și plecă în fuga cea mai mare a calului.

— Ce băețel frumos, își zise și ea, asvîrlind jos cusătura și căzînd pe gînduri. Se pomeni cu Radu urcat la ea, sus.

— Ce cauți?

— Nimic, verișoară! Și șezu lîngă ea.

— Lasă-mă, Radule, singură...

— Nu, verișoară! Și el se'ntinse în pat pe lîngă ea. Ea începu să coasă cu capul în jos. El începu s'o 'ntrebe:

— Cine era cațaonul ăla?

— Nu știu.

— Ce vorbeai cu el?

— Nu știu! îi răspunse ea iar.

Tăcu Radu mult, își făcu și el planul, și începu:

— Știi că noi nu prea sîntem rude de speriat...

— Și ce-mi pasă...

— Mi-a spus mama, că am putea să ne luăm!...

— Eu pe tine?!... și se uită la el. El ședea tot culcat.

— De ce să nu mă iei?... Eu sărac, tu cam tare de urechi...

— Eu aud bine... minți tu.

— Auzi?... dar acuși ce zic? Și el șopti încet, cine știe ce. Ea se cazni să audă, dar nu putu.

— Mai zi odată!

El șopti iar, ea nu înțelese, își duse mînile la ochi și începu să plîngă.

— De ce plîngi, că eu te iau... Și-i puse mîna dreaptă pe spate. Ea se lăsă și 'ncepu să plîngă cu hohote. Cine știe ce gînduri se aprindeau atunci în capul ei. El nu știu s'o mîngîie, decît se ridică lîngă ea, și șezu bleg și cu ochii în jos.

— Și tu m'ai lua? îl întrebă ea mai tîrziu.

— Te-aș lua, fiindcă-mi ești dragă...

Își luă cusutura și se căzni iar să coasă, dar lacrimile îi întunecau ochii: O asvîrli.

Mă-sa venind acasă îi văzu.

— Ileano, dă-te jos... Și tu Radule, ce te-ai suit acolo?...

El nu-i răspunse. Se deteră amîndoi jos.

— Hai, Radule, du-te acasă—îi zise Rada—și tu, Ileano, vin' încoace.

Radu plecă încet, iar ea intră după mă-sa.

— Ce-ți spunea năgăbuiul ăla?

— Că nu sîntem rude și mă-sa i-a spus, că... să mă ia de nevastă.

— Așa îmi zise și mie...

— Va să zică n'a mințit? întrebă Ileana.

— Ăla nu știe să mință...

Mă-sa tăcu, dar mai apoi răsuflă:

— Și este cam prostănac... Nu știu dacă știe să numere până la cincizeci. N'ar face de tine, n'ar face, fata mea; dacă n'ai avea și tu cusurul tău.

Ileana puse capul în jos și iar o înecă plînsul. Așa dar era adevărat, că ea—cît era de frumoasă—era fată pedepsită de Dumnezeu: avea cusurul surzeniei!...

* * *

La vre-o cîteva zile după întîmplarea asta, grecul a'nceput să umble cu nepotul boerului după păsări cu puștile. Coconul Costache, flăcău p'atunci, a văzut și el pe Ileana, căci i-o spusese Grecul. Amîndoi au început să dea tîrcoale bordeiului și să dea la puști. Ileana însă se ascundea de ei, de groaza că o s'o afle că este surdă. Radu însă ajunsese nelipsit. Boerul și Grecul îl vedeau mereu p'acolea și pricepeau de ce pierde el vremea pe lîngă Ileana, și îl socoteau tare isteț, de vreme ce de dragul lui Ileana nici nu eșea să-i vază pe ei. Grecul uneori trecea prin bătătura bordeiului, și atunci Ileana fugea și dela ochiul de geam, ce-l avea pus în mijlocul hîrtiei ce acoperea restul ferestrei.

Ileana în inima ei simțea de ce bate Grecul și boerul drumurile; dar socotindu-se prea nenorocită, se ascundea, plîngea și rămînea moale în brațele lui Radu. Prostul prosticel, dar haidahai, cu 'ncetul a 'nșelat-o. Din ziua aceia ea s'a socotit nevasta lui. Nu știa nimeni de asta; și băeții din sat, dimineața cînd duceau vitele la văcar și seara cînd le aduceau, treceau cîntînd din cavale prin bătătura bordeiului ei. Unii mai îndrăzneți o strigau și-i cereau: ba foc s'aprinză țigările, ba să o întrebe de cîte ceva ce născoceau ei atunci.

Vara băeții plecau la Argeș să se scalde, căci găseau nisip fulgeriș pe prunduri și se puteau juca și prăji la soare, pe el. Atunci treceau iar prin bătătura ei și cînd întîlneau pe Grec și pe

boer, dîndu-se în leagănul Ilenii, plecau şopocăind, că boerul şi Grecul îi poartă sîmbetele.

De vre-o cîteva ori i-au găsit aşa, până cînd unul s'a dus într'o noapte şi a tăiat curpenii sus, lăsîndu-i nerăspunşi însă, ca să sature pe cei doi de Ileana. La vre-o două zile s'a răspîndit veste pe de rînd, că Radu a tăiat curpenii leagănului de a căzut boerul să crape! Pentru fapta asta Radu a fost închis şi bătut, dar el nu ştia de asta şi se jura mereu. Atunci mă-sa a 'nceput să spue că Ileana e o desmăţată, ce strînge împrejurul ei fel de fel de cîni şi că ibovnicii ei au tăiat leagănul, ca să cadă Grecul şi boerul, ce sînt tot ibovnici ai ei. Adevărul era că, după cum nu ştia Radu cine tăiase curpenii, tot aşa nu ştia nici Ileana şi nici mama ei. Ileana socotindu-se nevasta lui Radu, fugea de toţi; şi cînd îi vorbiau flăcăii vorbe fel de fel, ea le auzea, dar se făcea că nu-i aude, şi-şi vedea de drum. Flăcăii însă vorbeau şi mai tare, spuneau vorbele şi mai cu obrăznicie, până ce ea ridica ochii mustrători spre ei, îi privea şi tăcea iar.

— Frumoasă este săraca!.. Şi ce păcat că este aşa de surdă!..

Ei îi venea să strige: „Nu sînt aşa surdă, vă auz, dar prea vorbiţi prostii!" dar îşi muşca buzele şi tăcea.

Dela tăerea leagănului boerul şi Grecul îşi puseră în ambiţie să vie şi mai des la bordeiul văduvei. Ileana sta în bordeiu, ori, cînd se brodea dusă, şi venea îndărăt, cînd era boerul şi Grecul p'acolo, intra fără să le răspunză. Boerul auzise că Ileana e surdă, dar Grecul stăruia că nu e, că a vorbit cu el şi auzea foarte bine; dar trebue să fie ceva la mijloc, de se face.

In vremea asta trecu şi toamna, şi boerul şi Grecul părăsiră satul, ducîndu-se la Bucureşti.

Svonul Ilenii era acum mai mare ca tot satul; căci nu-l mai încăpea. Se auzise pe de rînd, că Surda cea frumoasă a păcătuit cu boerul şi cu Grecul, şi nu se ştie de n'o fi însărcinată.

Mama lui Radu se făcea foc cînd auzea aşa ceva. Femeia fără bărbat ca armăsarul fără frîu, ori te rupe cu dinţii, ori te fărîmă cu picioarele, ori sare singur în vre-o prăpastie. Aşa şi mama lui Radu. Spunea bătrînă-meu cum o chema, dar eu am uitat-o.

— Ia uite, surda dracului, după ce că n'avea decît cămăşuţele de pe ea; după ce că avea beteşug, păi îi mai plăcea să necheze şi cu boerul şi cu caţaonul venit într'o ghioace de mei!.. Vream s'o dau lu' Radu meu, dar acum nu se mai poate; ce să facă el, flăcău, cu muerea altora?...

Şi-l certa pe Radu ori de cîte ori auzea că s'a mai dus pe la Ileana.

Ileana auzia şi ea zvonul ce se făcea pe socoteala ei, căci multe urîte îi spuneau pe faţă; dar n'avea ce face, se punea pe

plîns şi se ruga lui Dumnezeu s'o ia de pe lume dacă a lăsat-o aşa nenorocită.

Cu încetul a trecut iarna. Toate caerile s'au tors în sat cu vorba de Ileana, că e fată necinstită. Ii scoteau vorbe şi cu flăcăii din sat; şi cel socotit craiu şi ibovnic al ei, de era întrebat, zîmbea şiret, dînd să 'nţeleagă că aşa este: el este fericitul ibovnic al Ilenii. Fiecare din cei în gura lumii ştiau în sufletul lor, că nu este aşa, dar iar fiecare credea pe celalt fericit.

— Să nu te mai prinz pe la surda — răcnea mamă-sa, lui Radu — că-ţi tai gionoatele!

Radu însă, cînd şi cînd se mai ducea şi p'acolo şi Ileana îl întreba fel şi chipuri, «de ce nu vine şi de ce n'o crede el curată; el, care o ştie mai bine ca mă-sa care a făcut-o?...»

Ce era să deslipească sărmana de pe prost?... El nu o înţelegea. Mintea lui scurtă nu putea pricepe cele ce-i spunea Ileana. El auzea zvonul, auzea cearta mă-si şi credea în toţi şi în toate pe dea 'ntregul. Dumnezeu să ferească pe fata cuminte de bărbat prost, că ori s'ar cununa cu'n bou ori s'ar cununa cu'n prost, tot una îi face. E bine cînd nu strică Dumnezeu două case, cînd ia prostul proasta şi se 'nţeleg, ori nu se 'nţeleg, dar umple drumul de copii mucioşi şi cu gurile căscate!

Ileana rămăsese însărcinată şi i spunea cu glas de foc:

— Radule, m'am încrezut în dragostea ta, ce mi-o spuneai mereu; am fost a ta şi acum o să nasc!.. Ia-mă acasă la tine!..

— Vrei să mă omoare mama?! începea el să-i spue.

— Eşti bărbat, eşti om, ce zor ai de ea? Viaţa e a noastră!... Vino şi rămîi aici, încai să te ştie lumea că eşti bărbatul meu!..

— Ce, să mă omoare mama?!

Şi ea nu mai putea scoate din el altceva. Orice i-ar fi spus ea, el spunea că-l omoară mă-sa!

— Eşti mare, eşti puternic, nu te poate bate pe tine... Vino aici, să stai cu noi.

— Să mă omoare mama!

Pe de altă parte prostul spunea tot mă-si acasă şi ea începea — femee fără frîu:

— Auzi surda!... Vrea să-i acopere ruşinea băiatul meu!.. Il pune la cale să fugă la ea!... Desfrînata şi căţeaua!... O s'o iau de coade şi o s'o tunz. Ce are ea cu băiatul meu?... Să nu te mai duci p'acolo, că te omor... Şi Radu iar nu se mai ducea.

Vestea acum că Ileana este însărcinată se răspîndi pe de rînd. Nimeni nu credea că Radu să fi fost în stare s'o înşele; toţi credeau pe boer ori pe Grec.

— Uite de ce vin caprile rîioase în ţara noastră, spuneau flăcăii, să ne'nşele fetele, să lase bidivii lor p'aici, să zică că sînt Rumîni de-ai noştri—şi ei caţaoni sadea!...

— De ce nu grişi cu un Rumîn, se văitau alţii.

— Ii plăcu caţaonul cu mustăţile răsucite, cu ochii de diavol, cu limba de şarpe.

Şi zvonul creştea, fetele o urau şi băeţii deveneau şi mai îndrăzneţi.

In Martie, cînd se luase zăpada,—care au fost nu s'a aflat: s'au dus şi i-au desvelit cu sapele tinda bordeiului.

Biată Rada, mama ei, se văita şi-i spunea:

— Cui sămănaşi tu Ileană, de eşişi aşa? Eu rămăsei văduvă şi nu-mi eşi nici un zvon şi tu avuseşi parte de toate!... Ileana se lungea cu faţa în jos pe pat şi plîngea cu sughiţuri...

* * *

Venise Aprilie. Infrunziseră pădurile; şi viorelele, micşunelele, brebencii şi floarea paştelui umpleau de miros tot văzduhul. Lumea aştepta din zi în zi s'audă că Ileana a născut.

Cu venirea primăverei zgomotul ei se mai potolise. Cîntecele cucilor, zborurile berzelor, verdeaţa şi tinereţea frunzişului potolise şi zvonul Ilenii. Lumea era nerăbdătoare să ştie dacă Ileana o mai eşi la horă de Paşti.

Băeţii, care o mai văzuseră, spuneau că e slabă, dar că este însărcinată.

Veni Paştele şi trecu, şi Ileana nu se arătă nici la biserică nici la circiumă. Cîţiva începură s'o căineze. Boerul şi Grecul veniră dela Bucureşti a patra zi de Paşti şi aflară dela ţigăncile roabe din curte, de zvonul Ilenii şi de-al lor. Se mirară şi ei; şi cum s'or fi desvinovăţit ei între ei, nimeni nu ştie. Era ziua de Duminica Tomii, cînd Rada, mama Ilenii, veni prin sat şi începu să întrebe, dacă nu a văzut cineva pe Ileana ei. Nimenea nu-i spuse nimic. Trecu Duminica, şi Luni; Rada se duse acasă unde şedea Radu cu mama lui, şi-i întrebă şi pe ei. Ea îi răspunse:

— Ce, sînt văcăreasa fetii tele!

Radu înălţă din umeri şi spuse tot ca mă-sa, că nu ştie nimic de Ileana.

A 'nceput atunci Rada să se jelească şi s'o cheme pe de rînd. A 'nceput să colinde pădurile şi s'o strige, că femeile îşi deteseră cu socoteala că s'o fi pitit să nască.

Urlau pădurile de plînsetele Radii, de strigătele ei; şi atunci s'a văzut cît de mult iubise ea pe fata ei. Mamă nu era?...

In căutarea Ilenii au mai plecat şi cîteva fete şi băeţi din sat; ba Grecul şi boerul, neavînd de lucru, au plecat şi ei în cîrd. Au căutat-o luni toată ziua şi n'au găsit-o.

Marţi de dimineaţă o fată, Voica lui Lixandru, a 'nceput să spue că: „Sîmbătă pe la nimiez, a văzut pe Radu spălînd o secure în Răstoaca; că ea la 'ntrebat, de ce o spală, ori a omorît pe Ileana, şi el s'a luat după ea s'o taie; că ea a fugit şi d'abia a scăpat; că ea a zis astfel, fără să-şi dea seama, fără să se gîndească, ci i-a venit aşa în gură".

Vorba asta cum se răspîndi în sat, se prinse de toţi. Boerul alergă la casa împărătească, începu să se răstească la bătrînul care era logofătul satului; şi ceru să aresteze numaidecît pe Radu. S'a dus bătrînul cu aleşii, şi l-au luat d'acasă.

Boerul a 'nceput să-l întrebe aşa:

— Ştii pentruce te-au luat aleşii. Ai auzit şi tu răcnetele mamei Ilenii... Spune, unde ai îngropat-o?

— Nu ştiu eu, începu el să tăgăduiască.

— De ce tăgăduieşti, cînd sîngele nevinovat ce l-ai spălat de pe săcure Sîmbătă la nimiez, strigă în lungul gîrlei, că tu ai omorît pe Ileana?

— Strigă? întrebă el.

— Tu nu vezi că tot satul a auzit? Voica lui Lixandru l-a auzit intîiu şi apoi şi noi... Spune cum ai făcut...?

Radu începu să ofteze, să-şi răsucească căciula în mîni şi să spue:

— Mi-era dragă, dar mama o ura cu foc... Spunea toată lumea că... s'a ţinut cu toţi, şi cu d-voastră. Ea însă vrea s'o iau eu de nevastă. Eu aşi fi vrut, dar nu mă lăsa mama! Mie, de cîte ori mă duceam p'acolo, îmi spunea: „de ce n'o iau?"... Eu cum era s'o iau, cînd fusese ibovnica altora?...

— Ei bine, îl întrebă boerul, tu n'ai făcut nimic cu ea?

— Am făcut... dar lumea vorbia de d-voastră şi de Grecul de lîngă d-voastră...

— Noi nu ne-am apropiat de ea, începu să spue boerul, înălbit ca coala de hîrtie; poate flăcăii...

— Nimeni nici din noi, spuseră toţi, care se ţinuseră alaiu după Radu la casa împărătească.

— Cu el a rămas grea, zise bătrînul.

— Ei, şi spune cum s'a 'ntîmplat; dar bagă de seamă, că sîngele a spus tot... Săcurea unde e?

— M'a pus mama de-am îngropat-o în pragul casei.

— Trimite, logofete, pe cineva să desgroape săcurea şi s'o aducă aici.

Bătrînul trimese, şi Radu îşi urmă spovedania:

— De cîte ori mă duceam p'acolo, ea îmi spunea că e însărcinată cu mine şi că s'o iau. Eu, cînd spuneam mamei, tăbăra cu gura pe mine, până cînd odată mi-a zis: „de-ţi bate capul mereu, ia-o, prostule, în pădure; omoar'o şi îngroap'o".

Mie îmi era milă de ea; dar mă gîndiam că nu pot să scap de ea altfel. Sîmbătă mi-a venit aşa un dor de ea, am luat săcurea la mine şi am plecat spre bordeiul ei. Tremuram de tot, dar mergeam şi săcurea îmi îngheţa carnea mînilor. Am trecut prin bătătura lor şi ea m'a văzut şi s'a luat după mine în pădure. M'a sosit şi a 'nceput să plîngă şi să se roage, s'o iau acasă la mine să nască, că este cu mine însărcinată...

Am mers aşa prin pădure, până am ajuns sub muchea dealului ce sue la drumul Olacului, şi acolo am şezut jos amîndoi. Ea mi-a spus cum o ceartă mă-sa, cum rîde satul de ea şi cum să fac eu s'o iau. Mi s'a făcut milă de ea, am luat-o în

brațe... Nu știam ce să mai fac. Apoi ea mi-a zis: „Culcă-te cu capul în poala mea!" Și m'am culcat.

— Să mă iei, Radule, să mă iei! și a 'nceput să mă sărute. „Mă scapi din gura lumii, că au venit să dărîme și bordeiul pe mine, de necaz că sînt fată înșelată". Și eu o mințeam mereu c'o iau; dar mi-era frică de mama, și apoi nu mai era frumoasă ca întâiu: era pătată pe ochi, și groasă.

Și am ațipit eu și am visat pe mama, zicîndu-mi: „omoar'o, prostule, ce mai stai, că ea o să-ți mănînce capul".

Și m'am deșteptat și i-am spus:

— Stai și tu cu capul în poala mea! Zîmbind și sărutîndu-mă s'a culcat în poala mea, și am început s'o mîngîi pe păr... Mă gîndiam cum să fac eu s'o ucid... Mi-a venit gînd: să-i dau cu săcurea în cap cît oi putea și.. poate o muri... Ea a 'nchis ochii, a luat-o somnul, iar eu i-am luat capul binișor din poala mea, i l-am lăsat pe iarbă, căci era o poeniță cît un cort în mijlocul păduceilor. M'am sculat în sus și am luat săcurea. Cînd am adus să dau, ea a deschis ochii; s'a repezit la picioarele mele strigînd:

— Radule, iartă-mă, că nu mai stărui să mă iei de nevastă!... Dar eu am izbit-o cu coada săcurii peste frunte, am dat-o pe spate și până să se scoale am izbit-o cu muchiile săcurii, de s'au îngropat muchiile în țeastă!

Atunci a căzut jos, a 'nceput să se zbată și eu m'am așezat pe picioarele ei și am ținut-o să nu se mai svîrcolească.

A rămas nemișcată... Dar burta îi mișca... și am înțeles că se zbate copilul; am sărit în sus, am apucat săcurea și am rupt o la fugă. Am fugit, dar nu știu cum m'am rătăcit, că m'am pomenit iar lîngă ea. Mi-a venit să răcnesc, și iar am fugit; iar am ocolit, și iar m'am pomenit lîngă ea. Am văzut-o nemișcată, cu fața în sus, galbenă și tot așa cum o lăsasem eu. Am început să plîng și mi-a venit în gînd s'o îngrop, ca să n'o mănînce lupii, și să n'o găsească cineva. Am săpat cu securea o groapă lîngă ea și am așezat-o acolo. Am pus pămînt și frunze pe d'asupra și am venit la gîrlă, unde m'am spălat de sînge și de pămînt, și m'a văzut Voica lui Lixandru.

Aci se opri și iar începu să 'nvîrtească căciula în mîni.

— Ce ți-a zis Voica? îl întrebă unul din aleși.

— Mi-a zis că de ce spăl săcurea, ori am omorît pe Ileana?... Mi-a venit necaz s'o omor și pe ea, dar n'am putut-o prinde.

Toți oamenii rămaseră înfiorați, făcîndu-și semnul crucii.

Se aduse securea și-i luară toți seama. Pe o crăpătură în coadă era încă sînge roșu, și pe muchii se vedea tot așa. Cît o spălase el, tot nu putuse să șteargă de pe ea sîngele nevinovat.

Porni tot satul cu el și cu o căruță, să arăte unde a 'ngropat-o. Rada se jelea de răgușise și cu părul despletit, cu ochii căscați și rătutiți, striga mereu: Ileana maichii, Ileană!...

Flăcăii, care fuseseră în gura lumii, spuneau tuturor, cu glas de foc, că nimeni nu s'a apropiat de ea și jurau cum era mai rău, ca să-i crează toată lumea. Tot satul, femei și copii, au venit uite p'aici și le-a arătat-o. Au pusu-l s'o desgroape și singur s'o ridice în căruță. Se umflase de parcă era carabă.

Au adus-o și, prin stăruința boerului, au îngropat-o la biserică. Lui i-au pus lanțul de gît, au venit dorobanții și l-au pornit la București să-l judice divanul... Toată lumea o jelea și-i părea rău de frumusețea ei.

— Uite vezi, de astea e 'nstare să facă un prost!... Decît să te iubească prostul, mai bine să te urască cel cu minte, că tot mai folosit ești!... spuneau toți... Și mă-sa i-a ridicat o cruce la cap la biserică, iar flăcăii o altă cruce pe locul unde a fost ucisă...

II

Ei, și trecu vara și veni și luna lui Noembrie. In Noembrie mai întotdeauna, cad brume groase și uneori e mai ger decît în Decembrie.

In sat venise vestea că Radu a fost osîndit la ștreang și se aștepta să sosească porunca din zi în zi.

Intr'o zi bătrînul se pomeni cu un dorobanț, că-i aduce o hîrtie cu o pecetie mare roșie. O desfăcu și citi în ea porunca Divanului, că Vodă a iscălit osînda lui Radu și că până în ziua de 28 Noembrie, să ridice spînzurătoarea—ca să fie gata pentru Radu, și să aibă prins un țigan rob, fie de unde o fi, care să împlinească slujba de gîde.

Bătrînul se avea bine cu boerul și nu vrea să prinză gîde din robii lui. Toată lumea credea p'atunci, că cel făcut gîde moare și el până la șase săptămîni, și bătrînul nu vrea să moară nici țiganul și nici să aibă boerul pagubă.

S'a dus dar cu oamenii de corvoadă, cum se făcea p'atunci, a tăiat un carpen mare din pădure, l-a cioplit la patru muchii, a 'njugat în capul subțire o grindă țapănă, i-a pus o paiantă și a ridicat-o la marginea drumului Olacului, acolo unde Radu ucisese pe Ileana.

Toată lumea tremura de groază și copiii nici p'acolo nu mai abăteau vitele să pască.

Țiganii cum văzură că se ridică spînzurătoarea, înțeleseră că pe ei poate să cadă nevoia și dosiră în păduri încă din ajun.

In ziua hotărîtă, dascălul bisericii începu să tragă clopotul a mort, după cum fusese porunca Divanului. Lumea se regulă toată și eși pe poiana bisericii să aștepte sosirea lui Radu. Un dorobanț veni în fuga calului:

— Unde-i logofătul de sat?

— Uite-mă aici.

— Ai prins gide?
— N'am putut prinde!
— E stingere! Și dorobanțul o rupse la fugă îndărăt. Lumea, suită prin arbori, se uită să-l vază; dar cum erau p'atunci copaci pe de rînd, nu se putea vedea nimic. Pe la prînz dascălul strigă din clopotniță: — Vine!

Mai trecu puțin și se văzu viind o roată de dorobanți, cu un om legat și mergînd pe jos, și cu un boer cu giubea, călare și el, mergînd la pasul calului în urma dorobanților.

Dinaintea bisericii se opri. Mama lui Radu începu să se jelească. Mama Ilenii venise și ea, dar sta tăcută și cu mîna la gură. Boerul cu giubeaua porunci:

— Călărași, luați femeia aia care urlă... Călărașii o luară.
— Cine ești?
— Sînt mama lui Radu.
— I-ai făcut colivă, colaci, luminări?...
— I-am făcut, că m'a vestit logofătul.
— Adu-le aci, că o să intrăm cu el în biserică.

Apoi omul domnesc luă la sdraviți pe bătrîn:

— Care-i logofătul?
— Eu.
— De ce n'ai prins călău?
— Au prins de veste robii și au dosit.
— Cum se poate?... Nemernice!... Să-mi scoți gide din pămînt, din iarbă verde...
— N'am de unde... Or fi aflat dela marele Vornic Pană Costescu, că robii ai dumnealui sînt.
— Aaaa!... ai marelui Vornic!... și își mușcă buza și se înblînzi numaidecît.
— Prin împrejurimi ce boeri mai sînt?
— Pană Matraca, Iamandi... dar ăștia au prins de veste... La Puroinica... n'au prins de veste...

Un dorobanț spuse:

— Eu știu p'acolo.
— Repede—strigă omul domnesc—plecați patru inși, prindeți un țigan, legați-l și să vă găsesc cu el la spînzurătoare.
— E pe drumul Olacului, logofete, spînzurătoarea? întrebă alt dorobanț.
— Aproape de hotarul moșiei lui Pană Matraca.

Dorobanții zburară pe cai.

Popa Stan puse patrafirul de gît, cum îl sfătui omul domnesc, și începu slujba, ca atunci cînd aduce mortul la biserică. Toată lumea rămase cu capetele goale.

Radu era desculț și așa de slab, ca să-i suiii să cadă. Straele cu care plecase în Aprilie, erau tot alea, dar se trențuiseră de i se vedea pielea mai pe de rînd. Fusese brumă multă și el, de glozii înghețați, de umbletul pe jos, unde călca rămînea urmă de sînge!... Era vînăt de frig, cu ochii supți în fundul capului, cu buzele supte și vinete, tremura ca varga și cu mînile legate cu lanțuri, în față, una pe alta. Mă sa cu coșul cu colaci și colivă merse înainte, jelindu-se. La trei pași îi făcu o odină. Lumea se milostivi de el și femeile începură să plîngă. La ușa curții îi făcu a doua odină și la ușa bisericii odina a treia.

Il băgă în biserică și-i porunci omul domnesc, să se culce jos pe pietrele pardoselii cu fața în sus, cu mînile cruce pe piept și cu capul spre ușă și picioarele spre altar.

Pietrele înghețate, el gol, urmele de sînge rămăseseră pe pietre. Tremura vargă, și niște lacrimi mici păreau că se storc din ochi.

Toată lumea îi lua seama. Printre încheieturile oaselor carnea perise; rămăseseră gropi ca scobite de daltă. Vinele gîtului groase ca niște frînghii; degetele lungi, slabe și încîrligate îți făceau groază.

— Cum l-au prăpădit!...
— O înșirare de oase!...

Și Rada, muma Ilenii, începu să plîngă și ea de mila lui.

Ședea culcat cu picioarele spre altar și cu capul spre ușă. Popa slujea moliftele mortului. Ii făcu deslegania de păcate, îl tămîie, și-i aprinseră luminări la cap și la picioare.

O femee îi legă o basma cu o para la deget; o alta îi puse foi de mușcată la căciulă.

Cînd i se ridică coliva la cap: „Veșnica lui pomenire", femeile începură un ramăt, de-ți fărîmau inima.

Cînd se isprăvi slujba și se împărțiră pomneţile, omul domnesc zise:

— Radu e mort! Nimeni n'are voe să-i vorbească, ori să-i răspunză. Cine i-o vorbi, va fi bătut la falangă. D'acum încolo: Dumnezeu să-l ierte!
— Dumnezeu să-l ierte! zise și lumea plîngînd.

Popa Stan, ridică brațele și'ncepu să vorbească:

— Vedeți, frați creștini, vedeți în rătăcirea unuia rătăcirea a noastră tutulor!... Un om a omorît pe alt om, a făcut păcat de moarte!... S'a zis: „Nu ochi pentru ochi și dinte pentru dinte", ci „iertați greșalele celor greșiți, ca și ale noastre să fie iertate!..." Divanul avea temniți unde să-l închidă; avea ocne unde să-l bage; pentruce îl ucide, dacă nu crede în legea lui Moise?...
— Te rog, părinte, îl întrerupse omul domnesc — asta e predică împotriva pravilei și nu ți-o îngădui.
— Pravila mea — îi răspunse popa — este evangelia, și-i mai dreaptă și-i mai sfîntă ca pravila divanului! Și iar începu: „Pentruce înțelepții să ucidă, cînd ar putea să îndrepte și să înțelepțească?...
— Taci, părinte! sînt slujitor domnesc și te opresc! răcni omul domnesc.
— Sînt slujitorul lui Dumnezeu — spuse și popa — Domn mai mare ca Măria-Sa Vodă Caragea; și dacă stăpînul meu e mai drept, legea lui e mai dreaptă; se cade ca atît d-ta cît și

stăpînul d-tale, să vă plecați legii mai drepte a stăpînului meu...

— Dorobanți, opriți pe popă! răcni omul domnesc. Dorobanții traseră săbiile și pășiră spre popă. Popa ridică crucea și strigă:

— Sint în casa stăpînului meu!... Arma mea e cuvîntul! Inlături ucigași, că vă blestem!

— Luați osînditul, călărași!

Dorobanții înfipseră mînile în Radu, îl tîrîră o bucată până se sculă și plecară cu el. Lumea începu să strige:

— Iertare, iertare, Măria-Ta!...

— 'Nainte, călărași!

Afară încălicară pe cai. Dascălul începu să tragă clopotul și convoiul porni prin sat la drumul Olacului.

Radu plîngea acum de uda pămîntul.

Unul se desbrăcă de zeghie și i-o asvîrli pe umeri. El se uită cu niște ochi, de începu toată lumea să urle:

— Iertare! Iertare, Măria-Ta!

— Cine i-a dat zeghia? întrebă omul domnesc.

Nimeni nu-i răspunse.

— Svîrliți-o călărași, și 'nainte, mai repede.

Călărașii începură să-l tragă de frînghia ce era legată de lanțurile dela mîni.

— Amînați spînzurătoarea, Măria-Ta, până cînd om pleca satul la Vodă, să-l ierte!...

— 'Nainte, călărași!

Radu fugea. In urma pașilor lui rămînea sîngele roșu, pe care îl ocoleau toți să nu calce în el.

Femeile se jeleau și îndemnau pe Rada, să ceară ea iertarea, că poate îl iartă. Rada însă nu se putea ține în cîrd; dar, dusă de femei mai mult pe sus, ajunse și ea până să nu spînzure pe Radu.

— Măria-Ta, eu sînt muma Ileani, fata ucisă de nesocotitul ăsta... Iartă-l, iartă-l, Măria-Ta!

— Nu se poate, femee!... Am poruncă să-l spînzur. Zadarnice, toate rugăciunile voastre!

— A ispășit păcatul, iertare, iertare! începură toți.

— Nu! Nu!... Unde e gidele?

Intr'o căruță se vedea o rogojină ce acoperea ceva. Un dorobanț dete rogojina la o parte și acolo se văzu un țigan, legat fedeleș și cu ochii sticliți în cap. Omul domnesc îi vorbi:

— Tu ești rob, tu ești vacă. Trebue să pui ștreangul de gît osînditului de bunăvoe; altfel te omor și statul te plătește cu zece galbeni stăpînului tău!

Țiganul începu să tremure și nu răspunse nimic.

— Deslegați-l!

Țiganul fu deslegat și adus lîngă Radu. Plîngea.

— Măria-Ta, iartă-mă!

— Taci țigane, că nu te spînzur pe tine. Tu trebue doar să-i pui lațul de gît și să tragi scara, — atît... Haide, Radule, sue-te pe scară sus.

Radu se sui sus, până lîngă grindă.

— Acum, țigane, sue-te și tu sus, și, leagă-i lanțurile dela mîni de încingătoarea dela mijloc.

Țiganul nu vrea.

— Dă-i, călărași, dă-i să moară!

Un călăraș apucă un par și cînd croi țiganul îl dete jos.

— Iertați-mă, că mă sui.

— Sue-te!

Țiganul se sui după Radu și începu, după cum îl învăța de jos, să lege lanțul și mînile de încingătoare.

— Iertați-l, iertați-l! mai strigă lumea. Unii o rupseră la fugă.

— Amînați moartea lui! zise și bătrînul.

— Nu se poate, logofete!... Ei, Radule, uite colo ai luat viața altuia, ai luat darul dat de Dumnezeu, pe care noi, toată lumea la un loc, nu i-l mai putem da îndărăt!... Acolo, ți-ai tăgăduit dreptul tău la viață; aici ți-l tăgăduește pravila și ție... Uite-ți tronul, uite-ți mormîntul. Cine omoară, omorît va fi! Plîngi și roagă-te de iertare la Dumnezeu, că pravila nu te poate ierta...

Femeile o rupseră la fugă, spre pădure...

— Acum, Radule, iartă pe Măria-Sa Domnitorul care, după pravila și după osînda înaltului Divan, te-a hotărît morții!

— Dumnezeu să ierte pe Măria-Sa, răspunse el.

— Pune-i lațul de gît, țigane; strînge-l ușor, ca să poată vorbi, și dă-te jos.

Țiganul făcu așa și se dete jos.

— Ei, Radule, iartă pe boerii Divanului, care și ei tot după pravilă te-au osîndit.

— Dumnezeu să-i ierte.

— Iartă-mă pe mine, omul domnesc, trimis să împlinesc osînda.

— Dumnezeu să te ierte și pe Măria-Ta!

— Iartă satul în care ai trăit; pe cei cu care te-ai gîlcevit; iartă pe mama ta...

— Dumnezeu să-i ierte pe toți, dar pe mama s'o mănînce cînii de...

— Scara idole, scara!... Și cînd izbi pe țigan, țiganul trase scara de sub picioarele Radului. Trosni brațul spînzurătorii și el, rămas în gol, căzu în jos. Se balanță într'o parte, se duse în alta, ca găleata puțului cînd îi dai drumul, și lumea fugi răcnind.

Țiganul o rupse și el la fugă.

Omul domnesc plecă la cal, încălică cu dorobanții și veni după lume:

— Stai, logofete, că trebue să-mi iscălești că am împlinit osînda.

Bătrînul se opri și omul domnesc scoase călimările dela brîu — cum se purtau p'atunci; scoase osînda, scrise în ea, și iscăli și el și aleșii.

Cînd se uitară în urmă, frînghia cu Radu se legăna în vînt.

Era sus, şi de jos putea cel mai nalt om să ridice mînile şi tot nu i-ar fi dat de picioare.

Omul domnesc, după ce-şi văzu hîrtia iscălită, o luă cu dorobanţii pe drum spre Măruntiş şi pieri. Lumea plecă acasă îngrozită.

Radu rămase acolo sus, şi spuneau oamenii că noaptea se auziau cîntece, scîrţîituri, sbierete de capre, mieonituri de pisici, şi se speriau mereu caii surugiilor dela dilijenţă.

O lună a stat în ştreang, până după Crăciun. Atunci un surugiu, s'a suit sus, i-a tăiat frînghia, l-a luat în circă şi s'a dus de l-a asvîrlit pe Argeş, ca să scape caii de spaimă. Bătrînul a poruncit şi el la feciori de a scobit spînzurătoarea, şi au luat-o şi pe ea, şi au asvîrlit-o tot pe Argeş... Aşa s'a săvîrşit Radu... Povestea lui şi a Ilenii a rămas, uite-o, până acum... Şi cine ştie cînd tarlalii ăştia nu i-or mai zice: „La Crucea Feti..."

I. C. Vissarion.

Aspectul exterior al Parisului

Studiu sumar de sistematizarea oraşelor

Cînd, după o şedere mai îndelungată în Germania, vii pentru întâia oară la Paris, nu se poate să nu simţi intens diferenţele dintre capitala Imperiului şi cea a Republicei vecine şi să nu-ţi dai samă de calităţile cîteodată apropiate, cîteodată opuse ale geniilor celor două popoare. Dela proporţiile colosale, dela soliditatea, curăţenia, regularitatea şi ordinea ce domnesc în Berlin, treci de odată la graţia, fineţa, murdăria străzilor şi nervozitatea din cel mai mare oraş al continentului. Dintr'un vagon puţin comod, cobori într'o gară mare, cu peroane animate ce te zăpăcesc. Un zgomot surd ca bîzîitul unei maşini enorme, vesteşte fierberea, sub care se desfăşoară viaţa agitată a trei milioane de oameni. Primele străzi ce străbaţi sînt lungi şi drepte, cu circulaţie excesiv de mare. Observi case cu mai mult de cinci etage, cu mansarde la partea superioară, cu obloane la ferești, cu balcoane puţin eşite din faţada caselor şi prevăzute cu grilaj uşor, metalic. Străzile par mai înguste, casele mai înalte. Privirea necontenit se sprijină pe clădiri ce închid străzile cu măestrie, variind perspectivele şi dînd impresia intimităţii şi a vieţii comune ce se prelungeşte şi în afară din case. Dela început observi frumoase clădiri monumentale, biserici scoase în evidenţă de pieţe şi de străzi. Zăreşti inevitabilul turn Eiffel, alături de monstruoasa „Roată mare". Etalajele magazinelor se întind pe trotuare, mese de berărie şi restaurante ocupă o bună parte din lăţimea trotuarelor. Intrările la metropolitan sînt discret indicate prin grilaje metalice răzămînd pe socluri de piatră şi prin portale metalice, zvelte, cu traseu îndrăzneţ şi cu ornamente prea „moderne", de o artă îndoelnică. Işi fac apariţia şi „marele bulevarde", cu „refugii" din distanţă în distanţă, cu felinare în axa longitudinală, cu trăsuri staţionînd în mijlocul străzii: ceia ce e o idee minunată.

Intr'un jurnal de sară, cetesc vorbele lui Anatole France

„Arhitecți neinduplecați amenință să distrugă partea cea mai frumoasă a *Institutului*, spre a deschide străzi nouă, suprimînd astfel admirabila perspectivă, care descopere mărețul orizont format de: „La Cité", insula Saint-Louis și grația catedralei Notre-Dame!. Se pare că vor să lase în picioare numai domul ilustru și să l izoleze, după cum au lăsat tristă și singură mica cupolă care se înalță înaintea parcului Monceau. Aceste isprăvi vor însemna sfîrșitul Parisului secular și al armonioasei sale maestăți".

De pe malurile Senei și din grădinile Parisului, cu arta lor neintrecută, înțelegi cerul și lumina Parisului, acea „lumină franceză", despre care Faguet spune într'un discurs recent, că e «fin nuanțată, blîndă, de altfel delicat irizată, făcută din aurorele gingașe și crepusculele dezmierdătoare ale cerului Franței».

*

Acum două mii de ani, insula pe care azi se înalță maestoasa catedrală, se numea Lutetia și era locuită de tribul Parizienilor. Aici a convocat Cezar „conciliul Galilor", în primăvara anului 53 înainte de era creștină. În grădina otelului *Cluny*, și azi se păstrează rămășițe de terme; iar din imensul apeduct Arcueil, două arcade construite de Romani au putut fi conservate în apeductul actual, terminat în 1872. Într'una din scrisorile lui Iulian Apostatul se găsește pasajul: „Pe vreme de iarnă mă găseam în *scumpa mea Lutetie*, care e situată în mijlocul unui fluviu, pe o insulă de mică întindere și legată prin două poduri de țărmuri. Iarna aici nu-i așa de aspră ca în altă parte, poate din cauza vînturilor blînde ce ajung dela mare până la Lutetia. Parizienii nu se bucură de darurile lui Bacus, decît numai fiindcă Bacus e părintele veseliei"...

De pe acea vreme, orașul începe să se cheme și Paris. Clovis îl alege ca reședință și de atunci se încep și construcții de biserici. Abia în anul 888, Parisul devine adevarată capitală. Sub Filip-August (1280--1223) se începe clădirea Luvrului și a catedralei Notre Dame din Paris. Tot atunci se creiază și Universitatea Parisului. Pe acea vreme, orașul avea deja 120000 locuitori. „Într'o zi, pe cînd regele era în Luvru, castelul său, și se plimba gîndindu-se la afacerile regatului, trece pe „stradă o căruță încărcată, ale cărei roți cauzară răspîndirea unui miros insuportabil, prin răscolirea nămolului de pe stradă. „Quand il sentit cette puanteur, Philippe eut une grande abomination de coeur. Îndată chemă pe prefect (le prévôt) și pe cetățenii orașului și le dădu ordin *să paveze străzile cu pietre „mari și puternice*, ceia ce s'a și făcut": așa vorbește un istoric al vremii. Cu cincizeci de ani mai înainte, fiul lui Ludovic cel Gros își găsi moartea în stradă, datorită unui porc care se rostogolea în noroiul uliței, și care se aruncă, în urmă, între picioarele calului ce ducea odrasla regească.

Tot Filip August se îngrijește de aducere de apă abundentă

în capitală. De atunci se întrebuințează izvoarele Belleville și Romainville, atunci au fost ridicate mai multe fîntîni în Paris. Tot pe acea vreme apare stilul ogival în construcții ca Notre-Dame și La Sainte-Chapelle. Sub Ludovic al 9-lea, orașul poseda 300 străzi și 130000 locuitori.

Etienne Marcel, prévôt des marchands, dă orașului a treia centură de întărituri, în locul cărora azi se află bulevarde. (De altfel, și numele *boulevard* însamnă fortificație).

În secolul al 15-lea, se răspîndește întrebuințarea generală a cămășii, ce era în uz numai la nobili. Tot atunci apar batista, săpunul, latrina, tiparul și poșta de scrisori. Carol-Cvintul, vizitînd Parisul, a exclamat: «Celelalte orașe sînt orașe: Parisul e o lume».

În secolul al 16-lea se încep construcții în stilul Renașterii, dintre care mai importantă e Primăria (1530). Podul cel mai vechiu și mai frumos, Le Pont-Neuf, începe să fie zidit în 1578. Fațada de răsărit din curtea Luvrului se datorește celebrului arhitect, din acest veac, Pierre Lescot (1510—1575). La sfîrșitul acestui secol se proiectează și se clădește piața, al cărui nume a fost schimbat la fiecare revoluție și care astăzi se numește *place des Vosges*.

Ludovic al 13-lea ridică capela Sorbonei, iar Maria de Medicis însărcinează pe *Salomon de Brosse* cu construcția Senatului actual. În 1460 se inaugurează Grădina Plantelor: Jardin royal des herbes médicinales. Arhitectul *Marie* dă aspectul ce-l păstrează și azi, insulei Saint-Louis.

Sub Ludovic al 17-lea, fu creiat serviciul edilitar. Măsuri severe asigurau buna întreținere a străzilor, până atunci de o groaznică murdărie. 6500 de felinare, ce ardeau până la miezul nopții, luminau destul de neperfect străzile ce până atunci rămineau în profundă obscuritate. Fortificațiile vechi fură distruse și înlocuite cu o centură de bulevarde. Doctorul și arhitectul *Perrault* ridică celebra fațadă a colonadelor dela Luvru; *Le Nôtre* proiectează grădinile Tuileriilor și a Cîmpurilor-Elizee; *Mansard*, ajutat de *Libéral Bruant*, construește biserica dela Otelul Invalizilor. Tot sub domnia Regelui-Soare se întemeiază manufactura Gobelinelor și Observatorul. Tot de atunci au rămas porțile *Saint-Denis* și *Saint-Martin*. Parisul se mărește cu 80 de străzi și 33 de biserici. Cafenelele încep a se răspîndi, teatrele capătă importanță (spectacolele aveau loc dela 4 la 8 sara). Un „comedian" din trupa lui Molière, numit Dumouriez-Du-Périer, observînd în călătoriile sale în străinătate întrebuințarea pompelor manevrate de oameni pentru cazuri de incendiu,—a obținut în 1699 privilegiul să facă să funcționeze asemenea aparate în Paris. În 1650, apar primele trăsuri de stradă. Această întreprindere avu imediat succes și fu condusă de ducele de Givry, ducele de Roanez, care obținuseră acest privilegiu dela rege. (În 1850, orașul avea 5000 de trăsuri).

Din 1728, sub domnia lui Ludovic al 15-lea, datează feri-

cita idee. de a înscrie la capătul străzilor numele lor. Arhitectul *Gabriel* construeşte Şcoala Militară; în 1757 se începe clădirea Panteonului; în 1763, regele pune prima piatră a bisericii Madeleine. In 1760 se stabileşte definitiv poşta pariziană. Tot sub aceiaşi domnie se deschide piaţa Louis XV, ce va deveni faimoasa *place de la Concorde*. In 1784, fu adoptat proiectul de a ridica o nouă centură de fortificaţii, pe amplasamentul de azi al bulevardelor exterioare, cu o desfăşurare de 24 km.

In timpul revoluţiei, termenii municipali se abstractizează. Arondismentele se numeau: les districts des Amis de la patrie, des Droits de l'homme, de Brutus, du Bonnet rouge, des Piques, des Sans Culottes etc. Otelul Invalizilor fu transformat în Templul Umanităţii. Casele erau numerotate nu pe străzi, ci pe arondismente; iar numele străzilor erau în armonie cu ideile revoluţionare. Aşa de pildă, adresa unui cetăţean putea fi strada Indivizibilităţii, No. 1349.

In 1796, oraşul fu împărţit în 12 arondismente, diviziune ce a durat până în 1860, cind avu loc anexarea comunelor suburbane.

Napoleon a înzestrat capitala cu coloana Vendôme, podurile Iena şi Austerlitz, cu arcurile de triumf Etoile şi Carrousel.

In 1786, Philippe Lebon descopere proprietăţile combustiunii gazului pentru luminat, dar abia în 1812 s'a început la Paris iluminatul cu gaz. Până în secolul al 16-lea, după cum am văzut, străzile capitalei nu erau luminate noaptea. In caz de războiu civil sau de revoluţii, locuitorii erau obligaţi să aşeze la ferestre cite o luminare: ceia ce dădea oraşului un aspect lugubru. In 1667, sub domnia lui Ludovic al 14-lea, locotenentul civil, Nicolas dela Reyne, inventă un sistem de iluminat, care uimi pe contimporani. S'au dispus felinare în mijlocul şi la extremităţile fiecărei străzi, suspendate deasupra uliţei. O macara permitea ca felinarele să fie coborîte, pentru a pune în ele luminarea, care ardea până... după miezul nopţii,—după cum declară cu entuziasm un călător. In 1745, s'au introdus lămpile cu uleiu, prevăzute cu reflectoare.

Fortificaţiile actuale, „les fortifs", datează dela domnia lui Louis-Philippe şi sînt datorite iniţiativei primului ministru Thiers (1840). Viollet-le-Duc restaurează catedrala şi palatul justiţiei. Sub aceiaşi domnie, în care se cheltuesc 100 de milioane în construcţii publice, se introduc şi căile ferate în Franţa.

Sub al doilea imperiu, sub administraţia baronului *Haussmann*, prefectul Senei, se încep imensele lucrări, care au dat oraşului aspectul său de azi. Mai jos vom vorbi pe larg de acest eveniment atît de important în evoluţia Parisului şi în sistematizarea oraşelor în general. In această perioadă îşi găseşte fiinţă strada Rivoli, decretată încă sub primul imperiu; două galerii monumentale unesc Luvrul cu Tuileriile, între care se deschide la place du Carrousel; bulevardele Strasbourg şi Sebastopol, strada Şcoalelor, pentru care s'a sacrificat mîreţul donjon

Saint-Jean de Latran,—s'au deschis cu lucrările baronului Haussmann. In 1855 fu organizată prima expoziţie internaţională la Paris; a doua expoziţie, mult mai importantă decît precedenta, avu loc în 1867.

După terminarea fortificaţiilor, unsprezece comune au fost anexate prin decretul din 16 Iunie, 1859. Alte treisprezece comune au fost fracţionate prin traseul fortificaţiilor. Numărul arondismentelor se sporeşte la 20, atunci se amenajează Bois de Vincennes, parc Monceau, parcul dela Buttes-Chaumont. Transformarea lui Bois de Boulogne începuse în 1854.

A treia republică a continuat opera imperiului, a ridicat Opera, Trocadero, l'avenue de l'opéra, parcul Montsouris, etc. [1])

*

Evul mediu are contribuţia cea mai nepreţuită în înfrumuseţarea capitalei cu clădiri monumentale. Şi e aşa de curios şi totuşi atît de adevărat, că în această epocă zbuciumată şi semibarbară, arta construcţiilor atinge înălţimile cele mai mari, în acel timp cînd acele capodopere se datoresc nu arhitecţilor, ci acelora care purtau modestul nume de *artisans*. Intre clădirile vremii aceştia, o menţiune specială merită Sfînta Capelă, în care e realizată forma cea mai pură a stilului gotic şi Catedrala Notre-Dame de Paris, ce face cea mai mare onoare puterii creatoare a geniului omenesc.

Artiştii Renaşterii sînt influenţaţi de Italieni, au mai puţină forţă, sînt mai mlădioşi, cu multă graţie şi eleganţă. Sub domnia Regelui-Soare şi sub influenţa sa, arta e mai rece, fără a fi lipsită de caracter şi de grandoare. Ca o reacţiune, apare stilul Louis XV: «le règne du joli, du coquet, du frivole succédant au grandiose obligé: c'est le reflet fidèle de la société silencieuse et raffinée issue de la Régence» [2]).

Un mare număr de pieţe au fost amenajate în decursul veacului al 17-lea şi al 18-lea. Menţionăm piaţa Vendôme, inaugurată în 1699 şi al cărui plan se datoreşte lui Jules Hardouin Mansard. Otelele ce o înconjoară, în număr de douăzeci, sînt cu două etaje, cu faţada decorată cu coloane corintice. In mijlocul pieţei se află o coloană de 44 m., făcută din bronzul a 1200 de tunuri austriace, luate în bătălia dela Austerlitz. In 1795 Gabriel supune aprobării regelui planurile [3]) pieţei Concordei, ce e un obiect de admiraţie universală. In 1795 au fost aşezate, la intrarea Cîmpurilor-Elizee, grupurile cailor Marly, pentru a face faţă statuelor lui Coysevox de lîngă Tuilerii. Hittorf dă

1) Istoricul ce precede a fost prelucrat după: *Petite Histoire de Paris* de *Fernand Bournon*.
2) *Wilhelm Lübke*, citat de *Georges Riat* în *Paris*. Les villes d'art célèbres.
3) Proectul primitiv e reprodus în R. Unwin, *Grundlagen des Städtebaues*, fig. 126, pag. 126.

pieții forma sa definitivă, dela 1836—38. Inginerul Lebas așază obeliscul oferit Franței de Mehmet-Ali, de 23 m. înălțime, în centrul pieții, încadrîndu-l cu două fîntîni monumentale cu bazine imense de marmură.

In intervalul ce ține dela 1600 și până la Marea Revoluție, și particularii au construit otele remarcabile ca artă, făcînd apel la arhitecți celebri. Secolul al 19-lea n'a fost caracterizat printr'o artă proprie: s'au imitat stilurile clasice, gotice, ale Renașterii, barocului și rococoului. Ca arhitectură civilă, menționăm motivele de înfrumusețare a piețelor: coloanele Vendôme, du Chatelet, de Juillet, arcul Carrousel, fîntînile Molière, Saint Sulpice, Louvois din fața Bibliotecii, fîntîna Observatorului la care au colaborat Carpeaux și Frémiet, și în fine fîntîna Saint-Michel, remarcabilă ca poziție, la extremitatea unui bloc de clădiri, încadrînd piața din față: compoziția ei arhitectonică e însă destul de bizară. Arhitectura privată, în general, a fost destul de mediocră, mai ales în timpul dezvoltării brusce ce a luat-o Parisul. De vr'o douăzeci de ani însă, se construesc adevărate palate, cu multe intenții estetice. Iar administrația municipală a creat „concursurile de fațadă", care produc emulația cea mai fericită între arhitecți.

Aceasta e compoziția acestui minunat oraș, rezultantă a douăzeci de secole de viață și de muncă. Azi el conține atîtea variate și felurite comori și bogății, că poate satisface toate temperamentele, cîștigînd astfel admirația generală. Acum trei sute de ani, înțăleptul Montaigne scria la adresa Parisului: „Paris a „mon coeur dès mon enfance; et m'en est advenu comme des „choses excellentes: plus j'ai veu, depuis, d'autres villes belles, „plus la beauté de ceste-cy peult et gaigne sur mon affection; „je l'aime tendrement, jusques à ses verrues et à ses taches".

*

Istoria Parisului arată că insula, pe care azi se află La Cité, a permis tribului Parizienilor să găsească în ea un loc de apărare și să se bucure de binefacerile fluviului: două elemente absolut indispensabile, pe acea vreme, pentru formarea unui oraș. Incetul cu încetul, orașul s'a mărit în jurul acestui sîmbure în mod aproape circular și înconjurîndu-se în diferite rînduri cu fortificații. Azi, nu se poate concepe Parisul fără Sena și fără înnălțimile cuprinse în incinta fortificațiilor și care joacă rolul celor șapte coline ale Romei.

Până în timpul Renașterii, nu se poate vorbi de o construcție sistematică și estetică a orașului. In evul mediu, dezvoltarea orașelor trebuia să țină samă numai de trebuințele apărării și ale piețelor pe care se făceau tîrgurile. După 1200, centrul orașului îl forma o piață patrată, înconjurată de străzi perpendiculare între ele și de o centură de ziduri de formă circulară ori dreptunghiulară. Renașterea italiană caută să dea orașelor forme unitar-estetice, de o perfectă simetrie. *Vasari il*

Giovane și cu *Skamozzi* concep (1600) planuri ideale de oraș: poligoane regulate dispuse simetric față de una sau două axe principale; o piață centrală unită cu porțile barierelor prin străzi radiale rectilinii; iar la intersecția străzilor, se prevăd piețe regulate, stelate. Pe aceiași vreme (1601), francezul *Jacques Perret de Chambéry* publică un plan de oraș, în care caută să aplice aceleași principii. Oricum, piețele stelate cu străzi radiale iau naștere în Italia, de unde se răspîndesc în Franța în stilul grădinilor, care la rîndul său va influența construcțiile orășănești. Astfel, Le Rond Point, ce azi se află în prelungirea Cîmpurilor-Elizee, nu-i decît o piață stelată ce forma la început centrul parcului (Le grand cours) aranjat de Le Nôtre în 1670. Forma pieței, cași a drumurilor ce o înconjurau, s'a păstrat până în prezent, afară de îngusta stradă Montaigne, deschisă în 1795. Parcul din Versailles, creația cea mai remarcabilă a stilului francez, arată perfect înrudirea dintre stilul parcului și cel al orașului [1]. Le Nôtre a utilizat elementele stilului italian: o axă principală cu înclinare mare, alei transversale perpendiculare pe axă ori în diagonală, dispuse simetric, cu perspective frumoase și închise la capete. Apoi, aproape toate drumurile duc în piețe stelate ori semistelate. Le Nôtre a creat asemenea dispoziții geometrice, întotdeauna variate, nu numai pentru Versailles, dar și pentru Trianon, St. Germain, Champs-Elysées etc. Cea mai importantă din asemenea piețe e „Steaua regală" din Versailles, în care abutisază zece drumuri și care e înconjurată circular cu două drumuri, despărțite prin copaci și verdeață.

Aceleași principii s'au realizat și în construcția orașului. Prima piață inspirată de piața stelată a lui Le Nôtre e „piața Victoriilor" (1685—87). Pe un plan din 1728, se găsește indicată „piața Națiunii" de formă circulară, comunicînd cu șase străzi. Pe un plan din 1731 apare „piața Stelei" cu formă regulată, în mijlocul unui parc, în prelungirea unei alei ce mergea dela Luvru la Sena. In 1753, arhitectul Langier face, din aceste norme, adevărate principii:

Plus la ville est grande, plus il faut multiplier les places, comme on multiplie les découverts dans un parc, à proportion de son étendue. Les rues de celle-là sont les routes de celle-ci et doivent être percées de même,. Faisons l'application de cette idée, et que le dessein de nos parcs serve de plan à nos villes. Etc. [2])

Creațiile lui Ludovic al 14-lea s'au răspîndit în toată lumea. Imitația cea mai însemnată are loc în 1715, în jurul castelului din Karlsruhe al markgrafului Wilhelm. Apar astfel „o-

---

1) In colecția *Städtebauliche Vorträge*, Bd IV, Heft II. profesorul *Brix*. în conferința: *Din istoria orașelor în ultima sută de ani*, reproduce rețeaua străzilor dela Place de l'Etoile până la Luvru și o compară cu dispoziția din parcul dela Versailles.

2) Citat după Dr. Ing. **Roth.** *Die Verkehrsabwichlung auf Plätzen und Strassenkreuzungen.*

rașele de reședință“ (Fürstenstädte)[1], cu caracter impozant, maestos, clar, monumental, după modelele Regelui Soare.

Dar, după cum am mai spus, opera baronului *Haussmann* formează evenimentul cel mai important în istoria constructivă a orașului Paris. Pe la 1840, orașele industriale, din Franța și Anglia, luaseră o grabnică dezvoltare. De aceia, încă din 1841, 3 Martie, se decretează dreptul de expropriere în interes obștesc. Pe timpul președenției lui Louis Napoleon, apare în 1850, în April, „legea relativă la asanarea locuințelor“.

Către sfîrșitul anului 1852, Napoleon al III-lea devine împărat. El cunoștea șovăitorii și nesigurii locuitori ai Capitalei și se temea mai ales de elementele îndoelnice ce locuiau în străzile înguste ale vechiului Paris. Din această cauză, baronul Haussmann primi însărcinarea să deschidă străzi largi și drepte, iar punctele cele mai circulate să fie legate între ele pe calea cea mai directă. In caz de revoluții, trupele vor putea fi ușor duse spre locurile necesare, iar străzile principale vor putea fi la nevoe apărate chiar de tunuri. In memoriile sale, Haussmann mărturisește pe față că acest scop a fost urmărit la cutare sau cutare deschidere de stradă; iar unde acest scop nu e declarat direct, reesă printre rînduri. In timpul și mediul democratic, în care Haussmann își scria memoriile, trebuia să trateze asemenea chestii cu multă prudență, și mereu crede de cuviință să ia apararea lui Napoleon contra imputării că marile construcții orășănești n'ar fi fost executate decît pentru a înlesni potolirea revoluțiilor. In orice caz, ceia ce nu se poate contesta e faptul că statul își ia asupra sa o parte din cheltuelile necesare, cu justificarea că prin aceste dispoziții de străzi, siguranța politică a Capitalei e foarte mult mărită. In acest senz, cred interesantă reproducerea pasajului următor:

C'était l'éventrement du Vieux Paris, du quartier des émeutes, des barricades, par une large voie centrale, perçant de part en part ce dédale presque impracticable. Assurément, l'Empereur, en traçant le Boulevard de Strassbourg et son prolongement jusqu'à la Seine et au delà, n'avait pas plus en vue l'utilité stratégique de ce prolongement, que de tant d'autres grandes voies, comme la Rue de Rivoli, par exemple, dont l'alignement ne se prêtait pas à la tactique habituelle des insurrections locales. Mais, s'il n'a pas cherché, par dessus tout, ce résultat, comme l'opposition le lui reprochait, on ne peut nier, que ce fût la très heureuse conséquence de tous les grands percements [2]).

Observăm în treacăt că, pentru apărarea edificiilor mai importante (Banca Franței, Primăria...), cît și pentru siguranță în punctele cele mai circulate (piața Republicei, Bastiliei..), s'au clădit în apropiere și căzărmi. Napoleon prețuia piețele stelate din motivul că la nevoe s'ar putea aduce și artileria pe ele.

1) **Der Strassenbau.** 5. Iahrgang, No. 7, pag. 152.
2) **Citat după revista** *Strassenbau.* 5. Iahrgang, 10 Maiz, 1914.

Ceia ce nu se poate nici într'un fel contesta, e faptul că opera baronului *Georges-Eugène Haussmann* (1809—1891) a transformat vechiul Paris, ținînd samă de estetica lucrurilor și mai ales de nevoile circulației, introducînd străzi largi în labirintul de străzi mici, înguste și pitorești de mai înainte, *aerisind* vechiul oraș, adaptîndu-l cerințelor moderne și obținînd un oraș impozant, cu caracter propriu, care a servit de model unui secol întreg. Influența acestui stil francez a fost considerabilă. „Ceia ce s'a întreprins în Paris, uimea pe toată lumea. Mase „enorme de clădiri cădeau pradă dărmăturilor și altele nouă a„păreau pe baza unui sistem vast de străzi de mare circulație: „ca într'o lucrare gigantică, sume excesive de valori se transfor„mau în altele și mai mari. Dacă constructorii de pe continent „au studiat în Anglia noua tecnică a higienii municipale, pen„tru înfrumusețări monumentale, Parisul a servit de exemplu și „a avut cea mai mare influență“ [1]). Influența aceasta s'a resimțit imediat în Franța, Belgia (Bruxel, Liège, Anvers), în Strasburg, apoi în Germania, unde a predominat și sistemul dreptunghiular și unde nu s'a ținut samă mai deloc de cerințele estetice. In reclama ce face azi un club american unui plan al orașului Chicago, desenele arată normele franceze și sînt justificate prin modele analoage din Paris sau din parcul din Versailles. Și a fost firesc să fie astfel, de oarece Parisul e primul oraș de milioane de suflete, care a întreprins această îndrăzneață transformare, ce e opera lui Haussmann și experiența făcută pe scară mare în Paris nu putea decît să fie profitabilă celorlalte orașe. Apoi, și acesta e un punct foarte important, rezultatele obținute aici sînt incomparabile cu cele căpătate în alte părți; căci în Paris era încă o tradiție vie pentru construcții și de aceia stilul realizat se apropie foarte mult de baroc. Pe lingă acestea trecutul lăsase orașului contribuții neprețuite, peste care nu se putea trece și care trebuiau respectate și să formeze elemente decizive în noile proiecte.

In ce privește caracterele stilului realizat, Dr. Ing. *I. Stübben* le rezumă astfel: „străzi radiale, diagonale, circulare, perspective lungi și rectilinii, înfrumusețări bogate cu verdeață, direcții simple de circulație și concentrarea lor în piețe, de cele mai multe ori piețe stelate.“ E vădită năzuința pentru perspective și închiderea străzilor largi prin edificii monumentale [2]). Un alt autor se exprimă în termenii următori: Fără îndoială, oportunitatea strategică pentru dominarea unei revoluții a fost în parte hotărîtoare pentru alegerea dispozițiilor cu străzi drepte, dar în modul executării a fost fundamentală înalta pricepere

1) **Rudolf Eberstadt.** *Neue Studien über Städtebau und Wohnungwesen.* **Iena, Fischer, 1912. Pag. 83.**
2) **Camillo Sitte.** *Der Städtebau nach seinen Künstlerischen Grundsätzen.* **Pag. 109. Wien, 1909.**

pentru valoarea perspectivelor și pentru întrebuințarea clădirilor publice și a monumentelor spre înfrumusețarea orașului [1]).

Această transformare a Parisului are loc în intervalul dela 1852 la 1870. De ea va rămîne asociat numele baronului Haussmann, deși acel care a proiectat și a condus în realitate această operă e *Deschamps*, care prin influența lui Haussmann a fost ales în 1853 „Conservator al Planului Parisului". Pentru înfrumusețarea orașului cu parcuri, grădini și squaruri, a avut conducerea *Alphand*.

Opera baronului Haussmann a fost mult criticată și cred că pe nedrept: căci lucrările lui trebuesc judecate în ansamblul lor, iar nu în detalii. Atît Deschamps, cît și Alphand nu procedau decît prin linii drepte și prin mase, făcînd loc marelor „avenues", de o aliniere impecabilă și oferind întotdeauna la extremitățile lor o vastă siluetă monumentală, pentru distrarea ochiului și ca vederea să-și găsească un sprijin. Procedeul acesta e analog cu al lui Le Nôtre. In adevăr, concepțiile lui Haussmann sînt cu totul clasice și ceia ce secolul al 17-lea a realizat în palate și în piețe mari,—prefectul Senei a realizat în întregul oraș. Prin aceasta, monumentele publice vor avea valoare estetică și prin participarea ce iau în ansamblul străzilor și structura piețelor. In timpul monarhiei, piața avea destinația să servească pentru procesii religioase, pentru tîrguri sau serbări populare. In vremea din urmă, dimensiile piețelor au fost reduse și rolul lor e mai mult să înlesnească circulația. Astfel „piața regală" are 19000 m² de suprafață, piața Vendôme 17000, piața Concordei 15000. Iar piețe nouă, ca St.-Michel și piața Operei, au respectiv numai 6000 și 9000 m². In schimb, bulevardele și „les avenues" capătă lărgimi respectabile; căci pănă și plimbările nu se mai fac pe piețe, ci pe bulevarde și „avenues".

Străzile deschise de Haussmann se pot împărți în patru clase [2]): a) de utilitate generală, scurtînd detururi prea lungi; b) de acces la gări; c) paralele sau perpendiculare pe Sena; d) circulare.

Aceste străzi, al căror număr trece de 200, au cel puțin 12 m. lățime, cele mai multe avînd 20 m., altele 40, iar L'avenue de Bois de Boulogne, care constitue intrarea magistrală a perspectivei ce se continuă pănă la piața Concordiei, are prin excepție o lățime de 122 m.

Bulevardele și „les avenues" sînt cu drept cuvînt caracteristice Parisului. Străzile „monumentale", cînd ocupă locul vechilor fortificații, se numesc bulevarde; iar numele de *Avenue* e rezervat în general pentru străzile cu direcție radială ori diagonală, înfrumusețate cu copaci, unind orașul cu un foburg, sau ducînd la o poartă de barieră, la un parc, la un palat etc. La extremitățile perspectivelor deschise de aceste străzi se găsesc opuse unul altuia edificii publice, ca d. ex.: *Madeleine* cu *Palais-Bourbon*; *Palais Luxembourg* cu *L'Observatoire*, *Tuileri-ile* cu arcul *Etoile*, *Trocadéro* cu *Ecole Militaire* etc.

1) Raymond Uawin. *Grundlagen des Städtebaues*. P. g. 47, Berlin, 1910.

2) Gustave Jourdan. *L'assainissement de Paris*, 1885.

Cele mai multe critici aduse străzilor Parisului au de obiect lungimea lor exagerată. Din motive estetice, se recomandă ca lungimea și lățimea străzii să fie între ele în raportul 25 : 1. Multe porțiuni de bulevarde au această proporție egală cu 30 : 1. Dar bulevardele Sébastopol și Strassbourg au 2300 m. lungime, iar strada Lafayette, care se continuă cu strada Allemagne are 4500 m. Bine înțeles că pentru circulație, linia dreaptă e foarte avantajoasă. Sînt permise apoi lungimi mai mari decît ceia ce rezultă din raportul 25 : 1, cînd strada e în pantă, cînd e împodobită cu multă verdeață, ori cînd lățimea străzii nu-i uniformă și deci monotonă.

Ori ce ar fi, normele baronului Haussmann sînt definitiv încetățenite în Franța. *Stübben* crede că în curînd Parisul va suferi o a treia mare perioadă de transformări, nu fiindcă lucrările de până acum n'au fost reușite, ci fiindcă nu mai pot satisface nevoile mereu crescînde ale circulației din marea capitală [1]). Proiectul arhitectului *E. Hénard* prevede străzi de 35 și 40 m. lățime, dispuse după sistemul triunghiular, analog cu cel din parcuri și grădini. Acest sistem nu surprinde pe nimeni aici; chiar trasarea de diagonale sub unghiuri oricît de ascuțite, cași terminarea blocurilor clădite prin vîrfuri foarte înguste, au intrat de mult în arta orășenească franceză. Acest sistem are avantaje enorme în înlesnirea circulației, căci încrucișările de străzi la care dă loc alcătuesc cîteodată adevărate piețe. Parisul numără în prezent 85 de puncte de încrucișare a cîte 6 străzi, 28 de puncte cu 7 străzi și 16 încrucișări cu 8 străzi sau cu mai multe. Pe asemenea locuri de încrucișare, cași pe străzile monumentale, se găsesc așa numitele „refugii", așezate în zonele neutre ale circulației, pentru conducerea curentelor de circulație, pentru dispunerea de felinare, fîntîni, chioșcuri și mai ales pentru ușurarea mișcării pietonilor. „Patria proprie a acestor refugii e cu bună samă Parisul",—cum se exprimă inginerul german *Roth*. Arterele mari de circulație au în axa lor serii de asemenea refugii. Perspectiva Cîmpurilor-Elizee e secționată în trei fâșii prin două linii de refugii. Fâșia mijlocie servă pentru automobile, iar căile laterale pentru traficul greu sau local. Distanța mijlocie între refugii e de 150 m. și sînt dispuse în continuarea trotuarelor străzilor transversale. Pe piața *Voltaire*, de pildă, se află șase refugii mari, zise „de piață", care indică în mod precis trecerile pietonilor și care continuă trotuarele în toate

1) Dr. Ing. I. Stübben. *Der Städtebau*. (Handbuch der Architektur) Pag. 321.

direcțiile străzilor ce vin în această piață. Numai unde circulația e considerabilă, ca în piața Bastiliei, se lasă toată suprafața pieții liberă circulației trăsurilor și automobilelor.

In piețele mari stelate, s'a prevăzut la periferia pieții, o cale circulară, pe care senzul circulației e anume determinat: invers ca acele unui ceasornic pe Place de l'Etoile [1]. Asemenea piețe, carrefour à giration, sînt preconizate și de *Eugène Hénard* în ale sale „Studii asupra transformărilor Parisului", în care pentru pietoni prevede treceri subterane ce duc la un peron central, dela care pleacă tunele spre străzile corespunzătoare. Dar pentru a se evita deturuțile prea mari impuse de fixarea senzului de circulație, s'a recurs pentru *Place de l'Etoile* la dispunerea unei străzi circulare concentrice cu piața și despărțită de piață prin blocuri clădite.

Dar nu-i locul aci să vorbesc și de partea tecnică—poate cea mai interesantă — a lucrărilor de sistematizarea Parisului. De aceia mă voiu mărgini să enumăr la întîmplare cîteva din elementele mai caracteristice ale acestor lucrări și voiu lăsa cu totul la o parte mijloacele de înfrumusețarea străzilor și piețelor, precum podurile și cheurile Senei, fîntînile publice, porțile de pe bulevarde, statuele străzilor și piețelor, etc.

Cel mai grandios exemplu de stradă nivelată concav îl formează, fără îndoială, perspectiva Cîmpurilor-Elizee, închisă de arcul *Etoile*, care e așezat pe punctul de inflexiune culminant al străzilor ce duc la piața cu același nume. „E un tablou fermecător, puțin comun, să urmărești sara pe asemenea străzi ce „cad în arc ușor curbat,—să urmărești ghirlanda lanternelor străzii, printre care un roiu de lumini dela trăsuri mișună încoace „și încolo. Dar mai cu samă cu ocazia sărbărilor, efectul acesta e de adevarată feerie pe Cîmpurile Elizee ale Parisului" [2].

Piețele de circulație au forme poligonale, circulare, aproape totdeauna regulate, stelate, permițînd ca din centrul lor să se poată observa perspectivele a două sau trei străzi, care de cele mai multe ori sînt împodobite cu copaci și închise artistic la capătul lor. Claritatea, simetria, armonia stau în firea Francezului și nu arareori aceste însușiri repugnă omului de nord, deprins cu forme neregulate, variate, de proporții colosale, ce-i dau impresia seriozității și a solidității. In orice caz, numai în puține orașe (Roma, Florența, Paris) s'au putut contrabalansa relele inerente piețelor de circulație; ceia ce nu-i cazul orașelor nemțești.

Bogăția cea mai glorioasă a Parisului o formează însă piețele arhitecturale. Incepînd cu *avanpiețele*, un exemplu desăvîrșit oferă piața dinaintea bisericii *Trinité*, al cărei amplasament domină împrejurimea. Plane înclinate, ornate cu bariere de piatră, dau acces acestei biserici, care mai închide și strada *Chaussée d'Antin*. O poziție analoagă are și biserica *St. Vincent de Paul;* dar mențiune specială merită Panteonul, care închide Rue Soufflot și domină în chip cu totul neobișnuit o alee din Luxemburg. Piețele acestea sînt „clădite", în senzul că laturile lor sînt formate de clădiri, dar pe care se află edificii monumentale, libere pe trei sau patru laturi, dominînd vecinătatea, determinînd direcția străzilor și închizînd perspectivele. Și în această privință, nici un alt oraș din lume nu se poate compara cu capitala Republicei, unde exemplele de acest fel sînt foarte numeroase.

Curtea Luvrului se poate pune în mod demn între exemplele cele mai celebre de piețe închise, analoage cu Piazza San Marco din Veneția. Dar piața cea mai monumentală a Parisului e fără îndoială *La Place de la Concorde*, care ca mărime și dispoziție e cea mai bogată piață din Europa. E înconjurată de o barieră de piatră, cu opt pavilioane la colțuri, purtînd statui ce reprezintă opt orașe mari franceze. Din centrul acestei piețe ochiul se bucură de patru perspective diferite, închise de clădiri remarcabile. Puternicul efect artistic al acestei piețe stă tocmai în variația laturilor ei, în variația perspectivelor ce deschide, în împodobirea pieții, în opoziția ce face Camera bisericii Madeleine, în bogata și imensa vedere ce o poți cuprinde de pe podul Concordei, în împrejurarea că toată piața contribue la scoaterea în evidență a fațadei palatelor lui *Gabriel*, ce formează singura lature clădită a pieței. Nu mă pot opri să nu transcriu aici aprecierile lui *Auguste Vitu*:

L'incomparable beauté de la place de la Concorde ne laisse pas que de déranger les idées généralement acceptées au sujet de l'unité de style. Quoi de plus composite, de plus hétéroclite, de plus incohérent, que ces colonnes rostrales, ces pavillons Louis XV, ces statues Louis-Philippe, ces fontaines imitées de la Rome de Bernin..., ces deux temples néo-grecs et cet obélisque égyptien, qui confondent toutes les époques et toutes les idées? Cependant, personne n'en est choqué; il y a diverses causes à cela, d'abord l'habitude, ensuite l'heureuse exception, presque unique dans le monde civilisé, d'une place qui n'est bornée par des murailles que d'un seul côté, les trois autres s'estompant dans les lignes d'un horizon mobile, dans la verdure, dans les nuages et dans l'eau.

Ne rămîne să spunem cîteva cuvinte și de grădinile și parcurile Parisului. Tuileriile arată stilul francez de grădină, cu dispoziții simetrice, regulate, de proporții mici, clare, neîncărcate, cu renumitele *parterres* franțuzești, ce s'au răspîndit așa de mult sub influența lui Le Nôtre. Acest stil din timpul renașterii procedează prin linii drepte, figuri geometrice de drumuri, de suprafețe verzi, de șiruri de copaci, de straturi de flori și de terase. Parcul *Monceau* e un exemplu de parc în interiorul orașului, înconjurat imediat cu clădiri, ce au acces în parc, și cu

1) Discuție amănunțită a piețelor Parisului din punct de vedere al circulației în G. Roth. *Die Verkersabwicklung auf Plätzer u. Strassenkreuzungen*. Pag. 107—141. Halle. 1913.

2) Dr. I. Stübben, *Loc. cit.*, Pag. 80.

construcţii îngrijite. Locuinţele de aici sînt dintre cele mai frumoase din Paris. Intre frontul caselor şi îngrădirea parcului e rezervată o fâşie de 10—13 m., pentru grădini particulare, legate cu parcul. Mai puţin lucrate şi deci mai impunătoare sînt parcurile *Bois de Boulogne* şi *de Vincennes*. Peizaje romantice oferă parcurile din *Montmartre* şi dela *Buttes-Chaumont*, unde s'au creiat scene din munţi cu ajutorul vechilor cariere de piatră, cu stînci de 50 m. şi cu un altul suspendat deasupra lacului. *Stübben* găseşte că parcurile franceze au adesea cusurul prea exageratei fărmiţări a peizajului, că arată prea multe vălcele, coline şi drumuri, prisos de flori şi de plante. In parcul Monceau, de pildă, fiecare copac e înconjurat de straturi regulate de flori; efectele sînt prea abundente. Concluzia autorului e aceasta: Trebue să recunoaştem marele renume al parcurilor franceze, cu îndrăzneala şi maestatea proiectelor, cu decoraţia artistică, cu executarea tecnică admirabilă de drumuri, îngrădiri..., pe cînd însă simpla şi liniştitoarea frumuseţă a naturii se pierde de multe ori sub această împodobire prea încărcată [1]).

Cu aceasta, avem ocazia să vedem cum se critică un procedeu artistic pe temeiul altui procedeu, ambele ducînd la rezultate estetice, dar excluzîndu-se unul pe altul şi convenind firii artistice a două popoare deosebite. Se întîlnesc astfel cele două şcoli opuse: şcoala peizajului, cu tendinţa de a imita frumuseţa simplă, necăutată, neregulată a naturii şi şcoala formală, care introduce în creaţiile sale ordine, simetrie, claritate, cu un cuvînt pecetea spiritului nostru [2]).

O critică analoagă se face de către englezul Hamerton [3]). Acest autor nu poate uita nici un moment că Londra e capitala imperiului său şi că e cetăţean britanic. Parisul, în toate privinţele, îl vede mic, ca o jucărie, ce dă impresia uşurinţii şi artificialităţii; pe cînd autorul caută lucruri colosale, extraordinare, ce copleşesc şi care se înrudesc cu forţele neînduplecate ale naturii. Cu toate că aduce Parisului laude cum nu se pot altele mai mari, profită însă de fiecare mic defect şi de toate neajunsurile inevitabile unei opere omeneşti, ca să-şi arate nemulţămirea şi să declare că el „nu iubeşte Parisul, ci numai îl admiră". Totuşi, explică cu multă justeţă diferenţa dintre capitala Angliei şi a Franţei, cu un singur cuvînt: Francejii au inventat strada, iar Englejii casa. Parisul e oraşul apartamentelor, ce singure pot duce la străzi mari, la case mari şi la mijloace repezi şi bune de comunicaţie. In concluzia sa, autorul de mai sus, recunoaşte că în Paris simţul estetic e cel mai dezvoltat; că Parisul e cea mai frumoasă capitală, pe care o copiază celelalte oraşe franceze şi străine.

1) **Dr. Ing. I. Stübben.** *Loc. cit.* Pag. 603—604.
2) Această chestie e dezvoltată pe larg de **Raymond Unwin**, în *Grundlagen des Städtebaues*. Pag. 72 sq.
3) **Philip Gilbert Hamerton.** *Paris in Old and Present Times.* Pag. 249—273.

Şi nu putem încheia, fără să pomenim de o împrejurare extraordinară prin raritatea ei. Acest imens şi totuşi unitar oraş e dominat de un grup de clădiri şi de instalaţii orăşeneşti vrednice de dînsul. Luvrul cu bogăţiile-i interioare, cu faţadele-i nepreţuite pentru care a fost pus la contribuţie geniul atîtor secole; cu perspectivele-i neuitate spre cupola Institutului, spre turnul bisericii St. Germain, spre Tuilerii şi spre nobilul peizaj al Cîmpurilor-Elizee, spre Sena, în apele căreia se oglindeşte graţia Catedralei şi spre strada Rivoli, cu faţada-i unitară, avînd „portici" pentru trecerea pietonilor: acestea sînt numeroasele comori ce sînt grupate la un loc spre a domina şi încorona capitala cea mai frumoasă.

N. Profiri

Șoapte

O, vino sub merii grădinii,
Frumoaso, la umbra lor vin,
Diseară la stinsul luminii,
Cînd noaptea e dor și senin.

De-alungul cărării de nalbe,
Strecoară-ți tu pasul ușor,
Va merge tovarăș cu tine,
Și vîntul prin flori călător.

Și stelele 'n crengi s'or aprinde,
Să-ți țină pe drum de urît,
Iar eu pe 'ntuneric te-oiu prinde,
Cu brațele dulce de gît.

Un tremur adînc de iubire
Va bate sfios peste noi,
Și 'n lungul grădinii ne-or duce,
Aceleași visări pe-amîndoi.

Parfumuri chema-ne-vor pașii,
Spre crinii cu florile reci,
Prilej să-ți sărut gîtul tînăr
Spre ei cînd o fi să te-apleci.

Const. Mironescu

Războiul european și criza noastră economică

Legăturile economice dintre statele moderne sînt astăzi așa de strînse; așa de puternică e interdependența lor, încît un fenomen mai important petrecut într'un stat — celulă din sistemul economic mondial — are o repercutare necesară asupra tuturor celorlalte. Și dacă închegarea unui trust, un conflict în Maroc sau o simplă criză monetară ca aceia prin care a trecut Statele-Unite ale Americei de Nord, au influențat adînc piețele financiare și comerciale din întreaga Europă, cu atît mai mult puternica turburare pricinuită de uriașul războiu, care a început, are și va avea o înrîurire cu proporții deabia întrevăzute, dar cu siguranță revoluționare, asupra vieții economice generale a tuturor popoarelor. O „splendid isolation" a putut exista în politică, ea nu poate fi niciodată păstrată în economia politică.

Romînia nu a intrat în războiu — poate, mai bine, nu a intrat *încă*, și totuși situațiunea ei economică generală se resimte de sdruncinarea activității comerciale, financiare și industriale a țărilor ce se războesc. Și aceasta, pentrucă sîntem legați de străinătate prin importul și exportul nostru, prin capitalurile ce ea ne-a împrumutat, sau fructifică aici. Noi nu am atins, și nici o țară nu a atins încă, acel ideal — visat de economiștii naționaliști — al unei țări care-și îndestulează prin ea însăși toate nevoile, nu cere și nu dă nimănui nimic.

Noi trimitem peste hotare cea mai mare parte din rodul pămîntului nostru și aducem prin vămile noastre mărfurile fabricate care ne lipsesc.

După cifrele definitive din „Anuarul statistic, din 1912", am trimis peste graniță, în 1910, 4.488.628 tone de produse în valoare de 616.504.872 lei și am cumpărat din străinătate 771.516 tone mărfuri prețuite la 409.715.576 lei.

Cea mai mare parte din acest schimb l-am făcut cu țările care astăzi iau parte la războiu. Iată cifrele:

	Import (valoare în milioane lei)	Export (valoare în milioane lei)
Germania	138,2	24,2
Austro-Ungaria	97,9	37,2
Anglia	56,7	33,5
Franța	25,6	46,8
Belgia	13,9	226,2
Turcia	13,8	18,6
Rusia	11,7	6,2
Serbia	0 5	0,7
	358,3	393,4

Deci, 63,8% din exportul și 87.4% din importul nostru îl făceam, la 1910, în și din țările azi beligerante. Și această proporție e adevărată și astăzi, deoarece în acești din urmă 3 ani, nici o orientare nouă nu s'a dat comerțului nostru exterior.

Dar, nu numai cu țările beligerante nu poate face astăzi schimbul obișnuit, Romînia. Prin închiderea Dardanelelor și prin împiedicarea tranzitului prin țările care ne încunjoară, comerțul exterior în mare măsură a devenit cu neputință de făcut. El a rămas dar posibil cu Bulgaria, singura vecină care e în stare de pace! Adăugînd acum și împrejurarea că chiar acea parte din export sau import care, cu toate greutățile transporturilor, s'ar fi putut face, este astăzi împiedicată prin oprirea necesară a exportului celor mai multe produse ale noastre, ne putem da seama că țara va avea destul de suferit, chiar neluînd parte la războiul mondial.

Un import și un export activ, prin munca de tot felul ce o cer, prin tranzacțiunile numeroase la care dau naștere, lasă în țară cîștiguri însemnate, îngăduie continuarea producțiunii în bune condițiuni, asigură mijloacele de existență și de lucru a sute de mii de oameni, aduc veniturile necesare statului. Impiedicarea sau turburarea lor fac imposibilă îndestularea nevoilor particulare și generale; provoacă o criză economică, o criză de „*sub producțiune*" cu toate suferințele ei.

In fața faptelor ce nu se pot îndrepta și împotriva cărora nu ne putem revolta, avem totuși o mîngîiere și o superioritate asupra altor țări. Dacă nu vom putea nici exporta nici importa, noi nu vom avea, e drept, lucrurile *utile* vieții, vom avea însă lucrurile necesare, căci hrana și combustibilul ni le dă din belșug binecuvîntatul nostru pămînt. Cît timp vom avea aceste două elemente vitale vom putea trăi liniștiți, vom putea întreprinde ceia ce datoria noastră ne va cere.

* * *

După aceste considerațiuni, care îngăduie o vedere generală asupra situațiunii Romîniei în împrejurările de față, să analizăm cîteva din organismele vieții noastre economice, spre a vedea cum au început a se manifesta primele semne ale crizei, și cum au suportat ele aceste clipe.

Băncile. — Cînd la 19 Iulie starea de războiu a fost declarată între Germania, Rusia, Franța, Anglia, Austro-Ungaria și Serbia, o panică — îndreptățită în parte — a cuprins și publicul romînesc, care credea că și noi vom fi repede tîrîți în uriașa încăerare ce începea.

Viitorul fiind nesigur și luînd în mințile surescitate înfățișarea unui cataclism, fiecare căuta să se pregătească pentru grelele zile de războiu. A avea numerar în casă fu grija tuturor. Băncilor li se cerură depozitele (la bănci se aflau după bilanțurile din 1913, aproximativ 350 milioane lei depuși spre fructificare); Caselor de Economii, economiile; tuturor debitorilor, acoperirea sau plata fără nici o amînare a datoriilor exigibile.

Deși cîteva semne vestiseră războiul, deși panica din țară nu a luat proporțiile unui „roon" obișnuit în asemenea împrejurări, totuși, în parte, băncile fură surprinse în fața cererilor mari de restituire, venite atît din țară cît și din străinătate, de unde băncile mari cereau celor romîne, care erau în legătură de afaceri cu ele, lichidarea compturilor lor creditoare.

Singura eșire — în lipsa moratorului și a imposibilității de a amîna și limita cifra restituirilor, cum făcuse Casa de Depuneri și Economii — era reescomptul portofoliului la Banca Națională.

Ca întotdeauna Banca noastră de Emisiune își îndeplini rolul ei de regulatoare a vieții financiare. Ea acordă numerariul ce i s'a cerut de bănci, și le înlesni astfel restituirea depozitelor și a capitalurilor străine ce se retrăgeau din mînile lor.

Bilanțul Băncii se încheiase la 30 Iunie cu următoarele cifre:

	Milioane lei	
Stock metalic aur	154,22	
Trate aur	56,59	
Acoperire legală		210,82
Portofoliu	185,00	
Imprumuturi pe efecte publice .	48,24	
Bilete de bancă în circulație . .	418,93	

După o lună și jumătate dela această dată, sau o lună de la izbucnirea războiului, la 16 August 1914, situația Băncii Naționale era următoarea:

	Milioane lei	Faţă cu bilanţul dela 30 Iunie milioane lei
Stock metalic aur	153,13	— 1,09
Trate aur	56,62	+ 0,03
Acoperire legală	209,75	— 1,07
Portofoliu	257,84	+ 72,84
Imprumuturi pe efecte publice.	93,12	+ 44,70
Bilete în circulaţie	521,68	+ 102,75

Prin urmare Banca reuşise să-şi păstreze aproape intact stockul ei metalic; dar, fiind nevoită să mărească cu 117,54 milioane lei împrumuturile pe efecte şi scomptul cambiilor, biletele în circulaţie crescură cu 102,75 milioane. Deşi scomptul fusese ridicat dela 5% la 7%, şi dobînda pentru împrumuturile pe efecte dela 6% la 8%, cererea de numerar era din ce în ce mai mare şi limita acoperirii legale de 40% era să fie depăşită. De aceia la 30 Iulie guvernul autoriză Banca să emită bancnote cu acoperirea legală minimă de 33%. Cu acest stock metalic Banca putea emite la 16 August încă 105,57 lei în bilete, peste cele puse în circulaţie.

Cum limita era prea mică şi cum statul mai cu seamă avea nevoe de sume mari pentru plata comenzilor militare făcute în străinătate, Consiliul de Miniştri luă, la 23 August a. c., o deciziune prin care Banca era autorizată să socotească în stockul metalic suma de lei 34,800,000 ce o avea disponibilă la băncile din străinătate.

Cu această măsură — luată sub rezerva aprobării parlamentului — puterea de emisiune crescu cu 104 milioane lei. In acelaşi timp împrumutul de 11.2 milioane ce Banca făcuse statului încă din 1900 rămase — dupăcum de altfel se şi stipulase atunci — fără acoperire metalică. Deci marginea emisiunii fu ridicată şi cu această sumă.

Intervenţiunea Băncii Naţionale a îngăduit băncilor comerciale particulare să facă faţă obligaţiunilor lor şi astfel prima fază a crizei — şi cea mai periculoasă — a trecut fără moratoriu şi fără falimente. Ce surpriză pentru financiarii noştri pesimişti, care se aşteptau la un dezastru!

Urmărind aceiaşi salutară politică financiară, Banca Naţională continuă să ajute comerţul şi Statul. Acesta din urmă luase, numai până la 23 August, suma de 39 milioane lei cu 4%, depunînd în gaj efecte publice. Din această pricină cifrele crescură şi la 27 Septembrie a. c. Banca atinse punctul culminant al intervenţiei sale. Portofoliul, împrumuturile pe efecte şi biletele în circulaţie se ridicară atunci la cele mai mari cifre dela înfiinţarea Băncii (1881) şi până azi. De-atunci situaţiunea a început a se îndrepta, deoarece au intrat în ţară peste 60 milioane lei, preţul cerealelor şi petrolului—exportate până la oprire, aşa

că, în comparaţie cu data de 27 Septembrie, situaţiunea Băncii la 15 Noembrie a. c., ultima pe care o cunoaştem, era următoarea:

	La 27 Septemb. (milioane lei)	La 15 Noemb. (milioane lei)	diferenţa (în milioane lei)
Stock metalic .	153,95	154,01	+ 0,06
Trate aur . .	56,70	56,70	—
Acoperirea acordată la 23 August.	34,80	34,80	—
Acoperire totală.	245,45	245,51	+ 0,06
Portofoliu . .	257,55	251,50	— 6,05
Imprumuturi pe efecte publice .	135,73	140,49	+ 4,76
Bilete în circulaţie	586,56	572,27	— 14,29

Prin urmare la 15 Noembrie 1914, Banca emisese bilete de bancă în valoare de 572,27 milioane lei. Acoperirea lor în aur metalic era de 154,01 milioane lei, iar acoperirea în trate plătibile în aur de 91,50 milioane lei. Biletele deci aveau o acoperire de:

26,9% în aur metalic [1]) şi
16.% „ trate aur
42,9% acoperire legală;

iar Băncii îi mai rămînea posibilitatea să mai emită bilete în valoare de încă 162,26 milioane lei. La aceiaşi dată a anului 1912 (an al primului războiu balcanic, deci tot an de criză) acoperirea în aur metalic era de *34,51%*. Se poate astfel vedea lămurit situaţiunea noastră monetară.

S'a făcut foarte bine că nu s'a decretat cursul forţat, măsură extremă ce trebueşte păstrată pentru vremuri şi mai grele. De altfel ea nu ar avea o repercutare prea mare în viaţa economică a noastră, deoarece populaţia e deprinsă numai cu bilete de bancă şi vede foarte rar piese de aur romîneşti, căci valoarea lor se ridica la 1 Aprilie 1912 deabia la 10.725.800 lei. Pentru a arăta cît de mică e această sumă e deajuns să amintim că în Belgia, ţară cu populaţie mai mică decît a noastră, s'a monetizat până la aceiaşi dată *583* milioane fcs. Cîteva zile s'a simţit chiar şi lipsa monezii de argint, deşi astăzi avem peste 70.000.000 lei din această monedă. Ea fusese „tezorizată" în locul aurului („Faute de grives on mange des merles") de populaţia care aştepta războiul. Spre a nu se turbura circulaţiunea, consiliul de miniştri autoriză, la 30 Iulie, Banca Naţională ca să emită 25.000.000 în bilete de 5 lei, cu aceiaşi acoperire caşi

1) La jumătatea lui Decembrie acoperirea metalică a biletelor germane, după cinci luni de războiu, era de 48%.

celelalte bancnote. Aceste bilete intrară repede în circulație și îmbunătățiră situația.

Bursa. — Tîrgul valorilor mobiliare și al schimbului e cel mai simțitor instrument pentru înregistrarea marilor fapte economice sau politice.

„În timpul incidentelor diplomatice — spunea Raphaël Georges Lévy, cunoscutul specialist financiar la o conferință ținută la „Ecole libre des Sciences politiques" din Paris — fiecare deschideam cu îngrijorare ziarele, întrebîndu-ne care fuseseră evenimentele din ajun și ce puteam prevedea pe a doua zi. Fiecare după ce citeam telegramele politice, ne uitam repede pe cota burselor și cercetam cursul rentelor de stat și celorlalte valori, cu gîndul de a găsi un indiciu sigur al situației generale. Acest fapt arată însemnătatea pe care tîrgurile financiare — numite în mod obișnuit burse — au luat-o în societatea modernă".

Variațiunea titlurilor de rentă arată, în adevăr, situațiunea economică și politică a statelor care le-au emis, iar aceia a valorilor mobiliare particulare — reflecte ale bogățiilor, cum le numește alt financiar francez P.-Leroy-Beaulieu — reflectează situația societăților ce reprezintă, cît și condițiunile generale ale mediului în care ele lucrează. Urmărind deci oscilațiunile cursurilor cotate la Bursă, urmărești ca la un cinematograf cifrat viața însăși a statelor sau a societăților comerciale. Și deși bursa noastră nu-și îndeplinește întreaga menire pentru care a fost creată — operațiunile financiare tratate „hors Bourse" fiind mult mai importante decît acelea încheiate în somptuosul palat din str. Paris — totuși cercetarea cotelor ei ne poate da lumini noi în lămurirea subiectului nostru.

Războiul izbucnind la jumătatea lunei Iulie, a găsit Bursa noastră într'o epocă de obișnuită stagnare, stagnare accentuată și de slaba recoltă de grîu, care nu îngădui formarea de capitaluri mai însemnate. Operațiunile pe termen nu se angajaseră prea mult „à la hausse",—așa că în clipa crizei, care aduse o scădere simțitoare a cursurilor, pozițiunile speculatorilor nu erau prea grele. Iată de pildă cursurile cîtorva valori înainte și în momentul declarării războiului.

	La 4 Iulie 1914	La 18 Iulie 1914 (ultima cotă)
Renta 4% din 1910	85,35	86,25
Scrisuri rurale	93,85	90,10
Acțiune Banca Națională	5275,—	5310,—
Banca Rominească	720,—	620,—
Banca Generală	2235,—	2100,—

Scăderea cursurilor începuse mai de mult, din Iunie, așa că diferențele la începerea războiului n'au fost prea mari. Ba chiar (fenomen inexplicabil, o mărturisim) renta 4% cîștigă aproape 1 punct, iar acțiunile Băncii Naționale cîștigă și ele 35 lei. E și aceasta una din surprizele Bursei noastre. Valori, asupra cărora speculațiunea se înverșunase mai mult, ca: Banca Rominească, Banca Agricolă, Banca Generală, Scrisuri fonciare rurale înregistrează scăderi mult mai însemnate.

Comitetul Bursei prevedea însă o cădere mai accentuată și mai naturală a cursurilor și de aceia, la 19 Iulie, închide Bursa, —măsură ce a fost luată, de altfel, pe toate piețile financiare din lume.

Tranzacțiunile urmară însă în afară de Bursă cu variațiuni importante de urcare și mai ales de scădere. Numeroși posesori de titluri, căutînd să se desfacă de ele, provocară o scădere pronunțată a cursurilor. Astfel, după informațiile publicate în „Bursa", renta romînă de 4% s'a scoborît până la 80, scrisurile funciare rurale la 88, Banca Națională la 5000, Banca Generală la 2000.

Activitatea a fost mult mai mare la tîrgul schimbului pentru străinătate: cecurile, biletele de bancă, monezile de aur și tratele asupra băncilor de peste hotare fiind foarte căutate de străinii care plecau din țară, de Stat care avea de plătit comenzi în străinătate și de comercianții cărora li se ceruse de creditorii lor străini acoperirea imediată.

Cecurile asupra piețelor străine erau cotate:

	La 10 Iulie	La 25 Iulie
Paris	101,95	105,—
Berlin	125,12	129,75
Viena	105,90	110,25

Comercianții și toți acei ce aveau de făcut plăți în străinătate sufereau deci pierderi mari,—de oarece, de pildă, pentru a plăti o datorie de 100 franci la Paris, trebuiau să plătească nu 101 lei, schimbul obișnuit, ci 105. De aceia, ministerul justiției aminti prin o circulară că plățile în străinătate vor trebui făcute numai după cota ce o va fixa Comitetul Bursei. Acesta își îndeplini datoria și astfel situațiunea se îndreptă. Astfel la 8 Noembrie 1914 schimbul oficial asupra Parisului era de 100 lei și asupra Berlinului de 123,50. Dar, alături de acest curs oficial, se ivi un curs „en banque" cu mult mai urcat. La aceiași dată pentru a avea un bilet de bancă francez de 100 frs. trebuia să plătești la bănci 112,50 l., pe cînd în timpuri normale plătești cel mult 102; iar pentru unul de 100 mărci se cerea 130 lei, cu 5 lei mai mult ca de obiceiu.

Prin închiderea Bursei operațiunile rămaseră suspendate. La 23 August comitetul se întruni și, după ce fixă drept cursuri de compensație cam acelea notate în ultima cotă, hotărî ca lichidarea tuturor pozițiunilor să se facă după aceste cursuri, până la 20 Septembrie, și numai prin plata diferențelor; posesorii de titluri păstrînd titlurile.

Lichidarea s'a făcut la data fixată, și e de remarcat faptul că toți agenții de schimb și-au îndeplinit obligațiile fără multă greutate, provizioanele ce luaseră dela clienți arătîndu-se indestulătoare.

Și aceasta e o dovadă că operațiunile pe valori la Bursa din București au devenit mai serioase. Bursa a rămas închisă și va mai rămîne. Posesorii de titluri vor păstra «volens, nolens» portofoliul lor, nu se vor grăbi să vîndă și vor beneficia astfel de urcarea naturală care se va produce îndată ce situația se va lămuri. Căci, dacă are o calitate tîrgul nostru financiar, e aceia că nu posedă decît valori serioase, fiind lipsit de acele „papiers peints" care abundă pe piețele financiare străine și care la cea mai mică alarmă se transformă în maculatură. Prin decretarea moratorului pentru plățile de făcut în străinătate—măsură ce trebuia luată dela începutul crizei—situațiunea tîrgului de schimb s'a îmbunătățit, căci cererea e foarte mică.

Agricultura.—După cum am văzut, instituțiile financiare au rezistat fenomenului de restringere generală a creditului, care caracterizează începutul crizelor. In ce situație a aruncat însă criza pe cei mai principali producători ai Romîniei, agricultorii?

Recolta de vară a anului 1914 s'a prezentat astfel față de aceia a anului 1913 și a mediei pe ultimii cinci ani:

	Supraf. cultivată în Ha.		Producțiunea în hectolitri		
	1913	1914	1913	1914	med. 1909—13
Grîu	1.623.105	2.121.730	29.332.183	17.362.613	30.545.554
Orz	562.589	568.422	9.634.207	8.987.873	8.746.839
Ovăs	522.149	427.506	12.382.460	8.815.075	9.706.956

Vedem deci că, dacă celelalte culturi au dat producțiuni normale, producția grîului a fost mult mai mică în cantitate decît în 1913 și în ultimii cinci ani. Dar și calitativ ea a fost inferioară, de oarece greutatea hectolitrică mijlocie a fost în 1914 de 73,1 Kgr., pe cînd în 1913 ea a fost de 78,1 Kgr.; iar mijlocia pe patru ani, 1909—1913, e de 78,4 Kgr. Socotită în vagoane, recolta de grîu a anului 1914 se ridică deabia la 108.000 vagoane, pe cînd aceia a anului 1913 a fost de 230.000 vagoane iar mijlocia pe ultimii cinci ani e de aproape 240,000 vagoane;

Cantitatea consumată în țară rămînînd aproximativ aceiași, rezultă un minus pentru export de peste 120.000 vagoane.

Puterea de cumpărare și de economie a agricultorilor va fi deci micșurată cu aproape 240.000.000 lei. Această însemnată scădere a venitului național în acest an, era suficientă pentru a creia o stare economică rea; la dînsa se adaugă însă și faptul că nici vagoanele disponibile pentru export n'au putut fi trimise toate peste graniță,—deoarece pe de oparte transporturile pe mare s'au suprimat, iar cele cu Austria se fac foarte greu, din lipsa de vagoane. La începutul lunii se găseau în gări aproape 6000 vagoane grîu depozitat. Și nu se poate ști cîte din ele vor putea trece granița cu condițiunile în care se face astăzi transportul pe căile ferate austriace. Prețurile plătite agricultorilor au fost în genere urcate—peste 2000 lei vagonul, ceia ce a cumpănit puțin inferioritatea cantității. Celelalte cereale și în special porumbul, deși au dat o producțiune mulțumitoare, totuși nu pot fi vîndute din cauza imposibilității exportului. Ele vor asigura însă hrana populației dela sate și animalelor de muncă.

Prețul grîului va rămîne urcat, deoarece stockul disponibil în țară e deabia îndestulător pentru consumația internă, până la noua recoltă, și excedentul va servi la hrănirea populației dela granițe, care e lipsită aproape cu totul de cereale.

Prețurile pe suta de kilograme la Bursa din Brăila, față cu acele din 1913, au fost următoarele:

	Octombrie 1914	Octombrie 1913
Grîu	17,60—24,25 lei	13,50—17,80 lei
Porumb	9,50—17,45 „	9,50—16,40 „

Pentru a vedea cu cîtă putere sînt atrase cerealele noastre în afară, e destul să arătăm că între 15 și 30 Noembrie st. n. prețurile pentru grîu, pe piața Buda-Pestei, au oscilat între 43,89 lei și 44,88 lei suta de kgr., iar acelea pentru porumb între 24,61 lei și 23,35. Deci grîul e plătit *îndoit* cît în țară la noi, iar porumbul cam tot atît.

Stockurile de cereale, vizibile la 1 Noembrie a. c. (la comercianți și în gări), erau după ancheta Camerilor de Comerț următoarele:

	In depozite particulare și mori	In gări și silozuri	TOTAL
Grîu	151,885 tone	41,551 tone	193,339 tone
Făină albă	19,831 „	2,833 „	22,665 „
Porumb	188,299 „	39,964 „	228,264 „

Incasările agricultorilor au fost mult mai mici decît prevederile lor și, pentruca să se asigure păstrarea mijloacelor lor de producțiune și recolta viitoare, ei trebuesc achitați prin acordarea de largi credite.

O mișcare a fost începută pentru a hotărî Banca Națională să facă împrumuturi pe warante. Până acum însă, nu s'a obținut nici un rezultat. Situațiunea primei noastre instituții financiare este destul de încărcată de sumele cu care a ajutat statul, băncile și comerțul în genere și ea nu ar mai putea să acorde un număr prea mare de împrumuturi noi, fără a cere să se decreteze cursul forțat pentru biletele sale. Pentru a nu provoca această măsură extremă— dăunătoare întregii vieți econo-

mice — agricultorii vor trebui să caute în alte părți sumele necesare continuării activității lor productive ; și numai cînd toate creditele ar fi închise, ei ar putea cere ajutorul Băncii Naționale pentru îndeplinirea acelor acte economice care, dacă nu ar fi făcute, ar primejdui recolta viitoare.

In această recoltă viitoare stau toate speranțele încetării crizei, care se va accentua mereu pănă în vară. Dacă ea va fi bună, agricultorii vor putea profita de prețurile mari de pe toate piețele, își vor acoperi datoriile făcute, și vor reda întregii țări o stare economică normală.

*

Industriile.—După cereale, petroleul și lemnele sînt cele mai de seamă producțiuni ale noastre și cele mai însemnate articole de export.

In anul 1912 am exportat :

	Tone	Val. în milioane lei
Cereale și derivate	2.940.536	486,5
Petroleu	851.265	66,2
Lemne și derivate	294.280	24,0

Acest export se împarte după țări astfel :

	Petroleu		Lemne
	(Valoare în milioane lei)		
Franța	16,9	(Olanda)	4,7
Anglia	12,3		
Egipt	7,7		4,4
Germania	12,9		
Austria	4,7		7,1
Turcia	3,8		2,2

Deci și producțiunile noastre de al doilea rînd își găseau debușeul pe piețele străine, al căror acces e astăzi imposibil din pricina războiului și mai cu seamă din pricina închiderii Dardanelelor.

Stockurile produse nu s'au mai putut desface și s'au îngrămădit în depozite, cine știe pentru cîtă vreme. Capitalul de rulment a fost repede înghițit, și altul e cu neputință de găsit. De acuma toate societățile forestiere din țară, cît și exploatatorii particulari, au fost siliți să înceteze lucrul ; au concediat lucrătorii și o parte din funcționari.

Societățile petrolifere, producînd o marfă tot așa de necesară în războiul modern cași munițiunile, au putut încă exporta, în primele luni, oarecare cantități de benzină și reziduuri, care

erau cerute și plătite cu prețuri întreite pe piețele germane și austriace. Intervenind însă oprirea exportului — măsură inevitabilă și cerută de interesele superioare ale țării — trimiterea benzinei peste hotare a încetat și din toate produsele petrolifere numai lampantul se mai exportează astăzi (4—800 vagoane lunar).

Producțiunea petroliferă, găsită într'o intensă activitate de greutatea transporturilor și mai apoi de închiderea granițelor, va umple în curînd depozitele încă libere. Căci din cele 8—10.000 vagoane de produse petrolifere ce se exportau lunar, în timpuri normale, anul acesta—depildă în luna Octombrie—nu s'a trimis peste granițe decît circa 1700 vagoane, rămînînd deci un «trop plein» lunar de 6—8000 vagoane, pe care consumațiunea internă nu-l poate absorbi, oricît ar vrea industriașii noștri să se folosească de scăderea prețurilor, aprovizionîndu-se cu acest prețios combustibil.

Mai curînd sau mai tîrziu — dacă alte împrejurări sau „fapte noi" nu vor interveni—societățile petrolifere cași societățile forestiere, cași toate industriile, care sau importă materiale prime din străinătate sau trimit acolo fabricatele lor, vor fi silite să «șomeze». O armată întreagă de lucrători va rămîne fără lucru, și va întări încă manifestările crizei care ne bîntue.

Dar, cum am mai spus, țara noastră poate hrăni și încălzi pe fiii ei, oricît ar dura războiul, și nimeni nu poate cere a se jertfi interesele cele superioare ale neamului, îmbelșugării particulare.

Finanțele publice.—Era natural că, în asemenea condițiuni economice, încasările statului să nu fie tocmai prospere, să nu corespundă prevederilor budgetare, mai ales cînd acest budget se ridică la cifra enormă—pentru noi—de 602 milioane și cînd creditele votate de parlamentul conservator se ridică—după cum spunea d. Costinescu în „Expunerea de motive a budgetului"—la „cifra într'adevăr extraordinară de un miliard și jumătate", și cînd datoria noastră publică, mărită în 1913 cu 250.000.000, însumează astăzi formidabilul total de *un miliard opt sute douăzeci și patru* de milioane lei.

Dar țara aceasta a dat o nouă dovadă de puterea ei de viață. Exercițiul financiar pe 1913—1914 s'a încheiat la 30 Septembrie cu un escedent de 60.611.460 lei față de evaluările bugetare, care fuseseră de 536.307.072 lei.

Iar în comptul exercițiului bugetar 1914—1915, încasările au depășit cu 24 milioane lei încasările din aceiași perioadă (Aprilie—Septembrie) a anului trecut. Informațiunile publicate nu spun însă care e situația încasărilor față de *evaluările* budgetare, de oarece nu trebue să uităm că bugetul actual pe 1914 are un spor de peste 60 milioane față de cel din 1913. In afară de aceasta, statul a făcut în vara acestui an cheltueli mari pentru desăvîrșirea pregătirii militare, ceia ce îi micșorează disponibilitățile. Totuși, excedentul de venituri de 60.611.160 lei, despre care am vorbit, și restul de 150.000.000 lei din împrumutul

de 250.000.000 lei, rămas în opţiune consorţiului de bancheri germani, au dat statului posibilitatea de a face, fără greutăţi, cumpărarea tuturor celor necesare.

In orice caz încasările vor fi mai mici decît prevederile bugetare. In special vămile, trecute la venituri cu 65 milioane lei nu vor putea aduna această sumă. De asemeni venitul C. F. R. va scădea, cum vor scădea toate veniturile fiscale în legătură directă cu comerţul exterior. Pentru C. F. R. numai luna Octombrie a dat o diferenţă în minus de 4.380.778 lei faţă de aceiaşi lună a anului trecut.

O economie aspră care, începînd cu anularea tuturor creditelor şi a tuturor cheltuelilor ce nu sînt esenţiale pentru viaţa statului, ar continua supraveghind cu cea mai mare sgîrcenie mînuirea tuturor fondurilor, ar putea micşora proporţia deficitului, care se găseşte la orizontul finanţelor publice romîneşti.

In ce priveşte cheltuelile extraordinare pe care o intrare a Romîniei în războiu le-ar cere, ele vor putea fi acoperite prin emiterea unui împrumut intern—făcută după o bună preparare a publicului şi cu un procent de 6% minimum. (Chiar Franţa—ţara capitalurilor—plăteşte cheltuelile de războiu prin bonuri de tezaur ce produc 5%, vînzîndu-le pe cursul de 92 suta).

Numai la bănci şi la Casa de Economie se găseau în Ianuarie 1913 peste 300 milioane lei. Depozitele particulare, după o epocă de activitate economică neîntreruptă dela 1909 încoace, trebue să fie şi ele însemnate, de oarece în ţară la noi nu a intrat încă obiceiul de a depune banii disponibili la bănci.

Un împrumut de 200 milioane ar fi cu uşurinţă acoperit în ţară, dacă el se va lansa cu mai mult spirit comercial ca până acum (d. Caillaux, cel mai bun ministru de finanţe al Franţei, spunea «il y a la manière»), de oarece publicul nu va ezita să ajute cu bani statul, cînd alţii îl ajută cu însăşi viaţa lor.

Iar lichidarea generală a tuturor greutăţilor financiare o vom aştepta dela realizarea proiectului de impozit pe venit (—şi pe capital—) depus pe biroul Camerii încă de acum cîţiva ani de actualul ministru de Finanţe. E singurul drept şi singurul în stare de a îndestula nevoile unui stat în dezvoltare continuă.

*

Călăuziţi numai de gîndul adevărului, întemeindu-ne pe cifre oficiale şi pe fapte cunoscute, am încercat să redăm priveliştea stării economice a Romîniei, după cinci luni dela izbucnirea celui mai uriaş războiu din Istoria Omenirii, războiu la care până acum am fost numai privitori, fără a fi însă—după cum am văzut—la adăpost de toate neajunsurile pricinuite din puternica turburare a vieţii europene.

Sîntem la începutul unei crize economice, cu un aspect nou în istoria economică, căci e în acelaşi timp şi de sub- şi de supra producţie—criză pe care aşezarea noastră geografică, lipsită de căi comerciale libere, o făcea de neînlăturat.

Din fericire ea e numai trecătoare—va ţine cît va ţine războiul—şi opera ei nefastă va putea fi reparată repede, cînd pacea va domni iarăşi în ţinuturile Lumii Vechi, întocmită din nou cu mai multă dreptate.

Pentru a-i micşora intensitatea şi a înlătura dezastrele, care s'ar produce, cînd forţele economice ar fi lăsate să lucreze liber, trebuesc luate măsuri din vreme; poate chiar s'a întîrziat neluîndu-se până acum.

Hotărîrea lor e în sarcina acelora care au grija conducerii economice şi politice a ţării. Ei au dreptul, în aceste grele împrejurări, ei care poartă aşa de grele răspunderi, să determine hotarul intereselor obşteşti de a celor singuratice. Şi oricît ar fi de încălcate acestea din urmă, nimeni nu se va putea plînge, dacă hotărîrea luată a fost logică, folositoare şi cu dreptate aplicată. Dar aceşti conducători au datoria să hotărască.

In vremuri de furtună căpitanul corăbiei are dreptul şi datoria de a arunca în valurile mării încărcătura vasului — oricît de preţioasă ar fi ea — are dreptul de a porunci să se tae catargele şi să se sfîşie pînzele, pentruca să izbăvească vasul ameninţat de primejdia înecării şi să-l ducă în portul ce îi era hotărît. In politică acest drept şi această datorie au fost cristalizate în maxima: „Salus rei publicae suprema lex esto."

Ernest Ene

Cum se formează munţii

Deşi geologia, datorită metodei sale de investigaţie, a făcut colosale progrese şi lămurit mulţime de probleme privitoare la istoria cojii globului terestru, totuşi trebue să recurgă la ipoteze discutabile, pentru a sintetiza rezultatul observaţiunilor şi experienţelor, în privinţa unor probleme tectonice.

Intre aceste probleme de un mare, pasionant interes, e chestiunea ridicării lanţurilor de munţi, care agită pe cercetători încă din vremea primelor observaţii geologice. Fără să se fi adunat material suficient şi riguros controlat s'au înjghebat tot felul de ipoteze, din care unele nu mai au nici o importanţă. Astăzi s'au adunat aşa de multe şi de extraordinare fapte, încît teoriile în curs sînt mult mai bine sprijinite şi deosebirea de vederi dintre geologi stă mai mult în importanţa ce se dă cauzelor prime ale fenomenului.

Cum ridicarea munţilor s'a făcut prin grandioase dislocări de terenuri, prin alunecări de munţi unii pe deasupra altora şi a fost însoţită de prăbuşiri şi deplasări de mări şi uscaturi, ce au dat înfăţişări noi geografiei terestre, problema aceasta interesează cercuri tot mai largi de cetitori, cel puţin judecînd după atenţiunea ce i se dă în revistele din apus. Pentru a împărtăşi cetitorilor V. R. starea actuală a acestei chestiuni începusem — încă de acum doi ani — a mă ocupa de ea, prin schiţarea evenimentelor care „prepară ridicarea lanţurilor de munţi".[1]) Mai jos voiu expune concepţiunile actuale, plecînd dela fapte riguros observate, a căror interpretare nu dă loc la discuţiuni, şi rezumînd în cîteva rînduri şi cuprinsul articolului mai sus citat.

I

Prin observaţiunile făcute pe malurile unor ape, pe tăieturile făcute de şivoaie în dealuri şi munţi, prin săpături de puţuri, etc. s'a stabilit, de multă vreme, că coaja pămîntului e formată din materialuri—*roci*—diferite, dispuse în cele mai multe

1) V. R. No. 1 din Ianuar 1912.

locuri în straturi. Numai rocile eruptive, aduse prin vulcani din lăuntrul pămîntului, n'au aşezare stratificată.

Pe şesuri, platouri, dealuri etc, deseori straturile sînt dispuse orizontal, adică îşi păstrează poziţiunea în care s'au aşezat

Fig. 1. A. Roci stratificate. B. Roci nestratificate.

nămolurile din care s'au născut pe fundul apelor, înainte de a ajunge la lumina zilei. Alteori aceste depozite au o direcţiune oblică, ceia ce arată că, după depunerea lor, s'a întîmplat o aplecare a terenu-

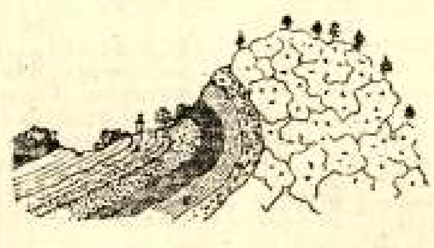
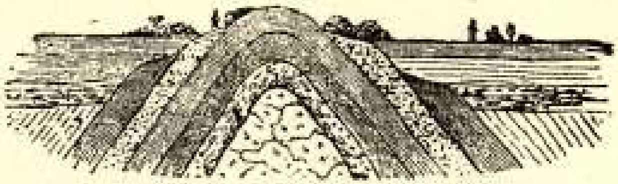

Fig. 2. A. Roci nestratificate. B. Roci stratificate şi îndoite

lui în o anumită direcţiune. In ambele cazuri, ţinînd sama de modul aşezării straturilor, putem afirma că păturile cele mai dela adînc sînt mai vechi decît cele dela suprafaţă; deci putem stabili *vrîsta lor relativă.* (Fig. 1 şi 2).

Dispoziţia rocilor în straturi s'a observat şi în munţi şi s'a recunoscut că şi rocele din munţi s'au aşezat mai întâiu în fundul apelor, avînd ca origină sfărîmăturile aduse în mări şi oceane de către apele curgătoare, ori rupte din coaste de însuşi valurile mărilor. In munţi însă orizontalitatea straturilor e cele mai dese ori accidentală; mai des întîlnim straturi dispuse oblic, ridicate vertical (Fig. 3) ori increţite fel şi chip, încît numai cu greu putem stabili care pături au fost mai la fund — deci mai bătrîne — şi care mai la suprafaţă, pe vremea cînd s'au ridicat munţii. Uneori

au loc chiar răsturnări de straturi, ori așa fel de încrețituri încît pături mai vechi ajung la suprafață și pături mai noi la mari

B A C A B

Fig. 3. A. A. B. B. roci stratificate înconjurînd roci nestratificate C. Depozitele B. B. s'au așezat după ridicarea muntelui A. C. A.

adîncimi, deși după dispoziția lor oblică ori orizontală s'ar părea că-și păstrează așezarea lor primitivă. (Fig. 4 și 5).

Pentru a descurca asemeni complicațiuni și a stabili vrîsta relativă a straturilor ne slujesc, cum se știe, fosilele. Indicațiuni,

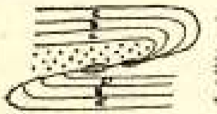

Fig. 4. O cută formată în depozite sedimentare cu subțierea feței dedesupt a faldului așa că granitul (însemnat prin crucilițe) se suprapune direct peste depozitul c', de aceiași vrîstă cu c, deci cel mai nou. O asemene cută se numește cută falie.

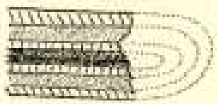

Fig. 5. O cută în care e greu de recunoscut vrîsta relativă a straturilor. Alipirea celor două fețe lăuntrice dă impresia că sedimentarea s'a făcut fără întrerupere, liniștit.

de oarecare importanță dă însă și structura rocelor. S'a constatat că, în succesiunea păturilor unui munte, straturile cele mai vechi sînt formate din roci modificate, întărite și uneori cristalizate în totul, încît iau înfățișarea de roci eruptive. Se știe azi că șisturile cristaline diferite (sericitul, cloriturile, etc.) precum și gneisul, micașistul și, după mulți geologi, chiar granitul, provin din roci sedimentare (din nămoluri așezate în ape) cristalizate, după așezarea lor în mări, din pricina căldurii și presiunii enorme la care au fost supuse multă vreme.

Dacă într'un munte găsim în axa (spinarea) lui granit, apoi răzămat pe coaste (deoparte și de alta) găsim *gneis*, apoi răzămat pe acesta micașist, apoi celelalte șisturi și mai spre exterior—spre poale—roci sedimentare nemetamorfozate; putem spune, cu siguranță, că gneisul e pătura cea mai profundă, deci mai veche și apoi, în succesiunea așezării lor, mai tinere sînt: micașistul, șisturile celelalte și apoi rocile nemodificate.

Se numește *rădăcina* muntelui suprafața din care s'a încovoiat depozitele sedimentare, ce par a fi fost ridicate în sus de granit. (Fig. 3).

Dacă lucrurile ar fi așa simple cum le-am descris, atunci determinarea vrîstei relative a păturilor, regiunea rădăcinii muntelui și modul său de formare ar fi ușor de lămurit. De fapt însă—cum am povestit mai sus—încrețituri și răsturnări de straturi complică problema și nu rareori în Alpi s'au întîlnit, în același munte, mai multe pături de gneis suprapuse și separate de roci evident mai noi. Mai mult încă, foarte deseori nu s'a putut fixa unde sînt rădăcinile acestor creți, care n'aveau legătură unii cu alții, ci păreau niște pînze suprapuse.

Prin cercetări minuțioase s'a stabilit în Alpi, Carpați, Apenini — munți noi, ridicați în terțiar—și apoi în lanțuri mai vechi, azi roase de agenții atmosferici și reduse la platouri înalte—cum sînt munții din Scoția, Scandinavia, Platoul Bretaniei și Bohemiei, etc.—s'a stabilit că deseori rădăcina unor culmi importante, a unor piscuri colosale, nu se găsește—cum ni se pare —chiar sub culme ori pisc, ci trebue căutată mult mai departe, la zeci și chiar la sute de chilometri.

Așa de pildă rădăcinile Prealpilor francezi și svițereni,—adică a acelor culmi numeroase ce se întind în Franța și Elveția, pe marginea *externă* a arcului alpin principal,—trebue căutate în partea opusă, dincolo de Alpi, în șesul Piemontului (Fig. 6).

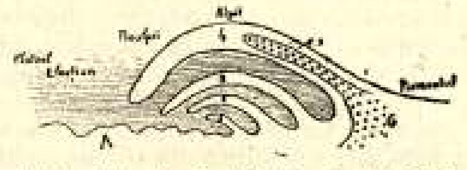

Fig. 6. Secțiune în Alpi pe direcția Dent de Morcles (1), Diablerets (2). Valais (3) Prealpi. Rădăcinile cutelor 1. 2 sînt în Elveția, rădăc. cutei 3 mult mai la sud, a cutei 4, cea mai mare, e în șesul Piemontului.

Studiile făcute în Alpii bernezi, pe direcția masivurilor *Dent de Morcles, Diablerets, Valais...* către *Prealpi*, au pus în lumină existența a 4 cute suprapuse, din care două mai mici pe direcția munților, iar două mai mari, gigantice, azvîrlite din Piemont peste celelalte culmi, cuta cea mai superficială acoperind cu totul pe celelalte. (Fig. 6). Dacă lucrul ar fi rămas așa cum a fost la început, firește că n'am avea nici o bănuială de existența celorlalte cute ascunse. Lucrarea ghețarilor și apelor au tăiat însă straturile mai superficiale și au înlesnit descoperirea celor spuse mai sus.

In direcțiunea străbătută de tunelul Simplonului s'au întîlnit 6 pînze (cute) suprapuse; în Alpii nordici chiar 7 și 8 cute din care cele mai mari și mai nouă au încălecat și acoperit pe cele mai mici. In Alpii orientali valurile aceste gigantice, cutele aceste

de piatră ,s'ar fi revărsat—după geologii care le-au studiat—la 150—180 km. mai la nord decît rădăcinile lor, ridicîndu-se la peste 3000 m. înălțime (Alpii Salzburgului). In aceste regiuni s'au determinat patru valuri, patru nape (pînze).

Cînd valul superior a alunecat peste un fald inferior și s'a tîrît pe el ca o sanie de o greutate extraordinară, a produs în acea cută inferioară apăsări enorme și desigur că a subțiat și lungit acea cută, modificîndu-i și complicîndu-i creții, transformînd chiar structura (Fig. 4). Deseori rindeaua aceasta gigantică a rupt din faldul pe care mergea, a tîrît cine știe pe unde adevărate piscuri de munte și a redus unele straturi, groase de sute de metri, la pături de cîțiva metri grosime.

Suprafața pe care a alunecat un asemene val pietros poartă pe veci urme neșterse. Numai că rareori se poate vedea o suprafață pe care a lunecat un munte. Aceasta totuși se întîmplă în regiunile în care eroziunea a tăiat din cută văi adînci, a deschis *ferestre*, prin care s'a desgolit suprafața de alunecare. Prin aceste ferestre putem cerceta și natura unor cute mai adînci. Intr'o fereastră a Carpaților dela Tg. Ocna, se văd sub grezuri—rămășiți din cutele alunecate dinspre axa Carpaților—straturile de sare din argilele salifere.

După o suprafață de alunecare, dezgolită în lungul vremilor, s'a putut afirma că munții Dinarici din Penins. Balcanică, de origină mai veche, ar fi trecut la nord peste culmi ale Alpilor, încrețind, subțiind și complicînd pliurile existente,—încît acolo, la întîlnirea acestor două culmi, se vădește o structură inextricabilă.

E lesne de înțeles că un val de aceste, pornit de o forță uriașă, atrage după sine, ridică, și scoarța pămîntului din care se naște, așa cum o scîndură izbită violent cu un capăt de coasta unui bolovan rotungit, se ridică oblic în toată lungimea ei. Această scoarță ridicată, despărțită deci de sîmburele central, nu poate rămîne multă vreme nerăzămată pe toată întinderea, de aceia va trebui să se prăbușască, mai curînd ori mai tîrziu, ceia ce explică pentruce partea munților de unde pleacă rădăcinile e scufundată. Piemontul, podișul Transilvan, marea Adriatică, marea Tireniană sînt regiuni scufundate.

Din aceste regiuni scufundate rămîn însă ici colea porțiuni din scoarță la înălțimea la care le adusese convulziunile gigantice din vremea încrețirii munților. Aceste regiuni rămase pot fi adevărate culmi, masive colosale ori piscuri înalte și se numesc — cu un cuvînt german, încetățenit în geologie — *horsturi*.

*

Din schița ce am făcut mai sus, se vede dar, că pentru a stabili locul de unde au pornit aceste valuri sau cute, ce constitue culmi muntoase, trebue să ne dăm silința a ști unde e rădăcina masivului. (Fig. 7. A. B. C.).

In caz cînd muntele e un *horst*, rădăcina este chiar la baza

muntelui. De jur împrejurul lui se pot recunoaște *faliile* (crăpăturile) prin care s'a separat terenul prăbușit din care a făcut parte (Fig. 7. B). Dacă terenul din care a făcut parte horstul a

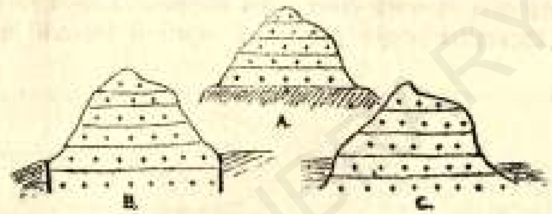

Fig. 7. Blocul însemnat cu cruciulițe poate fi sîmburele unui munte ridicat vertical de jos în sus și desgolit prin eroziuni; poate fi un *horst* (B) în jurul căruia se văd faliile (crăpăturile după care s'a făcut prăbușirea). In *C* păturile noi au încunjurat horstul vechiu.

fost înecat de apă și acoperit de depozite mai noi s'ar putea să nu ne dăm lesne sama de existența faliilor (fig. 7, C.).

Adeseori piscul unui munte e din pături mai vechi decît păturile din jurul lui. In acest caz se numește *Klippă*. Am putea bănui că e eșit din coama muntelui (Fig. 2); adeseori însă este evident că între pisc și adîncul muntelui nu e nici o legătură; el este străin, venit de aiurea (Fig. 8). Să admitem că a lu-

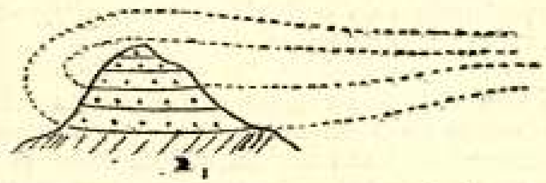

Fig. 8. Blocul de roci vechi, însemnat cu cruciulițe, e venit peste depozitul mai nou D sub forma unei cute. Agenții atmosferici (ghețari, apa în stare lichidă, vînturile etc.) au ros cea mai mare parte din cută și blocul izolat pare cu totul străin, fără nici o înrudire cu munții vecini.

necat un pisc de pe o culme, ce era altădată mai sus și legată cu muntele de care e vorba prin o suprafață înclinată, e foarte greu. Prin lunecare, numai prin propria greutate nu e de admis să se deplaseze un munte. Mai sigur e că piscul străin e parte din o cută ce venea de departe, cută ce a fost tăiată și roasă de ape, așa că n'a mai rămas din ea decît ici colea cîte o bucată. Urmărind pe alte culmi vecine bucăți înrudite cu piscul nostru e posibil să se mai afle ici-colea cîte una și să ne îndrepte către rădăcina acestui pisc. Geologii au avut în multe cazuri asemeni șanse și pe descoperirile lor se sprijină cele spuse mai sus. Ei figurează, pe desemnele ce reprezintă tăeturi în culmi de munți, cutele, roase de apă și spălate în cea mai mare parte, prin linii punctate, care leagă blocurile existente, între ele, ori ne indică direcția în care se pot găsi rădăcinile (Fig. 9).

II

Inainte de a expune ipotezele care, coordonînd faptele observate, incearcă a lămuri cum s'au format acești creți și care sînt cauzele încrețirii cojii globului spre a forma lanțurile de

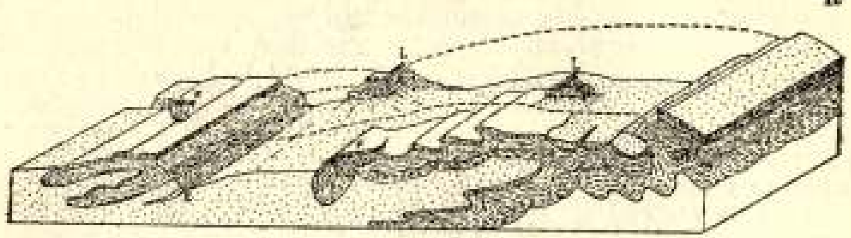

Fig. 9. Pături de alunecare in Alpi. Piscurile L, L sînt rămășițele unui fald gigantic reprezentat prin linia punctată (in R e rădăcina in C fruntea acestei cute). In punctele F, F, sînt *ferestre*, tăeturi făcute de ape in cutele superficiale, prin care se pot vedea cutele mai lăuntrice. E este zona pe care s'a făcut alunecarea.

munți, cred necesar să arăt unde și cum se prepară, în mări și oceane, materialele din care sînt constituiți munții și ce rezultat au dat experiențele prin care s'a încercat a reproduce în mic fenomenele grandioase din natură.

Un fapt care a izbit pe geologi e grosimea extraordinară a depozitelor sedimentare din unii munți. Aceste depozite ating uneori grosimea de 7, 8 și chiar 10 mii de metri și au, în toată grosimea lor aproape, depozite de mare nu prea adîncă, nu mai adîncă în orice caz de 2000—3000 m. Unde și cum s'au format aceste depozite extraordinar de groase? S'a stabilit că asemeni depozite se pot așeza numai pe anume regiuni ale fundului mării, între două mase continentale sau între o masă continentală și o platformă submarină, în așa numitele *geosinclinale* (Fig. 10). In aceste regiuni, în condițiuni prielnice se așează o dîră de nămoluri, ce are aproape direcția coastelor. Depozitarea continuînd multă vreme, straturile, ce se tot așează, ar ajunge la suprafața apei, dacă, în măsură ce depozitul s'ar îngroșa, fundul oceanic, supus unei presiuni enorme, nu s'ar muia și încovoia. Dîra de nămoluri se schimbă într'o vale lungă și îngustă, a cărei suprafață rămîne cam la aceiași adîncime în ocean și pe lungul ei se așează an de an, veac de veac, nămolul adus dela coaste, cam în aceleași condițiuni în care s'au depus primele straturi (Fig. 11).

In vreme ce depozitele geosinclinalului se îngroașă, cele mai vechi pături — supuse la mari apăsări, încălzite la sute de grade și expuse apelor încărcate cu minerale, care circulă prin pori și crăpături — straturile cele mai vechi își schimbă înfăți-

șarea și chiar compoziția, se metamorfozează. Sub forma cea mai metamorfozată sedimentele devin gneisuri ori chiar granituri.

Aceste roci moi și cristalizate au o mare plasticitate și e aproape sigur că își măresc volumul dilatîndu-se; din care cauză, dela un timp oarecare, în lungul geosinclinalului și pe axa lui

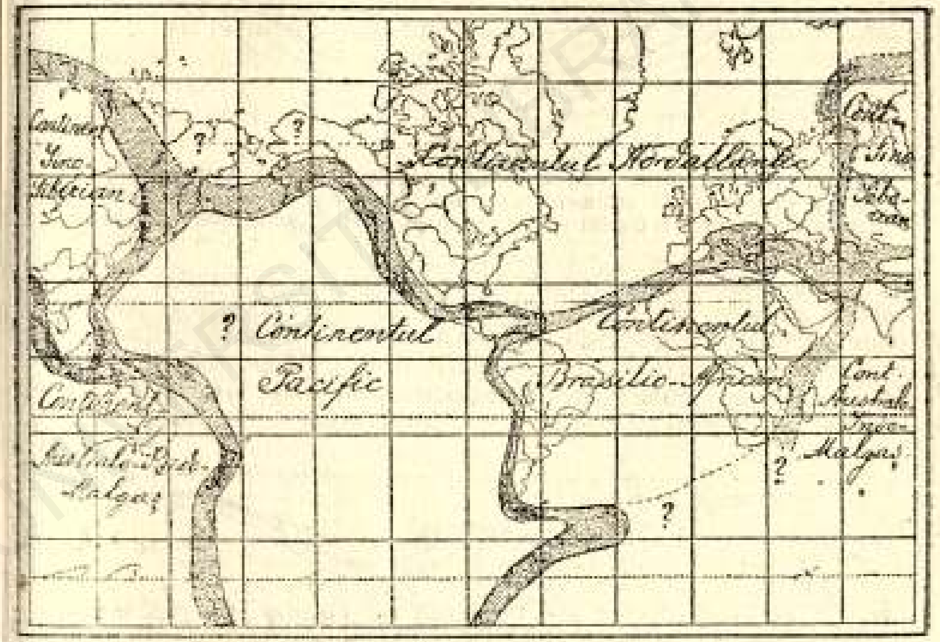

Fig. 10. In era secundară mările și continentele n'aveau distribuția actuală. Cele mai importante depozite maritime se făceau în lungul unor geosinclinale reprezentate prin dîrele punctate. Cum se poate lesne remarca, aceste geosinclinale corespund cu lanțurile muntoase formate în era terțiară (adică cu Alpii, Pirineii, Carpații, Caucazul, Uralii din Europa; cu Himalaia din Asia; cu Stîncoșii din America.

se formează o ridicătură, un geanticlinal, care e prima încrețire a coamei muntoase și se poate ridica până aproape de suprafața mării. Această apropiere a muchii geanticlinalului de suprafața mării se recunoaște prin aceia că depozitele, ce se mai aștern pe deasupra, iau altă înfățișare, caracteristică sedimentelor din mările puțin adînci (Fig. 12).

Dar efectele presiunilor de sus în jos asupra păturilor moi și plastice din fundul geosinclinalului și împingerile datorite dilatărilor se traduc nu numai prin ridicarea geanticlinalului, ci prin modelarea a sute și mii de creți, de falduri, de limbi de teren, care se viră printre terenuri mai noi ori mai vechi, provocînd și încrețirea ori chiar ridicarea acestora. Acolo dar, în fundul geosinclinalului și spre coastele

lui, trebue să bănuim că se formează cei dintăi creți, cele dintăi cute. Deaceia se poate spune că *munții au o existență geologică înainte de a avea o existență geografică.*

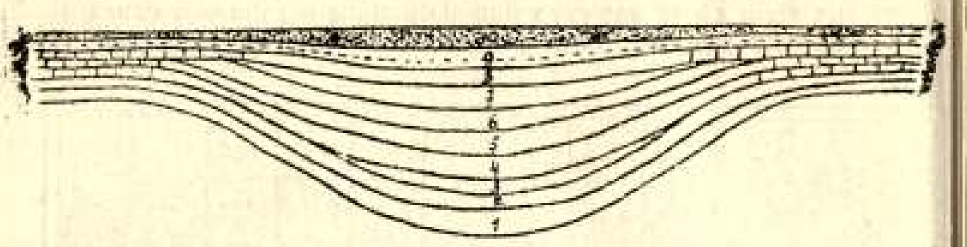

Fig. 11. Reprezentarea simplă a unui geosinclinal. La margini păturile rămîn orizontale și sedimentarea e mai înceată; la mijloc sedimentarea e mai repede și fundul se adîncește cu încetul luînd forma de șanț.

Cu toate aceste e greu să ne închipuim că numai aceste puteri ar reuși să ridice la înălțimi de 7—10.000 metri straturi care în fundul mării erau la mai multe mii de metri adîncime. Energia necesară unei atari ridicări trebue căutată în o cauză mai generală: contracțiunea sîmburelui fierbinte și deci a cojii, contracțiune care dezvoltă forțe tangențiale, ce lucrează, cele

Fig. 12. Un geosinclinal în care s'a ridicat un geanticlinal a cărui muche ajunge în condițiunile regimului neritic (de mare puțin adîncă). OO e nivelul mării.

mai deseori, numai din o singură parte. Cum am spus, geosinclinalul e prins între două mase continentale și el reprezintă partea slabă, flexibilă a cojii globului, avînd roci moi. Contracțiunea cojii, avînd ca rezultat apropierea celor două mase continentale, ar putea deplasa în acelaşi timp ambele blocuri între care era încleștat geosinclinalul și, prin înaintarea unei regiuni către cealaltă, straturile geosinclinalului s'ar ridica și încovoia, ca o masă de lut moale sau o cítime de aluat pe care am strînge-o energic în mînă, lăsîndu-i o îngustă eșire printre degete. Dacă ambele blocuri continentale s'ar mișca, atunci revărsarea faldurilor ar putea fi și spre un continent și spre celalt. De fapt însă cutele sînt revărsate numai către o direcțiune, în spre convexitatea axei lanțurilor de munți, ceia ce ar dovedi că presiunea este numai din o parte, este unilaterală.

Aceasta s'a putut stabili și prin experiențe din care una, ce imitează minunat cutarea munților Apalași din America de Nord, se poate înțelege din figura 13.

Prin urmare: munții se pregătesc în geosinclinale, se cutează în parte chiar în fundul mării și se înalță din cauza pre-

siunilor tangențiale, născute din contracțiunea pămîntului. Am afirmat însă că, în majoritatea cazurilor, numai unul din blocurile ce încleștează geosinclinalul se pune în mișcare. Unul din aceste blocuri poate fi o platformă submarină sau chiar ambele să fie platforme submarine. Blocul care avansează de ordinar e blocul continental, malul oceanic din vecinătatea geosinclinalului, și către el se revarsă faldurii, valurile pietroase.

Acest lucru e important și trebue reținut. In multe cazuri, blocul mobil, împingînd straturile geosinclinalului și ridicîndu-le în sus, e acoperit pe mari întinderi de creții care se revarsă ca niște valuri enorme; alteori aceste valuri, întîlnind în drumul lor

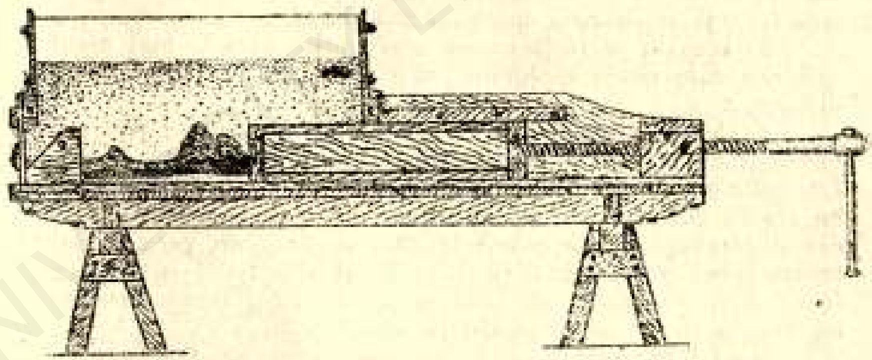

Fig. 13. Aparat prin care s'a imitat încrețirea munților Apalași. Diferite depozite așezate între partea mobilă și cea fixă a aparatului, au fost acoperite cu o pastă mai moale, ce reprezintă presiunea de sus în jos a păturilor superficiale. Sub această presiune și prin mișcarea părții mobile s'au format valuri ce se revarsă către partea mobilă.

horsturi mari, le încunjură ori valurile se răsfrîng îndărăt. Nu rareori blocul masiv al cojii, ce formează rezistența, e ridicat în sus de faldurii ce se vîră pe sub scoarța sa, alunecă peste creții geosinclinalului, îi mînă către blocul mobil, îi încălzește, îi moae, îi silește să se subție și să netezească alți creți în drumul lor, contribuind, prin urmare, la variațiunea și complexitatea pliurilor.

Prin plasticitatea neobișnuită a rocelor, fie această plasticitate obținută în adîncimea depozitelor sinclinalului, fie dobîndită în timpul convulsiunilor ridicării muntelui, rocile alunecă în valuri ca apa mărilor pe coastele joase, pe plaje, înaintînd mai mult cele mai superficiale și cele mai depărtate de blocul mobil al scoarței.

III

Descrierea de mai sus s'a făcut ținînd samă de fapte și interpretîndu-le fără a ne sluji prea mult de ipoteze, în ce privește cauzele ce determină ridicarea munților; căci a ne mulțumi cu ideia că aceste accidente ale cojii globului sînt conse-

cința răcirii și deci a contracțiunii planetei noastre nu însamnă a examina lucrurile în toate amănuntele lor.

Dacă numai contracțiunea cojii globului ar contribui la ridicarea lanțurilor muntoase, ar însemna că pentru un masiv ca Alpii încrețirea ar fi scurtat meridianul terestru cu peste 180 km., iar numeroasele lanțuri de munți, care s'au produs în curs de milioane și milioane de ani, ar fi scurtat axa pămîntului considerabil, și ar fi adus mari modificări în situația astronomică a pămîntului, ceia ce nu se poate susține să se fi întîmplat.

Admițînd, prin urmare, că răcirea treptată a globului e cauza primordială a încrețirii straturilor din geosinclinale, mai trebue să avem în vedere și alte pricini, ce au contribuit și ele la ridicarea și modelarea catenelor muntoase.

In această privință există mai multe păreri, mai multe teorii, din care unele susținute cu pasiune de anumite somități geologice.

1. Cea mai veche ipoteză e cea a *ridicărilor*. După această concepțiune munții ar rezulta din impingerea în sus a straturilor sedimentare prin forțe interne, dinspre centrul pămîntului, fie că aceste forțe ar fi mase de lavă ori materii gazoase. Prin această împingere straturile cele mai superficiale, care nu se pot întinde prea mult, crapă și în mijlocul ridicăturii—coamei muntelui—apar straturile cele mai vechi ori chiar rocile eruptive ce au împins rocile sedimentare în sus (fig. 3).

Dacă fenomenul s'ar fi petrecut astfel ar însemna că, în culmile importante să găsim: în axa muntelui roci eruptive sau cel puțin șisturi cristaline, iar deoparte și de alta, simetric, pături din ce în ce mai noi. Ori această simetrie nu există și nici de o coamă principală și unică nu poate fi vorba, căci în catene ca Alpii, Carpații etc. sînt mulțime de culmi aproape paralele, ce par valuri ale mării sleite brusc.

Totuși nu se poate tăgădui că și împingerile de jos în sus au putut avea un rol. Am văzut cum se formează în lungul geosinclinalilor culmi sau geanticlinali destul de înalți.

Cum se formează culmea mediană, prin împingeri verticale de jos în sus, se pot forma și alte culmi secundare și paralele.

2. *Teoria prăbușirilor*. S'a observat, în unii munți, că se păstrează orizontalitatea primitivă a straturilor, ceia ce nu se explică prin teoria precedent expusă. S'a emis atunci ipoteza că munții apar după prăbușirea unor întinse regiuni ale scoarței, așa că porțiunile de scoarța rămase la înălțimea lor primitivă constitue mari masivuri ori catene. Această ipoteză nu se poate generaliza la toate lanțurile muntoase, ea se aplică numai unor masive izolate, așa numitele *horsturi*, care au rămas ca niște stîlpi ori masivuri mărețe. Dintre horsturile importante din Europa citez: Platoul Central francez, masivul Bohem, masivul Rhodopului, munții Dobrogei.

3. *Suess* și *Marcel Bertrand* examinînd diversele teorii în curs, coordonînd și un număr imens de observațiuni, au formulat *teoria cutărilor*: scoarța solidă, a cărei grosime nu e decît a suta parte din raza terestră, deși e rigidă în mare parte, încă mai păstrează, în anume regiuni, oarecare flexibilitate, așa că are nevoe de susținere; ea se deformează și se făldurește în urma contracțiunii masei interne supraîncălzite, care se răcește continuu.

Pentru a explica cutarea și revărsarea valurilor într'o singură direcțiune, ei admit mișcarea și presiunea unilaterală de care am vorbit mai sus.

Prin această teorie se lămurește pe lîngă alunecarea cutelor și formarea pînzelor de alunecare și formarea depresiunilor în regiunea de unde au eșit mugurii munților. Aceste depresiuni sînt depozitele ridicate în primele momente ale formării lanțurilor de munți și apoi prăbușite din cauza nesuficientei susțineri. Pe marginele acestei depresiuni se vor produce nenumărate crăpături sau falii, prin care vor țîșni mase de lavă, multă vreme după ce s'au format munții. La noi în Carpați vulcanii au început a vărsa foc pe laturea internă a arcului Carpatic, în jurul podișului Transilvaniei, iar valurile s'au întins în partea opusă, acoperind tărîmuri mai nouă ori îngropînd sub ei lanțuri mai vechi, cum a fost capătul meridional al munților Sudeți.

4. Alunecarea gigantică a cutelor, formarea acelor pînze ce se suprapun—acelor *nappes de charriage*—încă nu e complect lămurită de această ipoteză. Deaceia unii geologi au căutat să țină samă de tulburarea echilibrului terestru prin încărcarea geosinclinalilor. Geosinclinalii încărcîndu-se îngreuiază anumite direcții pe pămînt. In vecinătatea acestora, pe uscat, agenții de eroziune distrug însă munții din a căror material se prepară în geosinclinali noile lanțuri; prin urmare regiunile erodate se ușurează, presează mai puțin spre centrul pămîntului.

Spre a se restabili echilibrul, modificat de această stare de lucruri, o parte din depozitele geosinclinalului sînt presate sub vechile lanțuri de munți, produc împingeri în sus și alunecări cătră geosinclinal, alunecări ce izbesc și presează depozitele geosinclinalului către un bloc rigid și imobil. Straturile moi și plastice ale geosinclinalului se încovoae, se încrețesc, se revarsă unele peste altele și apoi ca niște valuri gigantice se răsfrîng spre blocul mobil pe care-l acopăr în bună parte (fig. 13).

Evident că ridicarea aceasta nu se întîmplă brusc, ci în vreme de mii și mii de ani, încît peste cute mai înainte formate și mai superficiale, din depozite mai noi vor aluneca pînze formate mai tîrziu, din depozite din fundul geosinclinalului, din straturi mai vechi, sucite și încrețite chiar mai înainte de a se revărsa în valuri enorme.

*

Am încercat să expun cît mai general starea actuală a problemei formării munților, din care sper că reesă destul de limpede:

1. Că materialul ce va forma lanțurile de munți se pregă-

teşte mii şi mii de ani în geosinclinali, văi lungi —în apropierea coastelor oceanelor şi mărilor—în care fundul se apleacă şi se înfundă în măsura ce se grămădesc depozite de nămoluri.

2. Că, chiar în geosinclinali au loc încreţiri a straturilor sedimentare, din cauza presiunii depozitelor suprapuse şi a rezistenţii pereţilor laterali ai geosinclinalilor.

3. Rocile supra încălzite şi plastice a geosinclinalilor se întind sub platformele continentale, unde munţi preexistenţi sînt roşi de agenţii atmosferici.

4. Din cauza răcirii globului şi contracţiunii cojii, blocurile solide se apropie şi silesc părţile slabe, flexibile, *geosinclinalele*, să se îngusteze iar depozitele din ele să se cuteze şi să se ridice la mari înălţimi.

5. Blocul solid, imobil, către care sînt împinse depozitele geosinclinalului e adeseori ridicat în sus, izbeşte şi apleacă creţii formaţi, îi încălzeşte prin apăsare şi-i laminează abătîndu-i către blocul mobil. Valurile aceste se încalecă unele peste altele, alunecă pe distanţe de zeci şi sute de chilometri şi uneori se desprind chiar de rădăcina lor şi apar, pe culmi depărtate, ca nişte masive străine.

6. Horsturile sînt regiunile solide, colţii nesdruncinaţi de care izbindu-se valurile muntoase, provoacă o complicaţiune şi mai mare a cutelor.

7. De oarece geosinclinalele se găsesc în vecinătatea coastelor, lanţurile cele noi de munţi vor creşte suprafaţa uscatului, dar marea, împinsă de noul uscat, va putea năvăli alte regiuni mai joase sau scufundate ca rezultat al ridicării munţilor.

8. Oricît de rigide ar fi blocurile între care se cutează depozitele geosinclinalilor e cu neputinţă caşi ele să nu se încălzească şi să nu se cuteze. Deaceia lanţuri vechi de munţi poartă urme de cutări noi, contimporane ridicării altor munţi mult mai noi.

T. A. Bădărău

Problema romîno-ruteană

O pagină din marea restaurare a naţiunilor

In legătură cu războiul european presa înregistrează şi unele zvonuri despre tendinţele de restabilire a statului rutean, care ar învălui neamul romînesc la est şi nord-est, înfiinţînd astfel o cale de comunicare cu totul nouă între teritoriile noastre etnice şi Rusia propriu zisă, şi anume: prin păsările călătoare...

Atîta pagubă! dar ceia ce e original, este că toate informaţiile ce ne vin în această privinţă sînt în primul rînd din izvor... turcesc. Nu aflăm decît din Constantinopol că întreaga Ucraina e în acest moment complect gata pentru o insurecţie generală, că Turcia a şi garantat „Uniunei pentru liberarea Ucrainei", că după înfrîngerea Rusiei se va forma acest nou stat, cuprinzînd teritoriile vechi ruteneşti dela Nistru şi Carpaţii galiţieni pănă la Don, şi dela mlăştinele din Pinsc pănă la mările: Neagră şi Azov...

Nu-i rămînea publicului cetitor romîn decît să dea din umeri: păi, bun o fi şi asta, dar despre ce, mă rog, merge vorba?... Cînd iată, iesă de sub tipar la Bucureşti o cărticică cu coperta roşie, scrisă în romîneşte, în editura „Uniunei pentru liberarea Ucrainei" şi cu titlul „Rusia ţaristă asupritoarea popoarelor". E cu totul altceva decît simple zvonuri din presă; e glasul oare-cum autorizat al unei grupări, născute în sînul unui popor de 25 milioane de suflete şi care ne este vecin de mai multe secole...

Evident: nu ne intereseasă mult pe noi cîte gubernii actuale ruseşti intră în cercul pretenţiunilor ucrainene sau cîte altele sînt destinate de către „Uniunea Ucrainei" să fie cedate Turcilor. In tot cazul, vine vorba despre hotarele noastre şi despre vecinii noştri dela Răsărit, despre Nistrul nostru, despre romînimea noastră din Basarabia, Herson şi Podolia. Deci ni se impune să ne folosim serios de această cărticică, unica în chestie, să vedem cine şi cum dezleagă teoreticeşte şi din punct de

vedere rutean o gravă problemă, provenită din actuala ciocnire de interese vitale ale lumii germane, rutene, rusești, turcești, romînești etc., și constituită de veacuri pe plaiurile Rusiei sudice dintre Prut, Marea Neagră, și cel puțin Dnipru...

Broșura „Rusia țaristă etc.", e precedată de o introducere făcută de d. Zamfir Arbore (Ralli) bătrînul și respectatul refugiat din Basarabia și care și-a lăsat în Chișinău tinerețea lui ca și cele mai frumoase amintiri ce se mai păstrează acolo despre dînsul. E oarecum interesant să constatăm că d. Z. Arbore datorește anilor săi tineri cunoștința și simpatiile pentru cauza ucraineană. Chiar și acuma,—dar mai ales în anii 70—80 ai veacului trecut,—orice intelectual basarabean se educa sub marea influență a tot ce este rutean, care influență întrece adeseori pe cea rusească în ce privește formarea strunelor intime ale sufletului generației tinere.

Vecinătatea nemijlocită a Basarabiei cu Rutenia-Ucraina ne depărtează Rusia propriu zisă la o distanță și mai mare decît cea geografică. Insușindu-ne mai slab sau mai perfect limba școalei și a conversației, adică limba rusească, noi basarabenii ne desvoltăm înainte cu ajutorul acestei limbi sau prin cetit, sau prin studii în școalele superioare, pentru care lucru ne ducem în centrele mari ale Rusiei. In ultimele două decenii viața orașelor din Basarabia s'a rusificat într'atît, încît și cei care rămîn acasă sînt nevoiți în tot cursul zilei, lunei sau anului, să nu întrebuințeze limba romînească decît vorbind cu slugile, cu țăranii, cu lucrătorii, mulțumită cărora se și păstrează în integritatea ei limba romînului basarabean, dar numai aceia de odae, de ogradă, de lucru, de cîmp...

Această limbă nu se dezvoltă, însă, nici la țărănimea Basarabiei, nici la păturile culte. Absența școalelor naționale, a cărților, a presei, a cercurilor etc.; impunerea din partea culturii rusești și din partea statului în ce privește terminologia de administrație, cancelarie, judecătorie, cooperative, științe populare etc., — numai a aceleia elaborată de limba rusească și nu creată de limba țării ca în Romînia, sau ca întrucîtva și în Bucovina și Transilvania, — toate aceste și multe altele fac că limba romînească rămîne aceiași ca și acum o sută de ani, ba și dă înapoi — întrucîtva—fără nici un cuvînt nou format, fără noțiuni abstracte, idei intelectuale proprii, cedînd în această privință tot terenul limbii cotropitoare.

In același timp partea vie a graiului romîn-basarabean —adică limba de glumă, de artă, romanța, de iubire însfîrșit — rămîne tot primitivă țărănească, și nu-l mai mulțumește, prin grosolănia ei, pe burghezul sau pe intelectualul basarabean, care a gustat ceva din cultura mai superioară. Partea aceasta a graiului romînesc care moare cu încetul și pe la sate, nu-i mai convine orășeanului, părîndu-i-se înapoiată, naivă, până și proastă. Romînimea basarabeană (ce să mai spunem despre cea hersoneană și podoleană!) nu și-a născut încă pe acei fii ai ei, care cu nemărginită dragoste să se dedea la restaurarea comorilor limbii strămoșești pentru viața reînviată națională a Basarabiei.

Pe de altă parte și limba rusească e studiată mai mult teoreticește, și din întregul ei complex romînul basarabean își însușește mai bine partea oficială de conversație obișnuită și indispensabilă. Literatura rusească și romanele îi mai dau Romînului și ceva din partea vie a limbii rusești, dar cu încetul, cu întîrziere și în mod nesistematic; nu din copilărie. Trebue să fii născut și crescut în Rusia ca să te confunzi cu spiritul limbii și literaturii rusești. Ori, Basarabeanul nu se naște nici în Rusia nici în Romînia, ci într'o țărișoară cu soarta ei tragică de degradare ciudată. In ultimii ani viața orașelor din Basarabia a pășit mult înainte spre acomodare la viața rusească; teatrul rusesc, presa, cercurile de studii, lecțiunile, concertele, conferințele,—își urmează cu succes calea lor de rusificare.

Nu așa a fost mai înainte, mai ales în anii 70 — anii tinereții d-lui Z. Arbore. Atunci numai școala și administrația din Basarabia erau rusești. Partea vie a existenței zilnice a Basarabeanului, îndepărtată mult de „țară" și nealipită încă la cultura rusească, se supuse aproape fără nici o rezervă influenței ruteneşti. Ruteanul e mare meșter la glumă, humor, la manifestările sentimentelor, la muzica melodică pătrunzătoare. Cîntecul popular moldovenesc, primitiv și prea cunoscut, rămas fără dezvoltare, s'a îndepărtat pentru totdeauna dela rostul vieții Basarabeanului orășean; romanța rusească n'a vorbit niciodată inimii lui niște lucruri apropiate, înrudite cu el. Pe cînd cîntecul și miniatura literară sau comică a Ruteanului, năvălind în viața monotonă a orașelor basarabene, a fermecat urechile cu poezii și cîntece eroice sau sentimentale despre Marea Neagră, stepă și trestii, Turci, Polonezi și Tatari, despre Dunăre, Nistru, Dnipru, despre bucuriile și amărăciunile dragostei neîmblînzite și despre vechea moară, despre vaduri, despre vișeni și cireși înfloriți, despre căzăcimea veche și despre muscălime, deopotrivă de urîte pentru Rutean ca și pentru Moldovean...

Ne pare foarte rău, că desfășurînd aci această temă plină de cunoștinți cu totul noui pentru publicul romîn, nu putem în același timp să reproducem, să executăm pur și simplu înaintea cititorilor cîntînd cîteva bucăți de romanțe vechi și noui rutenești. Cînd vorbești despre sufletul poporului ucrainean n'ai mare nevoe de o înșirare de cuvinte alese; ar fi destul să redai tresărirea acestui suflet în cîntece a căror cuvinte corespund în modul cel mai uimitor melodiei lor bogate și superioare. Poporul rus și cel romîn nu duc viața lor într'un umbriș de poezie, într'o lume de sunete armonioase; pecînd săteanul rutean dela leagăn până la moarte cîntă, cîntă. Dragostea tinerilor în Ucraina e naivă, firească, fără amestecul calculului, fără brutalitatea obișnuită; sinuciderile din cauza dragostei nefericite nu sînt excepțiuni ci aproape regulă, și această dragoste se exprimă prin nenumărate cîntece de o frumuseță neîntrecută.

Insfirşit, noi Basarabenii şi până astăzi petrecem al nostru „l'âge des fleurs et du soleil" mai mult în acest chip rutenesc. Rupţi din rădăcina noastră romînească, fără să ajungem să fim Ruşi, sîntem din partea vieţii noastre intime biruiţi şi cuprinşi de sentimentele, de modul de a simţi în genere al Ucrainenilor. Locul deşert, pustiu, care ne-a rămas după oprirea de către cultura rusească a oricărei vieţi vii naţionale romîneşti, acest loc, care nu a putut fi umplut de arta şi muzica rusească prea străină sufletului nostru ne-a fost ocupat dela anii 60 ai veacului trecut încoace, de către vecinii noştri de răsărit, Rutenii,—deoarece vecinii noştri de apus, adică Romînii din regat, erau ascunşi pentru noi dincolo de zidul chinezesc al frontierei Prutului...

Ne-a biruit pe noi rîsul, zîmbetul şi anecdota Ucraineanului; în el numai ne-am găsit şi noi un singur şi adevărat frate de soartă vitregă. Cunoaşterea noastră în această privinţă a Poloniei e mult inferioară aceleia a Ucrainei. Absolvenţi ai liceelor, ne ducem la Universităţile din Kiev, Harîcov, Odessa, la şcoalele superioare tecnice din Ecaterinoslav, ne obişnuim acolo cu teatrul rutean, stăm cu gazda la Ruteni, ospitalieri, amabili şi îndatoritori; luăm parte la mişcările opoziţioniste sau studenţeşti — toate în aceste localităţi purtînd nuanţa naţională rutenească; după ce am admirat mult intelectualitatea ucraineană nu scăpăm niciodată un prilej să vizităm centrul ucrainismului, Poltava, sau să ne închinăm cu sfinţenie la mormîntul lui Taras Şevcenco care se ridică sus pe un munte întins deasupra Dniprului, aproape de Kiev...

Neavînd calendarul cu mucenicii noştri, Taras Şevcenco devine pentru noi cel mai scump din luptătorii naţionali, din sudul Rusiei, căci numai el, din toţi scriitorii răzvrătiţi din Rusia, a găsit un cuvînt bun şi pentru noi, spunînd într'o poezie:

> Dela Moldovan şi până la Finlandez
> Popoarele în toate limbile tac,
> De fericite ce sînt...

Tatăl teatrului ucrainean, mult regretatul Mihail Cropivniţkii, povesteşte în memoriile sale cum pe la 1880 sosind cu trupa de dramă, comedie şi operetă ruteană la Petersburg, a avut o audienţă originală la generalul-guvernator al Capitalei ruseşti. M. Cropivnitzkii a vrut să obţină o explicaţie din ce anume cauză i s'a interzis brusc să joace în Petersburg. Generalul-guvernator l-a întîmpinat cu cuvintele: „nu permit, nu voiu permite! Tu erai încă pe drum din Kiew, cînd aci toţi studenţii din Sudul vostru au început să se îmbrace cu „şarovare" albastre, brîuri roşii şi cuşme brumării, strigînd: vine, vine băbaca nostru! Nu permit, nu voiu permite!" Cu aceasta s'a şi sfîrşit audienţa bietului pioner al teatrului naţional rutean, nevoit să piardă toţi banii cheltuiţi cu drumul dela Kiev la Petersburg, dus şi întors.

Cazul e destul de caracteristic ca să ne facem o idee despre greutatea cu care începuturile culturii moderne ruteneşti biruiau piedicele absurde. Marea majoritate a Ruşilor bufnea de rîs, la orişice încercare a „hoholilor" de a-şi reînvia întrucîtva viaţa naţională. Rarilor intelectuali ruşi, care vedeau cu ochi buni redeşteptarea Rutenilor, li se atribuia de către guvern fel de fel de tendinţe de trădare a patriei; iar societatea rusească le arăta mare dispreţ, numindu-i „hohlomani." Şi în asemenea împrejurări floarea poporului rutean nu se dădea înapoi. Ucrainenii pătrundeau necontenit în societatea rusească mai ales în cea din Sudul Rusiei, izolată de viaţa Rusiei centrale. La universităţi s'au ivit profesori istorici şi filologi lărgind cu curaj cadrele cursurilor, care conţin istoria şi limba ucraineană, vorbind şi glumind cu studenţii ruteni în limba lor; studenţii deveneau şi ei profesori pe la licee, cutezau să vorbească cu elevii ruteneşte, ceia ce plăcea tot mai mult tineretului, mulţumită mai ales acestei măestrii a graiului viu şi glumeţ, care distinge pe Ruteni...

Sentimentul tinerimii fiind totdeauna de partea ruteanului în luptele acestuia cu Tatarii, Turcii şi Polonii; acest sentiment şi admiraţia fuseseră de partea lui şi în lupta cu oficialitatea rusească care se străduia să forţeze limba ucraineană ca să se transforme în limbă rusă, transformare care, după convingerile Ruşilor, ar fi atît de „uşoară" şi chiar „necesară" pentru un popor de 25 milioane de suflete! Legendele vechi ruseşti studiate în licee, aşa numite „bîline", ne lasă pe noi tinerii basarabeni cu inima absolut rece cu toate că se vorbeşte în ele foarte mult despre Dunărea *„noastră rusească"* (care apare aci sub forma unui viteaz îmbrăcat în numele sonor rusesc de „Dunaî Ivanovici"), despre Marea Neagră, stepe, lupte de pe Balcani şi „Ţarigradul-Vizantia" cucerită de multeori de Muscali...

Pe cînd cel mai scurt drum spre sufletul nostru îl au dintâiu poemele epice ale lui Puşchin ca „Poltava", opere ca „Mazepa" etc. care reprezintă tributul de admiraţie al marelui poet rus pentru Ucraina; apoi Gogol, neîntrecutul Gogol, care, din fericire pentru literatura rusească, a fecundat-o cu arta, spiritul şi humorul firii ucrainene şi i-a dat astfel acea îndrumare, care i-a permis să aibă mai tîrziu pe Tolstoi, Dostoievschi, Turghenev etc. şi să uimească lumea întreagă prin bogăţia ei...

În parte, Chişinăul anilor 60, 70, 80 ai veacului trecut, se afla adînc înrîurit de mişcarea de renaştere a Rutenilor. Mult timp în acest oraş ruso-evreo-moldovean a trăit în calitate de profesor de limba rusă a liceului clasic (întemeiat încă în 1833) decedatul Ivan Leviţchi, scriitor rutean de mîna întâia şi a cărui influenţă asupra publicului local şi asupra tineretului a fost colosală. Au mai stat în Chişinău şi alţi Ruteni intelectuali de seamă. Nu putem afirma precis, dar credem că şi iubirea lui Z. Arbore pentru tot ce e rutean, i-a fost impusă de anii tineri încît a dus-o cu el prin bucuria şi amărăciunea vieţii, reuşind

să introducă în publicul romîn prin cîteva cuvinte calde o cărticică, care în realitate prezintă primul apel al Rutenilor către vecinii lor dela apus — Romînii. Iată și acest apel:

Manifestul
Uniunei pentru liberarea Ucrainei
Către poporul romîn.

O lume întreagă urmărește cu o încordare straşnică, războiul istoric al Austro-Germaniei (și Turciei), cu despotismul rus. Ani de zile, Rusia era pentru Apusul cultural, pericolul continuu, amenințînd neatîrnarea vecinilor, pacea și progresul Europei. A sosit momentul liberării de sub acest jug.

In fața înaintării victorioase a armatelor aliate se clatină imperiul noului Tamerlan, și curînd se vor deschide porțile temnițelor, unde zac nenumărate popoare subjugate, odinioară libere și neatîrnate — acum încătușate de puterea moscovită.

Aceste porți au fost zdruncinate de sforțările apăsaților, în avîntul lor spre libertate. Nenorocirea comună face să cauți o izbăvire comună — găsești calea comună, calea ajutorului mutual — calea apărării comune.

Romîni! Frații voștri vor fi în curînd sub acelaşi jug sub care zace Ucraina noastră. Vecinii voștri — înrudiți prin cultură încă de pe timpul lui Movilă, noi Ucrainenii din Rusia împreună cu frații voștri din Basarabia, împărțim aceiași soartă tragică și drăgostim aceleași visuri de libertate. Cu aceiași credință puternică urmărim împreună cu dînșii atitudinea voastră în războiul actual.

Sîntem încredințați, că șoaptele sirenilor rusești, nu vor putea să vă schimbe părerea că numai în alianța cu vrăjmașii Rusiei, se află salvarea Romîniei. Căci mersul victorios al muscălimei spre Constantinopol - „via Viena" nu numai nu vă va da Ardealul, ci pregătește întregii Romînii soarta jalnică a Basarabiei.

Numai înfrîngerea Rusiei și retragerea ei în hotarele etnografice ale vechei împărății moscovite, va asigura odată pentru totdeauna sfîrșitul imperialismului rus, și va fi chezășia popoarelor vecine în contra năvălirilor rusești.

Nevoia să-și asigure hotarele proprii și datoria să libereze Basarabia de sub jugul asupritor al Rusiei, — sîntem încredințați — că va hotărî curînd pe Romîni să-și lege interesele lor cu interesele Austriei și Germaniei (și Turciei), cu interesele culturii și a liberării popoarelor îngenunchiate de Rusia. Și va sosi clipa fericită cînd Romînia întregită, Romînia Mare, va intra ca altădată într'o alianță frățească cu statul Ucrainean, mare și neatîrnat, pentru apărarea reciprocă în contra vrăjmașului comun dela Nord.

In așteptarea acestei clipe noi cei adunați în „Uniunea Liberării Ucrainei", trimitem salutarea noastră sinceră tuturor acelor patrioți romîni, care s'au declarat contra politicei viclene bizantine a Rusiei trădătoare, corupătoare și nesăturate.

Caveant consules!

Cu acest manifest se sfîrșește cărticica în chestie, începută cu introducerea d-lui Z. Arbore. Am reprodus înadins acest sfîrșit al broșurii, nu la finele articolului nostru, fiindcă el exprimă perfect și punctele noastre de plecare, afară de acele care ne deosebesc privirile noastre generale asupra Rusiei contimporane de ale d-lui Z. Arbore și ale „Uniunei."

D. Z. Arbore nu cunoaște actualitatea rusească; el întrebuințează o terminologie veche, patosul indignării în contra „Rusiei țariste asupritoarea popoarelor"; e oarecum prea șablonat.

De fapt Rusia de mult a pășit departe. Jertfele Molohului rus se fac acum mai mult pentru principii și nu pentrucă starea lucrurilor le-ar cere; conținutul intern al Rusiei nu corespunde de loc unei forme decrepite, gata să se distrugă, dar care e pe punctul de a fi salvată prin victoria a opt sau cîte sînt acolo de milioane de „sfinte dobitoace cenușii" mînate de slugile țarului spre Carpați și Prusia, — victorie, la care atît ar vrea să contribue o mare parte a societății romînești denotînd astfel o ușurință de convingeri uimitoare care s'a mai văzut în istoria popoarelor numai la Polonezi în ajunul desmembrării Poloniei. De unde până la 1914, necunoscînd absolut Rusia, Romînii pur și simplu negau orișice parte bună sau sănătoasă a vieții politico-sociale și economice rusești, disprețuind-o, glumind și fantezînd asupra ei, — acum ei au trecut la o poziție diametral opusă, fiind gata, din frică sau ignoranță sau și din interes, a-i da Rusiei deplinul lor sprijin „modest și necondiționat", încrezîndu-se din nou în această Rusie, ca și strămoșii daci, care își aveau zeii, reprezentînd puterile necunoscute ale naturii: și îi băteau și hărțuiau în zilele de nemulțumire și de revoltă în contra neputincioșilor idoli și iar îi desmerdau și li se închinau în zilele de izbîndă repurtată și atribuită sprijinului lor atotputernic.

Uriașul organism etnic dela Nord, inert pentru Romînime, ca și însuși Destinul, acest mare și negru Necunoscut, se arată binevoitor Romînului, și acesta din urmă se și topește de bucurie. Pentruca cuvintele și iluziile să piară iar faptele să rămînă; pentruca Romînul să fie mînat în privința evenimentelor europene nu de sentimente ci de interese, — vechiul stil de indignare și de vociferare din apelul Ucrainenilor către Romîni și din „introducerea" d-lui Z. Arbore, ar trebui să fie înlocuit cu altceva, și anume cu cunoștința deplină a tot ce astăzi este rus și a primejdiei *actuale* ce prezintă pentru noi mersul Rusiei spre sud-vest.

Vechea sperietoare a copiilor europeni are acuma calitatea de prietenă a Franței, Angliei, Belgiei, Serbiei, Japoniei, a Senegalilor, Indienilor, Marocanilor, Somalilor, Caraibilor și Papuașilor ajunși, precum se știe, către 1914 la gradul înalt al civilizațiunii paralel cu degradarea bruscă a Teutonilor spre rangul de antropofagi. Apoi și lumea romînească e în stare să observe, că toate mișcările de unire și însuflețire politică a societății rusești cu prilejul izbucnirii războiului, cam nu mai dau Imperiului Țarului acest aspect banal de „asupritoarea popoarelor". Această lume nu poate lua serios în vedere glasurile răslețe ce sună totuși printre Ruși în contra războiului, și nu poate avea simpatie pentru acei care se luptă împotriva armatei Marelui Duce Nicolae Nicolaevici...

Da, terminii în care a fost totdeauna cîntată „pravoslavnica Rusie" de către străini și emigranți îi plictisesc acuma pe Romîni. Vom încerca mai jos, în legătură cu broșura „Uniunei Ucrainei", să vorbim despre tendințele și scopurile Rusiei *de azi*, într'un alt limbaj; să ne introducem în cercul ideilor corespun-

zătoare actualităţii mult mai desvoltate şi mai înaintate a Rusiei adevărate.

Şi dacă vom constata pe această cale că Rusia, nu ca „Rusia ţaristă asupritoarea popoarelor" etc., ci ca un organism de stat contimporan sensibil înaintat ca conţinut (nu ca formă !) prezintă totuşi o primejdie şi mai enormă decît aceia în contra căreia a fost totdeauna îndreptat complexul de cuvinte de foc, de gesturi de indignare şi de procedeuri de bombe şi rebeliune, —atunci în cazul cel mai bun am da pe lîngă lămurirea completă a chestiei ucrainene şi corectivul necesar concepţiunii rusofile nouă-nouţe a Romînilor şi în orice caz am face cel puţin corective la punctele esenţiale de privire învechită, de care ar trebui să nu se mai folosească nici Rutenii nici amicii lor vorbind cuiva despre Rusia, dacă vor să obţină succese serioase din propaganda lor.

*

„Pentru popoarele Rusiei, zice d. Arbore, ca la poarta infernului lui Dante stă scris : *Lasciate ogni speranza voi ch'entrate !*" Da, această inscripţie se menţine încă pe porţile formidabilei aglomeraţii de 100 de naţiuni, dar acestea nu mai sînt acele litere de fier călite alb de odinioară ; nici de fierul roş de care atît de mult s'a servit inchiziţia rusească: acuma inscripţia aceasta e făcută din steclă roşie şi luminată cu electricitate şi aceia numai noaptea, iar ziua se stinge... Cupa încercărilor la care au fost supuse naţiunile e arhiplină ; o lovitură puternică dată acelui ce o ţine în mîni, lovitură care nu-l va lăsa în picioare, ar însemna şi revarsarea, golirea, spargerea cupei ; iar o zguduitură simţitoare dar care ar lăsa colosul în picioare nu va însemna decît uşurarea soartei popoarelor, revarsarea cîtorva picături...

Bătrîna şi vecinic tînără Ucraina îşi aşteaptă reinstalarea zeilor vetrei strămoşeşti. Cadavrul carbonizat, Polonia, prefăcîndu-se în ultimile zile în cenuşă între nicovala rusească şi ciocanul austro-german, impune totuşi lumii întregi speranţa, că ea se va ridica ca un fenix din această cenuşă. Cetiţi „Taras Bulba" şi „Prin foc şi sabie" : cu un asemenea trecut eroic, cîntat de Gogol, Şevcenco şi Sienkevici, aceste două popoare,—cu toată rivalitatea şi luptele dintre ele, cu toată înăbuşirea Rutenilor de către Poloni,—merită acuma ca într'o zi să fie eliberate de sub jugul colosului de Nord, cînd în primul rînd Ucrainenii vor distruge în Kiev monumentul robiei lor de două secole şi jumătate, monumentul hatmanului Bogdan Hmelniţki, care a închinat „liniştitului" Alexie Mihailovici, al doilea ţar din dinastia Romanovilor, toată Ucraina... Pe acest monument stă scris : „Lui Bogdan Hmelniţki—Rusia unită şi indivizibilă".

Vechii vrăjmaşi ai Turcilor, Ucrainenii pun mare nădejde acuma în concursul imperiului otoman pentru restabilirea statului rutean. Toată mişcarea ucraineană revoluţionară se concentrează la Viena, Lemberg şi Constantinopol. Ruteanul contimporan e plin de admiraţie pentru Junii Turci ; presa ruteană în 1909 şi mai încoace s'a arătat foarte încîntată de modul, cum comitetul „Uniune şi Progres" a ştiut să se folosească de învăţămintele istoriei şi să aplice această ştiinţă la practica zilei, să pregătească detronarea lui Abdul-Hamid şi introducerea noului regim liber. In legătură cu aceste simpatii turco-rutene, ziarele ucrainene din Rusia au suferit acuma patru ani multe prigoniri ; a fost vremea cînd cuvîntul „June Turc" se întrebuinţa de reacţionarii şi conservatorii ruşi ca un sinonim pentru toţi duşmanii lor începînd cu socialiştii şi sfîrşind cu progresiştii mai moderaţi din Rusia.

Un ziar rutean din Kiev („Hata" adică „Casa ţărănească") a fost chiar oprit de guvern, fiindcă într'un articol de fond a desfăşurat ideia cum că Junii Turci nu sînt de vină dacă n'au putut prevedea urmările sîngeroase posterioare revoluţiei lor, ca şi reacţiunea adică contr-revoluţia ; ziarul constatase că comitetul „Uniune şi Progres" a reuşit să producă lovitura de stat, atunci cînd regimul vechiu a adus Poarta la marginea prăpăstiei, a destrăbălării şi a desmembrării ; încă un moment de întîrziere şi ar fi fost în zadar orişice încercare de reînviere a Turciei, încît destinul acestui popor în mod inevitabil şi-a cerut ultimele jertfe însemnate, ca un fel de răzbunare pentru trecutul groaznic pe care Tinerii Otomani l-au îngropat încă viu. Oprirea unui ziar pentru asemenea gînduri cu totul inofensive şi de ordin teoretic, ne poate arăta perfect pentruce Rutenii sînt gata acuma să împartă cu Turcii ceva din sudul Rusiei şi Crimeia.

Vechile legături ale Ucrainei cu patriarhatul din Constantinopol se păstrează încă şi până astăzi sub forma unei dependinţe principiale a bisericii ruteneşti din Galiţia de patriarhul grecesc din capitala Turciei. Arhiepiscopii ortodoxi ai Galiţiei n'au raporturi directe cu nici o altă biserică ortodoxă din lume. Ei au aruncat demult anatema pe Sinodul rusesc şi nu au fost hirotonisaţi decît în Constantinopol. Pe cît ştim, neobositul muncitor al renaşterii turceşti, Enver-Paşa, s'a interesat mult în cursul ultimului an de toate aceste legături şi simpatii dintre Ucraina şi Stambul, obţinîndu-se ca rezultat o înţelegere a Turciei cu «Uniunea Ucrainei» pe de o parte, iar pe de alta recunoaşterea patriarhatului din Constantinopol ca suprema autoritate bisericească asupra bisericii ortodoxe, ce se va înfiinţa în Ucraina liberă după restabilirea acesteia. Berlinul a aprobat, zice-se, aceste tratative şi iată de ce vedem pe Ucraineni căutînd salvarea naţiunii lor în unirea politică şi morală cu lumea Germaniei şi a Turciei nouă..

Drumul istoric prin care poporul ucrainean a ajuns la această unire, e dezvoltat cu mult meşteşug în articolul concentrat din broşura în chestie, intitulat „Nu liberatoarea, ci asupri-

toarea popoarelor" și datorit condeiului viu al unui luptător național-rutean dr. Longhin Țeghelschi, bine cunoscut dela Lemberg și Pșemysl până la Poltava și Haricov.

Nu ne rămîne decît să recomandăm călduros atențiunii cetitorilor acest articol, ba chiar mai mult: am prefera să nu fim de loc cetiți, dacă această cetire nu ar atrage după sine și o interesare cît de aproape a cetitorului la expunerea doctorului Țeghelski. Odată ce îndemnul nostru va fi ascultat — credem, că și restul broșurii se va bucura de atențiunea crescîndă a cetitorului, pentru care nu se poate să nu răsară din paginile modeste ale acestei mici și nepretențioase ediții o lume întreagă, plină de noutate și atracție.

Afară de „Introducerea" d-lui Z. Arbore, articolul doctorului Țeghelski și „Manifestul", broșura „Uniunei pentru liberarea Ucrainei" mai conține:

1. Programul politic al „Uniunei", elaborat de partidul independenței ucrainene;
2. Apel către națiunile Europei, sub iscăliturile membrilor comitetului „Uniunei", și
3. Manifestul comitetului general ucrainean către poporul Ruteniei-Ucrainei.

Din nefericire sau prin logica absurdității, sau și din greșala fundamentală a educației și a naționalismului, Romînul nu consacră nici o a sută parte din tot cetitul lui problemelor, care îl pîndesc întunecate, grandioase și pline de urmări, așa cum sînt ele îngrămădite imediat peste granița Prutului și a deltei Dunărei. După noi, dacă fatalitatea, ocrotirea mumei-Istoriei și coincidența intereselor supreme ale neamului romînesc cu cele ale lumii germane, ucrainene și turcești, dacă toate acestea nu vor lucra *pentru* noi, apoi avem să plătim scump neglijarea noastră complectă a tot ce există și se frămîntă acolo, la soare-răsare, unde circa 3 milioane jumătate de Romîni basarabeni, podoleni și hersoneni, ocupînd o întindere egală cu aceia a Munteniei și a Olteniei, intră în jocul evenimentelor numai în calitate de Ruși și Ruteni. E o nevoe imperioasă ca orișicine să amîne tot ce are momentan de cetit și dintâiu să facă cunoștință cu acest necunoscut, care mi-e teamă că va fi grav și răzbunător într'un timp apropiat.

Cărticica „Uniunei" poate servi ca un bun început, iar o hartă etnografică alăturată acestei publicații permite, ca considerațiile actuale politice ale Rutenilor să fie urmărite după ea și mai bine, formîndu-se odată pentru totdeauna o idee exactă și clară despre Răsăritul nostru apropiat, văzut de Ruteni.

Toate acestea spuse, revenim definitiv la d. Z. Arbore. D-sa e unul din puținii Romîni, căruia nu i se poate în tot cazul tăgădui cunoașterea Romîniei contimporane, a idealurilor ucrainene și a trăsăturilor Rusiei de eri și alaltăieri; nu i se poate nici tăgădui deci și oarecare drept de a lămuri problemele romîno-ruteno-rusești sau a propaga frăția romîno-ruteană. Și tocmai

pe baza acestei lămuriri și a propagandei, credem, vom scoate în plin relief ceia ce este Rusia pentru neamul romînesc.

* * *

Reproducînd (pag. 6) un Ucaz mongolic al țarului, prin care s'a interzis orice publicare în limba ucraineană, d. Z. Arbore spune:

„Acest document istoric reprezintă o crimă față de omenire, deoarece printr'un asemenea „Ucaz" se pune capăt misiunii sfinte a unui neam întreg de a-și da obolul său în tezaurul culturii umane.

„Deatunci și până'n zilele noastre nu s'a ușurat întru nimica soarta Ucrainenilor în imperiul rus: literatura ucraineană este interzisă, societățile culturale desființate, literații și cărturarii ucraineni arestați și exilați."

Publicațiunile cîntecelor și a poveștilor poporului ucrainean au atras atențiunea oamenilor de știință din Apusul Europei. Una din lucrările cele mai de samă, privitoare la neamul ucrainean, este a lui Alfred Rambaud, care a consacrat a patra parte din opera sa „La Russie épique" epocei ucrainene, adică epocei luptelor groaznice pe care le-au avut Ucrainenii cu Tatarii și Turcii dintr'o parte și cu Polonii dintr'altă parte, lupte duse în secolul al XVI și XVII-lea a istoriei acestui popor de viteji. Aceste lupte uriașe ale Ucrainenilor întrec mult valoarea istorică și socială a mișcărilor țărănești din Franța din secolul al XIV-lea și din Germania din secolul al XVI-lea.

„In poveste și narațiuni mai mult chiar decît în cîntecele epice,—zice Rambaud, — reese caracterul poporului ucrainean, sufletul său ba vesel și isteț, ba sombru ca istoria sa întreagă, pasionată pentru revendicarea libertății și a dreptății, călcate în picioare de boerii poloni și ruși. Mare e tezaurul literaturii populare a Ucrainenilor. Folclorul acestui popor e de o bogăție uimitoare; el se compune din tradiții, cîntece istorice, povești, snoave, păstrate cu sfințenie în memoria țărănimii rutene; mai cu seamă sînt remarcabile cîntecele ucrainene, cunoscute sub denumirea generică de *dumi* (gînduri). Aceste dumi datează din sec. XVI—XVII-lea și în ele poporul își cîntă durerile sale cele mari, în ele își păstrează amintirea despre luptele cazacilor cu Tatarii, Turcii, Polonii și Muscalii; în ele în fine, cîntă despre libertatea încătușată și zăvorită în temnițele Rusiei, în ele blastămă pe asupritorul său viclean — Muscalul."

De fapt sus-pomenitul Ucaz al țarului a fost de mult desființat de însăși viața; edițiile clandestine și cele culturale, tolerate de guvernul rusesc, începînd cam dela anul 1896, s'au înmulțit către anul 1905; iar în ultimul deceniu s'au înființat mai multe ziare, case de editură și librării. Incă până la 1889 teatrul ucrainean stîrnind admirația publicului de prin orașele Sudului Rusiei, se folosea de textul pieselor în manuscris, iar de atunci și-a tipărit repertoriul. Ce să mai spunem de vremurile noui dela 1905 încoace? Pe lîngă teatru, chiar și diferite serate, mai ales cele studențești, cu caracter pur național rutean, au loc foarte des și fără nici o piedică, afară de înștiințarea dinainte a autorităților despre programul serbării. Se execută la aceste serate diferite opere literare și muzicale, lumea vorbește

ruteneşte. De cînd s'a desfiinţat în Rusia cenzura preventivă, ziarele şi cărţile în limba ucraineană apar în oarecare libertate...

Un singur lucru domină însă în principiu asupra acestei stări de lucruri uşurate: arbitrarul administrativ, de fapt redus, ca să spunem drept, şi mult redus în comparaţie cu trecutul. Bunul plac administrativ nu mai comite atîtea brutalităţi şi atîtea absurdităţi strigătoare ca odinioară; viaţa Rusiei actuale nu-i permite aceasta, fiind în continuă desvoltare şi în mers paralel cu creşterea conştiinţii generale cetăţeneşti. Faţă cu publicul intelectual prea înmulţit al Rusiei îi vine greu arbitrarului administrativ să mai procedeze ca şi pe vremea aceia, cînd înaintea lui erau puţini „duşmanii interni" ai marelui imperiu, cei lesne de prins. S'a înmulţit lumea, nu în conformitate cu sporirea salvgardatorilor Rusiei! Deportările arbitrare *în masă* au devenit mai imposibile, arestările se fac mult mai rar, tribunalele tot mai des îi achită pe directorii responsabili ai ziarelor confiscate de administraţie... Dar cu toate aceste cuceriri ale vieţii, principiul arbitrarului administrativ rămîne în picioare, cu toate că se aplică numai la indivizi care supără prea mult ochii senini ai şefilor de toate rangurile.

În special pentru naţionalităţi, de exemplu pentru Ucraineni, au rămas trei rele cardinale: sus-arătatul arbitrar administrativ cu lipsa neatingerii personale; nepermiterea (cu rare excepţiuni) a cercurilor sociale şi a societăţilor naţionale; şi interzicerea învăţămîntului pe limba maternă. În tot restul complexului traiului din Rusia s'a realizat o ameliorare colosală: a dispărut în genere mita, trecînd dela regulă la excepţie, s'a ajuns la ajunul dezlegării în parte considerabilă a chestiilor muncitoreşti, agrare, a învăţămîntului general obligator, etc., dar cele trei rele sus arătate, ca cele trei balene pe care după crezarea poporului rus se ţine pămîntul—rămîn neclintite, fiindcă fără ele n'ar mai exista unit acest conglomerat de 100 de naţiuni! Războiul întăreşte aceste trei rele,—afară de aceia încă, că tot el e care amînă ad calendas graecas şi modifică, dîndu-le înapoi, toate problemele dela ordinea zilei ca acele ale muncii, ţărănimii, învăţămîntului etc.

Dar în afară de acestea este ceva şi mai grav. Cu toată preocuparea serioasă din Rusia în ce priveşte problema învăţămîntului general, cu primele vaste încercări de a-l introduce, principiul acestui învăţămînt rămîne nerecunoscut. E acel punct culminant al fricei grozave a vechii Rusii faţă de mersul triumfal al culturii generale. Mult trebue bătută (literamente!) Rusia diriguitoare ca să cedeze acest punct, la care nu a cedat după nenorocitul războiu ruso-japonez, care a descoperit până şi orbilor ignoranţa şi înapoerea îngrozitoare a poporului rus. Eventuala victorie de azi, fireşte, nu ar fi în stare să joace rolul bătăii binefăcătoare, pentru care o sută de popoare ar avea desigur pe veci o recunoştinţă adîncă faţă de Germani...

Ca o sabie a lui Damocles e atîrnată asupra Rusiei groaza

nemai văzută nicăeri—nerecunoaşterea deplină a luminării şi învăţăturii în general ca ceva obligator şi necesar pentru om, ca atare, şi pentru omul înapoiat, care trebue să se grăbească să întreacă sau măcar să ajungă pe alţii care au avut fericirea să se dezvolte omeneşte de mai înainte. Am pomenit mai sus că Rusia e în ajunul întroducerii învăţămîntului general obligator, dar în ce senz, cu ce program? Numai scrisul, cetitul şi calculul, elementare şi mărginite şi acestea; dar în acelaşi timp—cît mai multe rugăciuni, limba slavonă veche, religia şi gimnastica militară. Nici o cunoştinţă de geografie, istorie, ştiinţe naturale etc... Astfel stînd lucrurile, de ce să ne mirăm că Rusul nu dă Romînului sau Ruteanului învăţătură în limba lor, pe cînd el nu are grijă de luminarea chiar a poporului său propriu? Cum: să înfiinţeze seminariile naţionale de învăţători, să se îngrijească de compunerea manualelor pe o sută sau măcar zece limbi, să se „înjosească" până la asemănarea cu Austro-Ungaria?...

Uneori se face o anchetă, se întreabă un Moldovan din Basarabia dacă vrea învăţătura pe limba lui: „A păi dă, cum vrea Imparatul nostru, eu ştiu? şi ruseasca ne trebue pentru slujbă la Moscali, la judecată..." „Poporul din Basarabia nu vrea decît limba rusească"—se dă rezultatul anchetei. Cu Ruteanul alt sistem: „Aveţi bun învăţător?" „Foarte bun". „Localul şcoalei văd şi eu că-i bun. Da' copiii cum reuşesc?" „Foarte bine",—răspunde învăţătorul. „Aşa dar vă obicinuiţi cu limba rusească?" „Mulţumim, cucoane". Ca rezultat se dă în raport: „populaţia o duce frumos, şi şcoala, slava Domnului, progresează pe limba rusească, poporul e foarte mulţumit". Vechiul sistem idiot: statul nu recunoaşte necesitatea imperioasă de a se deştepta poporul în general:—să se deştepte cine şi cum poate!... În privinţa Ucraineanului e şi o consideraţie particulară: de oarece alfabetul rutean e acelaşi cu cel rus civil, iar amîndouă limbile sînt de o foarte apropiată rudenie, Rutenii să înveţe totul în ruseşte cu uşurinţă, apoi să citească cît poftesc şi pe limba lor!...

*

Astfel la cele trei rele principale ale vieţii ruseşti trebue
să mai adăugăm una: frica nemărginită de luminarea poporului
în general. Trei plus una totdeauna fac patru. Pe arbitrarul ad-
ministrativ şi pe această frică se bazează existenţa Rusiei ţa-
riste tradiţionale, care în tot cazul nu se pregăteşte încă de a
muri; acest arbitraj se tot mărgineşte necontenit, caută să nu fie
resimţit cu greu de masele poporului, să nu fie arătat Europei
în lumină urîtă şi în primul rînd să fie cinstit, să capete auto-
ritate morală,—toate cauze care la un loc îl pot lăsa neştirbit ca
principiu încă mai multe decenii, ceia ce şi e scopul capital al
cercurilor diriguitoare ale Rusiei. Apoi luminarea poporului e pro-
priu zis admisă şi se dezvoltă necontenit, dar e accesibilă pentru

unități, zeci, sute, mii, chiar milioane de suflete, dar nu pentru zecile de milioane, care după sistemul rusesc trebuesc neapărat să rămînă la pămînt, acolo departe, în uitare, pentrucă masa țărănească de peste o sută de milioane să fie temeiul atotputerniciei celor de sus.

Și pe cînd aceste două rele apără regimul de eri și de azi și îi garantează durata cel puțin de mîine, alte două sînt menite să asigure unitatea complectă și rusificarea desăvîrșită a acestui conglomerat înspăimîntător de o sută de națiuni, să desăvîrșească crearea statului, în limitele și cu organizația lui actuală, desăvîrșire și perfecționare care să fie făcute din punct de vedere pur rusesc și elaborate nu numai de reacția rusească și de guvernul care o reprezintă, dar și de Rusia progresistă, universitară și literară. Interzicerea (cu rare excepțiuni) a înființării cercurilor sociale și a societăților naționale, ca și interzicerea învățămîntului pe limbile materne ale națiunilor—aceste două păcate sînt de fapt inherente și Rusiei moderne, renovate, opoziționiste, afară, firește, de minoritatea puțin însemnată a păturilor culte și active, cum sînt social-democrații, social-revoluționarii și acei care au vederi apropiate cu dînșii.

Rusul în genere, afară de cîteva capete reci, e de mult educat în credința că are o menire exclusivă în lume, că el are de spus omenirii cuvîntul suprem de mesianism. Înălțimile ideilor literaturii, viața intimă și intelectuală superioară, care de fapt domnesc în Rusia, îl orbesc și nu-i dau putința să vadă, că această manie grandioasă e în plină coincidență cu grandomania păturilor diriguitoare visînd cotropirea a tuturor și a tot. El nu vede, că se înglodează tot mai mult în orgoliul născut din meritele oamenilor mari ai literaturii și ai revoluției rusești, care oameni nu i-au hărăzit decît ca, în măsura desăvîrșirii intelectuale, să se facă tot mai modest și mai muncitor. În disprețul lui pentru cultura „putredă" apuseană, pentru burghezimea și economia europeană, el uită că viața lui largă și frumoasă e cumpărată prin înapoierea groaznică a maselor, prin chinul, sîngele și moartea numeroaselor cete de eroi răzvrătiți și prin trîndăvia claselor de sus.

Neavînd aproape de loc prilejul de a-și aplica forțele lui sufletești la politica internă de toate zilele, nevătămat de părțile negative ale politicianismului și a parlamentarismului european, intelectualul rus s'a dedat la artă, literatură, morală, la autoperfecționare și a creat aci lucruri neprețuite. Să se deducă, însă, de aci că el e menit să spue omenirii cuvîntul lui Mesia, s'o facă să fie rusească, s'o salveze din prăpastia și prostrația ei morală — nu poate astfel proceda decît numai fratele bun cu țarismul „liberator". *Rusia nouă și Rusia veche au crescut din aceiași rădăcină.* Cea nouă, dezvoltîndu-se numai din împrumutarea spiritului european, se crede însă originală... Paginile de azi și de mîine din cartea veșnică a istoriei omenești

scrise în acest moment de Germani, restabilesc deja adevărul și arată clar cîtă muncă încordată se mai cere acestei Rusii ca să devie egală cu „Apusul putred".

Rușii în general cunosc ceia ce se chiamă „răul"; ei întrebuințează foarte des în privința altora și mai ales în privința orînduelilor reacționare din patria lor cuvintele de „sălbătăcie", „răutate" etc.; dar cum să le explici lor, că aceste trăsături ale caracterului lor de mîndrie și de dispreț față de alții, reprezintă tocmai acest *rău*, că deci ei comit o rătăcire strigătoare prin urmările ei? Da, răul există, însă cum să presupună Rușii înaintați că tocmai modul lor de a privi viața omenirii e un rău mare, și nu această viață însăși? Întocmai ca și Ungurii, care nu vor să recunoască că în privința altor națiuni comit o crimă neertată! Nu e de loc greu să pricepi mentalitatea Ungurilor și a Rușilor: totul li se pare că merge strună, popoarele subjugate o duc bine, tac și tac, pe cînd numai unii indivizi neliniștiți se amestecă în tot ceia ce e domeniul controlului de stat, pătrund în popor cu ideile lor de răzvrătire sufletească etc...

Biurocrația ereditară a Rusiei, cu toată grija ce-i este pricinuită din cauza celor neliniștiți, duce o viață prea dulce ca să se mai deranjeze cu îngrijirea adevărată a nevoilor imperioase ale poporului. Deocamdată ea se reazimă pe puterea armatei și n'are de ce să aibă frică serioasă. Iar pe de altă parte și forțele intelectuale rusești lucrează în folosul acestei biurocrații. Sărmanele națiuni subjugate, lipsite de orice contact nemijlocit cu restul lumii, sărace cu duhul, își expun mecanicește floarea conducătorilor lor la rusificare. Cetind aproape totul în limba rusească, oamenii culți eșiți din aceste popoare sînt biruiți și orbiți de splendoarea culturii, a artei și a literaturii rusești. Biruiți — pentru cine? Pentru statul rusesc actual, ca atare; fiindcă numai puțini se fac luptători alăturea cu revoluționarii ruși, iar majoritatea se înglobează în acea societate cultă generală rusească, care contribue astfel și ea la opera de cucerire a inimelor și a sufletelor ad magnam gloriam Russiae îndeobște. Veninul acționează, și floarea popoarelor subjugate își întoarce spatele în fața grosului masei din care a eșit.

Selecțiunea firească în lupta pentru existență, viața largă a orașelor rusești, plăcerile și petrecerile cu care treptat se confundă partea intimă a Ruteanului, a Romînului, a Polonezului, a Caucazianului; călătoriile prin întinsul mare și bogat al imperiului, localitățile încîntătoare, rîul Volga care devine scump și înrudit cu sufletul călătorului, întîlnirile interesante cu Rușii simpatici; prietenii, razele de dragoste pentru o rusoaică; tolstoiștii, blîndeța poporului, expresia puterii și a bogăției generale inspirîndu-ți admirația, iar cea a sărăciei și înapoerii — mila; primele încercări de a acționa în mediul rus; viața înaintată și idealistă a studențimii universitare, a cărui număr la Moscova se ridică la 14.000, la Kiev la 9.000, la Petersburg la 11.000,

la Haricov la 6.000, la Odessa la 5 000, afară de studenţimea şcoalelor superioare tehnice tot atît de numeroasă; insfirşit, belşugul, privilegiile castelor avind încă multe părţi atrăgătoare...

Toate acestea fac, în majoritatea enormă a cazurilor ca vechea inscripţie „Lasciate ogni speranza" să nu mai fie văzută de cei meniţi îndeosebi s'o vadă şi s'o şteargă, s'o nimicească. Cugetul gata de jertfe îngheaţă, poporul, care ţi-a dat naştere, e uitat, lăsat să se tirască înainte în umbra glodoasă a satelor, să fie biruit de inerţie... Aceasta nu e Transilvania, e Rusia, domnilor! Nu e Ardealul pe care unii vor atît de mult să-l „salveze", e Sudul Rusiei, unde $3^1/_2$ milioane de Romîni basarabeni, podoleni şi hersoneni îndură aceiaşi înstrăinare fatală, ca şi Ucrainenii, *decizîndu-se dinainte odată cu peirea lor,* în calitate de naţiune, întărirea Rusiei, întărirea spiritului şi a puterii de cotropire şi de asimilare a popoarelor mici vecine, decizîndu-se reducerea lor la gradul de vasal politic şi ceia ce este şi mai groaznic — vasal *sufletesc.*

Năvălirea eventuală a vieţii ruseşti în viaţa romînimii, care abia astăzi se reculege şi-şi clădeşte palate de comori naţionale, ar însemna peirea romînismului. Şi aceasta atît în regat cît şi în Bucovina, unde simţul naţional nu a fost încă încercat cu fierul călit — la alb. Numai pentru Ardeal n'ar exista în privinţa aceasta nici o primejdie: adevărata democraţie romînească de acolo cu nuanţa ei teocratică, aproape neînfluenţată în trecut de slavism, nu e expusă la aceiaşi primejdie de a se desnaţionaliza, ca cei un milion de orăşeni din Romînia—din care milion, o jumătate cade pe străini şi Evrei, un sfert pe femei şi copii, iar o optime pe bărbaţi care nu „se ocupă" cu vre-o politică fie internă, fie externă... Să mai adăogăm, că nu putem pomeni aci şi de o masă compactă de 6½ milioane de ţărani din Regat,—de oarece, luată ca atare, această masă într'o generaţie sau două poate uşor deveni ceia ce sînt astăzi Romînii din.... Odesa cu tot numărul lor de circa 30 de mii....

D. Z. Arbore reproduce o interesantă scrisoare a lui M. Dragomanov, celebrul profesor din Kiev şi ucrainofil, acuma decedat, în care între altele se zice:

„Acolo în acest colţ al Europei, în Basarabia, în Bucovina, în Ungaria (adică pe la Bereg, Marmaroş, Ugosca, Ung, în comitatele Saroş, Zemplin etc.) trăesc umăr la umăr poporul romîn şi poporul ucrainean, care au aceiaşi soartă şi pe acelaşi duşman.

„Deja între anii 1248—1282 un anonim scrisese în „*Annales Polonorum vetustiores*", că la 1259 *Thartari subiugatis, Bessarebenis, Lithvanis, Ruthenis et aliis gentibus.*

„*Bessarebenis* era numele Romînilor pe aceste vremuri, *Ruthenis*—Rutenii sau Ucrainenii.

„De atunci încoace de multeori aceste două popoare au luptat umăr la umăr în contra Tatarilor, de sub jugul căror s'au liberat.

„Azi o parte din aceşti *Bessarebenis* şi aproape întreg poporul ucrainean, toţi *Ruthenis* îndură jugul greu al Muscalilor.

„Nu ar fi logic oare ca şi acum ca în trecut, ei umăr la umăr să lupte în contra aceluiaşi duşman— Rusia Ţarilor?..."

Umăr la umăr cu Ucrainenii? Cine? Romînii? Acei care „pour les beaux yeux" ai eroilor din Constanţa, şi dela ambasada din Calea Victoriei şi ai presei à la „Facla" nu mai aplică Ruşilor nici macar vechea vorbă „şearpele pielea-şi schimbă, dar năravul — nu!"? E drept că Rusia actuală nu e Rusia de odinioară, nu e sperietoarea copiilor europeni. Dar în acelaşi timp, inerţia puterii de dezvoltare a tuturor părţilor bune şi rele ale organismului ei social uriaş o face şi mai groaznică pentru vecini. Ce a fost în ultima analiză Rusia ţaristă? O putere brutală, înapoiată, căreia i se puteau opune forţa şi cultura. Dar ce se va putea opune Rusiei nouă, radical prefăcută şi mult mai cultă decît în trecut? O! duşmanii seculari ai neamurilor mici nu-şi schimbă aşa uşor inimele, precum au început să socotească de curînd cu o crezare nestrămutată bunii noştri Romîni!...

Rusia ţaristă, care nu urmăreşte decît suprimarea până şi a poporului său rusesc, eşind biruitoare, ridicată în cerul gloriei, va şti să facă Ruteniei, Basarabiei şi întregei romînimi o înmormîntare de primul rang, asistenţii fiind: Ungurii, consideraţi de Ruşi ca un popor bun rivalizînd cu Nemţii, Bulgarii şi Serbia Mare, această sucursală rusească creată între Carpaţi şi Adriatica; cortegiul va porni dela delta Dunării şi Dobrogea. Dar nu putem compta nici pe progresul Rusiei. Ţarismul cade şi constituţia triumfă—Rusul însă rămîne în principiu acelaşi tip brutal; stăpînii Rusiei de mîne, primii liberali la putere—vor fi şi cei mai mari imperialişti: o arată clar sprijinul lor nemărginit acordat momentan guvernului ţarist. Rusia radicală în tot cazul moşteneşte biurocraţia atotputernică de astăzi ca şi armata monstruoasă; dispunînd de aceste forţe, unice în felul lor, ferindu-se mulţi ani de o restaurare a despoţiei, şi de frică să nu-şi îndrepte în contra sa nici un repros de tradare a patriei din partea reacţionarilor,—Rusia nouă nu va putea ceda nimica real naţionalităţilor, a căror dezvoltare separată ar însemna deslipirea lor în viitorul apropiat de imperiu...

Să ne aducem aminte cum Franţa numai în decursul unui secol întreg s'a putut scutura de farmecul autocratismului şi al reacţiunii. Prin toate acestea nu ţinem să dovedim că Rusia nu va progresa; din contra, progresele ei vor fi poate uimitoare, dar în drumul ei spre aceste progrese cîte zguduiri sociale, cîte calamităţi politice o aşteaptă pe această ţărişoară, cuprinzînd a şasa parte din întreg pămîntul! Ce ne-ar rămîne de făcut dacă ne-am găsi nu vasalii sau sateliţii ei, ci măcar sub influenţa oarecum binefăcătoare şi ocrotitoare a acestui pretins victorios imperiu, care va avea heghemonia de mîne în Europa? Să-l secondăm în toate destinele lui alăturea cu Sudul lui şi cu sucursala lui Balcano-Adriatică, adică Serbia-Mare? Să vieţuim toate peripeţiile lui, să con-

viagem vasta societate cultă rusească că și noi avem bogățiile noastre sufletești și că sîntem demni de stimă; să așteptăm pănă cînd vom ajunge cunoscuți și iubiți? Și în ce limbă comună vom vorbi?...

O, Rutenii au priceput foarte bine că și liberalii ruși, care vor ușura la început soarta grea a celor 100 de națiuni, vor găsi orișice pretexte, dela primul semn de primejdie pentru integritatea sufletească sau teritorială a imperiului, pentru a le desființa libertățile adevărate, pentru a le sigila cu un „tabu" independența socială și culturală — indiferent, a Rutenilor sau a Romînilor, a Polonezilor sau a Armenilor. Și ceia ce e neasemuit de rău, precum am arătat mai sus, este că absolut toată suflarea progresistă rusească, îndrăgostită de adevarata ei superioritate intelectuală, orbită de înaltul grad de desvoltare morală în care se găsește și acuma, nu poate să nu dea tot sprijinul ei puternic pentru orișice măsuri cu care ar trebui înfrînate popoarele inferioare, persistînd în cultura lor națională, iubind literatura și țara lor săracă și împiedicînd astfel triumful final al strălucitei culturi rusești; această cultură care tinde în mod firesc, inconștient, la retezirea tuturor manifestărilor vieții la același nivel și nu vrea să aștepte până cînd națiunile separate și-ar crea cultura lor egală cu cea rusească.

Rusul cel mai inteligent de azi nu poate totuși pricepe aversiunea unor naționaliști Finlandezi, Polonezi, Ruteni etc. față de strălucirea duhului de progres ce cuprinde Rusia, nu poate admite că unele națiuni își ascund poate însușirile și bogățiile lor posibile sufletești și sociale mult mai mari. De aceia vedem acuma unindu-se în contra primejdiei externe, care ar periclita temeliile unității Rusiei, pe toți fruntașii partidelor opoziționiste rusești cu reacționarismul de eri, cu cizma militară și cu regimul pur administrativ de astăzi. Afară de cîțiva „fanatici incorigibili" după care plîng pustiile Siberiei, momentan nu găsești în această Rusie, sfîșiată încă eri de lupte interne, pe nimene care ar fi în contra războiului, în contra avîntului muscălimii spre Apus... Au cedat, au trădat steagul lor deopotrivă social-revoluționarii, social-democrații etc.; numai cîteva excepții rare și necaracteristice personificate prin cîțiva literați (și de mîna întâia), socialiști, anarhiști și bombiști întăresc regula generală...

In Germania observăm același lucru. Dar e o trăsătură mare, care deosebește „șovinismul" german de azi de „șovinismele" celorlalți beligeranți. Publicul german — ca și o parte a presei (nu poporul, nu toată presa și nu statul) — avînd la începutul războiului ceva dispreț pentru inamici, a revenit astăzi la atitudinea serioasă și tăcută a unei lupte gigantice pentru existența națiunii germane. Fiecare German e, și a fost, convins că înfrîngerea Germaniei înseamnă față de mulțimea dușmanilor și *nimicirea* ei complectă în același timp, deci și pretinsa ofensivă a Germanilor nu apare în fond înaintea noastră decît ca o defensivă puternică cum nu s'a mai văzut. Presa — oglinda poporului — aproape n'a glumit și nu glumește, denotînd numai periodic oarecare bucurie temeinică față de succesele obținute pe cîmpurile de luptă. Pe cînd în Franța, Anglia, Rusia — mai ales în Rusia — „Neamțul" e acuma obiectul rîsului, al glumei, al hărțuelii, al disprețului colosal (publicul de stradă și de gazetă din Romînia imitează și el în această privință pe Ruși și pe Francezi). Aci e marea diferență între modurile prin care se manifestă față de alte națiuni popoarele francez, rus, englez și german.

Amabilității falșe a unuia, brutalității „amicale" a altuia și demnității calculate a Englezului, o națiune relativ mică, ca cea ruteană, preferă cultura germană cu tot „Deutschland ueber alles". E un lucru firesc pentru niște oameni sinceri și simpli, eșiți nu din școala egoistă a lustrului și a delicateții superficiale franceze, precum e aproape tot publicul orășenesc din Romînia, ci din retortul uriaș, deși primitiv, al luptei pentru existențe naționale care se chiamă Rusia. Romînii de azi pot fi „pentru" Rusia, fiindcă nu cunosc stringerea și strivirea, de fapt și figurată, la care acest retort supune pe alții. Nu cunosc Rusia actuală, Rusia viitoare; au trăit până acuma un an în negarea și disprețul superficial pentru „ursul dela Nord", pentru „colosul cu picioare de lut", iar astăzi au căzut dintr'o extremitate într'alta tot atît de ușuratecă și de ridicolă...

Repetăm: ce a fost și ce este în ultima analiză Rusia țaristă? O putere brutală, căreia i s'ar putea în tot cazul opune o altă putere. Insă ce veți face cu uriașa Rusie cultă, dar nu ajunsă încă la orînduirea pașnică a organismului ei social? O așteaptă pe ea atîtea probleme mărețe interne, lupte sociale, zguduituri, exploatarea întinselor foloase realizate pe urma eventualei victorii actuale în toate direcțiile... Sau poate credeți că distrugînd „urîciosul militarism prusac", Rusia (deci și Anglia, Franța etc.) vor dezarma?...

Ni se pare, că în fond Anglia cu Rusia ar fi convenit să împartă lumea; *grosso modo* s'ar putea spune că Rusia ia partea de uscat, iar Anglia — marea și coloniile... Asistăm și la un spectacol foarte instructiv: Anglia cași Rusia au intrat în războiu și pășesc înainte, manifestînd peste tot unirea națiunilor numeroase și a teritoriilor imense din care se compun; Anglia le-a atașat prin structura ei de stat și prin cultură, iar Rusia oficială culege numai roadele literaturii și a intelectualității rusești neoficiale, care a izbutit să atragă de curînd la tot ce e rus, pe toate națiunile aflate încă ieri în fierbere și revoltă neconterită. Este ceva în duhurile culturii englezești, ca și ale acelei rusești, ceva care impune chiar în ultima analiză națiunilor subjugate atașarea lor la aceste două forme de cultură.

Dar în același timp, paralel cu nenorocitele de Polonia, Rutenia etc., Irlanda și Indiile constituesc pete neșterse pe istoria Angliei, care e caracterizată prin aceia, că întotdeauna lasă deplină libertate coloniilor sale puțin populate, strîngînd de gît pe cele cu populație deasă sau prea deasă. De fapt a trebuit să se înceapă războiul cu Germania, pentruca „homerule" pentru Irlanda să

vadă imediat lumina, și ca cei mai înverșunați dușmani ai acestui vis realizat al marelui Gladeston să tacă și să nu mai protesteze deocamdată. Irlanda, care în veacul trecut a pierdut peste 5 milioane populație emigrată din cauza prigonirilor sociale, reînvie acuma mulțumită „cizmei prusiane." Indiile în care populația de peste 300 de milioane degajează periodic 20—30 milioane de muritori de foame sau de ciumă, vor căpăta în tot cazul după participarea la actualul războiu o viață mai omenească; și cei o sută de mii de Englezi care guvernează acuma acest teritoriu imens, vor ceda raselor indigene, capabile dar deținute timp de secole în o mizerie și înapoiere, cedarea produsă de frica să nu fie scuturați de poporul acesta uriaș și de zeii vetrei lui strămoșești adormiți până azi în pagode, însă care vor fi reînviați sub sguduirea actuală mondială...

Lumea pasiunilor omenești și a visurilor e deșteptată: aceasta o știu bine acuma Germanii, cu toată incapacitatea lor de a avea o diplomație iscusită și perfidă la fel cu cea rusească sau engleză. Și lumea aceasta începînd cu mare greu a se balansa, a se mișca, cuprinde deja puțin cîte puțin restul neutral al Europei ca și națiunile care sufăr din cauza războiului. Arma îndreptată în contra Germaniei se întoarce vădit în contra celei mai tari puteri de pe mări ca și în contra celei mai tari de pe uscat. L'appétit vient en mangeant... dar nu vor sări popoarele pe Germania care e momentan încercuită și la care e greu să ajungă cineva ca să-și satisfacă pretențiile și revendicările redeșteptate...

* * *

Rutenii știu mai bine decît oricine puterea atrăgătoare a culturii rusești; Rusul din popor, pentru ei nu e decît un barbar bun, blînd, tolerant; Rusul cult — intelectualul adevărat, superior moralicește, Rusul administrator e ceva trecător (peste zeci de ani, dar în tot cazul trecător); viața materială îmbelșugată, rubla — o unitate bănească mare, teritoriul bogat și întins, cu atîta schimb de impresii; arta dezvoltată mai bine, poate, decît oriunde; relațiile dintre oameni sincere, morala pusă sus, educația generației tinere sănătoasă, idealismul și altruismul biruind egoismul și brutalitatea;—însfîrșit, totul în dezvoltare, în posibilitate palpabilă, mult făgăduitoare... Și totuși grupurile fruntașilor polonezi, ruteni, finlandezi, lituani, fug de această splendoare, preferînd să-și orînduiască viața *lor* națională, independentă de această largă și bună viață rusească. De ce oare? Fiindcă alăturea cu părțile bune ale vieții rusești sînt foarte multe și rele. Rămășițele regimului vechiu, puternice încă, fierberea socială și ciocnirea intereselor de caste și clase, rivalitățile naționale, înstrăinările etc. etc., turbură și frămîntă haosul vieții rusești.

Ei bine, oricine care nu și-a vîndut sau nu și-a pierdut simțul național, nu a renunțat la cufundarea sa, la topirea sa în

masa maternă a fraților iubiți, nu poate să privească mersul triumfător al Rusiei decît în modul următor, zicînd:

— Da, Tolstoi e întinsul nemărginit al vieții, Mihailovschi e întinsul ideilor, și sub aceste două culmi neatinse de alții în progresul moralei și a gîndului liber, se întinde un spațiu enorm pentru orice posibilități și energii omenești... Dar pentru mine, care cunosc Rusia în amănunțime, pentru un naționalist fin al unei națiuni mici, care nu vrea să piară și să se deznaționalizeze, care stăpînește și-și va mări tot ce a putut găsi într'însa duios, frumos și tare — pentru mine viața rusească nu e decît o groază supremă, o primejdie uriașă. Cum? Eu sau fratele meu țăranul, să ne acomodăm mentalitatea, limba și portul la formele străine?... De pildă noi Rominii sau Rutenii avem un complex al nostru de vietăți destul de complicat; la ce sîntem buni ca cetățeni, ca oameni de acțiune ai națiunii *noastre*, dacă în acest complex al nostru năvălește deodată complexul rusesc mult mai complicat, mai puternic, mai măreț și mai atrăgător? Să ne supunem lui atunci, să renunțăm la al nostru, fiindcă altfel am fi zdrobiți și sfîșiați sub încercarea de a împăca și a îmbrățișa deodată două lumi deosebite?...

Presupunem că Rusia învinge și, eo ipso, romînimea săracă înconjurată de acești învingători, de Rutenii reduși la supunere oarbă, Ungurii învinși, Turcii și Germanii nimiciți, Bulgarii pedepsiți, Sîrbii deveniți tari și mari dar transformați imediat într'o filială rusească... Până cînd vom reuși noi să ne supunem tipului ideal de Rus, care și el se găsește încă în mare parte sub papucul bunului plac, nu vom fi influențați decît de către Rusia guvernamentală, militară, comercială, politică. Oare ne-a garantat cineva că marele popor rusesc sau întregul lui ca stat, se va întoarce spre noi numai decît, ca și zeul Moloh al Cartaginejilor spre credincioșii lui îngrijorați, cu „apriori" și nu cu „a posteriori" a lui? Nu cumva la noi va veni atunci nu adîncul și esența bună a spiritului slav, ci partea exterioară și numai ea?...

N'am împlinit până acuma cea dintâi îndatorire a noastră ca națiune mică: să *cunoaștem* vecinul nostru uriaș și să împrumutăm, să răsădim dela el părțile cele bune ale lui. Cu o ignoranță uimitoare l-am disprețuit 30 de ani, ne-am nutrit în privința lui cu basme și vechituri, ne era frică să ne ducem în Rusia, nu învățam limba lui bogată, și apoi deodată am căzut în frica de Rusia, și într'un fel de marazm al adorării, al admirației etc...

O fire anarhică latino-slavă! Viața de berării cu manifestările ei de „gură-cască" și de „gură mare"! Din nefericire minunata cultură germană nu a fost însușită de tine, decît în ce privește... consumația berei! Fugind de munca încordată, de cinste și ordine, de datoria de a-ți lecui imediat numeroasele rele care te rod, ești înclinată să-ți uiți menirea ta de popor tînăr și viu, și să te arunci acolo, unde — în Moscova, Kiev etc., orașe crescînd cu o repeziciune americană,— se ciocnesc în petreceri orientale și europene, în lupte deschise și clandestine, se

stîng și se aprind sufletele celor 100 de națiuni, care formează imperiul acesta mare, pentru pravoslăvnicia căruia popii romîni au atîta admirație. In naivitatea ta nici nu bănuești acel dispreț cu care se vorbește în Rusia despre un stat, în care cele 6½ milioane de țărani zac în groaznică mizerie și înapoiere, iar un milion de orășeni nu reprezintă ceva solid care să poată rezista în contra întinderii imperiului rus asupra Balcanilor și Adriaticei; nu-ți închipuești că în acest cerc de idei se educă și cei peste 3 milioane de Romîni din Basarabia, Podolia, Herson! Nu știi toate acestea, nu bănuești; și de aceia acuma, poate, pentru întîia oară te gîndești la ciudații de Ruteni care nu se știe de ce alcătuesc hărțile lor etnografice, se agită, propagă, speră și visează succes deplin lumii germane și turcești. Te gîndești cu ochii țintă la Transilvania și Bucovina, care și fără vre-o sforțare din partea ta, cu o oară mai înainte, cu un cias mai tîrziu, îți vor cădea coapte în mînă, pe cînd spre Răsărit s'a născut grava și măreața problemă romîno-ruteană, la rezolvarea căreia n'ai gîndit încă, fiindcă nu pricepi primejdia prea mare venită din Răsărit... O lași tuturora să o priceapă: Suedezilor, Germanilor, Ungurilor, Bulgarilor, Italienilor, și Turcilor, și-ți spui numai: „requiescam in pace" ?!...

* *
*

Incă ceva personal și apoi, încheere. Cînd nu de mult am relevat în legătură cu evenimentele actuale chestia („Adevărul" 8 Oct. 1914, articolul: „Audiatur et altera pars") cum că din punctul de vedere al Basarabenilor interesele Romînimii nu coincid decît cu acele ale lumii germane și turcești, că gurile Dunărei și Dobrogea constitue sanctuarul nostru, că Petrogradul ne este și va fi vrăjmașul care visează închiderea noastră în cetatea munților pentru a-și da mîna cu Serbia Mare, satelita lui, — atunci însuși d. C. Mille și-a luat a douăzi sarcina să-mi răspundă și între alte argumente în favoarea curentului rusofil a făcut la adresa mea următoarea considerație cam discreditoare: „să scrii în chip rusesc și să combați Rusia, e cel puțin o originalitate"...

Da, sînt mîndru că tocmai mie mi s'a dat întrucîtva și poate prin ironia soartei mele personale să fiu singurul romîn-basarabean cu educația pur rusească, care, după ce a *cunoscut* în primul rînd Rusia, a intrat în ultimul deceniu în presa romînească, dar cu toată rusificarea lui și-a regăsit sentimentul național pierdut involuntar din vremea copilăriei; apoi a pătruns prin diferite drumuri, uneori strîmte, strîmbe și primejdioase, în intențiile Rusiei asupra Romîniei și asupra nenorocitei de romînimi din Basarabia, Herson și Podolia. Venit direct din lumea rusească *modernă* mă bucur că pot totuși întrucîtva să previn pe Romîni, publicînd cel puțin considerațiile mele personale asupra acestei adevărate și enorme primejdii, în comparație cu care pretinsele amenințări de maghiarizare, germanizare etc. apar ca simple absurdități.

Da, combat Rusia, combat rusofilismul fiindcă mă doare, fiindcă mă îngrozesc de necunoștința deplină a Romînilor asupra Răsăritului și a problemelor grave puse de el pentru națiunea noastră; fiindcă iubesc Basarabia și toată romînimea, fiind gata totdeauna să răsplătesc această iubire cu sînge, lacrimi și sudoare. Trebue anume să fii educat rusește ca să intri în tabăra celor mai mari și întunecoși dușmani ai romînismului, să te înveți a-ți însuși arma lor și cu arma aceasta să-i și combați!

V'am arătat întrucîtva și partea bună din Rusia și v'am arătat, cît am putut pentru moment, că nu numai „Rusia țaristă asupritoarea popoarelor", ci și Rusia nouă liberală imperialistă nu poate să nu fie un *memento mori* pentru romînismul slab, dar atîta de scump nouă. Din nefericire nu văd în aceste momente grele interesul suprem al națiunii romîne ridicîndu-se mai presus de toate. In locul lui văd frica bestială de Ruși și suspine: Ah Franța, ah Belgia, ah rasa latină! *) *Bonjurismul* a renăscut în „politica" pe care o duce publicul romînesc prin trîmbițele gurilor mari, bonjurismul aliat cu mentalitatea din mahalalele Moscovei...

Și cu toate acestea te hodinești încă cu sufletul, te încrezi în demnitatea acestei națiuni nenorocite, cînd întîlnești printre Romîni și pe vreunul educat franțuzește, care a petrecut tinerețea și și-a făcut studiile în Paris, dar care în fața intereselor supreme ale romînimii rămîne neclintit, din cauza primejdiei rusești, în urările sale pentru succesul definitiv al Germanilor, al Turcilor, ba chiar și al Maghiarilor (pentru moment), în contra Triplei-Ințelegeri și a sateliților ei, și în primul rînd în contra Rusiei. Zîmbind trist și amar în aceste zile de tristeță generală, am putea spune că nu se poate să nu se găsească în țara aceasta măcar „cei doi drepți": unul educat rusește și altul cu educația franceză, care să viseze victoria deplină a vrăjmașilor Rusiei. Fie binecuvîntat pămîntul pe care se mai găsesc mulți în afară de acești doi!...

Mult s'ar putea încă spune aci despre Rusia și totuși ar fi nesuficient din toate punctele de vedere. N'am vorbit despre Golgothele morale, temnițele, jertfele și calăii, despre munca silnică și deportarea în ghețăriile Siberiei și alte pedepse pentru „criminalii" politici din imperiu: sînt lucruri cam prea șablonate și cunoscute chiar și publicului romînesc, care însă le-a uitat pentru moment. N'am operat cu statistice, cu redarea evenimentelor separate, cu documente, ci numai cu considerațiuni generale lesne de înțeles pentru ori și cine, ca și în tot ce am scris până acuma despre Basarabia și Rusia în „V. R." și prin ziare.

---

*) Cu toate că lupta popoarelor în care latinii... stau neutrali (Italia, Spania, Portugalia) se dă numai între grupul germano-maghiaro-ceho-croato-polonez și grupul englezo-flamando (amîndouă sînt de rasa germană)-franco-slavo-ruso-indo-senegalo-fidjo-antropofag, și cu toate că nici Romînia „latină" nu participă de fapt la această luptă.

Am stăruit numai să arăt după putință contrazicerile strigătoare din această țară: neinvinsă și bătută, puternică și beteagă, luxoasă și păduchioasă, instruită și ignorantă, creatoare și distrugătoare, liberă și ferecată, împărăția gîndacilor și raiul medicilor: țara în care în ultimii 10 ani au fost spînzurați zece mii de „politici", vinovați numai de aceia că iubesc cu uitare de sine patria lor ingrată și care în acelaşi timp îi ridică pe ei la rangul de nemuritori; țara în care națiunile sînt asuprite în chip extraordinar, și în care totuşi apar 1600 publicații periodice în limba rusă, 250 în limba poloneză, 70 în cea germană, 50 în cea latîșă (liva), 40 în cea estonă, 35 în cea evreiască, 25 în cea armeană, 20 în cea lituană, 15 în cea ucraineană, 12 în limba tătărască, 10 în franceză, 6 în azerbeigeană și cîte mai puține în încă 25 de limbi!...

Şi argumentația de mai sus, cam neîndestulătoare, se explică prin grandiozitatea subiectului; sper să continui până la oarecare complectare descrierea problemei romîno-ruteno-ruse, ca să nu las file albe, dacă va fi cu putință. Cred că nu va fi tîrziu să revin la Rusia și la broşura „Rusia țaristă, etc." în numerele viitoare ale „V. R." Cer scuze pentru întrebuințarea cam deasă a cuvîntului de „ignoranță", adică necunoștința deplină a Romînilor asupra Rusiei, Ruteniei; și a ciocnirii intereselor romînimii cu ele; doară fiecare Romîn cinstit și sincer nu poate să nu spue: „da, nu cunosc Rusia, nu cunosc Ucraina; în privința lor sînt ignorant; îmi pare rău, dar aşa este!"

Nici-o pretenție nu am, decît fac o încercare ca strunele intime naționale ale cetitorului romîn să priceapă durerea mare și nesfîrșită a naționaliștilor subjugați și conștienți din Rusia, față de învăluirea și zdrobirea vieții națiunilor mici de către regimul vechiu și de către cultura nouă rusească; ca să se aprindă în sufletul romînesc focul divin al simpatiei pentru Ruteanul și Romînul cel slab și pieritor, iar nu pentru poporul rusesc numeros și bogat în pămînt și în posibilități culturale și care nu poate pieri, chiar dacă Rusia va fi grozav bătută și aruncată spre Răsărit, pierzînd atunci tot Apusul Rusiei europene, locuit de Polonezi, Ruteni, Evrei, Romîni, Lituani, Livi, Estoni, Finlandezi, etc. și care nu constitue totuşi decît a 20-a parte a marelui imperiu moscovit, clădit pe sîngele și oasele a milioane de martiri...

Problema romîno-ruteană nu e problema jignirii intereselor rusești, ci numai aceia a îndepărtării de pe teritoriul sus-arătat a armatei, funcționarilor și comercianților ruși, care altfel prin menținerea lor mai departe în acele ținuturi, nu-i vor îndepărta, dar îi vor nimici pe acești Ruteni și pe toți Romînii ca națiuni. Repetăm: bine-i de cel din Rusia care renunță la națiunea lui; dar nici Rutenii, nici Romînii nu renunță la naționalitatea lor, și deci sau își vor croi de acuma înainte viitorul național, dar nu sub egida Rusiei, sau vor fi striviți, la început cu durere și apoi fără durere, de către cultura și structura rusească nivelatoare. Să se gîndească bine și să se priceapă că partea care se cu-

vine Romînilor dela aglomerația de popoare, care este Austro-Ungaria, le va cădea în mîni în mod firesc fără a fi desnaționalizată complect, fiindcă desnaționalizarea din Austro-Ungaria e mai mult o sperietoare, pe cînd desnaționalizarea din Rusia e ceia ce s'a făcut, se face și se va face cu peste 25 milioane de Ruteni și cu circa $3^1/_2$ milioane de Romîni, transformați deja aproape toți în tîmpiți și adevărați ruși prin simțul lor național, dar din fericire și din cauza legilor firii omenești — neschimbați încă în limbă și mentalitate.

Da, pe cîmpiile Poloniei, Galiției și ale Franței, se va hotărî rezolvarea problemei romîno-rutene, potrivit cu care rezolvire și Romînia se va urni însfîrşit din loc — acolo, spre Răsărit, unde sînt interesele ei adevărate și supreme din acest moment istoric !...

„Şi dacă, — încheie d. Z. Arbore, — din această nebunie socială nu va eşi cel puțin libertatea Poloniei și a Ucrainei (noi să spunem: a întregului Apus al Rusiei europene!), libertatea Basarabiei (nu: a teritoriilor romîneşti dintre Prut-Nistru-Bug), apoi, împreună cu poetul nostru, putem zice Europei înebunite:

De e sens într'asta, e 'ntors și ateu —
Pe palida-ți frunte nu-i scris Dumnezeu.

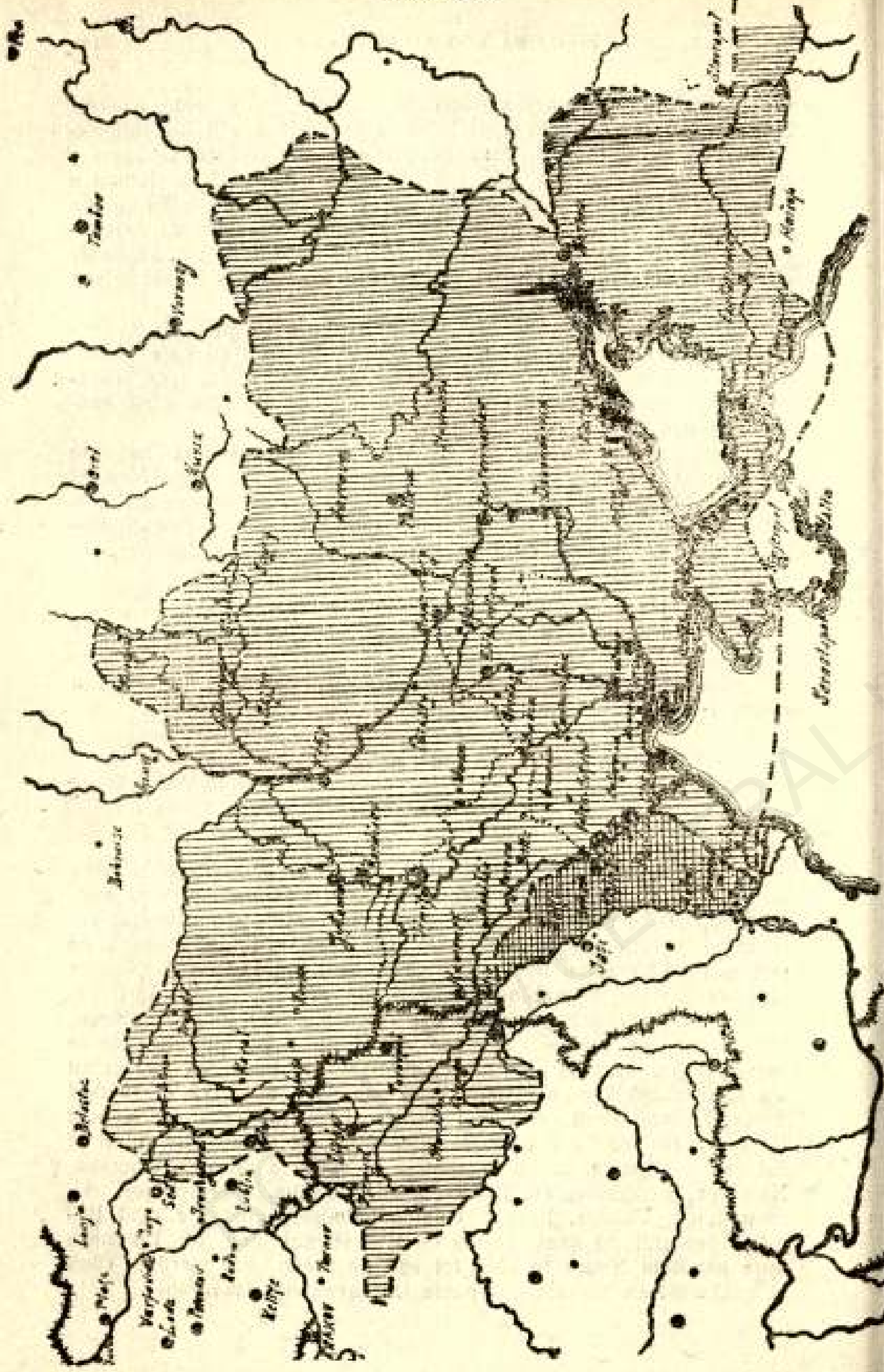
„Acestea am de zis rusofililor noștri interesați, iar popilor noștri rusofili repet fraza Veneţienilor din secolul XVI-lea:

Siamo romani, e poi cristiani!"

* * *

Limita etnică între Romîni și Ruteni nu se prezintă ca ceva bine definit; estul și nord-estul romînimii e întretăiat orizontal, vertical, pieziș și după diferite curbe de vestul și sud-vestul rutenimii. În unele părți ale Basarabiei, apoi în toată Podolia de sud și tot Chersonul de vest, nord și sud, amîndouă popoarele sînt amestecate, deosebindu-se unul de altul prin grupuri separate și compacte de sate pur rutenești sau pur romînești, între care se găsesc și mai multe localități populate de amestecul lor aproape complect rutenizat. Rutenizarea de aci nu s'a făcut după vre-un sistem, plan sau scop al cuiva, ci în mod firesc, Rutenii fiind ceva mai numeroși și sprijiniți inconștient de rezervele mari ale națiunii rutenești, care în direcția nord și est este compactă, avînd la spatele ei centrele mari ca Cherson, Nicolaev, Ecaterinoslav, Elisavetgrad, Poltava, Cremenciug, Uman, Kiev, Vinnița, Jitomir, Camenet Podolsc etc. Pe cînd Romînii departați în unele locuri cu 250 și mai bine de kilometri spre ost dela Nistru în chip tot aşa de firesc au pierdut până și contactul cu masele compacte romîneşti din Basarabia...

Harta No. 1.

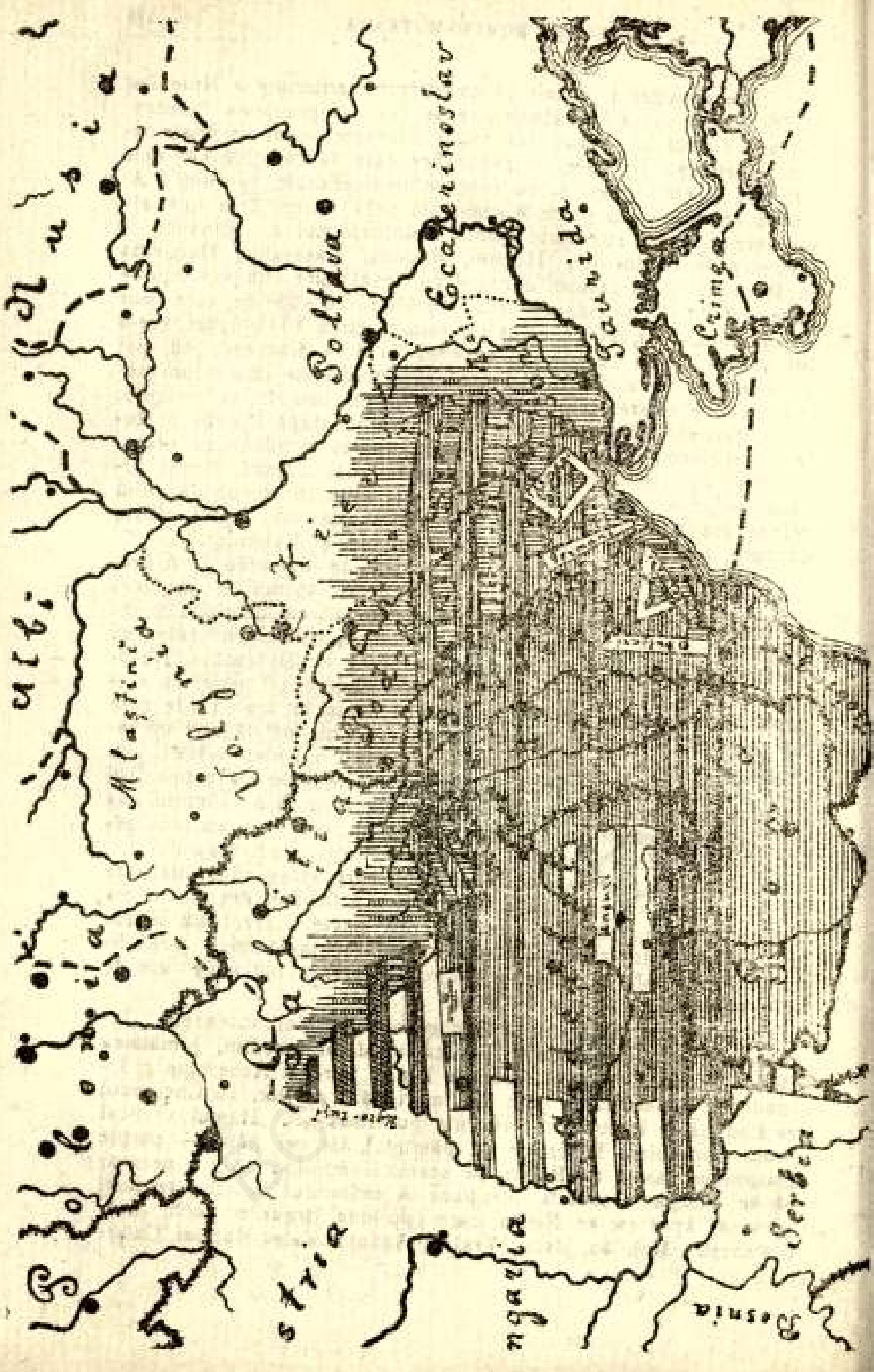
Din caracterul paciaic al convietuirii teritoriale a Rutenilor și Romînilor din sudul Rusiei, reese clar că problema romîno-ruteană constă în primul rînd într'o întrebare: cum se poate defini teoreticește hotarele lor geografice care să coincidă cu cele naturale și etnice, deci și cu cele politico-culturale, în viitor? Această chestiune nu poate fi rezolvată decît numai prin învoiala popoarelor direct interesate pentru stabilirea mai de dinainte a formelor de conlocuire. Herson, Podolia, Basarabia, Bucovina și Maramureș nu cunosc aproape cu desăvîrșire altă populațiune *sătească* decît cea ruteană sau romînă: 20—25 de sate pur rusești (lipoveni), 250 de colonii germane, circa 100 bulgare, vre-o 30 ungare, apoi 15 colonii evreești și 3—4 franceze, nu pot fi luate în vedere pentru definirea caracterului de concesiuni mutuale etnice dintre Romîni și Ruteni pe un așa întins teritoriu. Elementul etnic care urmează cu numărul lui după Romîni și Ruteni sînt Evreii, formînd peste tot majoritatea populațiunii orașelor mari ca și a tîrgușoarelor. Orășenii ruși, unguri, nemți, armeni, polonezi etc., deasemenea nu pot intra în socoteală, fiind relativ foarte puțini la număr și neputînd contesta faptul vădit, că *țara*, teritoriul aparține numai Romînilor și Rutenilor.

Astfel ajungem la întrebarea: care de exemplu ar fi granița naturală, o linie medie, care s'ar defini tocmai în mijlocul di- acestei amestecături romîno-rutene, sacrificînd, pe deoparte în direcția de vest și sud a teritoriului comun, elementele rutenești care merg slăbind și dispar după ce ajung la Basarabia, Bucovina de sud și Tisa; iar pe de alta procedînd tot astfel cu elementele romînești care îndepărtîndu-se devin tot mai rărite spre est și nord? Broșura „Rusia țaristă, etc." nu ne dă nici un indiciu în această privință; harta etnografică a Ruteniei-Mari, alăturată acestei broșuri arată numai pretențiile Rutenilor naționaliști de a socoti Rutenia întinsă până la ultima urmă a ultimului pas al ultimului Rutean, care a pus cîndva piciorul său ca locuitor-sătean la periferia cea mai depărtată de centrul rutenismului.

Articolul prezent e însoțit de trei hărți etnografice adăogate la el de noi: din explicația de mai jos a fiecărei din ele se va vedea, credem, destul de lămurit cum poate fi rezolvată serios problema romîno-ruteană, lăsînd amînduror popoarelor posibilitatea de a conlucra liniștite la progresele lor naționale atît de disprețuite până acuma de Ruși.

1. Harta pretinsă etnografică a teritoriilor rutenești. Cuprinde între altele aproape jumătatea Maramureșului, jumătatea Bucovinei cu Cernăuțul, județele Hotin, Soroca, Acherman și Izmail din Basarabia în cele mai mari părți ale lor, iar Chersonul și Podolia le include în teritoriile pur rutenești. Hașiul vertical arată răspîndirea Rutenilor pe pămîntul, iar cel pătrat — părțile Basarabiei lăsate de Ruteni pe seama Romînilor. Aci e necesar să se atragă deosebita atențiune a cetitorului asupra regiunii „rutene" spre est de Nistru, care cuprinde tîrgurile vechi moldovenești: Mohilău, Balta, Vrabia, Ananiu, Valea-Hoțului, Catar-

Harta No. 2.

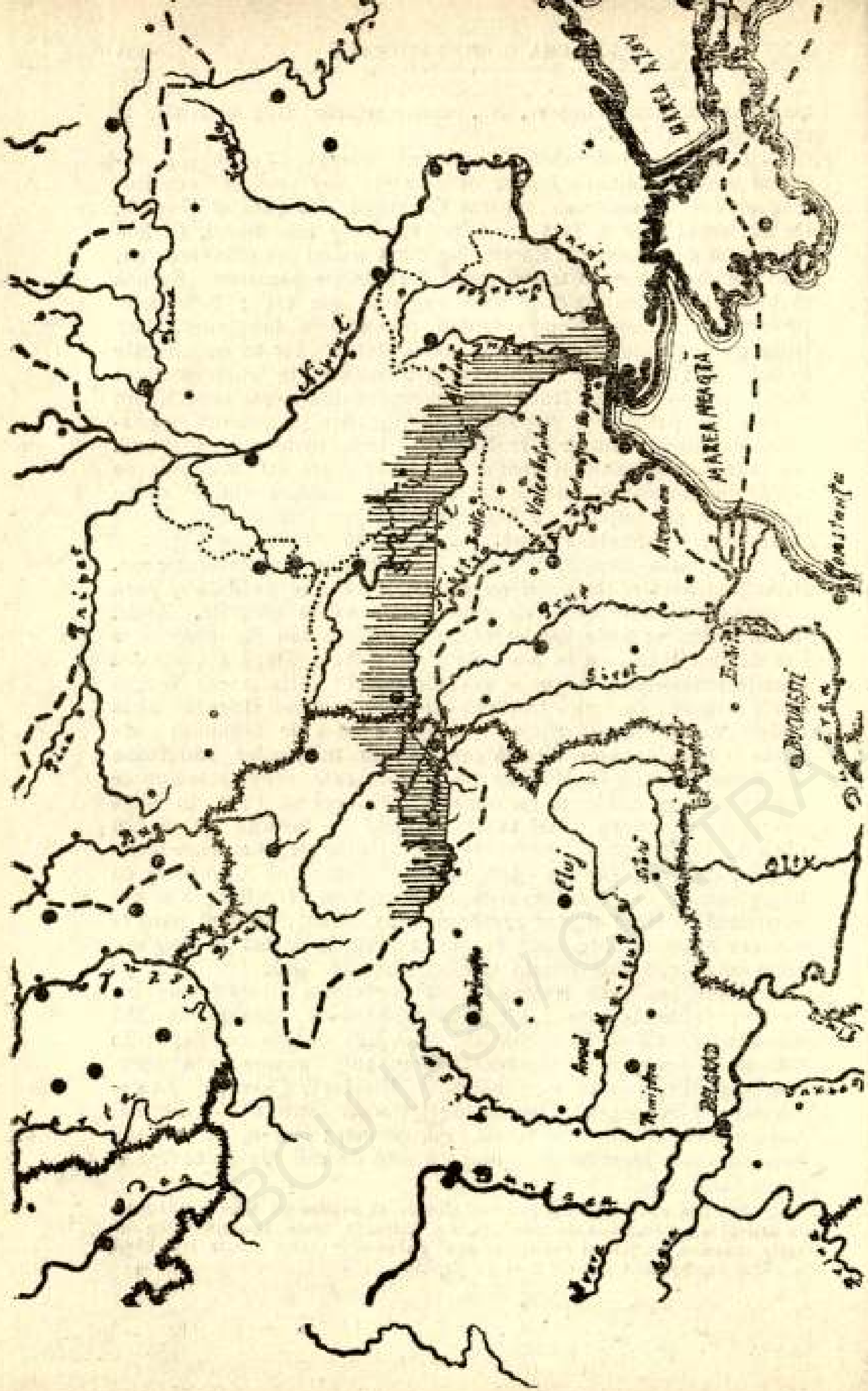
gina, Cantacuzina, Hogeac, etc., dintre rîurile Bug şi Nistru şi în frunte cu Odesa *).

2. Harta etnografică a romînimii întregi. Tot haşiul orizontal arată localităţile locuite de Romîni; cel vertical — de Ruteni, apoi sînt însemnaţi separat Germanii, Bulgarii şi Ungurii. De aci reesă clar şi fără vre-o substituire a adevărului, că Maramureşul e populat de Romîni pe două treimi din întinderea sa, Bucovina tot pe două treimi, judeţul Hotin pe jumătate, Soroca în întregime (sînt vre-o 15 sate ruteneşti din 150); Acherman pe o treime, (restul Nemţi), Izmail aproape în întregime (afară Bulgari), toate aceste cu foarte puţini Ruteni. Iar în ce priveşte Podolia şi Chersonul, şi chiar încă o bucată din guvernămîntul Kiev, apoi aci vedem Romînii dominînd numericeşte între Nistru şi Bug, iar peste Bug şi până la rîul Inculeţu (la graniţă cu Ecaterinoslavul) ei formează încă cam a treia parte a populaţiunii. Nu tăgăduim prezenţa Rutenilor în număr mare în Basarabia de Nord, dar nu putem admite ca interesele noastre etnice să fie negate pur şi simplu de Ruteni precum am văzut că o fac ei (harta No. 1 reprodusă după „Rusia ţaristă...").

3. Harta ţărmuririi ideale a teritoriilor romîno-ruteneşti. Principiul acestei ţărmuriri nu e decît o cît mai posibilă şi justă coincidare a liniei medii cu nişte hotare solide naturale. Astfel lăsăm Rutenilor toate satele romîneşti răsleţe sau în grupuri la Est de rîul Bug caşi la Nord de Prut şi Tisa. După noi această graniţă etnico-politică trebue socotită astfel: dela marea Neagră (gura Bugului de lîngă Oceacov-Hogeac) în susul Bugului până la întretăierea acestui rîu cu paralela a 48-a de latitudine; de acolo o linie aproape directă prin culmea înălţimilor păduroase ale Podoliei până la Mohilău pe Nistru, care oraş actualminte polonezo-evreo-rutean şi cu puţini Moldoveni să între în sfera intereselor ruteneşti. Mai încolo graniţa să meargă pe Nistru până la Onut, actualul punct de colţ al graniţei Bucovino-Basarabene, de unde sub un unghiu de 45° cuprinzînd Cernăuţul cu împrejurimile de 15 kilometri spre Nord-Vest, frontiera s'ar coborî până la Siret şi s'ar prelungi după cursul Siretului până la cotitura acestuia spre sud; de aci însfîrşit, în formă de linie directă orizontală prin munţii Carpaţi până la Tisa.

Astfel am ceda Ruteniei toată romînimea locuind spre est de Bug (ultimele sate Glodoşi şi Şerbani la distanţă de 350 kilometri dela Iaşi) în număr de vre-o 225 de mii cu populaţia bărbătească a satelor împrăştiată în timpuri liniştite prin docurile, porturile, minele şi moşiile din Nicolaev, Cherson, Ecaterinoslav, Elisavetgrad, Crivoi-Rog („Cornul Strîmb" — cele mai bogate mine de fier din Rusia europeană); vre-o 25 de mii locuind lîngă Mohilău şi aproape o sută de mii din Bucovina şi

*) Din consideraţiuni pur technice ca să evităm pe hărţile adăogate la articol o aglomeraţie de inscripţii, am împărţit toate inscripţiile cu numele oraşelor, rîurilor şi regiunilor sau guberniilor între aceste trei hărţi, a căror configuraţii coincid însă pe deplin.

Maramureş. Iar în schimb am avea în sfera culturii noastre pe cei 50 de mii de Ruteni din Maramureş şi Bucovina, 100 de mii din Hotin şi circa 250 de mii din regiunea dintre Nistru şi Bug. De insulele mici de Romîni şi Ruteni care ar fi mai puţin sau mai mult atinse de această împărţire nu ne poate fi grijă mare. Nu ne interesează nici chestiunea cîte anume gubernii ruseşti li se cuvin Rutenilor sau ce vor face ei de pildă cu Crimeia: interesul Romînimii întregi este ca să nu se piardă pentru neamul şi viitorul nostru un teritoriu întins de 8 milioane hectare şi de peste 3 milioane de Romîni din Răsărit, ce-l populează, conlocuind aci *nu cu Ruşi*, ci cu Evrei, Ruteni, Germani, Bulgari, Ţigani, Armeni etc., elemente care nu pot constitui o piedică etnică pur rusească pentru mărirea Romîniei, pentru ajungerea ei până la graniţele extreme teritoriale şi pentru preponderenţa ei pe Marea Neagră, atît de necesară Europei centrale şi culturii europene ca şi viitorului strălucit al acestei ramuri mari a latinităţii, din nefericire — vai! — mult slavonizate ca sînge şi spirit.

Această slavonizare care se manifestă prin inerţia, prin nepăsarea noastră şi prin necunoştinţa lucrurilor care ne înconjoară, trebue însfîrşit ştearsă din viaţa noastră odată cu expansiunea Romînimii spre Răsărit, de unde ne-a venit în vechime acest duh degenerător. Din ale slavismului nu ni se cuvin decît teritoriile noastre şi lucrurile bune ale culturii lui. Afară de acestea nu ne trebue să ne amestecăm cu veninul rusesc, şi numai cu Rutenii, vecinii noştri nemijlociţi, avem a face de mai deaproape.

Alexis Nour.

Geneva şi războiul mondial

— Note şi impresii —

Poţi trăi luni întregi, străine călător, în Geneva şi în multe alte oraşe ale Elveţiei, fără să bănueşti măcar o clipă adevărata viaţă, caracterul intim şi original al acestei naţii, atît de mică şi atît de importantă în istoria culturii omenirii. Fatalitatea economică, inexorabila lege a luptei pentru traiu, condiţii speciale geografice şi istorice, au impus acestui colţ de lume, în decursul veacurilor, prezenţa unui furnicar de călători din toate neamurile, străini din toate unghiurile, din toate climele şi din toate latitudinile. Tot ce străluceşte de departe şi ademeneşte spre Apus pe barbarii de pe tărîmurile altor lumi: orgie, plăcere sau lumină —totul trebue să se găsească în cetatea lui Calvin, căci izvorul de traiu cel mai bogat e aici, ca şi în toată Elveţia, industria străinului. Ea e hanul care găzdueşte această nouă hoardă rătăcitoare, turistul internaţional, cutreeră-lume a vremurilor noastre!

Genevezul, negustor cinstit şi om de bună credinţă, se străduneşte din toate puterile să-şi mulţumească muşteriii, face ce poate ca să dea naivului călător sau coloratului *métèque* iluzia „vieţii mari" din Apus!... Străinul îşi petrece viaţa în imensele hoteluri de pe marginea cheiului, în jurul Kursaalului, prin nenumăratele cafenele mari şi mici, în pensiunile de toată mîna sau... la Universitate. Pretutindeni o împestriţare ciudată şi enervantă de neamuri, un adevărat „turnul lui Babel" al limbilor, dintre care cea mai stranie şi surprinzătoare e limba franceză, stropşită, schimonosită, maltratată, de nerecunoscut!

Călătorul încercat, deprins cu hotelurile, confortul şi strălucirea oraşelor mari din alte părţi se va simţi de sigur jignit în deprinderile şi pretenţiile sale cele mai legitime—omul de gust va rătăci morocănos şi desgustat prin străzile comerciale din preajma Rhonului.

Hardughii mari fără nici un stil, căzărmi triste clădite în grabă insultă pe marginea cheiului splendoarea lacului Leman. Prăvăliile scot în vitrine marfa dinăuntru; intenţia de a atrage în cursă străinul e strigătoare, jigneşte şi indispune, şi apoi ce oroare! Mode pariziene con-

fecţionate la Berlin, de o extravaganţă barbară şi dureroasă, bric-à-brac grosolan de proastă calitate, toate monstruozităţile şi păcatele împotriva bunului gust, ce se găsesc în acea marfă fabricată cu hurta pentru export, de către industria germană.

Cît despre oraşul de petrecere... Kursaalul însuşi, acest păcat al Calviniştilor din Geneva pentru care consiliul de stat şi-a atras admonestaţia consiliului federal dela Berna, face impresia unui mic tripou sărăcăcios. În jurul ruletei cîţiva imberbi, coloraţi cu jiletce şi cravate neînchipuite; în jurul lor balcanici perpeliţi pîndesc cu francul favoarea norocului care să le permită o mică petrecere la „Café lyrique!" Ici şi colo cîte o străină cu bijuterii masive îşi face iluzia că e la Monte Carlo; tipuri îndoelnice de pungaşi de mahala, „păsărele" cu mîni roşii de bucătăreasă purtind pecetea unei mizerii cu atît mai triste cu cît sînt ţinute să joace rolul de „fete de petrecere" şi să reprezinte *pentru străin* traiul, veselia şi ispita plăcerii! Peste tot acea atmosferă grea, morocănoasă de *petrecere pe comandă* şi în silă, organizată de oameni care nu au nici un fel de pregătire sufletească pentru asemene industrie! Un adevărat decor de teatru de mic oraş de provincie toată ceastă Genevă de petrecere,—Genevă-Cosmopolis pentru străini,—decor naiv şi stîngaciu menit să dea naivului metec iluzia civilizaţiei occidentului în tot ce are ea mai strălucitor pentru un barbar, deghizarea copilăroasă a viţiului vulgar în rafinărie pariziană, în desfriu de om supracivilizat!

Aceasta e Geneva care-şi deschide porţile străinului şi se pune cu grabă la dispoziţia lui! Cît despre cealaltă, acea care atrage aici pe omul doritor de lumină, Geneva culturală, adevărata Genevă a Genevezilor trebue s'o cauţi cu strădanie şi pe îndelete ca să o descoperi în colţurile tainice unde se ascunde, cu o pudoare delicată, de atingerea invaziei brutale! Nici cînd ai făcut cunoştinţa unui Genevez şi nici cînd sub o firmă oarecare ai trecut pragul locuinţii sale tăinuite în parcurile de pe imensele „campagnes" în care se refugiază locuitorii cetăţii lui Calvin, nu te poţi măguli că ai cunoscut această pasere rară care e Genevezul de baştină!

Prin Cosmopolis nu se avîntă decît cînd are afaceri de bancă sau de negoţ şi atunci trece grăbit strecurîndu-se pe lîngă ziduri, absent şi izolat de orice atingere cu furnicarul de pe străzi. În legăturile de afaceri, ca şi în raporturile de orice natură cu străinul, Genevezul e perfect: politeţă rece şi un fel de amabilitate uniformă, pe care o distribue fără nici un fel de nuanţă tuturor străinilor de orice neam, ca un fel de monedă de aramă pe care o ai la îndămînă ca să o împarţi cerşetorilor în stradă! În salonul rece, încălzit numai la ocazie cu cîteva cioate în cămin, înghiţi în silă o ceaşcă de ceaiu, pe care simţi că stăpînii casei ţi-o oferă ca un sacrificiu lui Dumnezeu, pentruca să-şi plătească datoria creştină sau socială pe care i-o impune credinţa sau profesia! Conversaţia începe intr'o banalitate convenabilă, omoritor de plicti-

cossă. Totul înnecă pe suprafaţa lucie a politeţii lor egale şi inexpresive, nimic nu pătrunde până la ei, dar nici dela ei!

Ca să prinzi însfîrşit fizionomia adevărată a Genevii, să pătrunzi în intimitatea acestor suflete zăvorîte după porţi de fier, într'o rezervă invincibilă şi neînduplecată, trebue să ai o stăruinţă şi să nu te laşi descurajării. Trebue să cauţi şi să cercetezi mereu. Să pătrunzi în şcolile rezervate cu străşnicie numai Genevezilor, în societatea naţională a studenţimii geneveze—*Zofingue*—în care un străin nu pătrunde decît prin anume condiţii: să iei parte la întrunirile lor electorale, la adunările religioase ca *participant activ*, la *anume* conferinţe destinate unui public restrîns şi mai ales să lucrezi alăturea cu ei la nenumăratele lor opere de binefacere. Atunci vei înţelege, o străine, cît e depărtată de adevăr ideia pe care ţi-o faci de acest neam în Cosmopolis; înţelegi mai ales care e valoarea culturală a acestui mic popor în istoria omenirii: Elveţianul păzitor de vite, fabricant de brînză, activ industriaş şi hangiu al Europei întregi, nu prezintă desigur nici un caracter etnic cultural interesant şi de valoare. Dar sub această activitate practică şi exterioară există o profundă viaţă interioară, creată prin sforţările comune a şasesprezece secole de istorie, urmărirea tenace a realizării unui ideal democrat atît pe cale politică, cît şi etico-religioasă. „Unitatea naţională, idealul comun de democraţie al confederaţilor, am căutat să-l realizăm nu numai în legi, dar şi în inimi"—zice Ernest Bovet, formulînd o idee curentă în mentalitatea elveţiană. Împărăţia tatălui ceresc, voinţa lui Dumnezeu este pentru ei realizarea solidarităţii universale, iubirea de aproapele, toate actele lor publice, toate manifestările activităţii lor sufleteşti sînt judecate şi apreciate în lumina acestui ideal etico-religios. Predicile de Duminică sînt o analiză amănunţită a conduitei publice şi private pe baza acestui criteriu şi atitudinea conformă cu voinţa lui Dumnezeu, datoria elementară de creştin, este acea care vădeşte cea mai largă şi mai profundă iubire de oameni. Firea omenească este desigur aceiaşi în Elveţia ca şi în restul lumii—totuşi ce cîştig pentru idealul etic, sforţarea pe care cel mai egoist şi mai tare la suflet o face pentru a se pune cel puţin din cînd în cînd în serviciul aproapelui, sacrificînd solidarităţii măcar în anumite ocazii şi împrejurări pentru a se conforma voinţii lui Dumnezeu şi colaborînd astfel la realizarea împărăţiei lui Christ pe pămînt! Cultul religios se manifestă pentru ei în fapte de solidaritate morală, şi personalităţi de o valoare ştiinţifică şi filozofică europeană sau chiar mondială prezintă zilnic exemplul unei vieţi de creştin în adevăratul înţeles al cuvîntului, consacrate în întregime serviciului aproapelui.

Cei ce s'au găsit în cetatea lui Calvin pe aceste vremuri de restrişte şi de grea încercare, au avut alături de durerosul şi deprimantul spectacol al războiului, mîngîierea de a cunoaşte în poporul genevez cea mai nobilă faţă a omenirii: un devotament pentru serviciul aproapelui, o abnegaţie, o delicateţă în uşurarea suferinţilor de tot felul şi în ace-

laşi timp o pricepere practică în organizarea ajutorului, care te înalţă şi-ţi dă încredere în viitorul unei omeniri mai bune. În această parte a activităţii sale se manifestă sufletul adevărat al Genevezului, strînsa legătură dintre idealul său religios şi activitatea sa etică. „Fii credincios, credincios până la moarte",—aceste sînt vorbele cu care se începe şi sfîrşeşte predica pentru tinerime, în temple şi în adunări religioase; şi nu cunosc momente mai sfîşietoare decît acele pe care le-am petrecut la conferinţa religioasă dela Neuchâtel, într'o şedinţă în care, în faţa a 300 de studenţi, pastorul Siordet din Lausanne a recunoscut plin de durere şi de umilinţă cît de puţin credincioasă idealului a fost generaţia lui. Nu cred să fi fost om în sală care să nu fi resimţit în clipa aceia regretul că s'a depărtat de idealul tinereţii sale şi răspunderea morală pentru tot răul moral din lume, din cauza acestei vinovate necredinţi. Dumnezeu nu poate realiza armonia, idealul moral şi solidaritatea, decît cu ajutorul oamenilor; şovăelile, păcatele şi egoismul nostru sînt cauza relelor şi suferinţilor din prezent şi din viitor. Noi sîntem meşteşugarii care lucrăm la cetatea lui Dumnezeu pe pămînt; de faptele şi gesturile noastre e legată soarta omenirii pe veci. Aceste sînt vorbele pe care le aude poporul genevez în fiecare Duminică, în fiecare împrejurare solemnă naţională sau internaţională: în fiece clipă se simte legat şi răspunzător pentru soarta neamurilor de pe tot pămîntul şi atitudinea sa morală e dictată de această credinţă în faţa tuturor evenimentelor. Cine cunoaşte istoria lor vede că ei s'au eliberat înaintea altor popoare de ura de rasă, de limbă şi de clasă, că nu sînt militarişti decît din nevoia de a se apăra şi că sînt în dreptul lor cînd afirmă că au azi în Europa o chemare morală şi că se consideră drept conştiinţa Europei.

Între cele două Sviţere, romandă şi germană, pot să se ivească oarecare ciorovăeli în războiul actual, din pricina simpatiilor naturale care împing aceste două culturi spre cea cu care sînt mai de aproape înrudite; ceia ce le uneşte mai presus de orice e conştiinţa că reprezintă actualmente un ideal politic, etic şi religios comun, şi că trebue să menţie şi să perpetueze în omenire ideia necesităţii unei strînse legături între aceste trei idealuri, împotriva politicii realiste („Realpolitik") care a făcut partidul socialist neputincios ca influenţă morală şi a adus calamitatea războiului fratricid. În Sviţera romandă fiecare urmăreşte cu sufletul tremurînd pe Franţa eroică şi resemnată, dar se sileşte fiecare să respecte durerea Sviţerii germane care nu poate primi cu sînge rece, şi fără să încerce să o apere, teribila acuzare de barbarie ce se aruncă unui popor a cărui cultură o cunosc şi şi-au apropiat-o.

Legătura federală e nu numai o legătură politică ci o adevărată legătură morală, expresia unei culturi comune, libertăţile, instituţiile unei democraţii în progres printre veacuri. Conştiinţa acestui fapt e limpede şi puternică în clasele cultivate; dar oricît am considera-o de obscură în sufletul ţăranului, nu i se poate tăgădui existenţa.

O simţi în trupele de elită, alcătuite din floarea tinerimii, care

pot ținea la drum zile întregi fără mîncare, elită veselă și iute care trece prin sate în miezul zilei încălzită și însetată, fără să se oprească pe lîngă fîntînele limpezi și răcoroase din care n'au voie să bee; în trupele de *Landwehr* în care sînt înrolați maturii, cei meniți la apărare, greoi, țepeni și liniștiți, care stau înfipți la postul lor de pază pe cîmp sau pe clina munților; și în bătrînii din *Landsturm*, resemnați și credincioși la datorie. O simți în tot acest popor care știe între cine-i războiul și mai ales pentruce se mișcă Elveția, în ostașul care știe pentruce a trebuit să și părăsească vatra și să-și lase nevasta singură în toiul muncii și al nevoii. Supunerea aceasta de bunăvoe, supunerea completă la datoria înțeleasă și consimțită, face toată valoarea morală a democrației de azi, valoarea acestei mici Svițere atît de liniștită în hotărîrea ei nestrămutată de a-și apăra nu numai existența pur și simplu, dar și felul de existență pe care *ea și l-a creat*, libertățile publice cu greu cucerite, idealul moral și religios către care aspiră, valoarea minunatului și nenorocitului popor belgian, valoarea Franței, „la douce France". Svițera întreagă germană sau franceză, oricare ar fi simpatiile de rasă, înțelege, simte și nu se poate să nu se zgudue de simpatie și compătimire la vorbele unei franceze, reproduse de o revistă, și care rezumă mentalitatea poporului francez întreg: „on ne pense qu'au but à atteindre et l'immensité du sacrifice ne touche personne, qu'importe le sang versé, *puisqu'on a et qu'on aura raison?* Les plus glorieux espoirs ne valent pas cette âpre certitude. Aucune illusion avec cela, pas même d'enthousiasme aux bonnes nouvelles: une volonté tendue vers ce but lointain, splendide et douloureux. Voilà l'état d'âme *de tous!*"

In mijlocul urii, a enervării și deprimării generale, pastorul solicită poporul în fiecare Duminică să-și întoarcă privirile spre cel care s'a jertfit pentru iubirea de oameni, propăvăduește mila pentru nenorocitul popor care e jertfit fără folos pe cîmpul de luptă, popor german, popor belgian ca și popor francez, rus și englez; ura trebue să fie numai împotriva instituțiilor care nu mai sînt în armonie cu nevoile noastre morale și culturale; ridică moralul și trezește voința arătînd omenirii că mîntuirea e în puterea ei: serviciul binelui și iubirea aproapelui.

Poporul care de secole primește asemene educație morală se poate privi cu drept cuvînt, așa mic și slab cum e, ca un ideal, ca un pionier în cultura Apusului, superior tuturor în educația politică, un popor care se poate mîndri că reprezintă sforțarea spiritului de a învinge materia!

Și dacă vrem,— așa mic și pierdut în noianul altor neamuri cum sîntem în Orient,—să însemnăm ceva în cultura omenirii, trebue să ne întoarcem privirea spre Elvețieni și să luăm dela dînșii lozinca: „Popor care năzuește să se înalțe cu sufletul spre un ideal".

Geneva, Noembrie, 1914 **Izabela Sadoveanu**

Note pe marginea cărților

PRINTRE TOMURI BRĂCUITE

5. *Nevestele lui Moș Dorogan.*—E o broșură de vre-o 30 de pagini, editată de biblioteca „Germinal" și scrisă de Ion C. Vissarion. O știam printre cărțile mele, dar am lăsat-o, luni întregi, în raftul prăfuit. In vremea aceasta, am ajuns să-l cunosc pe autor. La început, îl întîlneam prin redacții, în lumea atît de amestecată și de tranzitorie a ziariștilor. „—Te uiți la băiatul ăsta? E țăran autentic, dintr'o comună din județul Dîmbovița. E însurat, are copii, nevastă, locuri la cîmp... Dar Diavolul nu-l lasă în pace. I-a dat neastîmpărul și pofta scrisului. Scrie lucruri interesante... la să-l urmărești". M'am uitat la el cu simpatie. Din înfățișarea lui timidă, mi-au rămas, în amintire, ochii lui neodihniți și de un verde tulbure. L-am întîlnit de atunci adesea, cu crescîndă apropiere sufletească. Il urmăream prin ziare și reviste. Totdeauna în paginile lui—ca în niște crosne neobișnuite de ramuri și de ierburi—găseam, pe lîngă pălămidă, țepi și uscături, și flori nebănuite, mari și minunate. Și numai un intim și dăruit cunoscător al sufletului, al graiului și al frumuseților cîmpiei putuse să le adune.

M'am născut și am crescut între țărani. Vissarion, cu lumea lui de amintiri și de experiență dela sat și din ogoare, din pădure și din luncă, din cîrciumă și dela șezători, îmi readuce, ca nimeni altul dintre scriitorii noștri, subt ochi și în inimă lucruri de acum un sfert de veac. Acest nou povestitor al durerilor și al traiului țărănimii crește și va crește pe zi ce trece în luarea aminte a celor ce vorbesc și citesc limba romînească. Nu știu dacă pînă azi s'a ocupat cineva de el, fie în bine fie în rău. Sînt sigur, însă, că în viitor va da multora de vorbă. Incep eu șirul. Vissarion nu se va supăra, cînd va găsi *Nevestele lui Moș Dorogan* printre tomurile mele brăcuite. Impresiile simpatice și largi nu sînt numai de cît monopolul criticilor de meserie.

Mi se pare că între Vissarion, care scrie despre oamenii și traiul dela țară, și alți tovarăși mai vechi și mai noi cari au scris

tot despre ţărani şi traiul lor este o deosebire vrednică de subliniat. Scriitorii de talent (numai pe aceştia îi am în vedere) cari au zugrăvit cîmpiile şi pe ostenitorii de pe ele, cînd au început să scrie nu mai *trăiau* la ţară, ci veniseră la oraş. Ei se stabiliseră între noi, erau boeri (funcţionari, profesori...), se îmbrăcau şi trăiau ca la oraş. Satul şi cîmpiile erau acum trecutul. Unii dintre aceşti scriitori, e drept s'o spunem, nu erau ţărani de cît pentrucă se născuseră şi copilăriseră la ţară; în realitate ei erau copiii proprietarului, arendaşului, subprefectului, etc. Aceşti scriitori plecaseră din sat cam pe la 10—12 ani, adică după terminarea claselor primare. Urmaseră liceul, facultatea... şi veniseră, aproape regulat, să petreacă vacanţele în satul natal.

Vissarion se deosebeşte de toţi aceştia. El s'a născut la ţară, a învăţat numai şcoala elementară, s'a căsătorit la optsprezece ani, are o droaie de copii, o casă ţărănească neaoşă, care plesneşte de mulţimea stăpînilor, are *pămînt de zestre* şi e printre mijlocaşi, adică are după ce bea apă, dar nu stă în rînd cu cei cu sute de pogoane. Cu ce a trăit el, pînă cînd a izbutit să frîngă indiferenţa noastră şi să înceapă să strecoare ziarelor şi revistelor—pe un preţ destul de slab—proza lui? A avut fel de fel de meserii: a fost notar, perceptor, agent sanitar, a fost şi cîrciumar, fireşte, însă, totdeauna cu zero profit, fiindcă Vissarion s'a născut poet şi poet o să moară.

Deşi n'a învăţat de cît şcoala primară, acest necăjit copil al satului a citit cu turbare tot ce i-a căzut în mînă. Vorbeşte mai frumos ca mulţi orăşeni, şi ai crede, cînd stai să-l asculţi, că are măcar licenţa în drept. Cu cît îl cunosc mai de aproape cu atît mi se pare mai interesant. Mărturisesc că intîlnind pe Vissarion şi scrierile lui, mi-am zis: iată în sfîrşit un adevărat cunoscător al oamenilor şi al lucrurilor dela ţară! Dar am căutat să analizez şi să drămuesc impresiunea mea. De ce mi se pare mie că Vissarion descrie mai adevărat şi mai întocmai pe ţăranii noştri de cît toţi ceilalţi cari au încercat acelaş lucru (lăsîndu-l la o parte pe deapururi pomenitul Creangă)? Pentrucă ţăranii printre cari am trăit eu, pînă la doisprezece ani, semănau aidoma cu ai lui Vissarion. Se prea poate ca ţărănimea din Muntenia să se deosibească mult de cea din Moldova. Vissarion e din Dîmboviţa şi anume de prin marginea-i de miazăzi; eu sînt din Teleorman. Ţăranii cari apar; în puternicile viziuni literare ale lui Vissarion, parcă sînt dela noi. Iată, mi-am zis eu, ce mă face să găsesc că Vissarion zugrăveşte pe ţărani ca nimeni altul.

Şi cu toate acestea uneori Vissarion ni se pare pe cît colo romantic! Scrie uneori unele bucăţi, ori cel puţin pune, în unele bucăţi, pe ţărani să vorbească astfel, în cît te întrebi: dar ce fel de ţărani sînt ăştia cari au sentimente atît de onduloase, atît de susţinute şi de bine exprimate? L-am întrebat, deunăzi, cu prilejul unei nuvele pe care i-o respinseseră colegii mei dintr'o redacţie literară, tocmai fiindcă li se păruse întrecută şi romantică—l-am întrebat familiar şi frăţeşte, cum vorbesc eu cu el:

— Bine, măi Vissarioane, ce fel de ţărancă e aia a ta, care îndrugă pe nerăsuflate patruzeci de pagini, face versuri cînd vorbeşte şi-şi spune povestea şi obida, de parcă le citeşte de pe carte?

Vissarion mi-a răspuns cam înţepat, dar—cine ştie—poate cu dreptate:

— Voi, ciocoii ăştia cari faceţi literatură romînească, vă miraţi şi nu vă vine a crede cînd auziţi din gura omului dela ţară un graiu ceva mai curgător şi mai sufletesc. Cunoaşteţi rău pe ţărani! Ţăranii voştri ori deabia bîlbîiesc ori sînt nişte haiduci internaţionali. Nota justă şi adîncă vă lipseşte. Lăsaţi pe Vissarion să vă zugrăvească pe ţărani, că nu degeaba a fost el cîrciumar şi perceptor!

Mai zilele trecute, a venit la mine şi mi-a citit o piesă în patru acte: *Fiul întunericului*. L-am ascultat cu crescîndă emoţiune. Intr'un sat din părţile noastre, ţîşnesc din pivniţele lui Lache izvoarele basamacului otrăvit. Cîţiva ţărani mai aprigi şi mai meşteri de cît ceilalţi au adunat cu vicleşug sute de pogoane, sînt stăpîni pe situaţie, au încrederea celor mari şi împing, la alegerile comunale, pe consătenii lor spre adăpătorile lui Lache. Tipuri fioroase trec pe dinaintea noastră, în atmosfera violacee a cîrciumei asasine. O conştiinţă dreaptă şi apostolică se ridică între ţărani şi propovăduește împotrivirea electorală. E un tînăr care încă nu are douăzeci de ani, dar care e o minte luminoasă, o inimă plină de dragostea de oameni, un profet şi un poet. Dar e aproape singur! Proprietarul, chiaburii satului, preotul paroh sînt împotriva lui. Duşmănit şi înconjurat de atîtea neînvinse obstacole cum este, Ion Trupeanu ne apare cufundat şi pierdut, ca într'o prăpastie. Şi atenţiunea Didonei, fiica proprietarului, trece peste fruntea lui, ca o rază rătăcită pînă în fundul prăpăstiei. Ion Trupeanu e pierdut. Primarul şi jandarmii din comună îl implică, bun, nevinovat, într'o hoţie oarecare şi-l aduc legat cot la cot înaintea D-lui Prefect, care ştia din faimă pe instigator şi care se găsea tocmai în casele amicului său, proprietarul, la logodna Didonei.

Fiecare act e plin de viaţă, dureroasă, brutală, aşa cum este viaţa din satele noastre. Din nefericire, însă, piesa nu are unitate. Actele nu se îmbucă unul într'altul, nu se cer unul pe altul şi maşinăria stă pe loc. Nu m'am mirat. Vissarion n'a văzut pînă acum nici o piesă bună şi nici o piesă clasică!

Putea să le studieze din cărţi, dar cărţile costă parale şi Vissarion e un biet topîrlan cu zece pogoane de pămînt. Franţuzeşte nu ştie până acum, fiindcă la ei în sat se vorbeşte numai romîneşte. Şi totuşi, stau şi admir cît de puternică şi de felurită e vlaga ţărănimii noastre, cînd, de subt atîtea straturi de ignoranţă, de mizerie şi de gunoiu administrativ, a putut să împungă şi să sară, pînă în grădina boerilor, acest viguros izvor care e talentul lui Vissarion. Cît s'a luptat omul ăsta ca să ajungem azi să-i ştim de nume! Cîte tîrcoale desnădăjduite n'a

dat el redacțiilor și oamenilor noștri cu vază literară! Cîte poteci de vulpe bate el, aici în București, pînă să scoată cîțiva franci, dela un ziar, dela o revistă, pentru paginile lui scrise acasă, în crucea nopții, cînd cei șase copii dorm de-jur-împrejur! Și ce ar ieși, din copiii poporului nostru, cînd atîtea piedici infernale nu i-ar opri și poticni în drumul spre lumină! Și cîți Vissarioni, ca ăsta, n'or muri și n'or fi murit de meningită, de lungoare, de pelagră, de sifilis și de lanțurile purtate în fundul ocnei!

Nevestele lui Moș Dorogan e o poveste plină de suspine și cam... nevinovată, în care moș Dorogan își rechiamă viața-i de cioban și cele cîteva neveste din tinerețe. E o istorisire naivă și atrăgătoare. Așa trăiau părinții noștri, pe pămîntul încă nemăsurat cu centimetrul, plin de păduri întinse, plin de livezi cu iarba naltă pînă la piept, plin de voe bună și de belșug! „— Știi bine, măi Vissarioane?—Știu foarte bine!" Cum să-i contrazic, cum să-l fac să admire timpurile noi, cînd în inima lui s'au depus, ca niște cristale, desfătatele amintiri ale bătrînilor? Și Moș Dorogan își aduce aminte de vremurile cari nu mai sînt și de nevestele lui cari nu vor mai întineri! Moșul nostru n'a fost moralist, ba a mers, de felul lui, cam razna de morală. Cine știa, pe atunci, ce însemnează acest cuvînt modern! Lui Moș Dorogan îi pare rău că a îmbătrînit, își recheamă iubitele cu o clarissimă putere de viziune și vezi—incult și amoral cum este—ne ridică pînă în sferele suavei păreri de rău. Ne pare rău și nouă că tinerețea trece și că frumusețea nu ne aparține de cît o clipă, iar dorul după ea o vecinicie!

Și Moș Dorogan ăsta din Costești crește mare-mare... Și fantoma lui ajunge să se înfrățească, în depărtarea cugetului nostru, cu ilustre fantome din scriitori străini—despre cari Moș Dorogan n'are nici o idee, cum n'au nici privighetorile despre Beethoven!

G. Galaction

Romînia și războiul european

Se apropie ceasul în care Romînia va trebui să ia parte la grozava tragedie ce însîngerează lumea.

Odată hotărîrea luată, toți fiii țării, oricari ar fi părerile individuale, vor fi datori să-și asocieze toate puterile pentru a-i asigura o izbîndă cît mai desăvîrșită.

Cu atît mai mult factorii răspunzători, cari au sarcina și datoria de a lua în numele țării hotărîrea definitivă, sînt chemați să cumpănească, cît încă este vreme, toate considerațiile și toate argumentele *pro* și *contra* oricărei îndrumări posibile.

In fața curentului quasi-unanim al opiniei publice în această privință, s'ar părea că orice discuție e astăzi inutilă; totuși pentruca țara, făcînd abstracție de orice păreri și porniri individuale, să poată avea desăvîrșită încredere în bărbații ce vor lua asupra lor răspunderea istorică a acestui moment, și cel mai umil cetățean trebue să fie sigur că nici un fapt, nici o considerație, nici un argument n'au fost scăpate din vedere de cei competenți și de cei în drept de a vorbi în numele Romîniei.

Aceasta impune o datorie penibilă celor ce nu pot împărtăși curentul dominant,—penibilă, pentrucă în momente ca acesta nu este ușor de a te simți în desacord cu majoritatea concetățenilor. Dar ea nu este mai puțin imperioasă. Ne vom face cu toții datoria în momentul cînd va veni hotărîrea definitivă. Fiecare om poate greși în judecata lui asupra unor probleme atît de grele în consecințî și atît de complicate. Dar țara nu va putea decît să cîștige în coeziune morală, în disciplină și, prin urmare, în puterea ei de acțiune, dacă va ști că nu s'a trecut ușor peste toate îndoelile și obiecțiunile ce ar putea cădea în cumpănă.

Dacă, așadar, rîndurile de mai jos n'ar servi decît numai pentruca cei ce văd mai adînc și judecă mai sănătos, să poată avea încă odată prilejul de a cîntări, în deplină cunoștință de cauză, obiecțiunile ridicate de glasurile izolate ce se împotrivesc încă curentului dominant,—eu voiu avea con-

știința datoriei împlinite. Această datorie îmi este nespus ușurată de un fapt ce nu poate fi contestat de nimeni: dacă astăzi politica de apropiere și colaborare cu puternicul stat vecin dela Nord este sprijinită de majoritatea lumii noastre politice, în ce privește trecutul putem invoca împotriva ei *unanimitatea* marilor barbați de stat ai acestei țări, a tuturor celor cărora le datorim Romînia de astăzi.

In adevăr, încă dela 1879, cînd Romînia s'a afirmat ca un stat de sine stătător și de cînd a putut avea o politică internațională proprie, din primul moment ea a trebuit să hotărască directiva ei.

In acel moment situația creată în urma Tratatului din Berlin a fost foarte limpede și precisă:

Turcia a rămas îndepărtată dela malurile Dunărei și nu mai putea avea, în ce privește destinele noastre, rolul ei din trecut; în locul ei s'au ridicat un număr de state mici, din care nici unul nu putea să fie mulțumit de soluția ce s'a dat problemei balcanice și nici unul nu avea destulă putere pentru a-și asuma singur sarcina de a revizui hotărîrea sanhedrinului Marilor Puteri, sau pentru a-și asigura o preponderență oarecare în peninsulă; mai mult chiar: Marile Puteri vădit au primit soluțiunea Congresului din Berlin numai ca un provizorat, rezervîndu-și fiecare nădejdea de a reveni într'un moment mai propice spre a o reface în sensul aspirațiunilor și intereselor lor, atît de necompatibile între ele.

Și Romînia independentă s'a aflat tocmai în hotar cu cele două mari împărății ale căror năzuinți sînt, în ce privește situația din Balcani, diametral opuse, ceia ce le condamna la o rivalitate continuă și ireductibilă.

In această situație tînărul regat romîn era dator, pentru a-și asigura tot rostul său de stat independent și tot viitorul neamului ale cărui aspirațiuni le întrupează, să hotărască atitudinea lui între aceste două Puteri rivale.

Problema era îngreuiată prin faptul că Romînia nu se putea mărgini la gîndul de a-și asigura numai independența și libertatea de acțiune, abia cîștigate pe cîmpul de războiu, și nici nu putea să-și ațintească atențiunea numai la interesele exclusive ale acelei părți ale națiunii ce este cuprinsă în hotarele ei. Ea a trebuit să cumpănească nu numai primejdiile care ar amenința-o imediat, ci și pe acele care ar sta în calea realizării aspirațiunilor întregului neam romînesc. Căci, în situația noastră, nici o națiune nu poate renunța la *integritatea* acestor aspirațiuni, fără să se condamne la neputință și chiar la moarte.

Aspirațiunile însă ale neamului romînesc puneau noul Regat în conflict de interese cu ambele împărății vecine; și 'n acelaș timp era lămurit că nu putem îndrepta deodată sforțările noastre în două direcții, nu putem duce lupta pe două fronturi.

In aceste împrejurări ni se impunea sarcina extrem de dificilă de a desface problema totală într'o serie de probleme parțiale, și astfel, *seriind* dificultățile, să determinăm cu hotărîre și cu fermitate directiva politicei noastre internaționale.

Pentru aceasta a trebuit să răspundem la întrebările: din care parte ne amenință primejdia mai mare și în ce direcție putem mai bine, fără a primejdui prezentul, să ne asigurăm viitorul nostru, în ce privește *totalitatea* aspirațiunilor noastre.

Numai dela răspunsul la aceste întrebări putea să atîrne calea noastră, atitudinea ce trebuia să luăm față de cele două mari imperii vecine.

Și dela 1879 până ieri, până la 2 August 1914, atitudinea noastră n'a șovăit. Timp de treizeci și cinci de ani toți bărbații, care au avut răspunderea destinelor acestui neam și ale acestei țări, dar *toți fără excepție*, au crezut că în conștiință nu pot răspunde la întrebările de mai sus decît în acelaș fel.

Astfel a fost dusă aceiași politică,—de alăturare la Puterile centrale și de opunere năzuințelor de cotropire a politicei țariste,—de către Mihail Kogălniceanu, Ioan Brătianu, C. A. Rosetti, Lascar Catargiu, D. A. Sturdza, G. Gr. Cantacuzino, P. P. Carp, Titu Maiorescu, — ce nume mai lipsește din panteonul marei noastre politici?

Nu vorbesc de *dii minores*, deși chiar printre aceștia cu greu am putea releva vre-o disonanță apreciabilă. Imi aduc aminte de o excepție, care, parcă este înadins destinată a confirma regula. Defunctul beizadea Grig. Sturdza, într'o discuție a răspunsului la mesaj, a atacat directiva politicei noastre internaționale, susținînd politica contrarie, de apropiere de imperiul rus. Această atitudine a dat naștere unui incident viu, în care, dintre protestările unanime și energice, a fost remarcată nota limpede și hotărîtă, în senzul politicei noastre tradiționale, a d-lui Emil Costinescu, actual ministru de finanțe în guvernul liberal.

Toată această politică a fost întemeiată pe rivalitatea dintre Rusia pe de o parte și Austro-Ungaria și Germania pe de altă parte, și pe prevederea unui conflict inevitabil între ele. D. Emil Costinescu, unul din colaboratorii de frunte ai marelui Ioan Brătianu, îmi povestea odată cum acesta a plîns, cînd întrevederea celor trei împărați la Skernevice, în 1885, părea că înlătură probabilitatea acestui conflict; și cum mai tîrziu, cînd alianța celor trei împărați n'a reușit, Ioan Brătianu expunea „planul lui Bismarck" în ce privește războiul așteptat dintre Puterile centrale și Rusia, și se entuziasma de rolul pe care este menită Romînia să-l joace în acest războiu,—alături de Germania și Austro-Ungaria...

De atunci „planul lui Bismarck" a fost la temelia întregei noastre acțiuni politice. In vederea lui, am încheiat alianțe, convențiuni militare și legături diplomatice; în vederea lui, am ridicat fortificațiile și am făcut înarmările; în vederea lui, ne-am așezat relațiile economice și financiare.

Intru cît un stat nu-și poate realiza aspirațiunile decît prin-tr'o politică fermă și perseverentă, întrucît nici un rezultat trainic nu se poate asigura unei națiuni dacă, în lupta ei, ea și-ar îngădui, dintr'o zi într'alta, fluctuațiuni și capricii care nici unei femei isterice nu i-se pot erta,— s'ar părea că politica de treizeci și cinci de ani, urmărită tocmai în vederea conflictului european, în momentul cînd acest conflict isbucnește însfîrșit, nu ar putea avea decît o singură încheiere: înfăptuirea „planului lui Bismarck".

Ce s'a întîmplat dar în cele douăzeci și patru de ceasuri după izbucnirea marelui războiu, ca să putem asista la o schimbare bruscă și violentă a directivei noastre politice, abia cîteva luni după o nouă confirmare a tratatelor pe cari se întemeia acțiunea noastră internațională de până atunci?

Ce ne-a silit oare să trecem peste îndrumarea dată de un Kogălniceanu, un Ioan Brătianu, un Lascar Catargiu, un Dimitrie Sturdza, să trecem peste situația de fapt creată de ei prin înarmările, fortificațiile, relațiile noastre economice și financiare?

Desigur și oamenii cei mai mari pot greși. Desigur că și oamenii mici ai unei generațiuni pot avea, într'un moment dat, o luciditate și putere de pătrundere, care să răstoarne gîndirea de treizeci și cinci de ani a marilor predecesori. Nu sînt eu omul care să tăgăduiască dreptul de inițiativă și de critică,—oricui și față de oricine.

Dar personal, eu nu am îndrăzneala să declar pe toți marii conducători ai acestui stat de neghiobi și, cum veți vedea, chiar nemernici, care să fi dus, cu orbire, spre pieire statul și neamul nostru.

Cel puțin, la adăpostul atîtor nume ilustre pot revendica, fără prezumțiune, dreptul de a revizui încă odată premisele politicei noastre tradiționale. Dacă opinia publică luminată va trece peste aceste mari umbre, în convingerea că îndrumătorii de altă dată au fost în greșală, acest articol nu va fi cu totul inutil.

*

Premisele politicei noastre internaționale se pot rezuma în puține cuvinte: în lupta pentru preponderență în Balcani, între Puterile centrale pe deoparte și imperiul Rus pe de altă parte, viitorul nostru de stat și de neam nu este amenințat, sau este amenințat cu mult mai puțin din partea Puterilor centrale decît din partea Rusiei; în orice caz, izbînda eventuală a acestor Puteri în războiul cu Rusia nu implică compromiterea iremediabilă, în nici o direcție, a aspirațiunilor noastre naționale și nici măcar renunțarea cît de mică din partea noastră la aceste aspirațiuni.

Față de Germania se poate spune și mai mult; putem afirma chiar comunitatea multor interese economice și politice între imperiul german și noi. Germania nu poate năzui la cuceriri directe în peninsula Balcanică. In acțiunea ei, ea trebue fatal să se razeme pe acele state din orientul apropiat, cari, prin situația lor, nu cad într'un conflict ireductibil cu ea, și prin urmare Germania este ea însăși interesată să asigure acestor state nu numai libera lor dezvoltare națională, ci cît mai multă putere politică și prosperitate materială.

Față de Austro-Ungaria situația este alta. Această monarhie a căutat mereu să-și întindă posesiunile teritoriale în peninsula balcanică, iar, pe de altă parte, șovinismul îngust și brutal mai cu seamă al Ungurilor a dat la fiecare pas, în politica lor față de Romînii de peste munți, loc la conflicte dureroase. Austria însă nu poate fi ispitită, în tendința ei de expansiune, să încerce cotropirea statului romîn, fiindcă noi nu-i stăm direct în cale: în această sferă ea se ciocnește direct și în primul rînd cu Serbia și Muntenegru. Dar există un motiv și mai puternic. Pentru monarhia habsburgică cuprinderea în hotarele ei, pe lingă cele aproape 4 milioane de Romîni pe care-i stăpînește astăzi, și a Romînilor din regat, aproape de două ori mai numeroși,—ar însemna zdruncinarea întregului echilibru intern și deplasarea chiar a centrului de gravitate a imperiului în favoarea Romînilor. Acest lucru este atît de evident încît chiar cei ce susțin noua îndrumare, găsesc aci un argument în favoarea lor, pentrucă Austro-Ungaria, chiar biruitoare împotriva noastră, „nu ne-ar putea face nici un rău" *).

Pe de altă parte, opresiunea ungurească, oricît de violentă, față de Romînii de peste munți, nu poate duce la primejduirea iremediabilă a ființii lor etnice, nu numai pentrucă aceasta n'ar fi în măsura puterilor celor șase milioane de Unguri adevărați (nici în viitor, cum n'a fost în măsura puterilor lor în timpul mileniului din trecut). Iar dacă am putea să fim siguri dinspre Nord, atunci, pentru rezolvirea mai dreaptă a problemei naționalităților din monarhia habsburgică, am putea găsi eventual sprijinul în toate naționalitățile din sinul monarhiei. Cu atît mai mult cu cît în această rezolvire sînt interesate și alte Puteri europene, cum sînt Germania și Italia, care au și ele un mare număr de conaționali în monarhie. După îndeplinirea misiunii sale istorice, adică după înlăturarea primejdiei de cotropire rusească, monarhia habsburgică sau se va transforma, sau însăși existența ei va fi fatal pusă în joc. Dar această chestiune, cum vom vedea, Romînii

*) E de prisos să insistăm că argumentul este cu desăvîrșire fals: cel mai mare „rău" nu ni s'ar face prin anexarea la monarhia habsburgică. E destul ca Puterile centrale, *biruitoare împotriva noastră*, să găsească interes de a se sprijini pe o Bulgarie mare, care, stăpînă pe Dobrogea, ne-ar izola de mare și ne-ar face cu neputință pe viitor orice propășire economică și națională,—ca să ni se facă cel mai mare „rău".

niciodată nu o pot rezolvi cu ajutorul Rușilor, ci numai cu acel al Germanilor și al Italienilor. Forma în care această rezolvire ar putea fi mai prielnică pentru aspirațiunile noastre naționale, va atîrna de împrejurările în care vom ști să ne asigurăm viitorul față de cealaltă împărăție vecină. Prin urmare totul se reduce la datoria pe care o avem *de a nu compromite acest viitor în nici o privință.*

Față însă de imperiul rusesc problema se pune în termeni mult mai brutali, și e mult mai bogată în primejdii.

Mai întăi, noi stăm direct în calea năzuinților de expansiune ale acestui imperiu,—în calea lui cea mai directă spre Balcani și spre strîmtorile Dardanelelor. In acelaș timp, puterea de cotropire a unui conglomerat de 170 de milioane, din care numai elementul pur rus constitue o masă de peste 100 de milioane, nu se poate compara cu opintirile neputincioase ale celor șase milioane de Unguri. Abia într'un singur veac Rusia a știut să ridice între noi și Basarabia un zid, care ne izolează cu atîta strășnicie de cele două milioane de *Moldoveni* din Basarabia, încît față de el încercările șovinismului unguresc sînt un joc de copii. In caz de biruință a Rusiei, în războiul ei cu Puterile centrale, noi nu numai că trebue să renunțăm pentru *totdeauna* la aceste două milioane de suflete romînești, cum am fost siliți deja să renunțăm la Romînii din Macedonia, dar și existența noastră de stat și de neam, întreagă, va fi la discreția acestei Puteri covîrșitoare, pe care nimic nu ar mai putea-o înfrîna.

Pe cînd, Rusia înfrîntă și îndepărtată de granițele noastre, Romîniei, — mărită prin recucerirea Basarabiei, puternică și cu prestigiul rolului avut în istoria mondială, liberă în acțiunea ei, ca statul cel mai înnaintat, mai prosper și mai puternic din Balcani,—îi rămîn larg deschise toate posibilitățile pentru viitorul nostru național.

Aceste premise, cari au format crezul neclintit al celor două generații de conducători ai statului romîn, ce s'au perindat dela proclamarea independenții noastre, sînt astăzi înlăturate. Și în primul rînd, e contestată ca o fantezie naivă însăși primejdia rusească, însăși năzuința de cotropire și tendința spre expanziune a imperiului Țarilor spre Balcani și spre Dardanele.

Să-mi fie dar ertat să arăt cu oarecare insistență că temerile marilor conducători ai politicei noastre n'au fost închipuite, că ele au fost întemeiate pe fapte certe și pe cunoștința exactă a resorturilor politicei imperiale din Petersburg.

Sînt unele fapte istorice atît de cunoscute încît m'ași jena să le citez, dacă amnezia, de care dă dovadă generația noastră, nu m'ar îndreptăți.

Mai întăi voiu reaminti deci unele date ce prea ușor se uită, iar apoi voiu lămuri, chiar după izvoarele rusești, înțelesul lor.

Dela 1711, cînd Petru cel Mare a fost înfrînt la Stălinești, oștile rusești trec încă de opt ori peste hotarele noastre:

la 1739, la 1769 (și stau în țările noastre aproape cinci ani, până la pacea dela Cuciuc Cainargi din 1774), la 1789 (și se retrag după trei ani, după pacea dela Iași din 1792), la 1806 (și ocupă Principatele până la 1812, cînd a fost încheiat tratatul de pace din București, prin care s'a răpit Basarabia), la 1828 (Principatele au fost ocupate șase ani, până la 1834), la 1848 (s'au retras la 1849, după pacea dela Balta Liman), la 1853 (pacea a fost încheiată prin tratatul din Paris 1856), însfîrșit—în 1877. Astfel, în cursul acestor două veacuri, pămîntul nostru a fost de nouă ori călcat de armatele rusești. De mai multeori țările au fost ocupate ani dearîndul, încît perioada cea mai lungă în care locuitorii țărilor noastre au fost scutiți de contactul cu armatele rusești, este cea din urmă, dela 1879 până astăzi, cînd Rușii au fost ocupați de afacerile lor în extremul orient. Incolo, între data părăsirii hotarelor noastre și o nouă invaziune, trecea deobiceiu atît de puțin timp, încît în mijlociu două invaziuni sînt despărțite cu mai puțin de 20 de ani.

In special în veacul al 19-lea, Rușii intră de cinci ori în țările noastre: dupăce între prima din aceste invaziuni și cea anterioară trecuse numai 14 ani, între aceasta și a doua invaziune trec 16 ani; între a doua și a treia iarăși numai 14, între a treia și a patra abia patru ani, iar între a patra și ultima 21 de ani. Așa încît putem spune că în cursul acestor două veacuri n'a fost o singură generațiune în țările romîne care să nu fi trecut cel puțin printr'o invaziune rusească, și de multeori chiar prin două și trei invaziuni, și nu arareori să fi trăit timp mai îndelungat sub ocupațiunile rusești, decît în scurtele intervale dintre ele.

Acest simplu fapt, în elocvența lui brutală, are oare nevoe de un apocrif testament al lui Petru cel Mare pentru a ne lămuri asupra tendințelor politicei rusești,—chiar de n'ar fi astăzi cunoscute și de mult publicate toate documentele diplomatice relative la proecte de împărțeală a țărilor noastre, propuneri formale făcute cînd la Paris, cînd la Viena sau la Berlin? Un cercetător care peste alte veacuri s'ar trezi în fața acestor îndărătnice și repetate încercări, n'ar fi silit să caute cauzele lor profunde și să vadă în ele manifestarea unor tendințe istorice puternice, a căror realitate nu poate fi subordonată numai chestiunii de autenticitate a vestitului testament al lui Petru cel Mare?

Care sînt aceste cauze? Nu voiu invoca nici mărturii străine, care ar putea să fie contestate, nici măcar cele datorite oamenilor de stat și publiciști ruși de altădată, față de cari s'ar putea susține că nu mai reprezintă ideile și năzuințile vremurilor noastre.

Sînt în această privință într'un „embaras de richesse": numai ignorarea noastră aproape desăvîrșită a curentelor de idei și sentimente dominante din imperiul vecin poate explica, dacă nu justifica, că așa de puțin ne impresionează faptul că în realitate nu există om

politic, publicist, cugetător teoretician, istoric sau simplu ziarist, care, oridecîteori discută acțiunea internațională a imperiului rus, să nu se fi exprimat, în ce privește problema orientului apropiat, în termeni aproape identici. Dar voiu cita numai mărturiile unui profesor de istorie dela Universitatea din Petersburg și ale unui ministru în funcțiune în momentul declarării războiului,— păreri, pot spune, manifestate în ceasul din urmă.

In Aprilie trecut, editorul revistei berlineze „Preussische Jahrbücher", profesorul Hans Delbrück, se adresează profesorului Paul Mitrofanoff din Petersburg și îi cere să lămurească opinia publică germană asupra cauzelor animozității vădite a opiniei publice ruse împotriva Germanilor, pentru ca astfel să se poată vedea dacă nu este chip de a ajunge la vre-o înțelegere. Profesorul din Petersburg, nu numai că nu tăgăduește animozitatea Rușilor împotriva Germanilor, dar în scrisoarea sa din 12 Aprilie 1914, publicată în numărul din Iunie al revistei, adică abia cu vr'o două luni înainte de izbucnirea războiului, (2 August 1914 stil nou), recunoaște că această animozitate stăpînește „în fiecare suflet și în fiecare gură" și că rar opinia publică a putut fi mai unanimă. Lămurind cauzele acestei animozități, el dă cu atît mai multă însemnătate acestei lămuriri, cu cît nefiind nici diplomat, nici om politic „este poate cel mai bun resonator al părerilor obștești" *).

Iată și această lămurire pe care o reproduc pe larg:

„Alianța Austro-Germană face acum din imperiul german „pe principalul adversar al Rusiei. Pentru Rusia chestiunea bal-„canică nu este *une guerre de luxe*, nu este un vis de aventură „al slavofililor: rezolvirea ei este fără îndoială o necesitate eco-„nomică și politică. Intreg budgetul rusesc se bazează pe expor-„tul în străinătate; dacă bilanțul comercial va ajunge pasiv atunci „tezaurul rusesc cade în faliment, fiindcă el nu va mai fi în stare „să plătească dobînzile enormei sale datorii externe. Și două „treimi din acest export trec prin porturile de Sud și apoi „prin cele două strîmtori stăpînite de Turci. Dacă această „eșire poate fi închisă, întregul comerț al Rusiei stagnează și ur-„mările economice ale acestei stăviliri ar fi incalculabile: ultimul „războiu turco-italian a arătat acest lucru îndeajuns. Numai stă-„pînirea Bosforului și a Dardanelelor poate pune capăt acestei „situațiuni intolerabile, pentrucă existența unei puteri mondiale ca „Rusia, nu poate atîrna dela astfel de accidente și dela arbitrarul „străinilor. Pe de altă parte Rusia nu poate rămînea cu desăvîr-„șire indiferentă față de soarta Slavilor de Sud din peninsula „Balcanică,—micile state din Balcani formează înainte de toate „o apărare de la spate pentru strîmtori... Incă odată: *impulsiunea* „*spre Sud* (Drang nach Süden) *este o necesitate istorică, poli-*„*tică și economică, și un stat străin care se opune acestei impul-*

*) *Dr. Paul v. Mitrofanoff*, Professor der Geschichte an der Universität in St. Petersburg: „Offener Brief über das Verhältnis von Russland und Deutschland" etc. in Preussische Jahrbücher, [illegible] 1914 p. 387.

„*siuni este* eo ipso *un stat dușman*. Astfel Tripla Alianță se „pune consecvent în calea războiului. In Austria deasemenea „impulsiunea spre Sud este socotită ca o necesitate istorică și, „din punctul lor de vedere, Austriacii au tot atîta dreptate cît și „Rușii din punctul lor. ...Bismarck... încheind Tripla Alianță a pus „puterile imperiului german la dispoziția Austriei. Austria natu-„ral s'a folosit de acest fapt: peste tot și la orice prilej cînd era „vorba despre Balcani, Rușii găseau în calea lor pe Austria... „Ba mai mult! Germania nu apare numai ca o aliată a Habsburgi-„lor, ci intră în acțiune în chestiunea arzătoare a Levantului pe pro-„pria ei socoteală... Capitaliștii germani au întreprins construcția dru-„mului de fer din Bagdad; inginerii germani exploatează diferi-„tele concesiuni în Asia mică, marina germană a cedat amirali-„tății turcești două cuirasate... Fabricele din Essen trimit artileriei „turcești tunurile lor... Și, ceia ce este mai principal, instructorii „germani muștruluesc armata Osmanilor... Misiunea generalului „Von Liman a dovedit lămurit, cași demiterea lui Goltz Pacha, că „Germania este un fort de apărare al imperiului Osmanilor. Scurt „și cuprinzător: Rusia s'a ciocnit și se ciocnește peste tot, la „fiecare pas, în rezolvirea problemei celei mai vitale pentru ea, „—a chestiunei Orientului—, de rezistența Germanilor, direct sau „în calitatea lor de aliați ai Austriei. Astfel pentru Ruși a ajuns „lămurit lucrul: cîtă vreme situația va rămînea neschimbată *dru-*„*mul la Constantinopol duce prin Berlin*"...*)

Astfel iată adevărata explicare a răsboiului: numai prin Berlin Rușii pot ajunge la Constantinopol; și nu este alta. Profesorul Delbrück în comentariile sale a fost în drept să rezume că Rusia vrea războiu, fiindcă vrea Constantinopolul și preponderență în Balcani, și trebue să ducă războiul împotriva Germaniei, fiindcă Germania o împiedecă să împartă Turcia, să stăpînească peninsula Balcanică și să dărîme Austro-Ungaria. **)

Din parte-ne, nu putem decît să mulțumim profesorului Mitrofanoff că nu complică chestiunea cu sentimentalități și pretexte fățarnice, relative la libertatea națională a popoarelor balcanice, — acestea trebue să servească înainte de toate ca „acoperirea din spate" (Rückendeckung).

Tendința istorică irezistibilă spre Sud a imperiului Rus, singură explică îndeajuns acele necontenite invaziuni, repetate la fiecare zece sau douăzeci de ani, în cursul celor două veacuri din urmă, în care se rezumă istoria relațiilor noastre cu Rusia. Noi stăm direct în calea acestui „Drang nach Süden". Și dacă profesorul Mitrofanoff a putut spune că „orice stat străin care stă în calea acestei impulsiuni spre Sud este *eo ipso* un stat dușman Rusiei", prin aceasta se determină fatal, și independent de voința noastră, sensul relațiilor noastre cu împărăția vecină.

*) Loc. cit. pp. 392—394.
**) Ibid. p. 397—8.

Dacă curentul dominant astăzi în opinia publică este justificat, atunci singurul om politic care în trecut a văzut just, singurul bărbat de stat cu adevărat mare, care a avut curajul de a se opune corifeilor vieții noastre publice, este necontestabil defunctul beizadea Grigore Sturdza, care predica apropierea de Rusia. Dar beizadea Grigore a fost și consecvent, a avut curajul de a privi lucrurile în față, întrucît el își dădea samă, și o spunea verde, că alianța noastră cu Rusia implică recunoașterea dreptului de liberă trecere pentru oștirile imperiale spre peninsula Balcanică, adică—o renunțare parțială cel puțin la suveranitatea noastră, „protectoratul" mai caracteristic chiar decît cel încetat la 1856 în urma tratatului din Paris: acela a fost, în parte cel puțin, contrabalansat de suzeranitatea turcească.

Dacă sub acest sistem chiar și umbra suveranității noastre de stat ar fi pusă în orice moment la discreția politicii rusești, faptul acesta desigur nu putea să-l nemulțumească prea mult, din punctul său de vedere, pe fiul lui Mihai Vodă Sturdza, care a apucat vremuri, cînd domnii țărilor romîne cereau voe consulului rus să plece în concediu la băi și cînd un consul își putea permite să le refuze în public mîna*). Dar reprezentanții de astăzi ai politicei lui beizadea Grigore Sturdza pot avea iluzii în ce privește consecințele „impulsiunii spre Sud" și ale politicei lor de subordonare directivei dela Nord?

„Impulsiunea spre Sud", așa cum este ea manifestată de istoria rusească, pentru un stat absolutist și opresiv față de toate naționalitățile din sînul său, cum este Rusia țaristă, nu poate avea decît o singură formă și un singur înțeles pentru toate statele și naționalitățile cari îi stau în cale.

Iarăși mă voi sprijini pe mărturiile unui contimporan, un ministru rus, al cărui glas este cu atît mai semnificativ pentru noi, cu cît el este al unui Romîn din Basarabia. Cu puține luni înainte de conflagrațiunea din August trecut a apărut în 1913 la Petersburg scrierea d-lui L. A. Casso,—pe atunci ministru *în funcțiune* în cabinetul imperial,—intitulată „Rusia la Dunăre".

Ca ministru al unui stat cu care, cel puțin din punctul de vedere formal, Romînia se afla în bune raporturi de vecinătate, autorul trebuia să-și impue multă rezervă în expresiuni, multe întortochieri de fraze, și nu putea să predice pe față un război de cucerire împotriva Romîniei, fără să se expună la consecințe neplăcute. Totuși defunctul ministru (încetat de curînd din viață, în urma izbucnirii războiului) nu numai că fără nici o jenă expune toate planurile de împărțire a țărilor romîne din trecut, dar din cînd în cînd scapă și cîte o vorbă din care se poate ușor vedea sentimentele adevărate, de cari sînt animați și astăzi bărbații de stat din Rusia față de incomodul vecin de dincoace de Prut.

Îmi voiu permite să reproduc cîteva pasaje caracteristice.

Apreciind rezultatele tratatului din București din 1812, ministrul rus scrie: „Desigur, planurile noastre inițiale au fost „mult mai largi: în 1806 noi am crezut să cucerim fără „luptă ambele principate și să formăm din ele patru gubernii ru„sești; iar la urma urmelor am fost siliți să ne mărginim la o „achizițiune mai modestă, din care s'a putut croi numai o singură „provincie basarabeană... Nu mai puțin această extenziune ne-a „fost utilă. Ea ne apropia de peninsula Balcanică, ne dă„dea putința de a pune ferm piciorul pe Dunăre și de a ne pre„găti pentru *expansiuni ulterioare* pe seama imperiului otoman, „conform cu tradițiile politicei împărătesei Ecaterina... În partea „anexată a Moldovei aveam chemarea să arătăm *ce putem face pen„tru popoarele balcanice* și să vădim pentru creștinii de sub jugul „turcesc gradul de prosperitate ce-i aștepta *la umbra vulturului „cu două capete*" *).

Mai departe, citînd o scrisoare a împăratului Alexandru către comandantul en chef al armatei din Moldova, în care, față de acțiunea lui Napoleon, împăratul spune că „chestiunea Constantinopolului poate să fie amînată deocamdată", autorul adaugă: „*din nenorocire* împăratul Alexandru în urmă a ajuns mai indiferent față de gîndul de expansiuni teritoriale pe seama Turciei". **)

Iar în altă parte, caracterizînd rostul Tratatului din București pentru politica Rusiei în Orientul apropiat, L. A. Casso se exprimă astfel:

„Pentru mișcarea ofensivă a Rusiei în peninsula Balcanică, „pacea dela București înseamnă întrucîtva o răspîntie: trebue să „pășim față de Turcia cași înainte, independent și singuri, sau „trebue să căutăm sprijin pentru politica noastră orientală în co„laborarea altor Mari Puteri?" Și autorul rezumă astfel dezavantajele unei acțiuni separate: „Cînd Rusia în 1854, nesocotind „Europa, a declarat războiu Turciei, ea a întîmpinat opoziția Euro„pei, și a perdut o parte din teritoriile cîștigate la 1812; și chiar „dacă în urmă, alt războiu cu Turcia, în 1877, s'a isprăvit cu vic„toria noastră, totuși el a dat Rusiei la Dunăre *numai* granița din „1812". ***)

Și eram doar *aliați!*...

Mai expresiv se pare că greu ar mai putea fi un om politic de răspundere în ajunul războiului de astăzi. Parcă pentru a sublinia înțelesul acestor manifestări față de Romînia, ministrul Majestății Sale Imperiale Nicolae al II-lea, crede de cuviință să citeze și următoarele cuvinte ale unui diplomat rus, prea bine cunoscut la București, F. P. Fonton, pentru care îi mulțumim cu deosebire:

„Acest popor—Romînii—are un caracter deosebit, și nu pot „ascunde că uitîndu-mă la hartă mă prinde ciuda că aceste opt „milioane de neam străin Slavilor s'au așezat aici pe frumoasele „coaste ale Carpaților formînd ca o pană între popoarele Slave „și împiedicînd unirea lor". Și mai departe exclamă el, —spune au-

*). Vezi rapoartele consulare franceze publicate în broșura d-lui Rosetti „Acțiunea politicii rusești în țările romîne".

*) L. A. Casso — Op. cit. p. 142.
**) ibid. p. 158.
***) ibid. p. 3.

„torul nostru—: „Dacă în locul *acestor* Romîni ar fi locuit aici Sîr-„bii sau Bulgarii, cît de simplu s'ar fi dezlegat atunci chestiunea „orientală sau slavă!“ *)

Nu pot rezista ispitei, pentru a arăta cît de îndărătnic stăpîneşte acest gînd cercurile diriguitoare din Rusia, să reproduc cîteva rînduri din corespondenţa dintre doi bărbaţi de stat ai Rusiei, generalul Sabaneief şi fostul guvernator general din Odesa Vorontzof, citate incidental în notă de L. A. Casso: „In judeţul Bălţilor (înnainte—al Iaşilor) sînt cele mai profitabile moşii din întreaga Basarabie. Mai întâi pentrucă au multe păduri, în al doilea rînd pentrucă *după anexarea Moldovei către Rusia* vor fi aproape de Iaşi şi vor ajunge îndoit mai scumpe“... **)

N'am să cad în sentimentalism. Din punctul de vedere al unui om de stat dintr'un imperiu organizat pe acele temelii, pe care este aşezată împărăţia Ţarilor, e normal să constatăm aceste sentimente faţă de un regat vecin care stă în calea „impulsiunii spre Sud“ şi deci, după mărturisirea profesorului Mitrofanoff, e un „stat duşman“. Nu voiu insista deocamdată nici asupra acelei puteri a „umbrei vulturului cu două capete“, care, numai în o sută de ani după ce s'a întins asupra Basarabiei, a putut să inspire aceste gînduri membrului unei familii moldoveneşti, care are încă atîtea legături dincoace de Prut, încît chiar cu puţini ani în urmă, a putut moşteni mai multe moşii în Moldova, şi încă şi astăzi se numără printre marii ei proprietari. In interesul însuşi al lămuririi situaţiunii noastre în momentul de faţă, voiu releva mai cu seamă o indicaţiune preţioasă din cartea defunctului ministru de Instrucţie Publică din Rusia. Cum aţi văzut autorul nostru subliniază nereuşita încercărilor de extensiune a Rusiei spre Balcani, oridecîteori ea a întreprins numai o acţiune *independentă şi neţinînd seamă de echilibrul Puterilor europene*.

Această indicaţiune aruncă o lumină deosebită asupra momentului de faţă. In adevăr, timp de două sute de ani, cu atîta tenacitate şi spirit de continuitate, la fiecare 10—20 de ani, se ridica valul „impulsiunii spre Sud“. Scopul final al acestei impulsiuni ne este desvălit de atîtea documente oficiale din trecut şi mărturii vechi şi contimporane ale oamenilor de stat sau ale simplilor învăţaţi şi publicişti:—cucerirea Constantinopolului şi a strîmtorilor, dominaţiunea în Balcani. Acest scop însă, până acuma n'a putut totuşi să fie realizat, cu toate jertfele enorme ale nemărginitului imperiu dela Nord, tocmai fiindcă acţiunea lui era „independentă şi nu ţinea seamă de echilibrul puterilor europene“, —cum arată d. Casso. Şi iată că astăzi împărăţia Ţarilor e în alianţă cu cele două Puteri, cari de atîtea ori i-au stăvilit expansiunea, şi luptă împotriva celorlalte două Mari Puteri, pe cari în timpii din urmă le întîlnea în drumul ei spre vechea capitală a Bizanţului.

*) ibid. p. 228.
**) ibid. p. 188.

In caz de biruinţă, ce mai poate stăvili acuma realizarea deplină a acestui scop atît de îndărătnic urmărit în curs de veacuri? Consideraţiuni sentimentale pentru Romînia, această „pană împlîntată în neamurile slave, fără de care problema Orientului apropiat ar putea fi rezolvită atît de simplu“? Dar chiar dacă n'am avea experienţa din războiul trecut, cînd aliaţi fiind şi împotriva unui angajament expres şi solemn am perdut Basarabia, ce concepţie ar dovedi în zilele noastre un om politic care ar pune temei pe astfel de consideraţiuni? „Sentimentalismul de fată bătrînă“ să împiedice rezultatul unei acţiuni seculare a unui imperiu ca cel rusesc, cînd *nici o forţă materială nu i mai poate opri braţul?* Refuz să discut pe acest teren, căci numai reaua credinţă sau orbirea pătimaşă pot ridica astfel de obiecţiuni. Şi în faţa relei credinţi şi a orbirii orice argumentare e neputincioasă.

De altfel astăzi, în urma intrării Turciei în războiu, nu mai avem aface numai cu declaraţiuni de oameni politici, oricît de suspuşi, sau de publicişti şi savanţi: însuşi manifestul imperial afirmă hotărîrea de a duce pînă la sfîrşit „misiunea istorică“ a imperiului rus.

„Nu vor da voe“ Franţa şi Anglia, aliatele de astăzi ale Rusiei? Ah!.. Rusia biruitoare va primi tutela Angliei şi a Franţei, în ce priveşte realizarea scopurilor seculare ale politicei sale, fără ca să fie silită direct prin forţă? Sau Anglia şi Franţa, după un războiu ca acela care însîngerează astăzi lumea, vor porni *imediat* într'un alt războiu împotriva Rusiei, pentru a o goni din Balcani şi Dardanele? Iarăşi nu pot primi discuţia pe un astfel de teren, şi pentru aceleaşi motive.

De altfel, în privinţa aceasta un observator atent al împrejurărilor, în care a fost început războiul, poate fi pe deplin luminat. In adevăr, din scrisoarea publicată în diferitele cărţi colorate a ministrului Belgiei din Petersburg, rezultă clar că Rusia n'a decretat mobilizarea generală decît în urma asigurării primite, că va fi sprijinită de Anglia. Iar paralel cu aceasta, articolul publicat *cu trei zile înainte* de declararea războiului în „Daily Chronicle“, ziar ale cărui legături cu primul ministru englez sînt cunoscute,*) e mai mult decît semnificativ. Ziarul guvernamental englez, parcă anume pentru a pregăti opinia publică, arată alternativa penibilă în care este pusă Anglia din cauza alianţei franco-ruse: învinge Germania? Aceasta ar însemna dominaţiunea ei asupra Olandei şi a Belgiei şi poate chiar anexarea unei părţi din coasta de Nord a Franţei. De aici ar rezulta o situaţiune strategică intolerabilă pentru Anglia şi ameninţarea supremaţiei ei navale. Invinge Franţa? Dar aceasta însamnă şi biruinţa Rusiei şi deci—*„întronarea ei la Bizanţ“* (textual). Intre aceste două rele Anglia trebuia să aleagă. Şi Anglia a ales... Iar după

*) Acest articol a fost tradus şi în „La Politique“ din Bucureşti; din nenorocire nu-l am la îndămînă.

declararea de războiu Turciei „Globe", „Observer", etc., se preocupă cu multă stăruinţă de proectele de împărţeală a imperiului otoman.

Dar de n'ar fi toate aceste indicaţiuni, ce om serios poate admite, că într'un moment cînd colaborarea ei este atît de indispensabilă, Rusia a putut să intre în acţiune, fără să fi luat asigurări necesare în ce priveşte „misiunea ei istorică",—ţinta de atîtea ori seculară a tuturor războaelor sale! Hotărîrea Turciei de a lua parte la acest grozav conflict european se explică astfel dela sine: ea nu avea ce perde şi, deci, avea datoria să intre cu toate forţele ei în luptă pentru a împedeca, în măsura puterilor sale, acest rezultat fatal.

Atunci? Anexarea de către Rusia a Galiţiei, anexarea Constantinopolului şi a Strîmtorilor, transformarea statelor slave din Balcani în simplă „Rückendeckung"—ca rezultat *minimal* al biruinţii ruseşti. Chiar dacă am presupune că n'am suferi nici o ştirbire directă a teritorului nostru,—ceia ce în situaţia aceasta n'ar putea fi decît un provizorat, pînă la cel dintâiu moment propice pentru imperiul vecin,—e lămurit că Romînia se va preface de fapt într'o enclavă rusească, va cădea de fapt din nou sub protectorat, în care independenţa ei politică n'ar mai fi decît o amară şi înjositoare înşelăciune. Nu mă voiu opri mult asupra situaţiunei care ni s'ar crea astfel.

Îmi voiu permite numai puţine consideraţiuni, cari sînt îndestulătoare pentru oricine ştie să cugete şi să simtă. Sîntem o ţară, a cărei întreagă viaţă economică se razimă pe exportul cerealelor şi al petrolului. Şi pentru ambele aceste produse, Romînia este singura concurentă mai serioasă a Rusiei în Europa. Şi în mîna Rusiei vor fi cheile porturilor noastre de export. Pentruca să arătăm ce însemnătate poate avea în asesemenea chestiuni consideraţiile de concurenţă comercială, e destul să amintim soarta economiei noastre de vite pe urma „regulamentelor sanitare" aplicate de Unguri. La ce am putea să ne aşteptăm chiar din punctul de vedere pur economic, putem găsi multe lămuriri în trecutul raporturilor noastre cu Rusia. Într'o broşură recentă a d-lui Radu Rosetti, pe care n'o pot îndestul recomanda atenţiunii cetitorilor, sînt citate dintr'un raport consular francez, cuvintele unui boer romîn, care explică politica, distrugătoare pentru economia noastră naţională, a ocîrmuitorilor ruşi din timpul ocupaţiunii din 1828—34 prin consideraţii de concurenţă comercială: „Rusia are interes să împiedece dezvoltarea noastră materială, sau să ne împiedece să intrăm în concurenţă cu comerţul ei" *).

Mulţumită d-lui Casso putem sprijini ipoteza boerului romîn pe un document rus, citat în cartea lui de care ne-am folosit mai sus. Într'un raport către împărat, contele A. S. Vorontzof se exprimă astfel:

*) Radu Rosetti. Acţiunea politicii ruseşti în Ţările romîne, povestită de organele oficiale franceze, p. 74.

„Neorînduiala de altfel din Moldova şi Valahia precum şi „starea strîmtorată a locuitorilor poate să ne slujească şi nouă „pentru o profitabilă dispoziţie economică.. Şi anume nu va în„demna oare această stare a Moldovei şi a Valahiei pe mulţi lo„cuitori ai acestor principate să emigreze în Rusia, mai cu seamă „în locurile pustii dintre Bug şi Nistru..? *)

Mai departe, mi se pare, greu se poate merge cu francheţa. Dar şi în afară de consideraţiile pur economice, ce formidabilă armă politică poate da în mîna politicei tradiţionale ruseşti această putinţă de a ruina printr'o simplă trăsătură de condei, prin ordinul de închidere a strîmtorilor, toată viaţa economică a unui stat care stă în pragul peninsulei balcanice! În atare situaţie nu ştiu dacă vasalitatea aceasta de fapt, care fatal ar izvorî din ea, n'ar fi mai ucigătoare pentru viitorul neamului nostru de cît chiar ameninţarea de cotropire directă. M'apucă groaza să insist asupra perspectivelor pe care ni le deschide o astfel de eventualitate.

Mă aştept la învinuirea de exagerare. E mijlocul cel mai uşor de a înlătura o evidenţă. Dar n'au trecut nici şasezeci de ani dela data încetării protectoratului rus în ţările romîne. În tratatul d-lui A. D. Xenopol, caşi în broşura citată a d-lui Radu Rosetti, se pot găsi atîtea date relative la grozăviile acestui protectorat, încît cred de prisos să fac descrierea acestei stări de lucruri, pe care un raport consular francez de pe vremuri o caracterizează prin două rînduri: „Dacă ţara Romînească n'ar fi închisă din toate părţile, n'ar mai rămînea într'însa în douăzeci şi patru de ore nici un locuitor"... **)

Ce înseamnă de altfel numai şasezeci de ani în istoria unui popor? Bătrînii conducători ai acestei ţări au apucat acele vremuri într'o vrîstă, în care puteau să-şi dea seamă de toate binefacerile acestui regim şi să-i păstreze amintirea până la sfîrşitul vieţii. Şi desigur consensul lor unanim, în ce priveşte directiva politicei noastre internaţionale, nu puţin se datoreşte acestor amintiri.

Pentru generaţiile mai tinere ar putea servi istoria încă recentă a Bulgariei. Acolo sub prinţul Battenberg protectoratul rus de fapt se exercita în forma cea mai dulce, de „sferă de influenţă", întrucît îi lipsea orice bază juridică. Am asistat totuşi la încercarea de a guverna Bulgaria, peste capul domnului, prin ordine din Petersburg. Am putut vedea turneurile electorale ale unor generali ruşi cari duceau campanie împotriva autorităţilor constituite. Iar cînd prinţul Battenberg a vrut să-şi ia în serios rolul de domn al ţării, mai întîi a fost organizată o tentativă de asasinat împotriva lui, de către un ofiţer activ al armatei ruseşti, căpitanul Nabocof, care prins şi dat în judecată a fost condamnat la moarte de tribunalele bulgare, dar în urma ameninţărilor guvernului rus a fost predat *sauf et sain* în

*) L. A. Casso, op. cit., p. 28.
**) R. Rosetti. Op. cit. p. 64.

minile ambasadorului rus din Constantinopol. Și... s'a întors în Rusia... în exercițiul serviciului !.. Iar apoi prințul Battenberg tot a fost forțat să abdice și să plece din țară, și nici legăturile de rudenie cu curțile engleză și rusă nu i-au putut scăpa tronul.

Și de sigur protectoratul rus chiar în forma cea mai deghizată, — în ce privește *fondul,* Rusia stăpînă pe strîmtori nu poate renunța la el, — este necompatibil cu dinastia Hohenzolern în Romînia. Numai ipocrizia sau patima poate nesocoti această consecință fatală a politicei rusofile.

Ca o consolare, apărătorii politicei unei apropieri de Rusia ne spun că, mai curînd sau mai tîrziu, chiar aliatele actuale ale imperiului rusesc vor fi silite să se pue în fruntea tuturor statelor apusene, și că ne vom putea folosi de acțiunea lor pentru a scutura jugul Rusiei. Frumoasă consolare și frumoasă justificare pentru o politică !

După războiul franco-german, Franța a trebuit să aștepte patruzeci și patru de ani momentul pentru a încerca revanșa. După grozavul cataclism de astăzi, față de care războiul din 1870 a fost un joc de copii, cîte decenii sau cîte veacuri va trebui să așteptăm noi războiul de mîntuire ? Și cine știe, dacă și atunci nu se vor găsi Puteri Apusene care, pentru o Alsacie și Lorenă oarecare, să sprijine pe colosul dela Nord, și de nu se vor găsi și la noi alți „Europeni", cari din considerații de înaltă filozofie umanitară să predice politica de subordonare față de acțiunea imperiului Țarului. Sau poate chiar după atîta vreme de stagnațiune sub „umbra vulturului cu două capete" această țară va ajunge un rezervor, și mai bogat decît Basarabia, pentru teoreticienii și sprijinitorii acestei acțiuni?...

Așa dar mă rezumez. *In caz de biruință* a Rusiei noi trebue să renunțăm pentru totdeauna la cele două milioane de suflete din Basarabia, și sîntem cel puțin condamnați să ajungem o enclavă rusească, să cădem în vasalitatea de fapt a puternicului imperiu, care va avea în stăpînirea sa cheile mării Negre și va domina în Balcani. Acesta, repet, e *minimul* de rele ce ne așteaptă !...

Să privim eventualitatea aceasta cu entuziasm și să sprijinim cu puterile noastre acțiunea care duce la realizarea ei ? Și ce compensații am avea pentru această abnegație fără pereche în istorie ?

Ah ! Bucovina și Ardealul ! Nu este Romîn care să nu fie gata de toate jertfele pentru întregirea neamului. Dar chiar dacă am admite că, împotriva intereselor sale vădite, Rusia ar căuta să mărească prin schimbări teritoriale regatul ce stă în calea „impulsiunii spre Sud", — ceia ce, în ciuda tuturor declarațiilor oricît de solemne, nu pot crede și în orice caz n'ar fi decît o aparență înșelătoare și o tranziție scurtă înainte de desăvîrșitul înec în oceanul slav dominat de Ruși: — vasalitatea sub Ruși va crea, în condițiuni arătate, pentru Romînii din Bucovina și Ardeal, la urma urmelor, un jug mai groaznic decît acela sub care

zac ei astăzi, iar noi n'am găsi decît mîngierea unui mormînt comun pentru trunchiurile răzlețe ale acestui neam.

Dar este o considerație mai puternică decît toate celelalte. Toate aspirațiunile legitime ale unui neam presupun o condițiune indispensabilă pentru realizarea lor : puterea lui organică, dacă pot spune așa, puterea lui de vitalitate, dovedită în primul rînd prin conștiința rostului său istoric și prin energia și stăruința în urmărirea scopurilor lui naționale.

Nu vreau să vorbesc aci despre ceia ce toți Romînii cari gîndesc recunosc ca misiunea noastră istorică. Deși, dacă am putut atîta vreme să ne păstrăm ființa în acest colț al Europei, înconjurați de trei mari împărății veșnic în luptă, aceasta se datorește în primul rînd faptului că reprezentăm aici un mare interes european, de a apăra gurile Dunării și de a stăvili „impulsiunea spre Sud" a imperiului Țarilor. Pentru moment, în urmărirea intereselor lor înguste și trecătoare, unele Puteri apusene pot scăpa din vedere acest interes — și tocmai acelea cari altădată, cînd aveau egemonia în Europa, ne susțineau mai cu energie, tocmai pe temeiul acestui rol istoric al nostru. Dar, dacă noi astăzi ne vom abate dela misiunea noastră națională, vom pierde acest rol ce ne-a fost dat în istoria mondială, și în loc de a apăra acest post avansat la gurile Dunării am deveni unealta de expansiune a imperialismului rus, — prin faptul acesta însuși am scădea în cumpăna forțelor istorice și, ca un simplu satelit al împărăției moscovite, fără directivă și ființă proprie, ne-am primejdui la sigur existența noastră de neam și de stat. In această situațiune, speranța de întregire și mărire națională, prin forța lucrurilor, nu poate fi decît o iluziune deșartă.

Am însă aici în vedere o probă de vitalitate, dacă voiți, redusă la cea mai simplă expresiune :

Primul semn de sănătate al unui organizm este dat de energia cu care reacționează, ori de cîte ori este atins în integritatea lui. Intr'un organizm animal cea mai ușoară zgîrietură la periferie mobilizează batalioanele de fagociți, a căror acțiune nu încetează până ce țesătura organică nu este reconstituită, rana cicatrizată. Tot așa, toate aspirațiunile și idealurile unui stat nu pot fi luate și nu vor fi luate de nimeni în serios, dacă nu dă dovadă de vigoare și sănătate elementară, reacționînd împotriva tuturor încercărilor de a-i știrbi integritatea organică. La 1879 ne-a fost răpită Basarabia de Sud de către aliații noștri printr'o convențiune cu inamicul nostru comun, — la a cărui doborîre am contribuit și noi cu jertfe atît de grele, — convenție dela care am fost excluși prin buna înțelegere dintre aliatul și inamicul nostru.

Și atunci, pentru a ne smulge adesiunea la această strigătoare jignire a dreptului și a dreptății, ni s'a oferit în schimb teritorii vaste peste Dunăre, locuite mai cu samă de Turci, cu o populație însemnată romînească și cari puteau să fie ușor asimilate.

Generaţia lui Mihai Kogălniceanu şi Ioan Brătianu a refuzat schimbul. Ei au crezut că înainte de toate expansiunile teritoriale, înainte de orice aspiraţiuni de altă natură, avem dreptul şi datoria să cerem respectul neştirbit pentru personalitatea noastră, aşa cum este ea alcătuită. Ei au crezut că nu poate fi politică mai primejdioasă pentru o naţiune, decît să sancţioneze prin adesiunea ei, fie chiar prin simplă resemnare servilă, încălcarea cea mai brutală a drepturilor ei cele mai sacre actuale, în schimbul momelelor de expansiuni şi măriri pe seama altora!

Mihai Kogălniceanu şi Ioan Brătianu au vroit astfel să afirme pentru veci protestul împotriva forţei brutale şi a feloniei, şi sanctitatea revendicărilor noastre.

Prin acest refuz a fost determinată toată directiva politicei noastre de treizeci şi cinci de ani. Această directivă de altfel nu însemna altceva, decît în primul rînd tocmai afirmarea refuzului nostru de a primi orice discuţii şi orice tranzacţii, înainte de *restitutio in integrum*.

Alsacia şi Lorena au fost răpite Franţei la 1870 de către un duşman învingător, şi lumea întreagă admiră vigoarea morală a unei naţiuni, care refuză să dea sancţiunea asentimentului său acestei violări a dreptului naţional, acestei ştirbiri aduse personalităţii sale, dacă pot spune aşa, *fizice*.

Nouă ni s'a răpit Basarabia de Sud cu nouă ani mai tîrziu, de către un *aliat*, pe care la un moment dat noi l'am scăpat de o înfrîngere ruşinoasă. Şi noi astăzi să luptăm... pentru Alsacia şi Lorena şi nu pentru Basarabia răpită? Să dăm astfel sancţiune postumă feloniei dela 1879? Să o dăm cu entuziasm, făcînd abstracţie de tot ce au simţit, ce au gîndit şi ce au făcut conducătorii ţării timp de treizeci şi cinci de ani dela 1879 încoace?

Dar un lucru să fie lămurit. Politica lui Ioan Brătianu şi Mihai Kogălniceanu şi politica predicată astăzi de urmaşii lor în conducerea ţării, nu sînt compatibile. Şi una din două: ori ei au fost inconştienţi, împreună cu toţi cei ce i-au urmat timp de treizeci şi cinci de ani, ori noi cei de astăzi sîntem inconştienţi. Şi dacă îndrumarea nouă, dată de conducătorii cei noi, va fi sancţionată de hotărîrea definitivă luată în numele ţării,—prin aceasta chiar, Mihai Kogălniceanu şi Ioan Brătianu vor rămînea fără iertare în faţa istoriei, precum şi toţi cei ce i-au urmat. Chiar apostolii politicei nouă, toţi fără excepţie, poartă aceiaşi răspundere pînă în clipa cînd au găsit drumul Damascului, în ceasul al unsprezecelea, în urma Consiliului de Coroană...

Toate greşelile se plătesc. Şi dacă greşală a fost politica noastră tradiţională, e prea tîrziu s'o ispăşim, în situaţia creată de tot trecutul nostru, prin pocăinţă în ultimul moment. Dar dacă apostolii de azi greşesc?... Eu din parte-mi am credinţa neclintită că greşesc ei, şi că ţara va plăti scump rătăcirea lor dacă îi va urma.

Propovăduitorii noii îndrumări politice caută s'o justifice pe previziunea victoriei imperiului rus şi a aliaţilor săi. Dar aceasta înseamnă a deplasa termenii problemei. Victoria nu este şi nu poate fi independentă de factorii cari intră în joc. Un popor faţă de un conflict care-i atinge interesele, este dator înainte de toate să hotărască care sînt interesele lui, şi atunci să pue în cumpănă toate puterile lui, până la ultima picătură de sînge şi până la ultimul ban, pentru ca să o plece în sensul prielnic intereselor sale. De va rămînea chiar învins, dînd dovadă de conştiinţă naţională, de energie şi de vigoare, jertfa lui nu va fi fără folos pentru asigurarea viitorului său. Şi cum n'a fost zadarnică lupta eroică a Burilor, nu va fi zadarnică lupta Belgiei, oricare va fi rezultatul final al războiului. Iar un popor lipsit de viagă şi conştiinţă, alipindu-se în ultimul moment de biruitorii, cu ale căror aspiraţiuni interesele sale vitale nu sînt compatibile, nu va putea să tragă foloase din avantajele aparente pe care le-ar dobîndi.

Şi poate niciodată adevărul n'a fost mai evident decît în cazul de faţă. După şase luni de luptă forţele duşmane stau, în cazul cel mai rău, în cumpănă. Dacă din prima zi ne-am fi făcut datoria, ce ne-a fost dictată şi de interesele noastre şi de legăturile noastre de alianţă,— urmaţi evident de Turcia, chiar de atunci, şi de Bulgari, mînaţi de aceleaşi interese,—aruncînd astfel în cumpănă peste un milion şi jumătate de baionete fără risipire de forţe: cine se mai poate îndoi *astăzi* de rezultatul ce-ar fi avut această acţiune?

Dar nu voiu luneca în această discuţiune inutilă, întrucît sînt convins şi acuma că victoria, oricît de grea ar fi lupta în condiţiile actuale, va rămînea tot de partea puterilor centrale.

Voiu releva numai în treacăt, că valoarea intrinsecă a acţiunii noastre nu este aceiaşi în oricare direcţie am îndrepta-o. N'am să vorbesc de situaţia ce ne-a fost creată prin însăşi politica noastră tradiţională, în vederea căreia tot armamentul nostru, caşi sistemul nostru de fortificaţiuni, au fost întocmite pe baza unei singure ipoteze (e destul să amintesc în această chestie delicată, că tocmai acuma ziarele ne-au vorbit despre crearea unei fabrici pentru muniţiuni). Deasemenea voiu trece cu vederea aici situaţia ce-am avea în cele două ipoteze posibile faţă de statele balcanice. Dar războiul cere încordarea tuturor forţelor unei naţiuni. Şi în primul rînd tensiunea impusă de el întregei vieţi economice şi a organizaţiunii financiare poate juca adesea rolul hotărîtor.

Noi sîntem însă o ţară în primul rînd exportatoare de cereale şi petrol. Este evident că întrebarea, dacă, în cazul deschiderii acţiunilor militare, exportul nostru va trebui să înceteze cu desăvîrşire, sau va putea fi menţinut cît de intensiv, nu este indiferentă. Dacă prin războiu debuşeurile posibile pentru producţia noastră

nu vor fi inchise, ci dimpotrivă ne-am putea asigura scurgerea produselor noastre în condițiuni prielnice, este vădit că viața economică, mijloacele financiare pe cari și le-ar putea asigura statul, atît prin încasarea impozitului cît și prin încheerea împrumuturilor necesare (nu trebue să uităm că astăzi împrumuturile de stat nu sînt cu putință de contractat decît pe baza circulațiunei comerciale), vor asigura prin ele înșile eficacitatea acțiunii noastre. In cazul contrar dificultățile în fața cărora am sta sînt incalculabile.

Din acest punct de vedere nu putem da acțiunii noastre militare tot avîntul necesar decît într'o singură direcție. Și toată politica noastră financiară și economică de până acuma parcă a țintit anume să excludă orice altă ipoteză.

In judecata dintre bătrînii îndrumători și noii apostoli, va trebui să cadă și această considerație...

* * *

Dar sîntem „Europeni", sau chiar „inainte de a fi Romîni, sîntem Europeni"!

Și preocuparea exclusivă de interesele noastre naționale se pare că nu poate justifica îndeajuns intervenția noastră în războiul european. Sîntem chemați să distribuim cununi marilor popoare europene pentru gradul de civilizație la care au ajuns, pentru însușirele lor naționale și pentru actele lor...

Fie! Care însă este înțelesul „european" al acestui războiu, pentru care ar trebui să jertfim noi interesele noastre?

Fiecare dintre cei trei beligeranți ai Triplei Ințelegeri luptă pentru alt scop, și ei nu sînt uniți între ei decît prin inamicul comun.

Franța revendică Alsacia și Lorena. Toate simpatiile noastre pentru națiunea care a aruncat în lume ideile Marii revoluții, sînt legitime. Sîntem legați de ea prin tot trecutul nostru, prin rasa noastră, prin cultura noastră. Și cu atît mai puțin putem tăgădui legitimitatea revendicărilor sale, (bine înțeles cu rezerva respectului pentru sentimentele populațiunii de origine germană din Alsacia și Lorena) cu cît noi înșine am fost de atîtea ori victime ale nedreptăților istorice.

Dar lupta nu este dată numai între Franța și Germania. Mai mult. Chiar în caz de victorie a Triplei Ințelegeri, nu Franța va căpăta egemonia pe continentul european.

Anglia luptă pentru supremația ei navală și pentru preponderența în exploatarea economică a coloniilor, și în genere a țărilor înnapoiate. Aceasta, în cazul cel mai bun, ne este indiferent. Iar în ce privește egemonia pe continent, vădit că Anglia n'o poate rîvni alături de Rusia victorioasă.

Pe Continent deci, în momentul istoric de față, lupta pentru egemonie nu poate fi dată decît între Germania și Rusia.

Dacă Franța, din acest punct de vedere, a fost scoasă în afară de concurență prin chiar faptul că a fost cu mult distanțată de alte state grație natalității sale excesiv de reduse; Anglia, în situația politică actuală, ca stat insular, e prea angajată în interesele sale multiple din afară de continentul european, pentru ca încă multă vreme să nu poată intra în concurență. Prin urmare, din punctul de vedere „european" se pune o singură întrebare: dacă în interesul istoriei universale e de preferit egemonia germană sau cea rusească.

Voi cruța cititorilor noștri discuțiunea tuturor acelor încriminări aduse „barbarilor Teutoni", prin care poporul, care a dat lumii pe un Kant, pe un Beethoven, pe un Wagner, pe un Goethe, pe un Helmholz și, printre cei mai noi, pe un Wundt, Alois Riehl, Ostwald, Roentgen, Behring etc., etc., a fost tratat ca un trib de Hotentoți. In genere vorbind, toate discuțiunile, bazate pe însușirile sufletești ale unui popor, izvorăsc de cele mai multe ori din patimi, prejudecăți, antipatii sau preferințe și simpatii personale. In realitate, fiecare din marile națiuni aduce tezaurului comun al civilizației omenești prinosul geniului ei propriu. Și chiar națiunile cele mai neînsemnate au dreptul să fie respectate în caracteristicele lor specifice. In ce mă privește, dacă mă simt mai atras de însușirile caracterului francez, dacă îmi impune geniul atît de viguros al rasei Anglo-Saxone, nu pot tăgădui că și însușirile, chiar ale unei națiuni căreia până acuma nu i-a fost încă îngăduit să dea măsura deplină a geniului său, cum este marea națiune rusă, sînt prețioase în complexul forțelor omenirii.

Dar, pentru a ne putea pronunța asupra însemnătății istorice a unui conflict războinic, însușirile și caracteristicele etnice nu pot da criteriul necesar. Ceia ce are importanță în aceste conflicte este numai — îndrumarea istorică care poate fi determinată de rezultatul lor. Cu alte cuvinte: interes poate avea numai rolul în istoria mondială, pe care îl are un *stat*, în împrejurări date și într'o anumită fază a evoluției sociale. In lupta dintre Persia și Ellada s'ar putea ușor rătăci dacă am discuta pe baza caracterelor morale ale Elenilor, în comparație cu acele ale Perșilor, pe care istoria ni-i caracterizează ca un popor nobil, brav, statornic și generos. Dar asupra însemnătății istorice a victoriei dela Marathon sau Salamina nu poate fi discuțiune. Judecînd din acest punct de vedere, Rusia, în forma ei actuală, apare nu numai ca ultima citadelă a reacțiunii universale, dar ea reprezintă astăzi singurul stat în Europa, care nu se sprijină pe o ordine de drept,—„stat polițienesc", nu „stat de drept" (Rechtsstaat), cum se exprimă știința barbarilor Teutoni. *)

Pentru nespecialiști și pentru cei ce n'au locuit în Rusia, e greu de înțeles prăpastia care din acest punct de vedere desparte imperiul Țarilor de restul Europei. Nu-mi pot permite în această privință prea largi desvoltări. Poate voiu reveni altădată.

*) „Constituția" rusească n'a atins principiul de autocrație. Un prim ministru în Rusia a putut spune într'o ședință a Dumei: „Slava Domnului! Nu sîntem un stat constituțional".

E destul să citez aci cîteva rînduri dintr'un specialist pentru a caracteriza „statul polițienesc". In această organizație de stat: „nu există pentru administrație regulamente, care ar fi obligatorii pentru autoritate față de supuşi: *nu există drept public*". *) „Față de supuşi, funcționarii reprezintă pe monarh şi prin el Statul însuşi. Ei exercită în toată întinderea funcțiunii lor o putere nelimitată... Supusul n'are decît a se supune pur şi simplu la orice i se porunceşte... El se poate numai plînge unui funcționar mai superior, care la rîndul lui poate să facă ce vrea".**) Cu alte cuvinte legea este un ordin dat de Suveran, sau în numele Suveranului. Ea poate lega pe un funcționar față de Suveran dar nu față de supuşi, cărora ea nu le constitue nici un drept împotriva Suveranului sau a agenților săi.***)

Astfel, se explică pentruce în Rusia chiar astăzi, sub regimul „constituțional", un simplu ordin ministerial poate să facă ineficace orice lege; pentruce Rusia trăeşte vecinic în stare de asediu; pentruce în ea nu numai că nu este recunoscută libertatea conştiinții, dar autoritatea poate smulge până şi copiii dela părinți spre a le da creşterea religioasă şi morală pe care o vrea; pentruce, fără judecată şi fără nici o altă formă de proces, un cetățean poate fi ținut ani îndelungați în închisoare, trimis în Siberia, sau chiar executat pe cale administrativă; pentruce chiar e cu putință ca printr'un ucaz imperial să fie ertate unui supus credincios datoriile lui *către alții*.. Toate noțiunile noastre de drept şi de lege sînt răsturnate.

A ne înfățişa Rusia, *această* Rusie, ca luptînd astăzi pentru democrație, libertate şi drepturi naționale? Ce rătăcire!

Rusia, care chiar în momentul acesta sugrumă Finlanda, nu îngădue deschiderea unei singure şcoli în Polonia şi închide pe cele poloneze şi rutene din Galiția ocupată! Rusia, care nu recunoaşte dreptul la existența națională nici măcar poporului atît de înrudit cum sînt Rutenii! Rusia, care chiar nouă Rominilor ne-a aruncat cuvîntul de „pretinsă naționalitate" ****) şi care în Basarabia nu tolerează cea mai nevinovată manifestare a simțului național!

Dar toate cele şaptezeci de milioane de suflete ale naționalităților încătuşate în Sahara despotizmului moscovit strigă la cer!

In aceste condiții lupta dintre Rusia şi Germania se prezintă în realitate ca o nouă formă a luptei pe care a dus-o altădată Ellada cu împărăția Perşilor. Este lupta dintre două concepții de viață socială şi politică. Germania în această luptă reprezintă fondul comun, pe care este ridicat edificiul politic şi social al omenirii civilizate, iar Rusia reprezintă ultimul asalt al despoților orientale.

*) Otto Mayer, Le Droit Administratif. Vol. I p. 52—53.
**) ibid. p. 46.
***) ibid. p. 44 şi urm.
****) Radu Rosetti. Op. cit. p. 137.

Dacă Franța şi Anglia pentru apărarea intereselor lor, fie chiar legitime, în conflictul lor propriu cu Germania s'au alăturat Rusiei, în fața istoriei universale rolul lor este rolul pe care l'a avut Beoția şi Thesalia aliindu-se cu împărăția lui Xerxe.

Din punctul de vedere „european", e relativ de puțină însemnătate dacă Alsacia şi Lorena va aparține Franței sau Germaniei. Şi mai puțină, dacă Anglia va avea singură supremația mărilor sau dacă o va împărți cu Germania. Dar nu este indiferent, dacă pentru lungi decenii, sau poate chiar pentru veacuri, Europa va fi pusă sub dominația căzăcească.

Europa a făcut odată experiența. Dacă după 1815 ea a zăcut atîtea decenii sub o grozavă reacțiune, aceasta mai cu seamă mulțumită preponderenței de fapt pe care a căpatat-o Rusia, cu toate că atunci ea n'a putut să fie atît de covîrşitoare şi excluzivă cum ar fi astăzi, în cazul biruinței Triplei înțelegeri.

Şi de sigur, chiar aliatele de astăzi ale Rusiei, şi mai cu seamă Franța, acest port-drapel al ideilor de revoluție şi renovare, vor plăti scump, cum au plătit scump şi cetățile elene, alianța lor în contra naturei.

Dacă Germania astăzi a trebuit să ducă lupta împotriva Rusiei, aceasta se datoreşte mai cu seamă faptului că prin egemonia ei, ea a purtat, putem spune, răspunderea istoriei universale, precum şi în trecut oricare națiune cînd avea această răspundere a fost chemată să ducă aceiaşi luptă. Acesta este rostul istoric adevărat al războiului din 1812, caşi al celui din Crimeia...

Faptul acesta, fie spus în treacăt, ne îndreptățeşte să dăm răspuns şi spiritelor timide care sînt gata să renunțe la revendicarea Basarabiei, sub cuvînt că ea nu ne-ar putea fi asigurată nici măcar prin înfrîngerea momentană a Rusiei. Dar Rusia *învinsă* nu intră în rezultanta istoriei ca o compozantă de aceiaşi valoare ca Rusia *biruitoare*. In fața înfrîngerei şi a perderei provinciilor mărginaşe, locuite de populații străine, şi prin cari vom fi despărțiți de ea, Rusia va avea de aşezat, pe deasupra, şi întreg edificiul ei politic pe alte temelii. Ea va fi silită astfel să consacre puterile sale pentru lungi decenii muncii interne de renovare. Iar cînd va putea să reapară pe arena politicei internaționale, ea va reprezenta o forță de altă natură şi va găsi în fața ei alte conjuncturi. In ce ne priveşte pe noi, nu putem întemeia acțiunea noastră politică pe prevederi atît de îndepărtate. Inainte de toate trebue să trăim şi să ne asigurăm viitorul în limitele lui apreciabile.

* * *

Rominia de sigur trebue înainte de toate să-şi îndeplinească datoria față de sine însăşi. Sînt convins, că față de interesul nostru de stat şi de neam, față de situația de fapt în care ne aflăm pe urma întregului nostru trecut politic,—o politică ru-

sofilă, şi o acţiune militară corespunzătoare, constitue nu numai o imposibilitate morală, dar şi o imposibilitate materială. Dar cînd interesul nostru naţional este în această privinţă solidar cu marile interese ale istoriei universale, dispreţul acestor consideraţiuni ar echivala cu o sinucidere.

* * *

N'am urmărit scopuri polemice. Am ţinut să'mi fac ultima datorie de conştiinţă, cum îmi voi face deplin datoria cetăţenească atunci cînd va suna ceasul, şi cînd pentru toţi fiii acestui popor va înceta dreptul de apreciere personală.

C. Stere

Iaşi, 28 Decembrie, 1914.

CRONICA VESELĂ

DESPRE LUNĂ...

Poetul M. Săulescu *):

În noaptea asta luna trecea peste grădină...
De ce trecea ea oare aşa, peste grădină?
Ştiu eu! Poate că duce cevaşilea cu ea...
Sau poate că atuncea cînd am văzut-o eu
De-aicea, cum trecea,
Ea sta pe loc... şi norii fugiau mereu, mereu
Într-una pe sub dînsa, goniţi de vînt aşa.
Dar poate ca să fie şi altcumva... Ştiu eu?

*

Mircea. Dem. Rădulescu:

Dormi, frumoasa mea! De-acum
Noaptea luminoasă
Ca o undă de parfum
Năvăleşte 'n casă.

Luna clară, din neant
Pune pe covoare
Străluciri de diamant
Şi mărgăritare.

N. R. Am întrebat pe d. Topîrceanu, cam cum s'ar exprima unii dintre scriitorii noştri despre lună? D-sa ne-a răspuns prin această serie de parodii uşoare.

*) Ordinea în care înşirăm scriitorii se vede bine că nu e clasificativă.

Ea privește ca 'n extaz
Bluza ta lejeră
Și pantofii de atlaz
Lingă etajeră.

Și trecind prin buduar
Raza-i ce se rumpe
Luminează un lavoar
Cu flacoane scumpe.

Sau aruncă pe parchet
Blonde tuberoze
Și-ți desvălue discret
Sinurile roze,

Cind dantelele din pat
Tremură 'n lumină
Pe culcușul tău curat
De olandă fină.

*

Dar visările ce trec,
Ca să te desmerde
Ți-au aprins la cap un bec
Cu lumină verde.

Din oglinzi, piciorul fin
Pe mătase moale
Se răsfringe ca un crin
Cu nuanțe pale.

Dormi !... Amorul rafinat
Chiamă de-o potrivă
Spre minciună și păcat
Gura ta lascivă.

Dormi, frumoasa mea ! Eu stau
In extaz, la poartă :
Ești făptură vie, sau
Operă de artă ?...

O domnișoară de pension, care imită pe Eminescu, ar compune următoarea poezie :

Misterul nopții

Poetului Victor E.

Stelele sclipesc într-una
Călătoare 'n infinit.
Ceru-i luminos și luna
Chiar acum a răsărit.

Peste-a nopții feerie
Adie vîntul încetinel.
Compunind o poezie
Gîndul meu sboară către *el !!!*

Totul doarme prins de vraje
Farmec blînd, misterios,
Numai eu mai stau de straje.
Ah, cît este de frumos !

*

D. D. Pătrășcanu :

Doamna Melidon imboldi ușor, cu cotul, pe domnul Melidon, care de-abia ațipise.

— Mitică !... Mitică !...

— Ce e ? Ce s'a întîmplat ?

— Nimic.

— Atunci pentruce mă 'mboldești ?

— Nimic. Scoală, te rog... Uite ce lună frumoasă e afară !

— Cum ! Și pentru asta trebuia să mă scoli din somn ?

Domnul Melidon se întoarse furios cu fața la părete. Doamna Melidon reluă, ințepată :

— Așa ?... Care vra să zică te superi acum ?

— Eu ? De loc. Dorm.

— A-ha ! Dormi ! Și pe mine mă lași să vorbesc singură, ca o stafie...

— Treaba ta!

— Cum treaba mea? Vrasăzică ție puțin iți pasă de mine... de sentimentele mele... de insomniile mele!

Doamna Melidon stă gata să izbucnească în lacrămi. Domnul Melidon, enervat de această scenă nocturnă neprevăzută, ridică capul și zice:

— N'ai de gind să mă lași odată să dorm?

— Apoi știam eu de mult că ești nesimțitor!

— Dar, pentru numele lui D-zeu, nu pricepi că sint ostenit? Că mine trebue să mă scol de dimineață? Că am proces cu proprietarul?

— ...Puteai, cel puțin de data asta, să nu fii mojic.

— Mojic, eu? Dacă sint mojic pentruce m'ai luat? răcni domnul Melidon furios.

Și fiindcă somnul îi trecuse, sări jos din pat și începu să se primble cu pași mari prin odae.

— Dumnezeule, cu cine trăesc! suspină doamna Melidon. Apoi își virî nasul în perne, izbucnind în plins:

— Cit sint de nenorocită!

*

Mihail Sadoveanu:

«Hm!» făcu deodată primarele, ridicîndu-se în capul oaselor. Aburiri de răcoare îi mingliau obrazul. La geam, luna sclipea cu luciri de sidef; de undeva, dintr'un ungher, sau poate de afară, pătrunse un sgomot nelămurit; un cucoș trimbiță prelung, departe.

„Hm, bun! Care va să zică iar m'am îmbătat. Strașnic m'am îmbătat! Sint un ticălos...” rosti el încet, c'o mlădiere de durere în glas. Se dădu jos din pat, deschise fereastra. Apoi zimbi și-și clătină capul cu amărăciune.

Din livadă pătrundeau domol înfiorările nopții. Lilieci negri treceau prin pulberea de argint a luminișurilor. O învăluire ușoară de vint mișca frunzișul și prin țesătura de ramuri, luna strecura fișii palide de lumină. In depărtare, ca niște suluri de ceață pluteau peste întinderi.

Primarele răsuflă adinc miresmele nopții și rămase așa, ca'ntr-o visare, cu ochii ațintiți în lună.

*

C. Hogaș:

...Fără multe marafeturi făcurăm cinstea cuvenită borșului de chitici, din care începurăm a sorbi cu iuțală, înghițind repede și încrețind sprincenele de-asupra aburului ferbinte și mirositor.

Cina fu scurtă. După ce ne ospătarăm astfel, Axinia își ghemui cum putu pe o laviță, lingă vatră, trupul ei sprinten și mărunt de țarcă ostenită, tovarășul meu așeză în tăcere la capătul tarniței o pernă virtoasă și dispăru numaidecit sub o pocladă uriașă, potrivită parcă anume pe măsura persoanei sale lungi și deșirate, iar eu eșii în cerdac și de-acolo coborîi în livadă, ca să mă pot incînta în voe de priveliștea măreață a nopții aceleia.

Din înalta împărăție a umbrelor, luna și stelele care înotau în negrele și depărtatele adincuri ale nemărginirii, până dincolo de hotarele ochiului, umpleau văzduhul străveziu cu o pulbere diafană și viorie. Sub mingierile ușoare și nevăzute ale unui vint de răsărit, finațul adinc se mlădia în valuri molatece, pe înclinarea lină a costișii, iar prin rariștea frunzișului mișcător treceau adieri răcoroase și ușoare, ca filfiitul unor aripi fantastice și nevăzute. Spre dreapta, munți întunecoși cu piscuri pierdute în negură, își înălțau spre văzduhuri și'și topiau în aerul limpede și larg creștetele lor singuratice. Iar peste tainica însuflețire a florilor, care-și ridicau deasupra erburilor subțiri și mlădioase potirele lor strălucitoare din mozaicul verde-auriu al livezilor răvărsate pe costișe ca fermecatele grădini ale Semiramidei, se așternea ca un văl străveziu, țesut din fire de lumină, pulberea de argint a lunei.

Mă ridicai de pe așternutul meu mirositor de finaț moale, care rămase culcat sub neclintirea frunzișului negru și intrai în casă.

— Scoală-te, nevrednic strănepot al lui Pitagoras, alungă din încăperea strimtă și întunecoasă a ochilor tăi de motan somnoros fantasmagoriile molatecului Morfeu și spune-mi, în cite miliarde de ani ai fi în stare să numeri strălucitoarele alaiuri de stele cu care luna a găsit de cuviință să-și împodobească obișnuitul ei drum aerian în noaptea aceasta? — zisei virînd o mînă sub pocladă și alta în părul încilcit și aspru al tovarășului meu.

Convins de tăria acestui argument, el scoase o clipă la iveală năsoasa și mirata lui persoană, mormăi ceva clipind cu iuțală dintr'un ochiu, apoi dispăru în întregime sub poclada și numaidecît începu a sforăi ca un cal nărăvaș, spăriet de o haită de lupi la răspîntie.

*

Cincinat Pavelescu :

Lui Nigrim

Eșind dela o șezătoare literară din Galați unde se citise și o epigramă de Nigrim, prietenii m'au rugat să improvizez ceva.

De ce e tristă luna oare
In noaptea asta ? Da, ghicim.
A ascultat la șezătoare
O epigramă de Nigrim.

La care Nigrim ar răspunde cu două epigrame, tot prin *Flacăra :*

Lui Cincinat

Cînd suspini pe la ferestre
Intristate madrigale, —
Luna-i veselă, maestre,
Ca chelia dumitale !

A doua :

Domnului poet
Și judecător
I-se 'ntîmplă-ades
Lucrul următor :
Cititorii rîd
De magistratură, —
Inculpații rîd
De literatură !

Un anonim din Craiova :

Lui Cincinat

Maestre dragă, ce mai vrei, —
Nigrim ți-a spus un adevăr
Incît îți vine să te iei
Cu mînile... de păr !

La care d. Cincinat ar răspunde :

Lui Nigrim & Co.

Talentul vostru 'n adevăr
S'a mărginit numai la păr, —
Dar toată strălucirea mea
Nu stă 'n chelie, ci sub ea !

La care Nigrim... Dar mai bine să ne întoarcem la luna noastră.

*

I. U. Soricu :

Inchinare

Mărire ție ! Ingeri și imnuri de urare
Străbate-vor văsduhul gătit de sărbătoare
Și firea picura-va, din larg de zări albastre,
Prisos de bunătate pe sufletele noastre.
Te văd biruitoare, minunea mea senină,
Și trîmbițe și harpe în drumu-ți de lumină,
Cu binecuvîntare sporind a noastre plîngeri
Striga-vor pentru tine din corul cel de îngeri
Cîntări de biruință spre-a cerului solie.
Au cine fuse omul ce plînse în pustie ?

Mărire ție, albă și tainică crăiasă !
Din slavă, heruvimii s'au pogorît să țească
Cu fire diafane hlamida ta de rază,
Și 'n ciasul înfrățirii te binecuvîntează.
De unde vii și cine cărările-ți arată ?

Văzduhul se 'nfioară şi fruntea 'nseninată,
In valuri de lumină acoperind trecutul
Nădejdii de mai bine care-mi întinde scutul,
De-apururi preacurată cu raze te 'ncunună
Sub pulberea uitării... Mărire ție, lună!

*

Tot cu privire la lună, simpaticul meu inamic **d. Sorbul**, contrar obiceiului d-sale ar face o reflecție originală:

Dacă 'n lună nu e apă
Nici fîntînă, nici cişmele,—
Atunci oamenii din lună
N'au nevoe să se spele!

*

Citeva acorduri ciudate din lira unui **incepător de talent**:

Glob rătăcitor de stîncă rece, tristă ca mormîntul,
Fiică stearpă a 'ntîmplării—lună—soră cu pămîntul,
In zadar de-atîtea veacuri, tu, cu raze 'mprumutate,
Fermecat-ai paraziții uriaşului tău frate.

Arc văpsit pe bolta rece de-un penel muiat în aur,
Solz svîrlit din coada unui legendar ihtiosaur,—
Cîți săraci din lumea asta, cînd luceşti în noaptea tristă,
N'ar voi să fii monedă, să te lege 'ntr-o batistă?...

Sloi de-argint ce se topeşte în azurul dimineții!
Veşnic te-au iubit amanții, veşnic te-or cînta poeții
Lăudînd în osanale mincinoasa ta splendoare,—
Dar tu vei rămîne veşnic rece şi nesimțitoare.

Apariție banală ca un fund de farfurie!
Talere cu două fețe, cap de monstru fără trup!
Orologiu fără ace! Nastur de mantă! Chelie!
Satelit! Conrupătoare de minore!... Cantalup!

Cum poți tu privi de veacuri globul nostru de argilă
Şi atîta suferință, fără să te stingi de milă?
Pieri în umbra neființii rece simbol de minciună,
Piei şi lasă-ne mai bine cerul nopții fără lună!

*

Un decadent stil-nou ar epata pe cititorii unui cotidian, la coada căruia îşi depune producțiile:

Şi luna (spectru romantic indecent) părea o bucată de carton poleit, lipită pe cer cu salivă, şi omul-din-lună (poziție curioasă) stătea ghemuit pe regiunea codală, ca un foetus momificat într-un borcan cu spirt fosforescent.

*

Octavian Goga:

V'a doborît alături de-o potrivă
Amarul trudei fără de hodină.
La căpătîiul vost' într-un opaiț
Domol clipeşte-un sîmbur de lumină.
Din cetățuia strălucirii, luna
Şi-a pogorît sfiala prin fereastă
Ca să vegheze aşternutul maşter
In care doarme trudnica nevastă.

Biet mucenic neistovit al pînii!
La sînul ei, îți luminează luna
Un prunc de-o zi, învăluit în scutec,
Ce te-a 'nfrățit cu ea pe totdeauna.

Tu simți chemarea gliei milostive
Şi te 'mpresoară o nădejde sfîntă...
Ca un prinos de cuminecătură
O rază rece bine vă cuvîntă.
Domol pe fruntea pruncului se frînge
Şi rostul ei v'aduce o solie:
Că 'n el trezi-va 'nfricoşatul vifor
Al judecății care va să vie.

G. Topîrceanu

POLITICĂ EXTERNĂ

„Je me presse de rire de tout, de peur d'être obligé d'en pleurer".
Beaumarchais.

In casa mea trăesc ca un burghez...
Sînt proletar în suflet; și visez
—Ca într'o aromire de cadelniți—
Că stelele sînt cue de vîrtelniți
Pe care-mi depăn desmățatul gînd;
Și-aș vrea să fug pe uliță cîntînd.
Iar alteori, în iadul lumii triste,
Mă scutură idei socialiste
Și studiez infamul Capital
Cu Marx, Racowschi, Mille și Lassalle.
Azi însă simt primejdia eternă:
M'a captivat politica externă.
Sus, pe păreți,—chiar peste un tablou,—
Intins-am hărți cît niște piei de bou
(Tabloul Ledei nu mă preocupă)
Și cercetez deaproape, cu o lupă,
Localități obscure în ajun—
Celebre azi, la primul foc de tun.
Trag linii roșii unde sînt tranșee,
—Ca niște portative, și drept chee
Așez drapele colorate, mici...
Acolo-i inamicul, ba aici.
Mă depărtez de hărți și iar m'apropii
Și veșnic stau de-asupra Europii.

Inchid pleoapele, și parcă văd
Cum curge 'n haos groaznicul prăpăd:
In ritmul infernalelor orchestre
Ce cîntă sub pămînt, oștiri pedestre
Și călăreți și tunuri de oțel
Aleargă duduind în spre măcel.
Apar și pier sălbatice imagini:
Departe văd modernele Cartagini
Cu ziduri goale, învălite 'n fum;

Aproape, zac răniții de *dum-dum*,
Se zvîrcolesc ca șerpii, iar cu gura
Din țărnă mușcă cuminecătura.
Acum plutesc pe un enorm dreadnougth;
Dar cade un obuz. Nu știu să 'nnot;
Și mă cufund... se clatină cuverta...
Și bubue pe coastă *dicke Bertha.*

Tresar și ochii repede-i deschid:
Un glas de fată a 'nceput un *Lied,*
Un *Liedchen* cu destăinuiri și taine
Din *Buch der Lieder* a lui Heinrich Heine.
Vecina cîntă,—calmul teuton
Disciplinează fiecare ton...
Și notele îmi cad pe suflet: Gretti
Parcă-mi aruncă o ploae de confetti.
Dar ca să știe dorul meu secret
Azi în amurg îi voiu șopti discret,
In inimă c'o jerbă de speranțe:
Sînt partizanul Dublei Alianțe!

M. Sevastos

Cronica economică

Comerţul mare de cereale în Rominia*)

Am văzut în studiul precedent conducătorii comerţului mare de cereale precum şi mijloacele de transport la noi în ţară; să studiem acum imagazinarea cerealelor şi în fine bursele de cereale. Aceste patru elemente formează la un loc factorii indispensabili ai comerţului mare de cereale.

c) *Imagazinarea cerealelor.* Magaziile cu silozuri sînt pentru comerţul de cereale instalaţiuni indispensabile în ceia ce priveşte îngrijirea metodică, tratarea uniformă, conservarea şi valorificarea cerealelor, tot aşa de însemnate ca şi căile de comunicaţie pentru învingerea distanţelor şi distribuirea egală a cerealelor peste tot globul.

In cele mai multe ţări din apus, magaziile generale servesc de obiceiu comerţului de transit. Mărfurile care nu sînt destinate consumaţiunii interioare rămîn nevămuite în întrepozite, până ce sau se expediază mai departe, sau se supun vămii pentru a intra în interiorul ţării în consumaţiune.

In Romînia, magaziile generale cu silozuri servesc atît comerţului de cereale cît şi celui de transit. Prin simplul fapt că nu orice comerciant are magazii proprii pentru conservarea mărfurilor ce nu intră imediat în consumaţiune, magaziile generale devin utile, căci pentru o taxă de magazinaj minimală se pot depune în păstrare mărfuri accesibile acestor magazii. Mărfurile astfel depuse devin, prin ajutorul recipiselor şi varantelor, fungibile, apoi bine conservate şi uniform tratate. Administraţia magaziilor garantează depunătorilor pe răspunderea sa proprie toate pagubele suferite de mărfuri, din cauza unei rele îngrijiri.

Din nefericire pentru comerţul de cereale, aceste magazii nu sînt răspîndite pretutindeni în ţară, ci numai în porturile Brăila, Galaţi şi

*) Vezi No. 3 şi 7, 8, 9, an. IX din „V. R.".

Constanţa. Toate aceste magazii generale sînt construite de către stat; el este deci proprietarul şi de el sînt administrate şi exploatate.

In interiorul ţării nu există asemenea magazii, iar cele construite pe lîngă staţiunile de drum de fer sînt cu totul eftin şi uşor clădite; acestea servesc mărfurilor numai atîta timp până la încărcarea lor în vagoane; nu sînt practice pentru conservarea cerealelor, şi nici depunătorul prin ajutorul lor nu-şi poate procura creditul necesar, ele servind numai transportului. Din păcate însă nici pentru transport nu sînt îndestulătoare căci, după cum am văzut la mijloacele de transport, din cauza aglomerării cerealelor, nu pot fi depuse în aceste magazii cantităţi însemnate de cereale până la încărcarea lor în vagoane, ci sînt lăsate direct sub cerul liber, expuse astfel la toate intemperiile atmosferice.

Pentru exportul cerealelor şi mai ales pentru conservarea şi procurarea creditului asupra lor, magaziile generale cu silozuri sînt de mare însemnătate economică. La noi în ţară ele sînt construite după felul celor americane şi servesc parte cerealelor, parte altor mărfuri.

Docurile cu silozuri din Brăila şi Galaţi au fost puse la dispoziţia publicului în anul 1894, ele au o capacitate de 25000 tone şi au costat circa 23 milioane lei. Cele din Brăila posedă 336 silozuri de diferite mărimi (dela 270—1540 hectolitri silozul), în care cerealele se depun după calitatea lor în vederea exportului. In Constanţa, magaziile cu silozuri, în număr de 4, sînt încă în construcţie. Acestea se construesc în mod şi mai sistematic şi sînt mai încăpătoare ca acelea din Brăila şi Galaţi. Două din ele sînt gata şi au fost puse în exploatare în anul 1909, cu o capacitate de 220.660 hl. fiecare magazie. Silozurile depind de ministerul lucrărilor publice şi sînt administrate de către direcţiunea generală a căilor ferate. Aceste instalaţiuni servesc comerţului de cereale aproape întotdeauna numai în ultimul moment, adică în momentul exportului şi în măsură limitată, deoarece nu toate cerealele destinate exportului trec prin docuri, ci numai o mică parte beneficiază de aceste instalaţiuni, în scopul de a fi curăţite, clasificate şi încărcate prin ajutorul elevatoarelor de care dispun. In aceste împrejurări numai exportatorii se servesc de silozuri; aceştia mai beneficiază de ele şi în cazul cînd preţurile pentru export nu sînt avantajoase, depunînd acolo cerealele pentru conservare şi procurare de credit.

Friderichowicz în scrierea sa bine documentată, despre „Die Technik des internationalen Getreidehandels" la pag. 41 scrie următoarele relativ la silozurile din porturile noastre Brăila şi Galaţi: „Comitetul acestor instalaţiuni stabileşte îndată după recoltă, întocmai după principiul american, formarea tipurilor de calităţi, pe care le prezintă în urmă administraţiunii docurilor pentru clasificarea cerealelor depuse. Administraţia docurilor, corespunzător cu clasificarea făcută, emite certificate pentru încărcările în vapoare.

„Cu aceste certificate, administrația docurilor a știut să cucerească pe capitaliști și lumea comercială străină, realizînd în același timp cele două scopuri: înlesnirea procurării creditului necesar și înlesnirea plasamentului cerealelor".

In realitate însă, după cum accentuarăm mai sus, numai o foarte mică cantitate de cereale exportate trec prin silozuri, cea mai mare parte evitînd aceste instalațiuni practice.

La depozitarea cerealelor, administrația docurilor liberează depunătorilor o recipisă și un varant, în care se trec numele și domiciliul depunătorului, felul mărfii, greutatea, cantitatea și calitatea mărfii depuse.

După regulamentul silozurilor, potrivit legii din 1892, recipisa eliberată reprezintă perfect, în sensul juridic, marfa depusă, și numai prin simpla indosare se poate transmite proprietatea mărfii. Varantul, dimpotrivă, prin indosare transmite indosatului numai dreptul de gaj asupra aceleiași mărfi. Cu alte cuvinte, recipisa servește posesorului spre a putea transmite mai ușor marfa unei alte persoane, pe cînd varantul îi servește pentru a-și procura credit asupra ei.

Recipisa și varantul pot fi transmise sau împreună, sau fiecare în parte.

Prin indosarea recipisei se transmite deci proprietatea mărfii, totuși cu obligațiunea pentru noul proprietar ca să plătească creanța creditorului gagist. In care caz indosarea pe recipisă trebue să fie complectă, adică nu numai cu semnătura indosantului (aceasta se întîmplă ori de cîte ori recipisa și varantul sînt transmise aceleiași persoane), ci trebue să cuprindă și suma datorată împreună cu dobînzile, scadența, numele și domiciliul creditorului gagist. Indosarea complectă este obligatorie numai prima dată, girurile următoare făcîndu-se numai prin simpla semnare. La transmiterea varantului fără recipisă, creditorul trebue să dea creanța sa administrațiunii docurilor pentru inregistrare.

Prin plata anticipată a creditorului gagist, posesorul unei recipise poate dispune de marfă, înainte ca creanța să fi ajuns la scadență, iar cînd creditorul gagist nu este cunoscut sau nu-i ușor de găsit, atunci debitorul depune administrației docurilor suma datorată împreună cu dobînzile în contul creditorului.

Creditorul gagist, din contra, în cazul că nu este achitat la scadență, are dreptul, potrivit art. 11 și următorii din regulamentul docurilor, fără nici o formalitate să se despăgubească din vînzarea cerealelor prin licitație publică, în termen de 5—10 zile. Vînzarea se efectuează de către administrația docurilor, iar din suma obținută se scad mai întîiu magazinajul, transportul și cheltuelile de vînzare, apoi restul se dă creditorului.

Dacă prin vînzarea cerealelor creditorul gagist nu este complect despăgubit, pentru rest are dreptul să recurgă la ceilalți giranți, care sînt solidar obligați la plată. In cazul că creditorul gagist n'a vîndut în termen de 30 zile cerealele la licitație, pierde dreptul asupra giranților.

Recipisele sînt supuse timbrului fix de zece bani, pe cînd varantele, în cazul că se transmit prin indosare, sînt supuse la acelaș timbru ca și polițele, timbru care se percepe numai la prima indosare.

Administrația docurilor se angajează, potrivit art. 82—84 din regulament, și cu vînzarea în comision a cerealelor ce li se trimite în acest scop. Cantitatea minimă este fixată la un vagon, asupra căruia administrația avansează un aconto de 400 lei. Asupra acestor cereale, docurile nu percep niciun magazinaj timp de zece zile.

Până ce vînzarea reușește, administrația docurilor ține în curent pe comitent despre mersul prețului, trimițînd în același timp comersanților din port probe cu indicarea exactă a cantității. Administrația își dă întotdeauna osteneală să menajeze interesele comitenților săi, căutînd să obție pentru ei prețul cel mai convenabil asupra cerealelor depuse spre vînzare. După efectuarea vînzării, administrația docurilor comunică comitentului rezultatul, arătîndu-i prețul obținut și termenul de predare. Pentru acest serviciu, administrația percepe un comision de ½% și un curtaj de ½%, adică în total 1% din valoarea mărfii depuse spre vînzare.

Văzurăm până acum, în scurt, rolul pe care îl au magaziile generale în comerțul de cereale; să vedem mai departe activitatea lor și rezultatele obținute până în prezent.

Din diferite rapoarte și plîngeri ale comercianților de cereale din Brăila și Galați împotriva docurilor din aceste două porturi, reiese că administrația acestor indispensabile instalațiuni lasă puțin de dorit.

Din cauza funcționarismului greoiu, din cauza multelor formalități ce trebuesc îndeplinite atît înainte de depunerea cerealelor cît și la liberarea lor, din cauza caracterului oficial pe care-l îmbracă orice act chiar fără mare importanță etc., comerțul de cereale sufere, iar comercianții renunță să mai beneficieze de aceste instalațiuni, dînd preferință instituțiunilor similare particulare, unde, cu toate că cheltuelile sînt cu mult mai mari, ei ne mai avînd însă să îndeplinească aci nici o formalitate sînt mult mai prompt serviți.

Magaziile generale sub administrația statului numai atunci ar putea să prospere, cînd ar îmbrăca un caracter cu totul comercial și cînd ar fi administrate de un personal de specialitate, cum ar fi de pildă absolvenții școalelor superioare de comerț, după o oarecare practică în comerțul de cereale.

Ar fi de asemenea cu totul de dorit înlăturarea caracterului oficial din corespondența cu publicul, simplificînd pe cît posibil formalitățile cerute atît la imagazinarea cît și la predarea cerealelor.

Pentru înlesnirea comerțului, ar trebui orînduit ca grinele de aceiași calitate să poată fi depuse în același siloz, fără a mai obține apro-

barea depunătorilor, afară bineînțeles de cazul cînd un depunător ar dori să aibă pentru sine un siloz întreg.

Cu aceste mici modificări posibile, credem că s'ar veni mult în sprijinul comerțului de cereale, iar docurile ar atrage cu chipul acesta cantități însemnate de cereale, care azi iau calea exportului evitînd aceste instalațiuni.

Cu toate acestea tot ar mai fi de reflectat încă, dacă statul n'ar fi mai profitat cedînd particularilor, pentru exploatare, aceste instalațiuni, contra unei chirii convenabile și rezervîndu-și numai dreptul de control asupra administrării lor.

In afară de obiecțiunile aduse mai sus contra administrării oficiale, s'ar mai putea adăoga încă și următoarele: Statul n'ar putea niciodată, din cauza personalității sale, să servească clientela ca un bun comerciant; el nu poate niciodată să închee ca un particular legături comerciale cu străinătatea, el nu poate face reclama necesară comerciantului pentru a atrage pe clienți, etc. Din aceste motive credem că docurile și magaziile cu silozuri ar da rezultate mult mai satisfăcătoare, dacă ar fi încredințate unei administrații comerciale particulare, stînd numai sub controlul statului.

Intreaga activitate a administrației ar trebui asemenea îndreptată către înlesnirea fungibilității cerealelor, care s'ar putea obține numai printr'o bună clasificare a lor, apoi prin reprezentarea lor la bursă prin mijlocul recipisei și varantului, care ar trebui să corespundă întocmai calității și cantității cerealelor. Recipisele și varantele ar înlesni ast'el procurarea creditului necesar. In Statele-Unite ale Americii de Nord, recipisele asupra cerealelor înmagazinate sînt cotate la bursa de producte, întocmai ca efectele la bursa de fonduri.

Deși magaziile generale în România sînt construite după modelul american cu silozuri și elevatoare sistematice special pentru cereale, emițînd la fel recipise și varante asupra cerealelor depuse, totuși însemnătatea acestor documente pentru comerțul de cereale nu este recunoscută la noi ca în America, mai întâiu fiindcă la noi nu sînt așa de bine introduse, apoi Banca Națională acordă cu multă greutate credit asupra varantelor. Bine organizată în viitor instituțiunea varantelor, care de altfel este cea mai importantă în legătură cu magaziile generale, ar atrage după sine o mult mai mare întrebuințare a acestor magazii pentru depozitarea cerealelor, în vederea creditului.

Dela 1903, administrația docurilor Brăila și Galați se însărcinează, după cum am menționat mai sus, și cu vînzarea în comision a cerealelor. Intențiunea este una din cele mai bune, căci cu aceasta s'ar înlătura puțin comerțul intermediar; însă, din cauza formalităților ce trebuesc îndeplinite, precum și din cauză că funcționarii statului n'au nici un interes să caute a mulțumi clientela, toate acestea au contribuit ca producătorii să se folosească puțin de acest serviciu și să se adreseze mai bine intermediarilor, care știu să satisfacă orice dorință a clienților.

Producătorii mici de asemenea nu pot profita de acest serviciu, deoarece minimul vînzării în comision este fixat la un vagon, de care un mic producător nu poate să dispue, prisosul său de cereale fiind mult mai mic. A se uni cu alții și a trimite în comun un vagon este iarăși foarte greu, dacă nu imposibil, din cauza diferitelor calități a mărfii. Acest scop nu s'ar putea ajunge decît, după cum am văzut la comerțul mic de cereale, prin înființarea de magazii rurale care să se ocupe cu strîngerea cerealelor dela micii producători, pe care să le curățe apoi bine, să le clasifice, iar pentru vînzarea lor în comision să stea în legătură cu docurile din Brăila, Galați și Constanța.

O organizare a comerțului de cereale cu totul deosebită de a noastră există numai în Statele-Unite din America de Nord, unde magaziile cu silozuri sînt clădite nu numai în porturile de export, dar și în centrele producătoare de cereale. Acolo există elevatoare rurale numite „country elevators", răspîndite peste întreaga țară, și elevatoare în marile orașe și porturi numite „terminal elevators". Parte din aceste elevatoare sînt admise la bursă, parte sînt elevatoare private, iar recipisele lor nu se pot negocia la bursă.

In America producătorii nu aleargă, ca la noi, cu proba de grîu din comerciant în comerciant, ci îndată după recoltă predau cerealele elevatorului celui mai apropiat, de unde, după clasificare, primește prețul corespunzător calității cerealelor.

Aceste puternice instituțiuni capitaliste, pentru a înlătura concurența dintre ele, s'au unit constituind un adevărat trust, care dictează prețul cerealelor. Cu sistemul acesta fermierii se simt speculați, căci ei sînt direct nevoiți a vinde cerealele lor, îndată după recoltă, acestor instituțiuni, cu prețul fixat de ele, și o altfel de vînzare în America cu greu s'ar putea efectua.

Cînd un fermier evită elevatoarele și înaintează marfa direct către portul de export, în acest caz are să suporte o mulțime de greutăți; pe de o parte din cauza prea marei depărtări, care provoacă întîrzieri și dezechilibru în starea financiară a producătorului, tocmai în aceste momente după recoltă, cînd acesta are mai multă nevoe de numerariu, iar pe de altă parte spezele sînt cu mult mai mari și în cele din urmă cerealele ajung a fi cumpărate tot de puternicul trust.

Pentru a combate acest rău, s'au decretat în Statele-Unite diferite legi contra trustului, însă fără un rezultat satisfăcător. S'a încercat chiar a se clădi magazii-elevatoare pe seama statului, dar nici aceste încercări n'au reușit a micșora influența trustului asupra comerțului de cereale. Mai tîrziu înșiși cultivatorii s'au unit în scopul de a construi magaziielevatoare, cu singura intențiune ca prin împrumutarea fermierilor cu un procent de 80% din valoarea cerealelor depuse să poată combate trustul. Această încercare a reușit în parte.

In urma unei mișcări agrare, statul american a luat asupră-și con-

trolul clasificării cerealelor, numind în acest scop inspectori care să cerceteze dacă clasificarea s'a făcut potrivit calității mărfii, căci tocmai acest fapt provoca plîngeri din partea fermierilor contra elevatoarelor.

Nici cu această măsură nu s'a putut lovi mult în trust, din cauză că este foarte greu să se poată stabili absolut precis calitatea cerealelor așa că în scurt timp după aceia s'a făcut o nouă mișcare contra principiului de clasificare adoptat.

In urma acestora statul a fost nevoit să decreteze o nouă lege, prin care sistemul de clasificare al cerealelor fu din nou stabilit. Această modificare constă în aceia că, atunci cînd ambii contractanți nu sînt de acord asupra clasificării făcute, fiecare din ei este îndreptățit să trimeată inspectorului general din St. Paul cîte o probă sigilată, iar acesta este singurul în drept a decide imparțial asupra neînțelegerii.

Schumacher observă, cu drept cuvînt, că nici acest procedeu nu este eficace, din cauză că reclamă timp îndelungat și aduce cu sine o mulțime de neplăceri.

Viitoarele magazii cu silozuri la noi în țară. Magaziile generale existente astăzi în porturile noastre de export, nu numai că sînt insuficiente chiar în aceste porturi, dar ele lipsesc cu desăvîrșire în interiorul țării, fapt care îngreuează mult comerțul de cereale.

Pentru aceste motive, asemenea magazii cu silozuri ar trebui construite neapărat și în interiorul țării, mai ales în centrele producătoare de cereale. Cum însă dela inițiativa privată nu se poate aștepta nimic în această privință, ar trebui desigur să intervie statul și să clădească din propriile sale mijloace magaziile trebuincioase.

In anul 1906, guvernul de atunci a votat o lege prin care se acorda un credit de 3.650.000 lei în scopul de a se clădi în interiorul țării magazii cu silozuri după modelul american, adoptînd și sistemul lor de clasificare a cerealelor. Toate aceste magazii pe care nu le avem încă, trebuiau construite în legătură directă cu stațiunile de drum de fer.

D. I. Brătianu, raportorul acestei legi, enumăra următoarele avantaje, pe care direcțiunea căilor ferate le-ar realiza în urma introducerii acestor instalațiuni sistem american:

1) „Micșorarea precum și înlăturarea prea multelor cheltueli de încărcare și manipulare, pricinuite din momentul predării cerealelor la prima stațiune de drum de fer și până la încărcarea lor definitivă în vaporul maritim;

2) Numărul prea mare al intermediarilor, care se interpun între producători și exportatori, s'ar reduce în mod simțitor;

3) Cerealele ar deveni, din momentul depozitării, fungibile, adică ușor împrumutabile, iar producătorii care se găsesc pururea într'o situațiune financiară precară, n'ar mai fi nevoiți să vîndă cerealele îndată după recoltă, fapt ce îngreuează deasemenea foarte mult transportul, prin îngrămădirea cerealelor în stații la aceiași epocă. Pe cînd, dimpotrivă, prin ajutorul depozitării cerealelor, transportul se poate efectua treptat, distribuindu-se pe o perioadă mai îndelungată. Cu chipul acesta, căile ferate ar fi în stare cu vehiculele de care dispun să satisfacă mai lesnicios transportul;

4) Prin ajutorul acestor magazii, atît micii cît și marii producători ar putea, depunînd în depozit cerealele, să primească asupra lor avansuri bănești;

5) Magaziile cu elevatoare din Brăila și Galați ar pierde cu chipul acesta caracterul de simple magazii, devenind astfel adevărate antrepozite pentru comerțul de export. Cu modul acesta toate cerealele exportate ar căuta să profite de instalațiunile mecanice ale docurilor, în scopul de a fi mai proprii pentru export. Pe de altă parte venitul magaziilor ar crește simțitor, permițînd astfel executarea îmbunătățirilor necesare;

6) S'ar putea deasemenea stabili tarife de transport dela diferitele piețe interioare către porturile de export, cuprinzînd și diversele spese de manipulare în porturi;

7) Prin organizarea interioară a transportului, s'ar utiliza mai rațional și instalațiunile căilor ferate;

8) Prin desvoltarea instituțiunii varantului și a recipisei de depozitarea cerealelor, s'ar înlesni transmiterea proprietății mărfurilor, în care caz producătorii noștri ar putea cu timpul intra direct în legături de afaceri cu piețele străine. Prin aceasta producătorii ar deveni mai bine orientați asupra cererii și ofertei cerealelor pe aceste piețe, precum și asupra mișcării prețului, de a cărui osciliare ar putea să profite pentru vînzări avantajoase;

9) Prin clădirea magaziilor cu silozuri și în interiorul țării, care ar aduce cu sine eftenirea și înlesnirea preocupării creditului necesar, s'ar oferi producătorilor ocaziunea, întocmai ca în Rusia, spre a nu vinde cerealele imediat după recoltă, cînd poate prețurile nu sînt avantajoase vînzării, ci numai atunci cînd prețurile urcîndu-se, din cauza ofertei mici, ar conveni vînzărilor;

10) In fine, introducîndu-se și sistemul american pentru clasificarea cerealelor, atît marii cît mai ales micii producători ar fi stimulați asupra unei mai bune selecțiuni a cerealelor precum și asupra curățirii lor. Numai în acest mod s'ar înlătura neîncrederea cu care sînt primite cerealele noastre pe piețele străine".

Mai departe, ar trebui ca statul, indiferent dacă magaziile cu silozuri sînt sau nu administrate de el, să exercite asupra lor un control serios, astfel ca varantele și recipisele emise să capete deplina încredere a publicului, corespunzînd întocmai cantității și calității mărfii.

In afară de depozitare, conservare, curățire, clasificare și procurare de credit, magaziile cu silozuri din interior ar trebui să se ocupe de asemenea și cu vînzarea în comision a cerealelor depuse, în nici un caz însă cu cumpărarea cerealelor pe contul propriu cum se procedează în America de Nord.

Pentru a încuraja instituţia varantelor, Banca Naţională, ca prima instituţiune de credit a ţării, ar trebui să pună la dispoziţia comerţului de cereale capital eftin şi îndestulător. Această instituţiune ar trebui să primească varantele chiar din prima mînă, fără a mai fi girate de una sau mai multe persoane valabile şi cunoscute. Cu cerealele depozitate, împrumutul ar fi destul de garantat, mai ales cînd s'ar stabili o limită de împrumut din valoarea ce ar avea cerealele pe piaţă în momentul scontării varantului, cu obligaţiunea pentru împrumutat ca, îndată ce valoarea cerealelor ar scădea sub limita de împrumutare, să complecteze diferenţa, fie în numerar, fie în efecte de stat, sau chiar cu cereale. Cu un cuvînt varantul ar trebui să devie cel mai important mijloc pentru procurarea creditului indispensabil în comerţul de cereale. Pe de altă parte recipisele doveditoare de proprietatea mărfii şi liberate de magaziile cu silozuri, ar trebui să se negocieze la bursă întocmai ca în America, unde cerealele nu se mai vînd după probă, ci pe baza recipisei, în care cerealele trecute corespund exact cantităţii şi calităţii mărfii depuse.

Magaziile rurale pentru comerţul mic de cereale pe de o parte, pe de alta magaziile cu silozuri pentru comerţul mare, ar forma organizaţia cea mai perfectă a comerţului de cereale, într'o ţară producătoare şi exportătoare de asemenea producte, şi mai ales într'o ţară ca a noastră, unde aproape 80% din export îl compun cerealele.

(Va urma) Dr. Ion Teodorescu

Cronica socială

Cooperativele de meseriaşi în Romînia

Rezultatele frumoase obţinute de cooperativele săteşti prin intervenţia Statului, au îndemnat guvernul liberal din 1909 să legifereze şi cooperativele de meseriaşi, după aceleaşi norme ca şi cooperativele săteşti.

Intr'adevăr şi meseriaşii, ca şi sătenii, în mişcarea lor pentru înfiinţarea de cooperative, s'au izbit de aparatul greoiu şi costisitor al Codului de Comerţ, de lipsa unor sfătuitori pricepuţi şi dezinteresaţi, de îndolenţa majorităţii meseriaşilor, de lipsă de fonduri.

Pentru a uşura şi asigura pe cît posibil munca pionierilor cooperatişti, ministrul de pe atunci—M. Orleanu—a venit cu un proect de lege pentru înfiinţarea băncilor populare de meseriaşi şi a cooperativelor de producţie, consum, construcţie şi comerţ, care, după cum se spune în expunerea de motive, vor putea în parte pune capăt relei stări a meseriaşului şi muncitorului, oferind avantajele producţiunii mari, dezvoltînd spiritul de economie şi făcînd educaţia economică şi socială a cooperativelor, suprimînd pentru cooperatori acei intermediari care, în lăcomia lor de cîştig, nu numai că măresc preţul lucrului, dar şi alterează calitatea produsului.

Cooperativele de meseriaşi şi muncitori, spune mai departe expunerea de motive, sînt un mijloc eficace contra luptei de clase, aducînd armonia în viaţa economică.

Acestea fiind foloasele asociaţiunilor de meseriaşi, era natural ca proectul de lege să nu întîmpine nici o opoziţie, aşa că la 20 Decembrie 1909 deveni lege.

Prin această lege se conferă cooperativelor de meseriaşi şi muncitori romîni aceleaşi drepturi ca şi cooperativelor săteşti înfiinţate pe baza

egii din 24 Martie 1903 și anume: 1) personalitatea juridică, fără a recurge la multiplele și costisitoarele formalități din Codul Comercial; 2) gratuitatea formalităților de constituire și a altor acte; 3) gratuitatea înscrierii firmei, scutire de timbru pentru polițe, scutire de patentă dacă cooperativa se bazează pe următoarele principii: a) răspunderea nelimitată și solidară a membrilor, b) neîmpărțirea între membri a fondului de rezervă și c) gratuitatea administrației dacă are un capital mai mic de 20.000; 4) dreptul de a se împrumuta la Casa Centrală. Imprumuturile se fac de obiceiu cu 7% în cont curent.

Ministerul de Industrie și Comerț a căutat să intervie și cu fonduri pentru încurajarea cooperativelor de meseriași, alocind suma de lei 71.000 care a fost împărțită de Camerele de Comerț la diferite bănci.

In schimb cooperativele de meseriași au fost puse sub controlul Statului, trecindu-se la Casa Centrală a Băncilor Populare până în 1911 cind, prin legea lui Nenițescu, s'a creat pentru cooperativele de meseriași o secție pe lingă Casa Centrală a Meseriilor, Creditului și Asigurărilor Muncitorești.

Prin noua lege precum și cu ocazia modificării legii pentru încurajarea industriei naționale, s'au făcut noui înlesniri cooperativelor de meseriași, acordindu-le avantaje ca și meseriașilor și anume: a) preferință la licitații publice, chiar cind ofertele sint cu 5% mai scumpe ca cele din străinătate sau egale cu ofertele din țară. Pentru lucrări mai mici de 30.000 lei se vor preferi chiar cind ofertele sint mai scumpe cu 5% ca ofertele din țară. Pentru lucrările de construcție cooperativele de meseriași se bucură de sporul de 5% chiar cind lucrările trec de 30.000 lei, dacă au un arhitect angajat sau asociat. b) Cauțiunea se depune numai pe jumătate. c) Reducere 50% pe căile ferate pentru membrii care au lucrări în țară. Pe lingă acestea cooperativele cu cel puțin 2.000 lei capital și 10 lucrători se pot bucura de avantajele legii pentru încurajarea industriei naționale ca ori și care fabricant.

Cu toate înlesnirile făcute, mișcarea cooperatistă este încă la începutul său. Afară de băncile de meseriași al căror număr se ridică la vre-o 50, celelalte forme de cooperative nu pot prinde rădăcini.

Pe baza legii din 1909 s'au înființat, în 1910, 24 bănci, 1 soc. de producție a meseriașilor cismari din Băilești și 1 soc. de consum. In 1911 s'au înființat 17 bănci, 4 cooperative de construcție, 1 de vinzare a timplarilor și 1 de consum. In 1912 din cauza evenimentelor externe s'au fondat numai 3 cooperative de producție și una de consum. In 1913 au luat ființă 5 bănci de meseriași și o cooperativă de producție.

Pentru îndrumarea meseriașilor Casa Centrală a alcătuit statute-tip, după care în general se formează cooperativele. Cele mai multe cooperative prevăd în statutele lor, pe lingă celelalte dispoziții obligatorii care nu se pot schimba, următoarele: a) durata nelimitată, b) răspunderea mărginită a membrilor, c) formarea capitalului prin cotizații lunare, e) gratuitatea administrației până la 10.000 lei capital, f) întinderea operațiunilor și la particulari, g) împărțirea unui dividend de maximum 10%, h) maximum dobînzii pentru cooperativele de credit și dreptul de prelungire sau plata în rate.

Unele cooperative prevăd că fondul de rezervă nu se va împărți la membri, ci se va trece la o altă cooperativă identică sau la o societate de binefacere. Cooperativele de consum prevăd pe lingă distribuirea de dividend și prime de consumație.

Numărul membrilor care iau parte la fondare variază între 20—30, iar capitalul subscris este de 2.000—5.000 lei. Sint cooperative care încep cu un capital vărsat de 50 lei. Inființarea cooperativelor se pune la cale de obiceiu de organele Casei Centrale a Meseriilor care trimete cite un funcționar în centrele unde se pare că ideia cooperatistă ar prinde. Aceștia convoacă pe meseriași și muncitori, le arată avantajele cooperativelor și-i îndeamnă să subscrie. De multe ori se găsesc 20 de meseriași care să subscrie 2.000—3.000 lei, dar de obiceiu lucrurile rămin aci fie din cauză că nu pot sau nu vor să plătească vărsămintele, fie pentrucă-și dispută locurile de onoare. Cauza principală rezidă în lipsa spiritului de asociație ce caracterizează clasa meseriașilor.

Cu toate greutățile întîmpinate, totuși putem spune că este un început îmbucurător în ceia ce privește băncile de meseriași. Aceste bănci dispuneau la sfîrșitul anului 1911 de un capital social vărsat de 348.232.19 lei, iar în 1912 acest capital aproape s'a îndoit, atingînd cifra de 658.886.45 lei, iar fondul de rezervă dela 3.664.42 s'a ridicat la suma de 12.954.03 lei. E regretabil că depunerile spre fructificare nu s'au ridicat în acelaşi proporție (109.299.46 în 1911 și 144.904.27 în 1912).

Imprumuturile acordate s'au cifrat la 548.333.85 în 1911 și la 956.168.15 în 1912. Ridicarea dobînzilor datorate (dela 860.81 la 2.558.05) și a cheltuelilor de urmărire (dela 170.70 la 749.35) ne probează că meseriașii nu sint obișnuiți cu punctualitatea. Aceasta este tocmai și una din cauzele pentru care unele bănci nu pot progresa. De altfel de vină sint și organele cooperativelor care nu prea fac deosebire între creditul de consumație și cel de producție. In ceia ce privește condițiunile de împrumut, putem constata cu satisfacție că băncile de meseriași dela început au căutat cu orice sacrificii să corespundă scopului pentru care au fost înființate, ș. a. eftenirea creditului. Intr'adevăr cooperativele de credit dau meseriașilor împrumut cu 7—9% (maximum 10%) pe cind dobînda comercială obișnuită este 10—12%. Debitorii au dreptul de prelungire cu un mic adaos de comision. Chiar în timpurile acestea de criză cînd negustori mari se pling că băncile nu le prelungesc polițele decît după multe rugăminți cu o dobîndă de 18—20%, meseriașii pot plăti la cooperativele lor 10% din împrumut fără a i se ridica dobînda peste 10%.

In asemenea momente se vede clar deosebirea dintr'o bancă pur comercială al cărui scop este numai distribuirea de dividend cît mai mare acționarilor și o bancă populară al cărei dividend este limitat la 10%, pentrucă scopul este a menține sau ridica pe debitor prin inlesnirea creditului, iar nu a împărți dividende cît mai mari acționarilor.

V. M. Ioachim

Cronica financiară

Din politica băncilor de credit și a băncilor de emisiune germane [1])

Uriașa dezvoltare economică a Germaniei din ultimele decenii nu ar fi fost desigur posibilă dacă nu ar fi avut ca bază un credit bine organizat de conducătorii instituțiilor financiare, de bancheri. Aceștia dindu-și bine seama de importantul rol ce băncile sînt menite să joace aiît în producție cît și în comerț, au căutat să stringă în casele lor capitalurile ce zăceau risipite și neproductive la particulari, spre a le putea îndrepta acolo, unde erau necesare economiei naționale. Așa dar băncile pe de o parte contractează imprumuturi pe piață—afaceri pasive—iar pe de alta acordă credite—afaceri active—agricultorilor, industriașilor și comercianților pentru nevoile exploatării. Diferența între dobînda banilor dați cu împrumut și împrumutați formează principalul cîștig al bancherilor. Magnetul care atrage depozitele spre fructificare, banii de depuneri, nu este ca în trecut teama de furt sau de distrugere, ci dobînda acordată deponentului [2]).

Dar instituțiile financiare nu se puteau opri numai la acordări de credit pentru nevoile imediate ale exploatării, ci trebuiau să ia parte activă la radicalele transformări ale tehnicei industriale, ale tehnicei căi-

1) Deși sînt mai multe Bănci de emisiune în Germania, nu ne vom ocupa decît de Banca Centrală a Imperiului, de Reichsbank, care are de fapt conducerea financiară. Pentru claritatea expunerii vom căuta să simplificăm întreg sistemul de credit, reducîndu-l la marile bănci de credit ce stau în strînsă legătură cu Banca Națională.

2) In secolele trecute nu numai că nu se plătea deponentului nici o dobîndă pentru banii depuși, dar el trebuia să dea bancherului ce-i păstra banii o mică remunerație. Astăzi toate băncile de credit acordă o fructificare pe cînd băncile de emisiune de note nu dau de regulă nici o dobîndă. Totuși mulți comercianți și fabricanți depun banii la aceste bănci centrale unde prețuesc mult serviciile de plăți, de virimente (trecerea de pe un cont pe altul) și compensații ce sînt oferite de aceste institute centrale.

lor de comunicație și să sprijine comerțul mondial. Băncile nu mai aveau, luate izolat, mijloacele pentru a veni în ajutorul exploatărilor industriale și comerciale, care sub imperativul legii de concentrare a epocei noastre capitaliste, și înlesnite de forma acțiunilor, tindeau să ia forme gigantice. Era deci nevoe de institute puternice care să se bucure de un credit solid atît pe piețele interne cît și pe cele externe. Numai asemenea instituții de credit puteau merge mînă în mînă cu formarea cartelurilor, a sindicatelor, a trusturilor, influențîndu-se reciproc; numai acceptul unei mari bănci putea fi bine văzut în întreaga lume. Cu ajutorul multelor sucursale ce posedă marile bănci atît în țară cît și în străinătate se pot efectua plăți, fără a recurge la numerar prin trate, devize—efecte asupra străinătății—cecuri, mandate, virimente și compensații. Tot grație bogatei rețele de filiale, marile bănci pot suporta mai cu ușurință crizele locale, luînd capital din regiunile unde se găsesc în abondență și transportîndu-le acolo unde se simte nevoe. In sfîrșit marile instituții de credit au o capitală influență asupra Bursei, reducîndu-i chiar importanța prin compensațiile ce le face în interiorul organizațiunii lor; afaceri pe care micile Bănci nu le-ar fi putut efectua decît cu ajutorul pieței de efecte. De aci rezultă o ușurare de impozit asupra valorilor de bursă, pentru marile bănci germane față de cele mici. Dar după cum reese din serioasele cercetări ale profesorului Riesser, cheltuelile relative sînt pretutindeni mai ridicate în marile institute financiare, decît în cele mici, așa că nu avantagiile tehnice ale diviziunii muncii și cheltuelile descrescînde, ce caracterizează marile întreprinderi industriale sînt cauzele concentrării băncilor, ci cele amintite mai sus.

Concentrarea băncilor se face de obiceiu prin fuzionare, participare, schimb de acțiuni, acorduri între marile și micile întreprinderi.

Ca să ne putem da bine seama de puterea economică și financiară a băncilor, vom da următoarele date, relativ la capitalurile și rezervele precum și a banilor de depunere a băncilor.

După „die Bank" din 1913:

Băncile mai mari de 10 milioane
posedau (în 1000 m.)

Capital și rezerve	3498.973
Depozite spre fructificare . .	3837.018

Băncile cu un capital . . .	*1—10 milioane*
Capital și rezerve	413.691
Depozite	718.911

Numai cele 9 mari bănci din Berlin, care după războiul Franco-German în 1870 luau locul de căpetenie ce-l deținea înainte Frankfurtul, posedă în 1000 m.:

Capital și rezerve	1.641.338
Bani de depou	2.075.554

Importanța crescîndă a marilor bănci se poate vedea din faptul relevat de Langsburg: că în anul 1908 institutele mai mari de 10.000.000 administrau 79% din banii deponenților; iar în 1913, 85%.

Anul acesta, lupta de concurență dintre marile bănci a fost dată, mai ales, pentru cucerirea preponderenței financiare în industria din valea Rinului, unde Deutsche-Bank a fuzionat cu Bergisch-Märkische-Bank; iar în urmă Disconto-Gesellschaft a reușit să-și mărească sfera de acțiune în bogatele industrii din același regiune, întregindu-se cu Schaafhausenscher Bankverein [1]. Fuzionarea a două mari bănci din Berlin este ceva neobișnuit în istoricul concentrării băncilor, de oarece în general asemenea tranzacții se făceau între o mare bancă din capitala Imperiului și între o bancă provincială. Prin aceste operațiuni Disconto-Gesellschaft a ajuns capitalul și rezervele lui Deutsche Bank, fără însă a putea să apropie suma banilor de depuneri, ce e cam de un miliard. Aceasta se datorește mai ales faptului că, deși Deutsche Bank este mai decurînd înființată, este cea dintăi dintre băncile germane care s'a ocupat în mod serios cu organizarea casselor de depuneri—numai în Berlin posedă 52— precum și cu înființarea filialelor în străinătate, ce trebuiau să ajute comerțul mondial.

In ultimul timp s'a vorbit în Germania de înființarea unui cartel ne condițiuni a băncilor spre a putea, fără să stînjenească rentabilitatea, să îngrijească cu mai mult succes de liquiditate posibilitatea realizării în numerar a angajamentelor luate de bănci. Vedem dar, că din ce în ce rolul institutelor financiare în comerț și producție devine mai important, dar în același timp și răspunderea conducătorilor acestora mai mare față de economia națională și față de deponenți.

Era deci natural ca atît economiștii cît și oamenii de stat să dea politicei marilor instituțiuni financiare o deosebită importanță. Dar atenția lor a crescut și mai mult în urma crizelor economice și politice din anii 1907, 1908, 1911, 1912, 1913. Imediat după criza monetară din America, care s'a repercutat și în Europa, prezidentul Băncii Imperiale Germane a orînduit o anchetă pentru studiarea problemelor liquidității economiei naționale. Aceste chestiuni deveneau din ce în ce mai arzătoare în urma crizei marocane, căci nu numai că orizontul politic începuse să se întunece, dar și consecințele financiare imediate au fost resimțite de economia națională germană, ce fu lipsită de o jumătate de

[1] Adică Schaffhausenscher Bankverein înființată la 1848, Disconto-Gesellschaft 1851, Bank für Handel u. Industrie 1853, Berliner-Handels-Gesellschaft, singura care nu are nici o filială, ocupîndu-se mai mult cu emisiuni. Mittel Deutsche Credit Bank 1856. Deutsche Bank 1870, Commerts u. Disconto Bank 1870, Dresdner Bank 1872, National Bank für Deutschland 1881.

miliard retras de financiarii francejî. Aceste simptome trebuiau să determine pe economişti să aibă în vedere, la studiarea liquidităţii băncilor, nu numai timpul de pace ci şi acel al unei conflagraţiuni europene care devenise inevitabilă. La congresele unde erau să se desbată aceste chestiuni au fost chemaţi, pe lîngă conducătorii marilor instituţii financiare, şi cei mai desăvîrşiţi teoreticiani. Lumina a eşit nu numai din duelurile oratorice, dar şi dintr'o vastă literatură de specialitate, care a fost scrisă asupra importantelor probleme de bancă puse în discuţie. In general teoreticienii cereau ca marile bănci să respecte anumite noţiuni expuse de Reichsbank acolo unde interesele obşteşti erau în joc.

Conducătorii marilor institute, deşi recunoşteau că liquiditatea trebue întărită, totuşi nu erau de părere că o legiferare sau o intervenţie a Băncii Imperiale, ce le-ar stînjeni cîmpul de acţiune, ar putea fi în ajutorul desvoltării economice. Ei făgăduiau că, din proprie iniţiativă, vor căuta—printr'o mai mare prudenţă la acordarea creditelor, prin felul plasamentelor, printr'o abţinere dela speculaţiuni, prin sporirea numerarului din casse—să aducă afacerile active în concordanţă cu cele pasive, în aşa fel încît să poată face orişicînd faţă cererilor de restituire a creditorilor şi a deponenţilor. Spre a arăta felul operaţiunilor atît Băncii Imperiale cît şi marelui public, s'au hotărît ca din două în două luni să publice bilanţuri intermediare.

Cînd voim să studiem liquiditatea economiei naţionale trebue să ne ocupăm atît de băncile de credit cît şi de aceia de emisiune de bancnote, de oarece ele stau în cea mai strînsă legătură, influenţînd u-se reciproc. Căci dacă banca centrală de emisiune are ca menire principală regularea circulaţiunii monetare, menţinerea etalonului, iar celelalte bănci de a acorda credit în prima instanţă, ea e cel din urmă sprijin la care marile bănci pot recurge.. Cu drept cuvînt preşedintele Băncii Imperiale Havenstein a spus: „că numai dela o conlucrare de bună voe între Reichsbank şi celelalte bănci se poate aştepta rezultate fericite pentru propăşirea economică".

Vom vorbi mai întăiu de liquiditatea marilor bănci de Credit spre a reveni în urmă la acea a „Băncii Băncilor", la politica Băncii Imperiale. Trebue să ne mulţumim cu un examen mai simplificat al liquidităţii băncilor de Credit, avînd în vedere realizarea depozitelor spre fructificare ce la un moment dat pot fi cerute înapoi de deponenţi.

Incă de multă vreme Profesorul Adolf Wagner, căruia i se datoresc în mare parte principiile din politica băncilor, a spus că importanţa unei bănci se poate vedea după puterea ei de a atrage banii de depunere. Dar această putere îi poate fi fatală cînd capitalurile sînt plasate în speculaţiuni, în ipoteci şi credite industriale de lungă durată, cum este uneori cazul în Germania. Căci banii pot fi ceruţi înapoi orişicînd de deponenţi, aşa că banca nu va putea satisface legitima lor cerere dacă nu se ţine cel puţin în linii mari de principiul lui Wagner: „că o bancă trebue

să acorde în general cam acelaşi fel de credit ca cel pe care-l ia."[1] Dar depozitele spre fructificare se bazează pe principiul că nu toţi banii vor trebui să fie restituiţi imediat, ba încă băncile—ca să fie puse la adăpostul orişicărei eventualităţi—dau o dobîndă mai mare pentru banii depuşi pe un timp îndelungat, decît pentru cei ce sînt daţi spre fructificare pentru o scurtă durată, sau la vedere. In orice caz o bancă trebue să posede o parte din banii ce-i are de restituit în cassă, iar restul să-i aibă plasaţi în poliţe, care sînt cele mai liquide, cel mai bun mijloc de realizare, de oarece fiind rediscontabile la băncile centrale de emisiune, se pot uşor transforma în numerar.

Tot ca mijloace mai mult sau mai puţin liquide se poate socoti: creditul ce-l are o bancă la cealaltă, efectele de lombard şi de report. Intrunind aceste mijloace realizabile într'un singur mănunchiu, vedem că liquiditatea a devenit din ce în ce mai slabă la băncile germane.

La băncile cu un capital între 1—10 milioane
85% la anul 1893
67% „ „ 1911

La marile bănci din Berlin
83% la anul 1893
71% „ „ 1911

şi numerarul din cassă s'a micşorat din ce în ce mai mult, căci de unde la băncile între 1—10 milioane era la

15% la anul 1890
7.15% „ „ 1911

La cele 9 mari bănci berlineze
20% la anul 1890
7.35% „ „ 1911

ba încă după Obst sînt numai 5% în numerar.

De curînd Preşedintele Băncii Imperiale Germane, văzînd că gradul de liquiditate a marilor bănci de Credit nu se schimbă în bine, a propus acestora să depună în numerar la Reichsbank 10% din angajamentele lor faţă de deponenţi şi creditori. Alţii au mers mai departe cerînd Parlamentului o intervenţie legală în acest sens, propunere care de altfel a fost făcută şi pentru Belgia de Profesorul Ansieux. In America băncile Naţionale sînt obligate să ţină în numerar 25% din angajamente. Totuşi propunerea mai puţin aspră a Băncii Imperiale Ger-

1) Riesser Finanzielle Mobilmachung pag. 83, 85. Berlin 1913.

mane a dat naştere la vii comentarii din partea comercianţilor şi a financiarilor. Se pretindea că o însemnată parte din capitalele destinate producţiei vor zace neproductive, că creditul se va scumpi, că condiţiile ce clienţii le aveau la bănci vor deveni mai nefavorabile. Oricit de juste ar fi aceste observaţiuni, totuşi marile institute lucrind mînă în mînă cu Reichsbank, orice întărire a acestora se repercutează şi asupra celorlalte, avînd mai puţin nevoe la termine, sau într'o criză de Banca Imperiului. Astfel Reichsbank îşi va putea îndeplini rolul său de a menţine etalonul monetar şi de a garanta liquiditatea economiei naţionale mai cu uşurinţă.

Să trecem la „Banca Băncilor" care singură are privilegiul de a emite bancnote, dar în acelaşi timp şi grele sarcini faţă de economia naţională. Reichsbank care a fost înfiinţată la 1875 este o bancă a cărei capital—ca la mai toate marile bănci de emisiune, afară de cea rusească,—este subscris de particulari, în care însă Statul are o mare putere. Afacerile ce sînt permise acestei bănci sînt cît se poate de limitate şi nu trebue să aibă absolut nici un caracter speculativ. Ele sînt conduse de funcţionari ai statului care de altminteri are şi o bună parte la împărţirea cîştigului. Deşi numai cu un capital de 180.000.000 M., adică relativ mic faţă de marile bănci de Credit, ea domină—din cauza privilegiului de a emite bancnote—toată piaţa financiară, al cărui control trebue să-l aibă. *Numai o treime* din bancnotele emise trebue să fie acoperite prin rezerve de aur, recunoscut ca mijloc de plată, iar restul prin poliţe ce au cel puţin două iscălituri. [1])

Prin urmare pentru a mări posibilitatea emiterii de bancnote, trebuesc luate toate măsurile ca stocul metalic, al Băncei Imperiale, să devină mai puternic. Acest lucru se poate obţine atrăgînd aurul din circulaţia internă sau importîndu-l de aiurea. Pentru a micşora circulaţiunea monetară trebue ca publicul să se obişnuiască cu instrumentele de plată şi de credit, ca cecuri, trate, mandate [2]) note mari şi mici precum şi cu întrebuinţarea în mai mare măsură a virimentelor şi a compensaţiilor. Germania a făcut în această direcţie un mare progres, totuşi nu

1) Pentru a pune stavilă unei emisiuni prea exagerate, s'a hotărît ca notele neacoperite ce trec de suma de 750 milioane să plătească un impozit de 5% Statului (Indirecte Noten Kontingentîrm). Cam acelaşi sistem este în Austria; pe cînd în Franţa, Banca Naţională poate emite fără acoperire 6.800.000 (în actualul războiu 12 miliarde), iar Banca Angliei 18.500.000 lire sterline, restul trebue să fie acoperit în aur. Acest din urmă sistem este cît se poate de puţin elastic şi a trebuit să fie suspendat în timpul crizei din 1857; cu toate astea a fost menţinut, deşi foarte criticat de economişti ca Bagheot.

2) Lipsa micelor note în timp de criză aduce serioase inconveniente circulaţiunii monetare după cum s'a putut observa de curînd în Belgia unde Banca Naţională nu a putut emite asemenea bancnote decît cîteva săptămîni în urma declarării războiului.

a ajuns încă Anglia nici în întrebuinţarea cecului, nici în a Clearing Hauses-Abrechnungsstelle, Berliner Kassenverein). [1])

Banca Imperiului mai poate să-şi procure aurul plătindu-l cu un preţ mai mare decît cel obişnuit sau dînd acompturi fără dobîndă pentru barele de aur ce sînt încărcate pentru dînsa. Adesea ori atît Reichsbank cît şi Banca Angliei au vîndut pe piaţă rente şi alte efecte pentru a cîştiga aur.

Spre a îngreuia exportul preţiosului metal, Reichsbank liberează aur numai la centrală, nu şi în filialele din porturi; iar cînd trebue să plătească o datorie externă în aur, o face cu monede uzate.

Pentru menţinerea aurului în ţară este mai ales nevoe ca Banca centrală de emisiune să facă o serioasă politică de devize. Ştim că în timpuri normale cea mai mare parte din datoriile rezultate din comerţul mondial se fac mai ales prin efecte asupra Londrei, iar nu prin aur. Se poate însă întîmpla, ca la un moment dat cererea pentru asemenea efecte să fie aşa de mare, cursul tratelor să fie aşa de nefavorabil, încît să fie preferabil să trimeată aur—Punctul de aur—pentru a face faţă angajamentelor. Atunci Banca Centrală spre a influenţa cursul, spre a eftini tratele, vinde o mare parte din portofoliu său de diverse. Acest procedeu a fost adesea ori întrebuinţat în Austro-Ungaria şi Belgia, în mai mică măsură de Reichsbank şi chiar Banca noastră Naţională a recurs la el. In Belgia şi Austria s'a dat aşa de multă importanţă devizelor încît sînt considerate ca acoperire de bancnote. Banca Imperiului German nu a mers aşa de departe, totuşi nu a neglijat în ultimul timp să aibă un important portofoliu de devize (140 milioane), care însă este departe de a juca acelaşi rol ca în celelalte două ţări amintite.

Noi credem că importanţa devizelor a fost exagerată cu atît mai mult cu cît nu s'a avut destul în vedere o conflagraţiune europeană, căci rolul lor în ţările beligerante este aproape nul, iar în cele neutre este redus. Dar nici în timpuri normale nu se poate opri cu siguranţă eşirea aurului şi atunci trebue să se recurgă la mijlocul cel mai eficace, la politica de scont. [2])

1) După Obst au fost compensate următoarele sume:

In Germania	73,6
Londoner Claringham	355,3
New-York „	411,6
In Camera de compensaţie franceză	30.2

2) Spre a ne da seama de operaţiunile din practică, să luăm un exemplu: Un producător vinde fabricatele sale unui comerciant care îi trimite pentru marfă o poliţă plătibilă în trei luni. Producătorul avînd nevoe de bani scontează poliţa la o bancă, care îi plăteşte în numerar suma scrisă pe poliţă, după ce i-a scăzut dobînda până la scadenţă. Acesta este egală cu scontul oficial de ex. 5%; poate însă fi mai mare sau mai mică decît el. Bancherul poate păstra trata ca un plasament de capital sau poate să o dea mai departe sau să o reesconteze la Banca Naţională. Numai în Germania sînt plasate aproape opt milioane de mărci în trate; iar la Reichsbank 1 milion 200 de mii. Rolul lor de a ajuta atît pe producător cît şi pe comersant din ţară şi străinătate este cît se poate de important.

Scontul este barometrul întregii vieți economice, căci de el nu depinde numai soarta producțiunii și a comerțului, ci el este și baza operațiunilor băncilor de credit—1% deasupra sau sub scontul oficial; dar el are o influență și asupra ipotecelor și rentelor a căror remunerație nu poate merge multă vreme în sensul opus scontului oficial. In ultimul timp scontul privat al marilor bănci germane nu a urmat regulat pe cel oficial, așa că Reichsbank nu numai că își perdea importanța în acordarea de credite în primă instanță, ceia ce nu este principalul său rol, dar era amenințată să piardă și pulsul pieței comerciale. Pentru a putea domina marile bănci, s'a propus ca Banca Imperiului să acorde de aici înainte dobîndă pentru banii depuși, spre a putea astfel atrage o parte din depozitele de fructificare a băncilor de credit precum și să i se ridice capitalul. Aceste propuneri nu s'au pus în practică, lucrindu-se înainte pe calea începută pentru a mări stocul de aur.

Indată ce Banca Centrală de Emisiune vede că nici politica devizelor nu poate împedeca scurgerea aurului din țară, nu-i rămîne decît să ridice scontul. Prin acesta nu numai că impedică exportarea metalului prețios, dar atrage chiar capitalurile ce caută un plasament favorabil; ba încă mulți capitaliști vînd efectele de lungă durată, spre a putea plasa capitalurile liberate în mod rentabil. Ridicarea și scăderea scontului la marile bănci de emisiune din străinătate influențează desigur și politica Băncii Imperiale Germane. Dar Reichsbank ridică scontul și atunci cînd cererile interne depășesc o limită. Așa de exemplu la quartale, termene, cererile sînt așa de mari, încît spre a putea face față cererilor a trebuit să se scumpească împrumuturile pe gaj, lombardarea efectelor. Prin ridicarea scontului atît producătorii cît și comercianții suferă, spiritul de întreprindere lîncezește, speculațiunile sînt înlăturate și înlocuite prin afaceri a căror rentabilitate este sigură, cu toată scumpirea creditului. [1])

O scădere a scontului are efectele contrarii.

Desigur că numai o energică politică de scont, o scumpire a creditului, pun rezervele metalice a Băncii Centrale la adăpost, ba încă le poate spori. Totuși trebue ținut în seamă că atîtea interese sînt în joc și că mai ales pătura mijlocie după cum arată destul de clar Schwartz, este aspru lovită.

In Franța, clasa micilor meseriași și comersanți este mai norocoasă în această privință, căci are scontul cel mai mic și cel mai stabil din lume. Acest lucru este posibil din cauza stagnației populațiunii, a nedesvoltatului spirit de întreprindere pe de o parte și a numeroaselor capitaluri disponibile pe de alta, după cum observă și Schwartz. Totuși scriitori așa de perspicaci ca profesorul Plenge susțin că politica scontului în Germania, a fost prea blîndă că s'a abuzat prea mult de acordări de credit.

1) Pentru a ușura sarcina Băncii Imperiale au fost înființate casele de războiu și lombardare de efecte,—Kriegs-Darlehen-kasse, care au funcționat cu atîta succes la 1866 și 1870. Aceste case lombardează efecte și mărfuri plătind într'un fel de bancnote mici, Darlehenskasse-Scheine, care sînt considerate la Banca Imperiului ca acoperire metalică.

El numește toate măsurile de întărire luate de Banca Imperiului: „ca publicarea din două luni a bilanțurilor marilor Bănci de Credit, sanarea portofoliului, introducerea micilor note, scumpirea lombardului de efecte la quartale ca o politică de mijloace mici". Numai o energică politică de scont care să combată acordările de credit prea exagerate întrupează idealul ce și-l închipue el, ca stocul metalic al Băncii Imperiale să fie de cel puțin trei miliarde. Reichsbank trebue să acorde credit numai în ultimă instanță și să se ocupe mai ales cu conducerea circulațiunii monetare, cu apărarea etalonului monetar. Președintele Băncii Imperiale Havenstein a dorit ca stocul metalic al băncii să fie cel puțin de un miliard și jumătate, așa că astăzi cînd, după cum reese din dările de seamă ale lui Reichsbank, acest stoc a trecut de două miliarde, nu poate fi decît satisfăcut [1]). Criticile aspre ce i s'au adus atît asupra mijloacelor cît și asupra scopului, au fost spulberate de fapte. Munca luminată și neobosită ce au depus-o conducătorii organizațiunilor mari de credit și teoreticianii ce l-au ajutat, își dă astăzi roadele bine meritate. Căci Germania este singura dintre țările beligerante, care nu are un moratoriu general și care nu a ridicat scontul decît dintr'o mică măsură, pe cînd Anglia a trebuit să-l ridice în primele zile ale războiului dela 3½ la 10%, precum și să introducă imediat moratoriu. Marii financiari care au lucrat cu atîta zel și pricepere pentru siguranța Patriei, căci incontestabil că o mobilizare financiară este baza celei militare, și-au îndeplinit atît rolul lor economic cît și cel social. Ei au fost la înălțimea situațiunii lor.

Dr. Const. Maltezianu

1) Inainte de 1906 stocul metalic era sub 1 miliard.
1911. . . 1.130
1912. . . 1.205
1913. . . 1.3?0
1914
la Iunie 1.631

Cronica teatrală

IAŞI

Insemnări.—O aventură frumoasă.—Gustul viţlului.—Procuror şi apaş.—Fiul din America.—Rindunica.—Alte piese.

In mijlocul coşmarului de singe din preajmă-i, Teatrul Naţional al Moldovei şi-a redeschis stagiunea. Această manifestare artistică, o ocupaţie de lux, cind in juru-i popoare luptă pentru existenţă, are intr'însa ceva insolent şi sfidător. E ca o insulă a păcii in mijlocul furiei uraganului care invălue oceanul, e un loc de popas al corăbierului ameninţat de vrăjmăşia valurilor. Să ne bucurăm de adăpostul lui, cită vreme marea înşelătoare n'a ispitit incă dorurile noastre...

O cronică, care trebue să îmbrăţişeze activitatea de trei luni de neintreruptă stagiune teatrală, în mod fatal trebue să aibă un caracter fragmentar şi necomplect. Mărturisesc că aveam intenţia să fac dări de samă detaliate a unora dintre piesele jucate. Am renunţat. Asta ar fi fost, poate, bun, cind cronica ar fi fost lunară şi nu trimestrială, cum, din cauza împrejurărilor nefavorabile, trebue să fie. Dar aşa, cronica ar fi fost un lung şir de recenzii juxtapuse, cu un caracter dogmatic şi pedant.

Şi să spun cinstit, o asemenea preocupare excesivă de detaliu *acum* mi se pare cu desăvirşire deplasată. Ce însemnătate poate avea analiza piesei celei mai de valoare cind ochii minţii au o cu totul altă perspectivă? Preocupările noastre sint azi de alt gen. Acum un an ori doi, poate nu era fără însemnătate să studiem procedeele artistice ale cutărei piese a lui Lavedan şi problema psicologică cuprinsă în ea. Aceste chestiuni ar fi găsit fiinţa noastră dispusă să-şi cheltuiască energia în acea direcţiune. Dar azi, azi cind conştiinţa întreagă ni-i absorbită de problemele vitale pe care istoria le pune la veacuri odată, cind un pas greşit are însemnătate epocală, unde să mai rămină loc în sufletul nostru şi pentru meticuloase chestiuni artistice, însem-

nate fără îndoială şi cu rost în viaţa unui popor, dar azi reduse la proporţiuni microscopice din cauza perspectivei istorice?

Cred dar mai potrivit pentru cetitorul, cu sufletul zbuciumat de preocupările zilei de azi, să aştern citeva impresii de ansamblu şi scurte analize.

*

Stagiunea de până acum a fost destul de bogată în piese nouă. Chiar trebue să-mi exprim aici mirarea şi admiraţia cum un număr atît de respectabil de piese a putut fi jucat într'un timp aşa de scurt. Căci se ştie că condiţiile în care joacă artiştii Teatrului Naţional de aici sint aşa de diferite de acelea ale celui din Bucureşti. O piesă nu poate avea aici un număr mare de reprezentaţii. Iaşul, cu populaţia lui de patru ori mai mică decît aceia a Bucureştiului, evident are un public teatral mult mai restrins. Şi nu e numai atît. Cu organizarea noastră aşa de centralizătoare, Bucureştiul, fiind punctul unde se întîlnesc şi se concentrează atîtea interese, îşi sporeşte publicul teatrelor cu acel venit din provincie, un contingent destul de însemnat. O piesă mediocră umple sălile teatrelor din capitală sări în şir. O piesă bună şi bine jucată, cind a atins un număr de zece reprezentaţii, constitue aici un jubileu. Consecinţele se întrevăd: artiştii cei mai buni nu-şi pot valora niciodată maximul talentului lor. Pierde deopotrivă publicul, ca şi artiştii.

Dar nu e numai atît. Din cauza mijloacelor budgetare mai restrinse, teatrul de aici nu poate dispune de o societate dramatică numeroasă. Pe aceiaşi artişti îi vezi în mai toate piesele. E o uzură, care capătă caracterul de eroism.

Şi avînd să lupte cu toate aceste greutăţi, sint piese în care artiştii joacă minunat. Nu avem decît să ne felicităm.

*

Repertoriul pieselor nouă e, în general, cum era de aşteptat, cel francez: Lavedan, Brieux, Flers şi Caillavet, Wolff. Numai că din acest repertoriu nu s'a ales totdeauna ceia ce era mai bun. Dacă *Gustul viţiului* a lui Lavedan e o piesă de o valoare deosebită, nu tot acelaşi lucru se poate spune, de ex., despre *Puişorii (La Couvée)* a lui Brieux sau *Dragoste vinovată* a lui Wolff.

S'au reluat şi citeva din succesele stagiunilor precedente: *Onoarea* lui Sudermann, *Banii (Les affaires sont les affaires)* a lui Mirbeau, *Cafeneaua cea mică* a lui Tristan Bernard şi altele, unele evident de o deosebită valoare literară, ca piesa dra-

maturgului german citată mai sus, altele pentru succesul lor scenic.

Dintre piesele clasice s'au reluat: *Hamlet*, cu concursul d-lui Nottara, și *Hoții* lui Schiller, ceia ce a fost desigur bine.

Un teatru național trebue să aibă și un repertoriu rominesc. Dar, vorba eroului lui Caragiale: industria romină e admirabilă, dar nu există. Dacă ar fi ca Teatrul Național să se sprijine numai pe repertoriul rominesc, stagiunea ar fi de scurtă durată și săliie aproape goale. Poate că mă înșel asupra celei de a doua părți a afirmației mele: am văzut aici o piesă romînească de o mediocritate patentă, a unui autor mai vechiu, fără renume literar, care a stîrnit aplauzele călduroase ale unei săli pline. La București văd din ziare că face serie. Mă mir că industria teatrală nu e mai abundentă.

Dar să fim serioși. Vorbesc de teatrul cel bun, de artă și nu de negoț. Acesta aproape nu există, o știm prea bine. Cu cele trei sau patru piese bune ce le avem nu se formează o literatură dramatică.

In privința pieselor indigene se pare că stăm mai bine decît la București. Teatrul Național de acolo, probabil pentrucă rezidă mai în inima rominismului, pe cînd Iașul, se știe, e cuibul tuturor curentelor cosmopolite: junimismul, socialismul, poporanismul,—Teatrul Național din București e nevoit să reprezinte *orice* producție tipărită, care e împărțită în acte și în scene.

Nu știu dacă printr'o încurajare excesivă se aduce un serviciu real literaturii dramatice romînești. Fapt este că aici la Iași, în afară de reluări, foarte rar avem ocazia să aplaudăm sau, cetățeni pașnici, să criticăm, pe culoare sau în *fumoir*, vre-o nouă producție dramatică. In chipul acesta cronicarul teatral din a doua capitală a țării are un avantaj enorm asupra celui din București: el se va pune rău numai cu actorii, nu și cu autorii, ceia ce evident îi micșorează importanța, dar în schimb îi asigură o mai mare siguranță a persoanei, fizice sau morale.

Singura piesă originală romînească, prezentată în stagiunea de până acum, e *Rîndunica* a d-lui căpitan Manolache, despre care vorbim mai jos. Incolo, reluări: *O scrisoare pierdută*, *O noapte furtunoasă* și *Conu Leonida față cu reacțiunea* ale lui Caragiale, *Apus de soare* a d-lui Delavrancea și *O cartă de vizită* a d-lui I. Găvănescul,—iar din repertoriul vechiu romînesc *Baba Hirca* a lui Millo.

O doleanță. *Hamlet* și atîtea piese clasice se joacă, cele mai adeseori, într'o traducere lamentabilă. N'ar fi mai folositor pentru teatrul și literatura romînească ca în locul unor producții originale de multeori anemice, autorii dramatici să-și arate rivna pentru teatrul romînesc, îmbogățindu-l cu traduceri cel puțin corecte? E drept, gloria e mai mică și dacă n'ar fi acest mobil puternic, nu știu dacă ar mai exista și acele cîteva piese originale. Nădăjduesc totuși că, poate, vor face și una și alta.

*

Cîteva cuvinte asupra fizionomiei societății dramatice a Teatrului Național.

Mai întâiu, unul din elementele ei, d. Guțulescu, a părăsit-o,—mi se spune, pentru a îmbrățișa o carieră mai puțin spinoasă. Personal, îl regret. Era un bun element de comedie, deși se simțea încă oarecare nesiguranță. In *O scrisoare pierdută* a jucat rolul lui Pristanda și s'a achitat destul de bine, iar în *O noapte furtunoasă*, în rolul lui Nae Ipingescu, a avut momente admirabile. In piesele moderne a jucat roluri secundare, dîndu-le totdeauna un relief deosebit: așa în *O aventură frumoasă*, în rolul unui agent de siguranță, și în *Procurorul Hallers*, în rol de apaș. Intr'o cronică trecută relevasem jocul d-sale din *Banii*. Nu pot uita nici acum ochii caracteristici ai d-lui Guțulescu, privirea aceia semnificativă pe care o arunca tovarășului său de întreprinderi veroase, în casa lui Isidor Lechat.

Unele din elementele de valoare ale teatrului au jucat prea puțin sau aproape deloc în piesele nouă reprezentate.

Fac această constatare cu un regret deosebit, pentrucă, în primul rînd, e vorba de marea artistă d-na Aglae Pruteanu. Nu știu cărei împrejurări se datorește acest lucru, dar e dureros că într'o cronică care îmbrățișează o stagiune teatrală de trei luni să nu poți vorbi despre o creațiune nouă a acestei incomparabile artiste.

Dacă n'ar fi fost reluările, spectatorii ieșeni ar fi fost lipsiți cu desăvîrșire de una din cele mai intense plăceri estetice. Și chiar în reluări, d-sa n'a apărut decît de *cinci* ori.

Constat cu bucurie sforțările pline de promisiuni ale unora dintre elementele tinere. In primul rînd trebue să-l menționez pe d. Georgescu, un excelent element de comedie. In stagiunea de până acum d-sa are deja la activul său multe creațiuni frumoase. O mică observație: cîteodată, cînd replica d-sale e cam lungă, ultimele pasagii sînt spuse cu o voce din ce în ce mai scăzută, ceia ce mă necăjește îndestul, fiindcă țin să aud în întregime replicele spuse de d-sa totdeauna cu o vervă deosebită.

Un bun element și d. Cerchez. D. Pizone, mărturisesc, nu-mi plăcea mai înainte printr'o notă vădită de exagerare. Cu bucurie constat că d-sa, corectîndu-și defectul, a ajuns să ne dea roluri, din ce în ce mai izbutite, ajungînd până la frumoasa interpretare din *Hoții* lui Schiller.

Insfîrșit, Teatrul Național din Iași s'a îmbogățit cu două elemente artistice în toată puterea cuvîntului, d. și d-na Braborescu. Ne vom felicita de această achiziție, și-l vom felicita în deosebi pe d. Sadoveanu.

N'ași putea încheia aceste cîteva însemnări asupra societății noastre dramatice, fără a vorbi ceva despre concursul dat

începutului stagiunii de către d. Nottara. D-sa a jucat în primele două reprezentații: *Apus de soare* și *Hamlet*. Acest artist desăvîrșit a jucat așa cum știe d-sa să joace, imprimînd un caracter măreț de tragedie antică figurilor cunoscute ale eroului moldovan și a nefericitului prinț al Danemarcei.

In *Hamlet* d. Nottara ne-a impresionat. Eroul lui Shakespeare, evident, poate fi interpretat în diferite feluri și, ca orice cetitor care se respectă, mi-am schițat și eu în taină un Hamlet al meu. Am văzut și interpretarea dată de d. Demetriade. Dacă mi-e permis să-mi etalez preferințele,—m'am simțit atras profund de Hamlet-ul d-lui Demetriade. Intr'însul mi-am regăsit—mult mai complectă și mai artistică—vaga imagine care se profilase pe cerul fantaziei mele. Poate că mă înșel, și poate ne înșelăm cu toții. La urma urmei n'ar fi decît încă una din amăgirile datorite acelui mare vrăjitor de suflete, care a trăit acum cîteva veacuri în țara Albionului.

*

Cu toate împrejurările anormale prin care trecem și, în paranteză, cu toată concurența cinematografelor, niciodată, poate, Teatrul Național n'a fost mai frecventat decît acum. Chiar și lojele au dat un contingent îmbucurător. Dar abstracție făcînd de ele, eleganta sală a Teatrului are două aspecte bine definite: jos (parterul) și sus (balcoanele și galeriile).

Sînt sări cînd parterul geme de lume. Cînd îți arunci însă ochii sus, zărești casca pompierului susținînd bolta teatrului, el, aproape singur, în toată măreția lui, într'o *splendid isolation*. Rarii spectatori de *sus* nu izbutesc să umple spațiile intermediare.Ințelegeți: pe scenă se desfășoară o analiză psicologică rafinată.

Sînt sări însă cînd pompierul de sus e strivit, nimicit, ofensat în mulțimea care stă să se prăvale jos. El care era odinioară totul, acum e o nimica și abia își mai poate menținea prestigiul. In schimb, în parter, mai la fund spre ultimele bănci dacă poți găsi ceva asămănător spectacolului de sus. In rîndurile dintăi, fotoliile roșii privesc nemișcate, țintuite de o vrajă, spectacolul de dinaintea lor. E rîndul feeriei sau al melodramei.

Sus și *jos* se ocolesc reciproc. O singură dată pe săptămînă, își întind mîna cu cordialitate: la matineul de Duminică, la 2½. Atunci e un entuziasm general. Nu numai pompierii, dar nici jandarmii pedeștri nu mai însamnă nimic. Loje, staluri, balcoane, galerii amenință să se prăbușească. Democratismul triumfează: un amestec complect de vrîste, de condiții sociale, de gusturi artistice. Și un zgomot, Dumnezeule! Sus o bancă pocnește, un copil plînge sau jubilează, comentariile abundă. Și aplauzele, acelea aplauze! La început mă cam indignam. Eram egoist: mă gîndeam la cronică și din cauza zgomotului pierdeam cele mai frumoase pasagii. Dar în curînd m'am simțit bine. In definitiv sînt un animal sociabil, și niciodată acest instinct nu mi-a fost mai satisfăcut decît la matinee. Orice urmă de mizantropie dispare...

Cîteodată, ba anul acesta ceva mai des, *sus* și *jos* se împacă și sara, cam pe furiș. Atunci e meșteșugul autorului: știe să satisfacă în piesa sa exigențele de tot felul. Și mulțimea are un instinct just, pe care il invidiez: simte aproape cu precizie cînd să se ducă la teatru, cînd la cinematograf și cînd, mai cuminte, să stea acasă.

Un mic cuvînt: De obiceiu piesele care împlinesc un număr de reprezentații sara se dau apoi în matinee. Cineva făcea observația că, dacă ne gîndim că matineele sînt frecventate în primul rînd de elevii școlilor, nu totdeauna în chipul acesta sînt respectate anumite cerințe pedagogice. Observația e foarte justă: copiii intră prea de timpuriu în școala vieții.

Dar mă gîndesc și așa: Din cauza depărtării sau a puținului timp disponibil, multă lume nu-și poate permite luxul reprezentațiilor serale. Ar fi nedrept ca acestora să li se impună la matinee un program pedagogic. Dar o soluție trebue găsită și la această chestiune. Totuși nu prea văd cum.

Aceste cîteva însemnări generale trebue să cuprindă și ceva privitor la decoruri. Ele au fost totdeauna îngrijite și uneori admirabile.

*

Unul din succesele stagiunii a fost piesa de intrare a d-lui și d-nei Braborescu, *O aventură frumoasă (La belle aventure)* de Flers, Caillavet și Rey. O comedie, la prima vedere, construită după calapodul obișnuit: o înșelare asupra identității personajului principal, totuși păstrînd numai o vagă asămănare cu piesele de acest gen;—o întîmplare anecdotică, avînd însă un fond etern omenesc;—în definitiv un medicament tare, cam periculos pentru persoanele de o constituție debilă, dat sub o formă plăcută, accesibil tuturor. Autorii sînt parizieni și nimic nu sperie mai mult pe acești rafinați decît faptul că lucrurile serioase sînt prea luate în serios. Gîndiți-vă la spaima cu care criticii teatrali franceji privesc pe Norvegieni, care toarnă pe scenă blocul lor de ghiață, așa cum s'au obișnuit să-l vadă în țara lor, masiv, neregulat, inestetic, dar sublim.

Autorii *Aventurii frumoase* par a spune: Nu vă speriați. Subiectul comediei noastre, în linii generale, e cel obișnuit. E drept că detaliile noastre diferă puțin, dar în definitiv vă veți amuza. Detaliul, hm, adică totul...

D-nii Flers, Caillavet și Rey au amestecat într'o justă proporție seriosul cu comicul, adică, mai drept vorbind, au introdus atît serios cît să nu vateme comicul și au izbutit să ne dea

a piesă cu scînteeri de ironie fină, de sentimentalism strecurat cu dibăcie și chiar de critică a societății, furișată prudent în penumbra ungherelor, spre a nu fi recunoscută și dată afară ca un intrus care importunează o societate *brillantă*. — — -

Renunț la nararea subiectului, desigur cunoscut. Piesa cuprinde un act minunat (al doilea), încadrat între două acte, în care intenția comică a autorilor ese la iveală în chip mai puțin discret.

Să vorbesc mai bine despre interpretare, în primul rînd despre debutul d-nei și d-lui Braborescu.

Intâiu a apărut pe scenă d-na Braborescu. Amintirea stagiunii craiovene de anul trecut i-a atras o salvă de aplauze din partea publicului. N'aşi fi vrut să fiu în locul d-sale. O asemenea întîmpinare a unui debut, înainte ca acel debut să fi început măcar, crează greutăți. Artista trebuia să fie mai presus de așteptările publicului, pentruca acest prisos să atragă și aplauze de sfîrșit. Oricum, asta emoționează, oricît ai fi călcat pe scîndurile scenei.

Trecînd peste aceste greutăți, d-na Braborescu, în rolul Elenei de Trévillac a corespuns în totul așteptărilor noastre. Debutul fusese minunat. Această artistă are un just instinct artistic, o grație care transformă rolurile jucate, un simț al nuanțelor care dă preț oricărui detaliu, însfîrșit o voce melodioasă. Am credința că va fi neîntrecută în genul piesei moderne, al comediei care nu e numai comedie, în piesele în care sentimentul e intens, complex, dar fără zbucniri violente de pasiune fără frîu.

D. Braborescu, în rolul lui Andrei d'Euguzon, a apărut ceva mai tîrziu. Intra din stînga și-l vedeam în profil: tînăr, simplu, cu haina încheiată, ceia ce îl făcea și mai tînăr. Primele vorbe spuse aveau o nuanță de corectitudine, care le apropiau de răceală. Cînd l-am putut privi în față, nu mai era același. Privirea inteligentă și semnificativă, gesturile cumpătate, căldura reținută a vorbelor denotau pe artistul stăpîn pe mijloacele sale. Ceia ce dădea aparența de răceală dela început, de altmintrelea în concordanță cu rolul jucat, era în fond sobrietate. Și în adevăr aceasta e caracteristica d-lui Braborescu. Nici un gest de prisos, căutînd ca prin intonarea vocii, prin iuțeala sau încetineala replicei, prin o privire caracteristică să înlocuiască un mijloc de exprimare care desigur i se pare inferior, — un artist adevărat, disprețuind mijloacele eftine de succes. Pe deasupra simpatic, cu o notă de distincție și făcînd impresia de o inteligență desăvîrșită a rolului jucat. Cred că piesele moderne îi vor fi, ca și d-nei Braborescu, cele mai potrivite.

D. Petrone, în rolul logodnicului părăsit, Valentin Le Barroyer, același admirabil artist de comedie pe care îl cunoaștem.

D-na Cuzinschi, în rolul „bunicuței", ne-a dat o frumoasă creațiune, care a stîrnit aplauze unanime. D-sale îi convin roluri de femee în vrîstă.

Foarte bine d. Demetrescu-Radu, în rolul contelui d'Euguzon.

D. Georgescu a reușit să dea o viață deosebită unui rol cu totul secundar.

In rolul bătrînei servitoare, Jantina, d-na Momuleanu a avut, poate, cea mai izbutită interpretare a sa.

Restul ansamblului corect, cu unele excepții.

*

O lucrare de o valoare deosebită *Gustul viţiului* a lui Henri Lavedan, desigur cea mai de valoare dintre premierele acestei stagiuni. O piesă scînteetoare de spirit — un spirit de cea mai bună calitate — ceia ce e deja colosal; o comedie de un umor fin; un conflict de stări sufletești, care *el* condiționează acțiunea piesei, o acțiune vie, puternică, ceia ce e fără îndoială admirabil; o analiză psicologică rafinată, fără pedanterie; o concepție de o perspectivă tulburătoare, — iată ce este comedia în patru acte a lui Lavedan. Ea formează deliciul spectatorului, tot atît de mult cît și al cetitorului.

Renunț cu părere de rău la analiza detaliată a acestei piese. Voiu releva numai o scenă din atîtea.

Sîntem în casa d-nei Lortay, mama scriitorului cu același nume. In sfîrșit Lortay obținuse mîna d-rei Lise Bernin. E vesel, — fredonează. Intră cei doi prieteni ai săi, criticul literar Tréguier și d'Aprieu. Din faptul că prietenul lor e așa de dispus, din faptul că d-ra Bernin fusese cu cîteva minute aici și din faptul că Lortay le anunțase că are de făcut o vizită împreună cu mama sa, cei doi prieteni au înțeles cum stau lucrurile. Lortay îi roagă să-l aștepte puțin, căci se va întoarce curînd. Tréguier și d'Aprieu rămîn singuri. Și atunci locul intrării lor zgomotoase îl ia o tăcere jenantă. Se uită fiecare în parte pe păreți ca într'o odae necunoscută, privesc tablourile așa de familiare cu o atenție de cumpărător. Unul fluerà încet, celălalt deschide o revistă ilustrată oarecare. Insfîrșit, fără să se uite unul la altul, își aprind cîte o țigară.

Scena e admirabilă. Despre Tréguier știam că fusese refuzat cu politeță și simpatie cu cîteva momente mai înainte de aceiași d-ră Bernin. Despre d'Aprieu nu știam nimic. Și totuși din scena aceasta mută înțelegem tăcerea lor jenantă: Sînt consternați. Și *ei* iubesc pe incomparabila Lise Bernin. Și acum ea e pierdută pentru totdeauna pentru ei. *Altul* e cel ales. Nu și-au mărturisit niciodată că o iubeau și totuși, cînd au rămas *acum* singuri, nu îndrăznesc să-și vorbească, nici măcar să se privească.

Nici un cuvînt spus pe scenă, dar spectatorul înțelege totul, — mai mult, *vede* substratul sufletesc, prin efectele quasi-fiziologice înfățișate.

In fond nu prea veselă această „comedie". Ea ridică considerații de natură intelectuală, totdeauna tulburătoare în consecințele lor. Mediul, reprezentat prin Lortay, Lise Bernin şi Tréguier, e intelectual şi de aceia reflecțiile pe care ni le inspiră această piesă sînt triste, pentrucă nu mai putem da vina pe lipsa de inteligență sau rafinare sufletească a eroilor. Dacă n'ar fi spiritul autorului care învălue totul, dîndu-i o haină strălucitoare şi o nuanță de ironie care avertizează pe spectator sau cetitor să nu ia lucrurile *trop à la lettre*, nu ştiu ce ar mai rămînea din subtitlul de „comedie".

La prima reprezentație, sfîrşitul actului IV, reconcilíarea soților Lortay, mi-a părut în neconcordanță cu acțiunea de până atunci a piesei şi cu caracterul eroilor. Mi se părea mai logic ca Lortay, Lise şi Tréguier să ia trei drumuri deosebite. Dar atunci *sigur* piesa n'ar mai fi fost comedie. Faptul că cei doi soți se reconciliază mi s'a părut o concesie a autorului pentru a păstra caracterul de comedie al piesei.

Pe urmă mi-am zis: Se poate să se întîmple şi aşa. Cei doi eroi afectau gustul viţiului. Cînd, în urma crizei sufleteşti prin care au trecut, au renunțat la *poză*, la *atitudine*, şi au vrut să rămînă aşa cum erau în realitate, nimic mai natural decît reconciliarea. Dar, vorba lui Creangă, mă 'ntorc şi zic: Dacă n'ar fi veghiat criticul Tréguier, ruptura era hotarîtă, fără putință de revenire. Mă 'ntreb mereu: Ce s'ar fi întîmplat, dacă Tréguier n'ar fi fost de față? In orice caz este ceva necomplect în acest sfîrşit.

Reprezentarea unei piese atît de complexe constituia *un tour de force*. Spre cinstea artiştilor Teatrului nostru trebue să spun că lucrarea lui Lavedan a avut parte de o interpretare desăvîrşită.

D-na Braborescu, rînd pe rînd ironică, impertinentă, senzuală, delicată, exuberantă, deprimată, ne-a ținut într'o încordare neîntreruptă, ne-a frămîntat, ne-a torturat, ne-a dat satisfacții de înalt ordin artistic şi nu ne-a dat drumul decît odată cu căderea cortinei peste ultimul act. Rolul acesta al Lisei Bernin i-a dat prilejul să-şi desfăşoare din belşug însuşirile d-sale artistice. E creațiunea d-sale cea mai frumoasă din această stagiune.

D. Braborescu, în rolul criticului Tréguier, a fost atît de deosebit, atît de un *altul* decît cel din *O aventură frumoasă*. E încă unul din succesele d-sale.

Ceilalți: d. Profir, d-ra Cîrjă, d. Georgescu şi d-na Cuzinschi au jucat iarăşi ireproşabil, sau aproape.

In definitiv un ansamblu de forțe artistice care ne-au oferit un spectacol din cele mai alese.

*

O piesă curioasă, *Procurorul Hallers*. E înfăţişarea pe scenă a unui caz patologic din cele mai rari, ceia ce ne suggerează

dela început ideia că avem a face cu una din acele piese de senzaţie, care de obiceiu maschează lipsa de talent a autorului prin senzaţionalul cazului prezentat.

De altmintrelea şi titlul care figura pe afişele teatrului, *Procuror şi apaş*, ne îndemna să credem acest lucru, chemîndu-ne la unul din acele spectacole captivante, care formează gloria cinematografelor.

Din fericire, numai ne speriasem. Piesa cuprindea în adevăr un procuror, care era şi apaş în acelaşi timp, dar ea nu era *Procuror şi apaş*, ci autorul, Paul Lindau, o botezase pur şi simplu *Procurorul Hallers*. Am înţeles: teatrul voise să facă concurenţă cinematografului, — autorul însă nu.

Piesa, evident, are o parte remarcabilă de senzaţional, dar nu e numai atît. E o artă a detaliului, o analiză psicologică rafinată care o ridică mult deasupra faptului înfăţişat, dîndu-i un caracter special şi interesant.

D. Cuzinschi, în rolul titular, a susţinut cu mult talent un rol, care era în genul d-sale, izbutind să ne dea fiorul întunecatelor probleme ale psicologiei moderne.

D. Vernescu-Vîlcea a fost minunat. Nu ştii cînd trebue să-l admiri mai mult pe acest veritabil artist: cînd vorbeşte sau în pauzele dintre replici. In actul II voiam să urmăresc acţiunea centrală de pe scenă şi totuşi nu-mi puteam dezlipi ochii dela jocul mut al d-lui Vernescu. La a doua reprezentaţie n'am mai venit pentru procurorul Hallers al lui Lindau, ci pentru circiumarul Schimel. Vă asigur că şi aceia a fost o piesă tot atît de minunată.

D-ra Cîrjă, un talent adevărat, a jucat cu un realism desăvîrşit şi cu un deosebit simţ al nuanţelor.

Ceilalţi artişti s'au achitat bine de rolurile lor, afară de două sau trei interpretări detestabile.

O întrebare în treacăt d-nei Momuleanu: cărei împrejurări se datoreşte faptul că, deşi sculată brusc de atacul nocturn al apaşilor, d-ra Emy s'a prezentat în aceiaşi rochie cu care se întorsese dela teatru cu cîteva ore mai înainte?

*

Fiul din America al d-lor Weber şi Gerbidon e tipul comediei obişnuite: o situaţie falsă a personajului principal, care se dă pe faţă în ultimul act. Totul e prezentat însă fără prea multă artă, cu sfori care se văd îndată, cu situaţii comice căutate cu insistenţă. Un singur aspect mai interesant: lupta din sufletul falşului fiu între iubirea pentru fiica industriaşului, logodită cu un tip-păpuşă, şi între recunoştinţa pe care o datora bătrînului. Dar şi acesta e schiţat aşa de superficial, încît ne pare rău că autorii au ridicat chestiunea pentru a o trata în chipul acesta.

Piesa ar fi putut însemna ceva, dacă rolurile ar fi fost jucate în chip magistral.

Din nenorocire, doi eminenți artiști, d-nii Petrone și Vernescu-Vîlcea jucau roluri care nu li se potriveau deloc. Verva lor de odinioară, atît de comunicativă și simpatică, se cheltuia acum în sforțări sterile. D-na Profir de asemenea.

Piesa a fost salvată până la un punct de talentul d-lor Boldescu și Momuleanu și mai cu samă de jocul admirabil al d-lui Georgescu, într'un rol secundar.

*

Actul d-lui Manolache, *Rîndunica*, se urmărește cu plăcere și interes: cuprinde o temă interesantă, dialogul viu și un tip admirabil prins, locotenentul Jeny Paladino. E un început bun, pentru care autorul trebue felicitat.

Piesa se resimte totuși de oarecare simplism în concepție și de abuzul de citații și discuții teoretice. N'ar fi rău dacă autorul ar suprima pasagiul în care locotenentul Paladino însemnează în carnet titlul operei lui Goethe, ceia ce desigur e șarjat. Ar fi și păcat ca o greșală de detaliu să „gateze" personagiul cel mai viu al piesei d-sale.

Rîndunica a avut norocul să aibă distribuția cea mai fericit posibilă, în frunte cu d-na Braborescu în rolul Marietei Verescu și d. Petrone, în rolul locotenentului de roșiori, care ne-au oferit două creațiuni admirabile.

*

Cîteva cuvinte asupra altor piese:

Toto, fără a avea vre-o valoare deosebită, e o comedie de un umor irezistibil, în care situațiile sînt aranjate cu multă dibăcie. Reprezentarea ei a constituit un succes deosebit. In special d. Petrone a fost deliciul unei seri întregi. D-na Profir a dat dovada unui admirabil talent de comedie. Bine de asemenea d. Profir și d-na Conduratu. D-na Castriș extrem de exagerată. Păcat. D-sa ar fi singura indicată pentru anumite roluri.

Două pamflete a lui Tristan Bernard e mult mai slabă decît *Cafeneaua cea mică*. Nu-i lipsesc situațiile interesante, dar aranjarea lor anume în vederea intenției comice ese la iveală în mod supărător. Ansamblul reprezentării a fost îngrijit și nu voiu insista asupra lui în detaliu. Relev numai jocul exuberant și plin de talent al d-lui Pella, precum și interpretările reușite ale d-lui Vernescu-Vîlcea și d-nei Profir.

C. Alexandrescu

BUCUREȘTI

Teatrul Național: **Andrei Branişte** *de d. Marin Simionescu-Rîmniceanu.*

Cunoaștem un domn doctor, în teologie, care în tren fiind se informa la vecinii compartimentului său, ce titluri academice aveau domnii pasageri din vagon. Erau ei cel puțin „licențiați" sau nu meritau nici o atențiune? Omul nostru ieșea pe tinda vagonului să răsufle sau să bea o țigară de tutun, de cele mai multe ori la closet, obiceiu respectabil moștenit din seminar, ca o supremă civilitate față de sineș, poate că față chiar de creștinism. Și, în drum, ar fi voit să știe, cu destulă precizie, cui trebuia să-i răspundă, cine merita să primească din buzele-i scurte un surîs, însoțit poate, și de-o demnă strîngere de mînă. Ca să se poată cineva scălda în lumina cuvîntului său, se cădea să fie dascăl, măcar de caligrafie și desemn.

Intre acest profesor de științe sacre și noi, sînt analogii... El umbla după titluri, noi căutăm definiții... De cîteori ne iese înainte un lucru nou și neașteptat, cerem o informație, numaidecît, și pentrucă în expresul nostru sufletesc nu-i alt vecin decît noi înși-ne, până 'n fund, sîntem surprinși în stații vorbind cu călătorul din oglindă.

D. Simionescu-Rîmniceanu e-un personaj ciudat, și nu te poți apropia de dînsul fără aceste precauții, care, în materie literară, reprezintă smokingul și redingota sau pasul catifelat, lent și codit al pisicii. Il abordăm cu tot atît necaz cîtă și plăcere, de vreme ce-și acoperă drumul care duce la el cu obstacole și accidente. Inlăuntrul oricărei analize politice sau literare încolțește o speranță de mîță, că ai să găsești să mănînci... D. Rîmniceanu știe să te determine uituc și primitiv și te silește să cauți să faci abstracție de teatru și să cauți definiția teatrului din nou.

Pentru noi, care nu cerem memoriei nici o sforțare și nici măcar pasivitatea registrului și-a registraturii, e-o adevărată sărbătoare, rareori gustată în viață și literatură, cînd o lucrare de artă ne suprimă memoria întreagă și ne impune sensația că n'am mai văzut nimic, că nu știm nimic. Te găsești atunci în situația delicată a țăranului din Ilfov care ia cunoștință de bulevardul Carol prea tîrziu. Situația cea bună și cea sănătoasă, cu noroi pe opincă. Trebuesc atunci refăcute, odată mai mult, noțiunile, rînd pe rînd sau împrăștiat, începătură nouă, plasmă nouă, alcătuire nouă.

De cîte ori nu te-ai întrebat ce este teatrul și de cîte ori și în cîte feluri n'ai răspuns! Teatrul este și el, ca politica și advocătura, repulsiv sau simpatic, futil sau profund, incoherent, zadarnic sau utilitar—cu fiece autor sosit la rampă, și în genere mediocru. Un autor valoros te chiamă să cruți ceia ce ai pu-

tut osîndi de nenumărate ori şi să cauţi o formulă definitivă care să tolereze şi inevitabila lipsă de talent şi să salveze şi prestigiul talentului adevărat.

Este în artă, sentinţa „pricep"—ca un criteriu calitativ. Interesul unei lucrări atîrnă totuşi, de ceia ce se pricepe mai cu greu, sau de ceia ce nu se pricepe deloc, aliată însă „obscuritatea" artei cu materia cunoscută, brută, şi despărţită de dînsa printr'un joc de fruntarii străvezii: un pătrar în care transpare globul întreg.

Cînd n'ai priceput o înfăţişare în artă dar pare că ai pricepe dacă te-ai căzni, dar nu vrei să te căzneşti pentrucă şade rău şi ţi-i secret ruşine, cauţi să întorci chestiunea şi să cauţi... definiţii. Luptă, în definitiv, de-a învinge oricum neînţelesul şi de a-l domina.

Uneori te întorci acasă cu obsesia unei afari împrejurări. Ţi se pare că în conversaţia unui mut, care şi-a deschis gura deodată şi s'a rostit ca un inspirat, ai descoperit o valoare eternă. Vrei să te controlezi, vrei să pricepi—şi te lupţi cu valoarea eternă o noapte. Fumezi şi o combaţi, bei cafea şi o combaţi, citeşti şi te-ai oprit în carte, ca să mai dai o lovitură... Până la ziuă, careva trebue să cedeze, dumneata sau valoarea eternă. Noi voim să pricepem totul pentruca să eşim sporiţi în siguranţa noastră şi intim atotputernici—şi cînd n'am priceput facem amendă onorabilă dacă sîntem artişti, iar dacă nu, declarăm că ceia ce nu putem pricepe nu poate să existe: se înţelege, nu ne lasă sufletul,—care-i un fel de dragomirescu,—să ne convingem că infirmităţile stau la rubrica noastră.

Ce este teatrul—nu pentrucă n'am fi ştiut să învăţăm ce este el, dar pentrucă simţim nevoe să ne răspundem că teatrul este de cîteva feluri, atunci cînd, de altfel, el nici poate să fie în mai multe decît unul.

Teatrul d-lui Simionescu-Rîmniceanu e un teatru de un fel deosebit... Foarte enervant, n'ai cum să-l clasezi şi nu poţi să-l justifici. Trebue una din două, sau să-l înghiţi sau să-l refuzi: *Allez-vous-en, cochon!*

E cazul artei întregi dealtmintreli. Să ciupeşti ici şi dincolo şi să guşti în mod aperitiv, şi să afirmi, îmi place pulpa şi detest genunchiul, miroase bine părul şi pute capul—e mai rău chiar decît a căuta o definiţie ridiculă ca să dormi liniştit.

Sau totul sau nimic: ca şi teatrul, stomacul nu poate fi decît de două feluri; într'altfel, complicaţia anatomică ar duce la un pîntec suspect şi absurd, cu o semiduzină de încăperi digestive. In dragoste, în literatură trebue să avem, ca în comerţ, o excluzivitate generală, fără de care afaceri bune nu se fac. D. Simionescu-Rîmniceanu sau este definitiv sau nu este niciclt—intermediul e imposibil. Noi, care am înghiţit teatrul d-sale cu un apetit de boa constrictor, zicem că este definitiv—şi nu dorim decît să ne înşelăm...

Andrei Branişte e smuls fiinţii morale cu nişte forcepse de gigant: vom exagera până la fine, cu o imensă plăcere. Indată ce piatra se apucă de făcut statui, după ce d. Filip Marin le-a stricat pe toate, să ştiţi că din matricea-i rece apare un bolovan admirabil, oricare i-ar fi pornirea şi măsura. Cine s'a dus să caute în *Andrei Branişte* emoţia utilă şi siruposă pe care ţi-o dă un foileton jucat în cîteva acte, a eşit din teatru desamăgit şi feroce. Piesa e aspră, ghimpoasă, posomorită, rebelă. Nu invită ca un pat, ca o cofetărie şi nu atrage. Fisticul, crema, hîrtia decorativă, vitrina—afară cu ele! porunceşte autorul, ca un impertinent. Abia dacă lasă băuturii pe care ţi-o oferă, marginea de pahar ce permite să o sorbi! Autorul e cît se poate de rău crescut şi odată cu odaia în care te roagă să te aşezi, el îţi dă şi sfatul să nu te întinzi peste măsură.

Să mai spunem că un asemenea scriitor este pe placul nostru? Că îndîrjirea lui de-a expulza efectele, cu orice risc, ne încîntă? Că pasiunea cu care îşi scobeşte personagiile ca să le cunoască şi nu ca să le gătească pentru recepţia publică, ni se pare o condiţie esenţială de sinceritate?

Multe piese pot fireşte să placă sau nu, şi prin urmare şi *Andrei Branişte*. Dar această piesă are un caracter diferenţial; cei care au luat condeiul şi au scris împotriva ei vor rămîne pătaţi de cerneală.

Ne gîndim la criticul moştenitor al unei reviste săptămînale ilustrate din Bucureşti: acest onorabil domn, obicinuit să cîntărească meritele literare, a putut să confunde cu bunăvoinţa profunzimea cu efectul şi să ne spue că autorul a căutat tocmai ceia ce-i constitue meritul să-i lipsească.

Andrei Branişte nu e o piesă de teatru, e o izbîndă a bunului gust şi nu nivel literar, pe care îl ocupă deocamdată întreg. Un fatalism înalt al vieţii, aruncat din ceruri într'un grup imens de situaţii. Idei, sentimente şi iarăşi idei. Poate cam sentenţioase—dar sentinţe puternice şi la treapta crescîndă a unei gîndiri lenevoase şi mari, în care se adapă inspiraţia până'n amănunt. Pentrucă nu ne interesează niciodată intriga, o lăsăm deoparte, nouă cum e şi echilibrată. Noi nu ne-am dus la teatru pentru teatru. Ne-am întrebat: Acest domn Simionescu-Rîmniceanu, pe care îl cunoaştem, este cel pe care îl bănuiam noi sau nu? E un talent sau e un toboşar? Şi am descoperit că acest domn argilos şi întunecat ca un interior, fusese acela... Şi am descoperit că este un mare talent.

E-o scenă de muzică în piesă. Ne am temut. Cînd e muzică la piesă, s'a isprăvit—: eftinătate, efect, tîrgul Moşilor intelectual. Ce poate fi mai desgustător, într'adevăr, decît muzica în teatru? E firul de păr blond în mîncare. La d. Simionescu-Rîmniceanu, muzica e un adjuvant verbal de-o rară tărie şi slujeşte ca un dialog, minunat de bine aşezat, între un artist mort şi un rival după moarte. E o demarcare de lumi şi de senzaţii. Iar valoarea celui mort, copleşitoare, faţă de muzicantul dela

piano, care ar voi să-l distrugă și nu dovedește, este însemnată cu discreție în această scenă de sunete subt clape.

Și abundența de gîndire, care geme mai mult decît izbucnește, înlăuntrul piesei d-lui Rimniceanu este, mi s'a părut la ureche, căci încă n'am putut-o citi, prizonieră unei limbi noui, o limbă romînească prismatică, conglomerată din materii verbale metalice și dure.

Ne rezervăm să facem o dare de seamă nouă, într'un număr viitor și cu textul scris al autorului, pe masă. Unde vom fi greșit vom căuta pocăință, unde nu vom fi apăsat îndeajuns ne vom întoarce.

T. Arghezi

Cronica științifică

Considerațiuni generale asupra radioactivității

Introducere.—Una din marile descoperiri moderne este fără îndoială radioactivitatea, care a deschis considerabil cîmpul cercetărilor atît teoretice cît și experimentale.

Se cunoșteau deja fenomenele, care însoțesc producerea unei scintei electrice într'un tub cu gaz sub o mică presiune, adică producerea razelor catodice și a razelor Röntgen (X). Aceste din urmă iau naștere ori de cîte ori razele catodice întîlnesc un obstacol și după natura obstacolului producerea razelor X este însoțită de fenomene luminoase cum ar fi spre exemplu fluorescența sticlei, sulfurei de zinc etc..

In 1896, celebrul matematician francez Henri Poincaré (Revue générale des Sciences, 30 Janvier) a indicat necesitatea de a se cerceta dacă nu cumva, ori de cîte ori se produce printr'o cauză oarecare fluorescența unui corp, iau totodată naștere și razele X. Primele experiențe întreprinse de H. Becquerel și alții în această nouă direcție, au dat rezultate în favoarea părerii lui Poincaré. Puțin timp după aceia însă, H. Bequerel reluînd chestiunea, a putut stabili că în general, contrar experiențelor anterioare, corpurile fluorescente nu emit raze afară numai de Sulfatul dublu de Uraniu și de Potasiu. Tot el a stabilit definitiv că toți compușii Uraniului, precum și Uraniul metalic, emit raze fără a-i expune prealabil la acțiunea luminei.

In experiențele lui Becquerel, se punea în evidență emisiunea de raze prin ajutorul plăcilor fotografice. Corpul supus experienței era învălit în hîrtie neagră, subțire și pus în întuneric, deasupra unei plăci; după cîtva timp se putea constata, developînd placa, impresiunea lăsată în dreptul corpului.

Aceste raze au fost numite *raze uranice*, iar mai tîrziu *raze Becquerel* (sau raze B); corpii care emit aceste raze au fost numiți de către M-me Curie *radioactivi*.

Radioactivitatea unui compus uranic nu depinde de natura

corpilor ce sînt combinaţi cu Uraniul, ci numai de numărul atomilor acestuia; ea apare deci ca o proprietate pur atomică.

La început Becquerel admitea că razele uranice se bucură de proprietăţile luminei, ca: reflexiune, refracţiune şi polarizaţiune. Din cercetările lui Rutherford însă, rezulta contrarul. Experienţe nouă, făcute de Becquerel, au confirmat în totul rezultatele lui Rutherford, aşa că rămînea bine stabilit faptul că Uraniul emite raze de o natură încă necunoscută, că acest fenomen este spontan, păstrează aceiaşi intensitate şi nu depinde de lumină sau de temperatură, bine înţeles în limitele de care putem dispune.

Pentru a se explica acest fenomen, printre alte ipoteze, s'a emis şi aceia că ar exista o radiaţie necunoscută, care traversînd universul ar fi zdrobită de Uraniu şi redată sub formă de raze B.

P. Curie admiţînd că ea ar proveni din soare, se aştepta ca radioactivitatea Uraniului sau a unui compus uranic, măsurată ziua, să fie diferită de cea măsurată noaptea (în cazul acesta, radiaţiunea provenind din soare ar trebui să străbată pămîntul şi deci ar fi mai puţin intensă). Rezultatul a fost că radioactivitatea rămîne constantă; acelaşi lucru l-a constatat şi Elster şi Geitel, fie că măsura se făcea la suprafaţa pămîntului, sau la 850 m. în fundul unei mine.

Metode de măsură—Ioni.—Odată radioactivitatea Uraniului descoperită, diverşi fizicieni şi-au propus o sumă de chestiuni importante relativ la proprietăţile razelor B şi pentru studiul acestora au întrebuinţat diverse metode pe care fizica cunoscută putea să le dee. Mai întrebuinţate sînt: 1) metoda fotografică, care, după cum am văzut, a permis lui Becquerel importanta sa descoperire. 2) Metoda electrică, care consistă în măsura curentului electric datorit ionizaţiei produsă de razele B în gaze. 3) Metoda scînteierilor, bazată pe proprietatea ce o au razele, de a excita fluorescenţa diferitelor substanţe. Pentru a putea înţelege mai bine radioactivitatea şi a putea să ne dăm samă până la ce punct putem să ne încredem în rezultatele obţinute, va fi nevoe să facem o mică digresiune spre a explica în ce consistă fenomenul ionizării gazelor.

Să considerăm, spre simplificare, un gaz a cărui moleculă s'ar compune dintr'un singur atom.

Să presupunem apoi, că atomul ar fi format dintr'un centru încărcat cu electricitate pozitivă, în jurul căreia s'ar afla mici corpusculi identici, în număr destul de mare, încărcaţi cu electricitate negativă şi că ambele cantităţi de electricitate fiind egale, atomul este neutru. Dacă dintr'o cauză oarecare unul din corpusculi încărcaţi negativ se desprinde din atom, atunci restul atomului va rămînea încărcat pozitiv, şi cu o cantitate de electricitate egală cu cantitatea de electricitate negativă ce se găseşte pe corpusculul desprins. Aceste două părţi de atom se numesc

ioni (dela verbul grecesc: a merge), iar fenomenul de descompunere a atomului se numeşte *ionizare*. Vom avea, aşa dar, ioni pozitivi şi ioni negativi în număr egal şi încărcaţi cu cantităţi egale de electricitate. (O moleculă poli atomică este neutră fiind compusă din atomi neutri, şi ea va fi ionizată atunci cînd unul din atomii ce o compun va pierde un corpuscul negativ; cazul în care un atom ar pierde doi sau mai mulţi corpusculi negativi, sau cazul cînd doi sau mai mulţi atomi din moleculă ar perde unul sau mai mulţi corpusculi, sînt încă puţin studiate).

Astfel fiind, dacă între două suprafeţe metalice A şi B, una la un potenţial $+V$, iar alta la un potenţial $-V$, se află un gaz ionizat, atunci toţi ionii negativi vor fi atraşi spre B (fig. 1) iar cei pozitivi spre A.

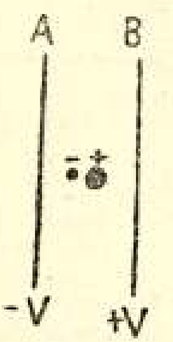

Fig. 1.

Presupunînd că ionizarea continuă, condensatorul electric format din A şi B va fi descărcat. (Acelaşi lucru s'ar întîmpla dacă una din armăturile condensatorului ar fi pusă în comunicaţie cu pămîntul, adică la potenţialul zero, iar cealaltă încărcată la un potenţial oarecare). În cazul cînd gazul ionizat nu se află într'un cîmp electric, ionii formaţi se atrag între dînşii formînd din nou atomi neutri (sau moleculele) din care au provenit şi acest fenomen se numeşte *recombinarea ionilor*. După cum vedem, fenomenul ionizării explică proprietatea ce o au gazurile de a nu mai fi izolante în anumite împrejurări. Conductibilitatea gazelor va fi deci mai mică sau mai mare, după cum vor fi mai puţin sau mai mult ionizate.

Intensitatea curentului ce traversează un gaz este în raport direct cu numărul ionilor formaţi în timp de o secundă, cu condiţie de a se înlătura complect fenomenul de recombinare a ionilor.

Acest rezultat se obţine pentru o anumită diferenţă de potenţial între armăturile condensatorului A B (fig. 1) iar curentul se numeşte „curent de saturaţie".

In practică sîntem siguri că am ajuns curentul de saturație, atunci cînd variind diferența de potențial, valoarea curentului rămîne constantă. In figura 2 se arată variația curentului în funcția de potențial și se remarcă două regiuni una OA, unde curentul este proporțional cu potențialul (legea lui Ohm), iar alta

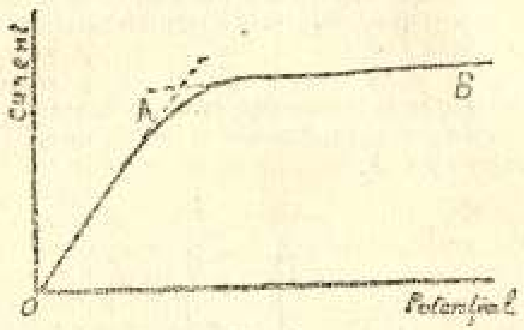

Fig. 2

AB unde este aproape constant. In regiunea AB se vor face toate măsurile ce intervin în radioactivitate, și aceasta pentrucă curentul este proporțional cu numărul de ioni formați. La rîndul său, numărul ionilor este proporțional cu intensitatea razelor emise de un corp radioactiv, așa încît măsurăm radioactivitatea măsurînd curentul de saturație produs într'un condensator. Pentru a compara deci radioactivitatea a două corpuri, trebue ca măsurile să fie făcute în condițiuni absolut identice.

Prezența ionilor (constatată experimental) în atmosferă, joacă un rol foarte important în condensarea vaporilor de apă, din cauza atracției electrostatice pe care ei o exercită asupra moleculelor. Acest fenomen a fost studiat în detaliu de C. T. R. Wilson (Phil. Traus. 1897, 1899, 1900) care a reușit apoi să determine cantitatea de electricitate negativă ce o poartă un corpuscul. El, împreună cu alți savanți, a găsit o egală cu $4,65.10^{10}$ unități electrostatice și ea apare ca cea mai mică cantitate de electricitate care s'a putut izola; ar fi așa dar *atomul de electricitate*.

După cum am văzut, există o mare disproporție între masa unui ion negativ și a unui ion pozitiv; în cazul cînd gazul ionizat ar fi Hidrogenul, masa primului ar fi $^{1}/_{1000}$ dintr'a atomului, iar a celui de al doilea de același ordin de mărime cu a unui atom.

In realitate, lucrurile se petrec într'un mod mai complex, prin faptul că ionii și mai cu samă ionul negativ se poate alipi la molecule neutre, spre a da naștere la un ion de masă mai mare.

Cauzele care dau naștere la ionizarea unui gaz, sînt dife-

rite. Ea se produce atunci cînd supunem gazul la acțiunea razelor B, la aceia a razelor catodice și Röntgen, precum și în diferite fenomene calorifice și chimice. In unele cazuri, se produc numai ioni negativi, cum ar fi spre exemplu cazul unei plăci de zinc lovită de lumina ultravioletă.

In definitiv, pentru a vedea dacă un corp este sau nu radioactiv, vom cerceta dacă el poate ioniza aerul, observînd curentul de descărcare a unui condensator de construcție apropiată. Măsura curentului se face cu ajutorul electroscopului sau a electrometrului. Figura 3 ne indică unul din dispozitivele adop-

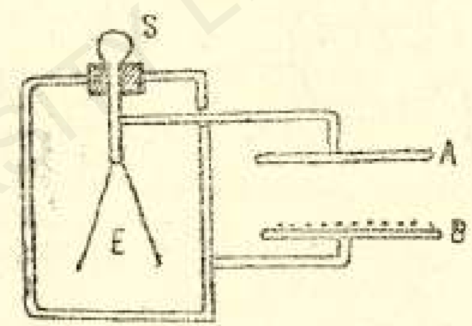

Fig. 3

tate. Corpul redus în pulbere se pune pe platoul B și apoi cu ajutorul unui corp electrizat se încarcă electroscopul SE. Dacă corpul nu este radioactiv, foile (E) rămîn depărtate; în caz contrar, ele se apropie indicînd descărcarea condensatorului AB.

O altă metodă, foarte întrebuințată, constă în a compensa curentul produs într'un condensator de un corp radioactiv, printr'un curent de intensitate cunoscută, cum ar fi bunăoară curentul de încărcare a unui condensator de capacitate cunoscută. Compensarea va fi exactă atunci cînd electrometrul nu deviază nici într'o parte nici în alta.

P. Curie, cu mult înainte de descoperirea radioactivității, studiase proprietatea pe care o are o lamă de quartz de a se încărca, cînd este supusă la tracțiune, pe una din fețe cu electricitate pozitivă, iar pe cealaltă cu electricitate negativă în cantități egale (fenomen piezoelectric).

Cantitatea de electricitate apărută este proporțională cu ponderea care determină tracțiunea și prin urmare iată un mijloc de a produce cantități de electricitate de valoare diferită. In figura 4 se arată schema montajului. E este un electrometru cu cadrane (sistem Lord Kelvin, perfecționat fie de P. Curie fie de Dolezalek sau oricare altul), P și Q sînt cele două armături ale quartzului care este supus tracțiunii de către ponderea G; AB formează condensatorul în care se introduce corpul spre a fi studiat, iar V este o baterie de acumulatori care încarcă platoul

B la un potențial convenabil. Intreruptorul I fiind închis, cadranele sînt la potențialul zero și deci acul electrometrului stă fix. Deschizind apoi intreruptorul I, acul electrometrului începe să devieze. Prin ajutorul unei ponderi convenabile ce determină o tracțiune a quartzului, se poate opri deviația acului, readucîndu-l la zero și atunci curentul produs în condensatorul AB este compensat prin curentul în sens contrar produs de quartz.

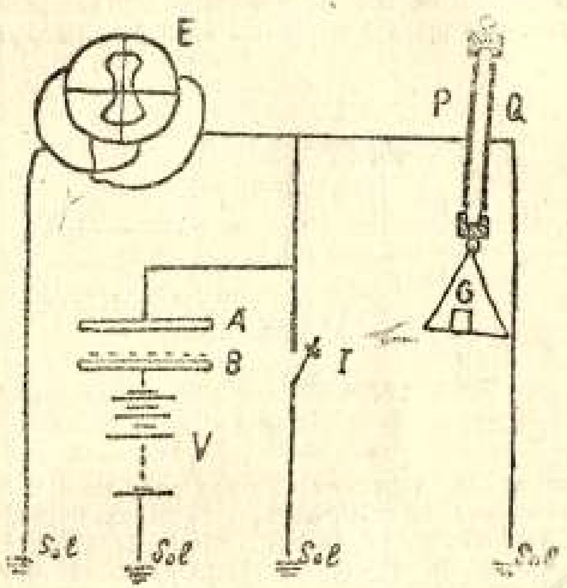

Fig. 4.

Prin aceste metoade se pot măsura curenți foarte mici, variind între 10^{9} și 10^{15} amperi. Pentru curenți mai mari decît 10^{9} amperi, se pot întrebuința galvanometre foarte sensibile.

Descoperirea altor corpuri radioactive. – Era foarte natural, ca după descoperirea proprietăților radioactive ale Uraniului oamenii de știință să se întrebe, dacă nu cumva mai există și alte corpuri radioactive, sau care să emită poate, radiații încă necunoscute.

In 1897, Schmidt a găsit că Thoriul emite raze analoage cu razele emise de Uraniu, adică care impresionează placa fotografică, ionizează gazele și produc fluorescența unor anumite substanțe. S'a mai constatat apoi că Thoriul emite un gaz radioactiv care s'a numit *emanație* (descoperit de Rutherford) și că acest gaz poate comunica proprietăți radioactive tuturor o-

biectelor cu care vine în contact (fenomenul se numește radioactivitate indusă).

P. Curie și M-me Curie au remarcat în 1898 că Pechblenda (un mineral compus în mare parte din oxid de Uran) are o activitate de 3 până la 5 ori mai mare decît a oxidului de Uran pur. Ei au propus existența unui alt corp radioactiv necunoscut și într'adevăr au reușit să extragă două corpuri nouă numite Radiu și Poloniu. Pechblenda examinată avea o compoziție foarte complexă; 75% era oxid de Uran, iar restul format din diverși oxizi și corpi simpli.

In rezidiul ce rămîne după extragerea Uraniului se află printre alți corpi, Bariul și Bismutul. Extrăgînd din acest complex Bariul (în colaborare cu Bémont) au remarcat că el posedă proprietăți radioactive, pe care nu le posedă Bariul extras din alte minerale ce nu conțin Uran. S'a admis atunci existența unui alt corp numit Radiu și care din punct de vedere chimic ar aparținea grupului alcalino-teros.

La pondere egală, activitatea Radiului este de mai mult de un milion de ori mai mare decît a Uraniului.

Același lucru se întîmplă și cu Bismutul extras din Pechblendă, iar corpul care-l însoțește l-au numit Poloniu. (Acesta fiind aproximativ de 4000 de ori mai activ decît Radiul). Radiul emite raze B și o emanație; Poloniu emite numai raze B.

Puțin timp după aceia Debierne a descoperit tot în Pechblendă un alt corp radioactiv, aparținînd grupului Fer și pe care l-a numit Actiniu; el emite raze B și o emanație.

Potasiul și Rubidiul emit și ei raze, dar activitatea lor este de o mie de ori mai mică decît aceia a Uraniului. Celelalte corpuri simple cunoscute sînt inactive, sau poate înzestrate cu o prea slabă radioactivitate, așa încît nu se poate pune cu certitudine în evidență prin mijloacele de care dispunem.

In general, extragerea corpurilor radioactive este foarte lungă și costă foarte scump. Sînt totuși cîteva minerale ca: Piromafita radiferă, Carnotita și Otunita, din care extracția este mai ușoară; în schimb însă, aceste minerale sînt mult mai rare decît Pechblenda.

In timpul de astăzi, prețul unui gram de Radiu variază între 400.000 și 500.000 de franci.

In tratamentul reziduurilor ce rămîn după extracția Uraniului, Radiul—după cum am spus—însoțește întotdeauna Bariul. De obiceiu se lucrează în soluție clorhidrică, obținîndu-se astfel clorura de Bariu radiferă.

Dizolvind până la saturație clorura radiferă în apă caldă și lăsînd apoi soluția să se răcească, se depune prin cristalizare o clorură de Bariu foarte radioactivă rămînînd în soluție restul de clorură și care este cu mult mai puțin activă. Operînd la fel asupra clorurei radifere foarte activă și recristalizînd din nou obținem cristali formați în mare parte din clorură de Radiu. M-me Curie a reușit printr'o serie de cristalizații să izoleze clorura de

Radiu pură, din care a obținut Radiu pur, determinîndu-i și ponderea atomică (225,5).

Demarçay a reușit de asemenea să fotografieze spectrul Radiului, așa că astăzi acest corp are un loc bine fixat printre celelalte elemente simple.

De altfel, afară de Uran și Thoriu, Radiul este corpul radioactiv ce s'a putut obține în mai mare cantitate; toate celelalte corpuri radioactive descoperite nu există decît în cantități minime și existența lor se dovedește prin proprietățile lor radioactive.

Din punct de vedere analitic, fenomenele radioactive permit aprecierea unei fracții foarte mici dintr'un corp radioactiv, lucru care nu s'ar putea obține nici cu ajutorul analizei spectrale.

Numărul corpurilor radioactive este destul de mare și ceia ce este important este faptul că ei se pot grupa în trei mari familii și anume: familia *Uraniului, Thoriului* și a *Actiniului*.

După cum am văzut mai sus, radioactivitatea Uraniului este constantă în decursul anilor; nu tot așa este și cu celelalte corpuri radioactive a căror radioactivitate scade cu timpul pentru a dispărea definitiv.

Dispariția radioactivității, prin faptul că ea este o proprietate atomică, înseamnă dispariția însăși a corpului ce o posedă. Legea dispariției radioactivității este de asemenea foarte importantă, fiindcă ea este aceiași pentru toate corpurile.

Măsurînd în diferite momente radioactivitatea unui corp, s'a putut obține experimental curba de descreștere în funcție de timp și care din punct de vedere matematic se poate reprezenta printr'o exponențială.

Numind I, intensitatea radioactivității la un moment dat t, Io intensitatea inițială adică cînd t=o, și λ un coeficient constant variind cu natura corpului avem:

$$I = I_o e^{-\lambda t}$$

e fiind baza logaritmilor naturali (e=2,71)

Emanațiile emise de Radiu, Thoriu și Actiniu sînt niște gaze inerte, probabil monoatomice și făcînd parte din punct de vedere chimic din grupul Argonului. Ele emit raze capabile de a impresiona placa fotografică, de a provoca luminozitatea substanțelor fluorescente, a ioniza gazele și a comunica o radioactivitate mai mult sau mai puțin trecătoare corpurilor cu care sînt în contact. Emanația Radiului a putut fi obținută pură, a fost lichefăcută și i s'a putut determina spectrul stabilindu-se că ea este un element simplu radioactiv.

Natura radiațiilor B.—Din studiul amănunțit al radiațiilor B s'a putut constata că ele sînt compuse din radiații diferite și avînd de asemenea proprietăți diferite.

Dacă spre exemplu în fundul unui tub de plumb cu păreți

foarte groși (fig. 5) se află Radiu, razele emise în direcția pereților vor fi absorbite și nu vor eși din tub decît acele trimese în direcția gurii tubului. Punînd în drumul acestui fascicol de raze o placă fotografică ea va fi impresionată numai în locul atins și de asemenea dacă acest fascicol îl vom face să pătrundă între armăturile unui condensator, acesta din urmă va fi descărcat.

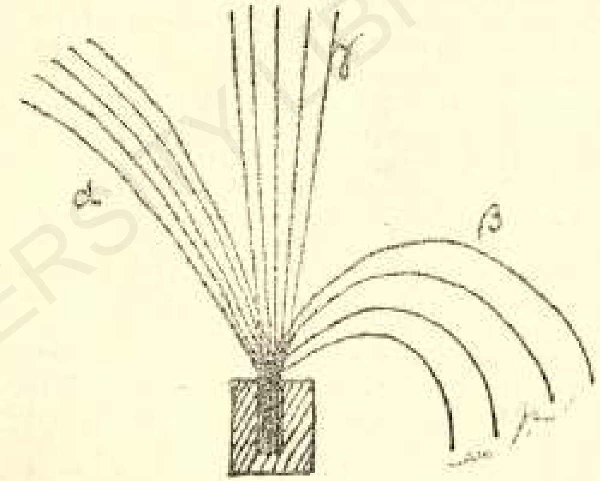

Fig. 5.

Apropiind însă polul unui magnet puternic, (în cazul figurii, polul nord) fascicolul se va descompune în trei alte fascicole: unul derivat la stînga, altul la dreapta și unul păstrează direcția inițială.

Aceste fascicole componente s'au numit primul α, al doilea β și al treilea γ.

Razele α.—Aceste raze care sînt puțin deviate formează ceia ce se numește radiațiunea ușor absorbabilă, prin faptul că nu pătrund în aer la presiunea atmosferică decît la cîtiva centimetri, iar ecranele subțiri de Aluminiu de grosime aproximativ de 0.1 mm. le opresc complect.

Ele sînt încărcate cu electricitate pozitivă, formate din corpusculi avînd masa unui atom de Helium și care sînt asvîrliți cu o mare viteză de către corpul radioactiv (în cazul considerat de către Radiu).

Diferența între două fascicole de raze α provenind dela doi corpi radioactivi diferiți, constă în aceia că vitezele cu care sînt azvîrliți corpusculii pozitivi ce constituesc acele fascicole sînt diferite. Se admite de asemenea că, dacă un corp radioactiv emite un fascicol de raze α, atunci corpurile ce compun acel fascicol au toți aceiași viteză inițială.

Viteza cu care sînt asvîrliți acești corpusculi este foarte mare, așa bunăoară o varietate de Radiu (Radiu C) emite raze α a căror viteză inițială este de 2,06. 10^9 cm. pe secundă (adică 0.07 din viteza luminei).

M surînd așa dar parcursul razelor α în aer la presiunea atmosferică putem ști cu ce corp radioactiv avem a face. (Parcursul fiind proporțional cu viteza inițială).

Razele α ionizează gazele producînd un număr considerabil de ioni pe tot lungul trajectoriei particulelor ce le compun; iar dacă străbat un amestec de gaze, atunci dau naștere în același timp la diferite reacțiuni chimice posibile.

In definitiv o particulă α este considerată ca un atom de Helium încărcat cu electricitate pozitivă, azvîrlit cu o mare viteză în momentul transformării radioactive.

Bine înțeles că viteza atomului de Helium (particula α) scade din cauză că în drumul lui întîlnește un număr mare de molecule, așa că la sfîrșitul parcursului viteza este de ordinul agitațiunilor termice, perzînd în același timp toate proprietățile caracteristice razelor α (adică nu mai impresionează placa fotografică, nu mai ionizează etc.).

La sfîrșitul parcursului viteza particulei α fiind relativ mică, un ion negativ oarecare i se poate ușor alipi, readucînd-o la starea neutră și formîndu-se astfel în mod continuu atomi de Helium.

Dacă în parcursul razelor α punem un ecran de Sulfură de zinc și ne uităm cu un microscop de un grosisment nu tocmai mare vedem niște puncte luminoase care apar și dispar la întîmplare, în diferite locuri și la diferite momente.

Acest fenomen (care constitue metoda scinteerilor) se atribue faptului că acolo unde particula α lovește sulfura de zinc iau naștere fenomene luminoase.

Razele β.—Aceste sînt razele derivate la dreapta de polul nord al unui magnet (fig. 5). Ele sînt încărcate cu electricitate negativă și sînt constituite din particule cu mult mai mici decît particulele α numite *electroni*. Acești electroni s'au găsit identici cu ionii negativi pe care i-am studiat la început, purtînd aceiași cantitate de electricitate negativă însă avînd viteze de ordinul vitezei luminei ($3,10^{10}$ cm. pe secundă).

Razele β pătrund în aer la o distanță cu mult mai mare decît razele α, ionizarea datorită lor este însă cu mult mai slabă (aproximativ de 100 ori). Ca și razele α, ele impresionează placa fotografică, provoacă fluorescența. Dau naștere la reacțiuni chimice, însă într'un grad cu mult mai mic.

Datorită cantității de electricitate negativă purtată de razele β se poate face o experiență foarte interesantă și anume: un vas de sticlă A este prevăzut cu un tub tot de sticlă B (fig. 6) avînd păreți nu prea groși spre a putea fi străbătuți de razele β. In interior se află un cilindru de metal C, concentric cu

tubul B și prevăzut într'o parte cu o foae subțire de aur F. La o mică distanță de capătul foaei F se află o tijă de metal S, care este în permanență la potențialul zero. In interiorul vasului A se face vidul cel mai perfect ce se poate obține. Introducînd în B o cantitate de Radiu, razele α emise de acesta sînt oprite în păreții tubului B, iar razele β străbat în interior, încărcînd negativ cilindrul C precum și foaia de aur F. Astfel fiind foaia F este respinsă de cilindru până cînd vîrful ei atinge

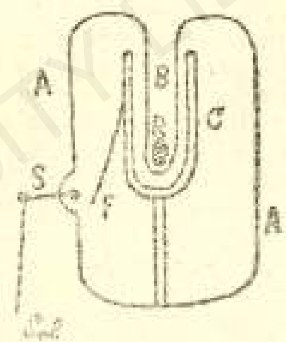

Fig. 6.

tija S; atunci sistemul se descarcă, foaia cade în poziția ei primitivă și fenomenul reîncepe. Foaia F execută deci o mișcare de oscilație, care s'ar continua indefinit și astfel s'ar găsi realizată problema mișcării perpetue. In realitate însă după un număr considerabil de ani mișcarea ei va înceta, căci după cum am văzut Radiu dispare încetul cu încetul.

Razele γ.—Ele nu sînt deviate de un cîmp magnetic, și din experiențele făcute reesă că ele nu sînt încărcate cu nici un fel de electricitate.

Aceste sînt razele cele mai penetrante din cîte se cunosc, ele străbat grosimi foarte mari de metal, ionizează gazele, însă în măsură mult mai mică decît razele β.

S'a emis la început părerea (Bragg) că ele ar fi compuse din grupuri de cîte doi corpusculi: unui pozitiv și altul negativ neutralizîndu-se și avînd viteze foarte mari; astăzi se admite că ele ar fi de aceiași natură ca și lumina, adică o vibrațiune a mediului ipotetic, Eter, de foarte mică lungime de undă. Această din urmă ipoteză pare a se confirma prin descoperirea fenomenelor de difracțiune pe care aceste raze le prezintă, trecînd prin diferite cristale.

Aceste raze ar lua naștere în același timp cu razele β de mare viteză în momentul descompunerii atomului radioactiv.

Vedem deci că în ceia ce privește proprietățile generale a

razelor emise de corpii radioactivi, ele se pot asemăna cu radiațiunile ce iau naștere în tuburile Crookes și anume:

α ar fi de aceiași natură cu razele pozitive (razele lui Goldstein), β de aceiași natură cu razele catodice și γ cu razele X.

Următorul tablou conține toate corpurile radioactive pe familii, indicînd natura radiacțiunilor emise, parcursul razelor α în aer dat în cm., precum și perioada adică timpul necesar ca activitatea să scadă la jumătate *).

Diverse fenomene datorite corpurilor radioactive.—Fenomenele care se produc în prezența corpurilor radioactive sînt datorite celor trei specii de radiațiuni: α, β și γ. Proprietățile generale a acestor radiațiuni sînt ionizarea gazelor, impresiunea plăcilor fotografice și excitarea fluorescenței anumitor substanțe ca Sulfura de zinc etc.. Razele α posedă în cel mai mare grad aceste proprietăți, razele β într'un grad mai mic, iar razele γ într'un grad foarte mic prin raport cu primele.

Radiațiunile B dau naștere de asemenea, la diverse reacțiuni chimice în gazele ce le străbat și importanța acestor reacțiuni sînt în ordinea: α, β și γ al cărui efect este cel mai mic.

In ceia ce privește însă penetrația ecranelor, razele γ sînt cele mai penetrante; vin apoi razele β și în urmă razele α care pot străbate numai cîteva sutimi de milimetru de aluminiu.

Mineralele radioactive conțin, în stare de excluziune, o cantitate apreciabilă de Helium și acest gaz provine din razele α emise de corpii radioactivi ce compun acel mineral.

Incă din primele timpuri ce au urmat descoperirea Radiului s'a constatat acțiunea pe care o exercită radiațiunile acestuia asupra epidermei (observată întâiu de Walkhoff și confirmată de Giesel, Becquerel și P. Curie).

Așa, spre exemplu, dacă apropiem de piele un tub de sticlă conținînd Radiu, în locul expus apare o pată roșie care apoi se transformă într'o ulcerațiune (greu de vindecat) și aceasta după cum durata expoziției este mai scurtă sau mai lungă.

P. Curie expunînd brațul său timp de 10 oare la acțiunea Radiului a observat o roșață care a apărut imediat și a trebuit apoi 4 luni spre a se vindeca, lăsînd totuși o cicatrice.

Dat fiind efectele dezastroase asupra compușilor organici, Radiul trebue a fi păstrat în Plumb de cîțiva centimetri de grosime, spre a opri razele γ cărora se datoresc aceste efecte.

Frunzele plantelor din vecinătatea corpilor radioactivi se veștejesc, iar insectele mici devin paralitice murind în general după cîteva zile. Emanațiunile sînt și ele periculoase prin faptul că pătrunzînd în plămîni în doză mare sînt toxice; în cazul însă a unei mici cantități ele servesc de stimulent.

Aceste efecte a radiațiunilor nu sînt încă bine studiate și probabil că medicina va găsi aici un vast cîmp de cercetări; s'au obținut rezultate satisfăcătoare în tratamentul cancerului su-

*) Vezi pagina următoare.

Corpi radioactivi cunoscuți

Corpul	Natura Radiațiunii	Parcurs	Perioada
		cm.	
Uraniu I	α	2,5	cam 5.10^9 ani
Uraniu II	α	2,9	cam $2,10^6$ ani (?)
Uraniu X	β, γ	—	24,6 zile
Ionium	α	3,00	probabil $> 3,10^4$ ani
Radium	α, β	3,3	1750 ani
Emanațiune	α	4,18	3,85 zile
Radium A	α	4,75	3 minute
Radium B	β, γ	—	26,7 minute
Radium C.	α, β, γ	6,94	19,5 minute
Radium D	β	—	16,5 ani
Radium E	β	—	5,0 zile
Radium F (Poloniu)	α	3,77	140 zile
Actinium	fără raze	—	—
Radioactinium	α, β	4,8	19.5 zile
Actinium X	α	4.4	10 zile
Emanațiune	α	5,7	3,9 secunde
Actinium A	α	6,5	0,002 secunde
Actinium B	β	—	36,1 minute
Actinium C	α	5.4	2,15 minute
Actinium D	β, γ	—	4,71 minute
Thorium	α	2,72	cam $3,10^{10}$ ani
Mezothorium 1	fără raze	—	5,5 ani
Mezothorium 2	β, γ	—	6.2 oare
Radiothorium	α	3,87	2,02 ani
Thorium X	α	5.7	3.64 zile
Emanațiune	α	5,5	53 secunde
Thorium A	α	—	0,14 secunde
Thorium B	β	—	10,6 oare
Thorium C_1	α	5.0	55 minute
Thorium C_2	α	8,6	cîteva secunde
Thorium D	β, γ	—	3,1 minute
Potasiu	β	—	—
Rubidiu	β	—	—

perficial, a tuberculozei pielei, a petelor de vin și a granulațiunilor pleoapelor.

S'a putut observa prin experiențe foarte delicate că în timpul transformării radioactive a corpurilor ia naștere o cantitate de căldură care raportată la un gram de corp este considerabilă.

Așa bună oară un gram de Radiu dispărînd dă naștere la 2,9. 10^9 calorii, ceia ce ar echivala cu căldura ce rezultă din arderea a 500 kgr. de cărbune. Căldura de formațiune a unui gram de apă este egală cu 4. 10^3 calorii așa că raportul energiilor ce intervin în transformarea maselor egale este $\frac{2,9.\ 10^9}{4.\ 10^3} = 10^6$. Distrugerea Radiului fiind un fenomen atomic, vedem că energia pusă in joc este cu mult mai mare decît în cazul formațiunei unei molecule de apă; și aceasta ne explică de ce atomii sînt cu mult mai stabili decît moleculele.

Teoria fenomenelor radioactive. — Teoria actual admisă este că razele B provin din distrugerea atomului radioactiv.

Nu se cunoaște încă până acuma din ce cauză la un moment dat un atom se descompune; și nici nu s'a putut, printr'un mod oarecare, grăbi sau întîrzia această exploziune atomică. Pentru a se explica legea dispariției corpurilor radioactive și care am văzut că este aceiași la toate corpurile, se admite că numărul atomilor care se distrug la un moment dat este totdeauna o aceiași fracțiune din numărul total al atomilor existenți. Descompunerea atomului radioactiv se poate face în două moduri; fie că el emite un electron încărcat negativ și atunci, dacă viteza acestuia este mare, zicem că avem aface cu razele β, fie că el emite un corpuscul pozitiv de aceiași pondere atomică ca a unui atom de Helium și atunci zicem că corpul emite raze α.

Așa dar să luăm bunăoară familia Uraniului și să urmărim toată seria transformațiunilor.

La un moment dat un atom de Uraniu I (de pondere atomică 238,5) explodează, descompunîndu-se în două: o parte mică, de pondere 4 (prin raport cu un atom de Hidrogen) care constitue o particulă α și o parte mult mai mare de pondere 238,5—4=234,5 care formează un atom nou de Uraniu II. Acest atom de Uraniu II este și el svîrlit în timpul exploziei în direcție contrară particulei α emise, dar din cauza masei lui are o viteză cu mult mai mică. S'a putut totuși prin experiențe a se pune în evidență acest fenomen, iar totalitatea atomilor de Uraniu II svîrliți în direcție contrară particulelor α, constitue ceia ce se numește *razele a*.

După un timp oarecare atomul de Uraniu II explodează și el, emițînd o particulă α (de pondere 4) și dînd naștere unui atom de Uraniu X de pondere atomică: 234,5—4=230,5.

La rîndul lui, Uraniu X se descompune și el, însă nu emite decît un electron (sub formă de particulă β) a cărui masă după cum am văzut este de $^1/_{1000}$ din a unui atom de Hidrogen; prin urmare putem considera ponderea atomică a atomului nou format tot 230,5 și acesta este un atom de Ioniu.

Ioniu emițînd un grup de raze α dă naștere Radiului a cărui pondere atomică ar fi 230,5—4=226,5, lucru care a fost direct verificat de M-me Curie. Continuînd astfel, Radiul emițînd raze α ar da naștere Emanațiunii, aceasta Radiului A, care s'ar transforma în Radium B etc., până ce ajungem la Radium F, care s'a dovedit identic cu Poloniu. La rîndul lui, atomul de Radiu F, emite o particulă α dînd naștere unui atom inactiv ce nu mai explodează și care ar fi analog cu Plumbul. Intr'adevăr dacă din ponderea atomică a Radiului, 226,5, scădem 5 particule α corespunzătoare celor 5 grupe de raze, obținem 226,5 — 5×4=206,5; ori ponderea atomică a Plumbului ordinar este de 207,1 și vedem deci că diferența nu este mare.

In general după această teorie (dată de Fajans) ori de cîte ori un atom emite o particulă α, ponderea lui scade cu 4, (adică cu ponderea atomică a unui atom de Heliu) și ori de cîte ori emite o particulă β, ponderea lui se poate considera ca rămînînd constantă din cauza micimei electronului emis.

Reesă dar că un atom este un ce foarte complex, format dintr'un număr mare de electroni negativi neutralizați printr'o cantitate egală de electricitate pozitivă. Nu se poate încă spune nimic sigur asupra modului cum acești electroni sînt dispuși în jurul centrului pozitiv și dacă acest centru este unul singur sau sînt mai mulți. Dat fiind emisiunea particulelor α care sînt atomi de Helium, s'ar putea admite că mai mulți atomi de acest corp se grupează într'un mod necunoscut spre a da naștere atomilor corpurilor radioactive (și nu s'ar putea admite a priori că acest fel de grupare s'ar găsi și în constituția unui atom al unui corp neradioactiv, ba poate că tocmai aceasta ar fi diferența de construcție între un atom radioactiv și neradioactiv ?). Din studiile relative la dimensiunile electronilor, a numărului lor într'un atom și a dimensiunilor acestuia s'a putut deduce că spațiile ce separă diferiții electroni dintr'un atom prin raport cu diametrul lor sînt de acelaș ordin ca spațiile interplanetare în raport cu planetele.

In starea actuală a științei nu putem afirma că într'adevăr lucrurile s'ar petrece absolut astfel; ceia ce putem însă spune este că admițînd acest mod de a vedea ne putem explica o sumă considerabilă de fenomene întîlnite în natură.

Viitorului însă, ca întotdeauna, îi este rezervat, datorită noilor descoperiri și studii ce se vor mai face, să poată confirma sau schimba complect edificiul încă de abia la început al acestei științe.

V. Bianu

Scrisori din Basarabia

(Basarabia dela 1912 incoace).

IV

După vizita ţarului.—Izbucnirea războiului.—Mentalitatea lumei ruseşti.—Spre „Meca" libertăţei.—Starea spiritelor din Basarabia.—„Primejdia rominească".—Spre Galiţia.—Jalea şi demoralizarea.—Huideo, nemţilor interni!—Cazul unei vrednice romince. — Pacifiştii şi „inocentienii". — Frica de cuvinte.— Frica de aeroplane.—Frica de tot.—Raidul turcilor în Basarabia.—Moartea ministrului L. A. Casso.—Basarabia neintrecută în opera de ajutorare.—Aminul rachiului!—Viitoarea inviere a „vodcăi"...

După mare chef—un fel de „katzenjammer". Incintarea de sine a Basarabenilor cu prilejul vizitei ţarului la Chişinău din 3 Iunie a. c. n'a avut darul să devie permanentă. Ca într'un caleidoscop au trecut cu iuţeala visului vastele pregătiri, intimpinarea pompoasă a familiei împărăteşti, cele patru ceasuri de prezenţă a ei în capitala unei ţări de vin şi de mămăligă, dezvelirea solemnă a monumentului jubilar, ridicat în amintirea robiei seculare a unei orfane, rătăcite pe malul sting al Prutului, şi înslîrşit, serbătorirea grandioasă prin mîncare, băutură, toasturi şi dansuri a numeroasei lumi oficiale ruseşti, care a năvălit aci pe toate drumurile ce duc din Basarabia în Rusia.

Numai peste o lună şi jumătate, ziua senină şi sclipitoare de 3 Iunie a căzut în uitare deplină faţă de furtuna mondială, ce se răsfrînge acuma atît de greu şi asupra soartei rominimii basarabene, podolene, hersonene. De altfel însă, unii sceptici găseau chiar şi a doua zi după 3 Iunie, că odată cu plecarea trenului împărătesc se sfîrşise cu farmecul: s'au ivit mulţi cu totul desamăgiţi care şi aşa n'au izbutit să vadă măcar cu coada ochiului acea fiinţă, ce se numeşte întruparea de fapt (nu evanghelică) a Dumnezeului pe pămînt.

In tot cazul plăcerea generală n'a satisfăcut nici a o sută parte a curiozităţii, pregătirilor şi aşteptărilor. Cu toate că această lăcomie, atît de brusc amăgită, tot se mai hrănea cîtva timp cu rumegare de presa locală, asupra detaliilor „noui şi complectate" ale celor petrecute; cu toate că ecourile trenului împărătesc zgomotos mai ajungeau la Chişinău sub formă de diferite semne de distincţii, înaintări, decoraţii,

recompense şi înalte atenţiuni,—ardoarea patriotică a basarabenilor nu mai putuse să se menţină în acest mod artificial.

Iunie. Munca cîmpului în toiul ei. Vara s'a arătat bună, uscată, recolta frumoasă. Primarii satelor, fericiţi, mai povestesc ceva pe înserate cum şi ei au văzut pe „Impăratul nostru". Pe la oraşe toată lumea a plecat. Nici la un post de funcţionar n'au mai rămas cei definitivi. Toate hîrtiile de „intrare şi eşire" prin cancelarii poartă iscălituri precedate cu literele cabalistice „I. D." (pe ruseşte, aproximativ: „înlocuitorul demnităţii"). „I. D." guvernator, i. d. director, i. d. grefier, i. d. podar, i. d. bucătăriţă, i. d. nevastă etc., etc. ca de obiceiu în timp de vară în „toate Europele".*)

Primul trăsnet a căzut aci cu vestea despre asasinarea arhiducelui Franţ-Ferdinand. Lumea s'a îngrijorat. Către întăiu Iulie mai mulţi din cei „i. d." au şi fost puşi în posturile lor dinainte, iar către 20 Iulie numai foarte puţini din cei definitivi mai rămăseseră pe la diferite Carlsbade streine sau Monrépos din Rusia pravoslavnică. Sufletele bravilor ruşi şi a fericitelor naţiuni subjugate au început să ardă de dorul bătăei contra Nemţilor, de milă pentru Sîrbi. Primele ştiri despre barbariile hunilor contimporani au oţelit inimile tuturor războinicilor...

Furtuna s'a deslănţuit. S'a observat graba mare în activitatea militară şi spunînd drept, ca nu a fost la început din cele ce strică treaba. Popularitatea războiului a cucerit aproape toate minţile: societatea înaintată ardea de dorinţa să se răzbune pe Germania pentru sprijinul tradiţional pe care aceasta o dăduse reacţionarismului rusesc; societatea conservatoare—pentrucă Germania îndeobşte urmărea totdeauna slăbirea Rusiei; poporul ceva mai „conştient"—pentrucă „Neamţul" i-a devenit un sinonim de orice străin urît, sau pentrucă munca şi orînduiala, dominînd prin numeroasele colonii germane din Rusia, nu stîrnesc în sufletul anarhic şi contemplativ al Rusului decît ură, nedumerire, înstrăinare.

Cu societatea „înaintată" au fost şi păturile culte ale tuturor naţiunilor, care au fost foarte nemulţumite de Germania, pentrucă ea în 1904—1905 n'a atacat Rusia şi a salvat vechiul regim. Şi numai puţini erau de altă părere, de oarece pricepeau primejdia care ameninţa desvoltarea Rusiei din partea victorioşilor ţarişti-războinici şi o priveau pe Germania fără orice prejudecăţi, fapt care e cam rar nu numai în Rusia. Factorul determinant însă a fost credinţa aproape generală că Rusia, aliindu-se cu Anglia, Franţa etc. nu poate să nu zdrobească lumea germană, care în tot cazul e osîndită la pieire sigură.

*) Ne vom mai reîntoarce în articolul viitor la starea Basarabiei d'inaintea războiului, ca şi la cea de pe vremea lui. Afară de aceasta şi vizita Ţarului la Chişinău, cu tot ce a fost legat cu ea, o vom descri-o tot atunci, de oarece e nevoe mai urgentă să relatăm dintăiu mersul lucrurilor basarabene din ziua de azi. Cu toate că vizita Ţarului prezintă un interes mare din toate punctele de vedere, îi mai aminăm descrierea.

Războiul se părea și o eșire bună din încurcăturile externe ale ultimilor ani, ca și acela din stagnarea internă sufletească a Rusiei. Deci valurile însufleţirii generale s'au ridicat foarte sus. Poporul și societatea s'au arătat gata la orișice jertfe; numai singură Moscova și-a adunat pentru nevoile războiului circa 40 milioane (de ruble!) până la 1 Decembrie 1914. Dacă ţinem bine seama că în Rominia, a cărei existenţă depinde de succesele dușmanilor Rusiei s'a născut o mișcare intinsă împotriva aceluia care se pretinde că ar fi mai slab,—ce să mai spunem despre Rusia, unde până și copiii au pus încrederea mare în făgăduelile liberătoare și scopurile nobile ale Rusiei oficiale ca și în veracitatea absolută a tuturor povestirilor despre barbariile nemai văzute ale Germanilor!...

Diferenţă ar fi, poate, în sumele de bani strînse de pildă în Moscova și în București... dar o diferenţă, în tot cazul foarte neînsemnată...

Astfel stînd lucrurile, ar fi și nepatriotic să fi manifestat cineva măcar o aluzie la ezitarea înaintea datoriilor sfinte. Zemstvele, aceste instituţiuni locale „desineocirmuitoare", care în războiul ruso-japonez, păstrînd tradiţiile și simţul protestului în contra Rusiei oficiale, nu ajutau opera războiului decit din necesitate, acuma au dat probe strălucite de abnegaţie generală. Chiar evreimea s'a încîntat de două ușurări mici ce i s'au făcut și s'a declarat ff. patriotică (până ce nu i-a mirosit încă a învinuire de tradare și a pogromuri)... În Rusia există o mentalitate ciudată, ne mai văzută nicăeri și anume: convingerea, mai bine credulitatea, în momente de primejdie externă, sau în toiul mișcării liberatoare, că odată cu această primejdie, odată cu reacţionarea în contra ei a întregii populaţiuni din Rusia, odată cu triumfarea în principiu a revoluţiei, poporul se unește cu cercurile diriguitoare, unitatea se cimentează, iar vechiul regim cedează mișcării liberatoare toate poziţiile sale. Să expunem aceasta și mai detaliat.

Mai multe zeci de ani păturile culte din Rusia duc o viaţă dublă: în vis și realitate. Sînt gata moralicește pentru orișice viaţă intelectuală superioară, o duc chiar în cercurile lor intime și restrînse; dau probe nenumărate de sacrificiu; setea lor de adevăr și justiţie e atît de mare, incontestabilitatea principiilor de profesiune politică a lor e atît de evidentă, literatura educătoare e atît de înălţătoare,—încît li se pare că fiecare moment următor poate și trebue să le aducă însfîrșit mult dorita domnie a dreptăţii pe pămîntul patriei celei mari, bogate, întinse și mult făgăduitoare... Realitatea nu le deziluzionează decît din aparenţă; fiece manifestare brutală a vechiului regim e întîmpinată mai mult cu zîmbete decît cu o grimasă de durere: „ultimele convulsiuni! moare, moare bezna vechilor păcate!"...

A existat ceva asemănător în epoca creștinismului. Astăzi toţi cei nemulţumiţi și chinuiţi din Rusia se luptă sub drapelele ţarismului strîns uniţi cu dușmanii de eri: li se pare că mai presus de toate aceste drapele fîlfie mîndrul simbol al lor, steagul roș, steagul renașterii naţionale sub scutul marelui și marinimosului popor rus, precum acuma 1600 de ani soldaţii lui Constantin, împărat roman, se luptaseră cu însufleţire nemărginită sub crucea cu inscripţia: „in hoc signo vinces!..." Nu știuseră că după scurtul vis al victoriei vor mai urma veacuri negre, a căror șir nu s'a sfîrșit încă nici până astăzi.

Astfel, dorinţele legitime și realizabile ale societăţii rusești se confundă în sufletul Rusului intelectual cu realitatea anului 1914; manifestarea lor peste tot, odată cu tolerarea lor tacită din partea guvernanţilor, care cu zîmbete amabile și în condiţiile de starea de asediu cer „încă puţică răbdare" și făgăduesc totul pentru vremea de „după războiu"—toate aceste sînt luate drept înlăţuirea parţială dar principală a idealurilor sociale rusești. „O, răul a ajuns prea mare și de nesuferit, și nu poate să mai dăinuiască: pregătirea întregei Rusii pentru formele superioare de viaţă e mai mult decît desăvîrșită; încercarea prin foc și fier ce ne face războiul, e acea supremă: *nu se poate* să mai trăim ca înainte!..." Iată gîndul tuturor și fiecăruia din Rusia de astăzi: Neamţul trebue bătut, de oarece „in hoc signo vinces"...

Prin modul de a se prezenta și de a-și prezenta interesul ideal și tendinţele-i reformatoare în asemenea vremi de primejdie externă sau în toiul mișcării liberatoare, intelectualul rus „realizează" în viaţa lui acela ce nu e realizat încă în mod legislativ. El rabdă încă vechiul regim, dar stă neclintit în credinţă că i-a prezentat lui „ultimul" cont și din moment în moment va primi socoteala și satisfacţia deplină. Pănă atunci el se simte mai liber, vede zăpăceala și umilinţa autocratismului, i se face milă de acesta... samavolnicia e înfrîntă, *nu se poate* să nu reînvie toţi cei care se dedaseră ei, să nu se trezească și să nu reînvie mine în calitate de cetăţeni liberi și egali cu tine!...

Aceasta este mentalitatea specifică, care menţine acuma unitatea sufletească a tuturor claselor, castelor, naţiunilor etc. rusești, pornite însufleţite spre „eliberarea" fraţilor galiţieni și spre... Berlin, ca să dărîme vechea cetate a „reacţionarismului" german, reacţionarism mult mai negru „decît" cel rusesc, și care e de vină, că ţarismul din Rusia mai există încă, pe cînd trebuia să ajungă în halul de astăzi încă cu 20—30 ani înainte... Nu se poate discuta cu un asemenea sistem de a vedea realitatea. El are rădăcinile lui prea adînci în toată literatura rusească, în credinţa generală, în ideia ispășirii și a sacrificiului, în izolarea lumii rusești de Europa, în neobicinuinţa ei cu politicianismul și parlamentarismul, în disprețul pentru burghezimea și egoismul din Apus etc. etc.

Astfel prin „orînduea de prezentare", Rusia cultă își crede realizate pentru moment și de fapt toate libertăţile dorite, numai că vremea de războiu nu le permite să fie introduse în practica zilei. Deci—Rusul rabdă. Libertatea individuală, dreptul întrunirilor etc. etc., privilegii primordiale

pentru oricare european, niciodată n'au fost încă gustate de Rus pe deplin, dar... in locul lor el vede cu ochii senini, cum în ultimul timp, în lunile de războiu, toată Rusia reacţionară şi-a schimbat pielea, şi-a ascuns ghiarele şi se arată cultă, dornică şi ea de viaţa nouă, bogată în făgădueli şi pocăinţe. Generaţia tînără a biurocraţiei ruseşti a trăit în ultimii zece ani paralel cu generaţia opoziţioniştilor toate peripeţiile mersului Rusiei înainte, toate fluxurile sociale ca şi refluxurile inevitabile. Şi ea a ajuns în anul 1914, cunoscînd adînc firea intelectualului rus credulă şi răbdătoare. A pus iarăşi în circulaţie vechiul cîntec de concesii, de ameliorări. In fond nu spune nimica serios, dar cîntă:

„A venit vremea să ne facem buni, şi noi, şi voi, cu toţii; chiar domnul acela (îl vedeţi acolo, sus, în depărtare?), de obiceiu atît de posomorit,—uitaţi-vă cum priveşte vesel şi bun"...

Şi intelectualul rus, simţind mai mult decît oricînd că „nu se poate să mai dăinuiască" etc., uită cu desăvîrşire cum caracterizase el însuşi mai înainte asemenea cîntece cu o frază din poezia satirică:

Cîntă cînele frumos
Şi cu mare duioşie,

socoteşte „pentru această dată" ţinta lui ideală ca fiind atinsă şi se încîntă şi arde de dorul nimicirii Nemţilor. El a putut ceti de multe ori că ura oarbă în contra unui inamic era stîrnită totdeauna atunci cînd guvernanţii aveau nevoe ca printr'un războiu fericit (în proect) să facă pe cetăţean să uite cu desăvîrşire starea deplorabilă internă. Dar intelectualul rus crede că asemenea învăţăminte istorice nu pot fi aplicate la cazul lui cel de astăzi; că făcînd acuma trei paşi mici înainte el nu va mai face şi doi mari—înapoi. In drumul său spre idealul social Rusia cultă ne aminteşte acest procedeu de marşul pelerinilor musulmani şi al Dervişilor spre Meca!... Toată istoria Rusiei din veacul trecut e acuma pe deplin neglijată şi Rusul deştept crede, e convins că va face de data această saltul visat... Acuma el face cei trei paşi înainte fără a se gîndi la cei doi înapoi, fără a fi pătruns de conştiinţa, că după ziuă va veni noaptea cu biciuri şi scorpioni, cu toate că din actuala perioadă de ridicare a nivelului general va rămîne întrupat în viaţa obştească şi ceva bun şi democrat...

Un avînt de ciclona,—şi cîntecul despre „cei buni" se va schimba în imnul „celor cumpliţi" cu o argumentare ca aceasta:

„Ţara noastră e ţara gerului şi a datoriei severe. Ca să ne păstrăm măreţia, trebue să fim cumpliţi: şi noi şi voi, iar domnul acela (acolo, sus, în depărtare!) uitaţi-vă, cum se arată întunecat şi crud"...

Flugherul „civilizaţiei" moderne a Rusiei, presa ei de astăzi predică momentan numai modul de mentalitate sus arătat. „Fluxul, fluxul cel mare! Dela [illegible] a... crescut enorm numericeşte şi deci impunem regimului vechiu toate schimbările după războiu! Samavolnicia e distrusă!

Sîntem cu toţii: Polonejii, Ruşi, Ruteni etc., până la ultimul „ciuvaş" sau „chirghiz"—aceiaşi naţiune puternică, credem în viitorul nostru de mîne, credem în victoria asupra duşmanului, după ce am obţinut victoria decizivă asupra noastră înşine şi asupra Ahrimanului vieţii noastre interne!"

* *

Basarabenii în genere sînt mai indiferenţi şi mai puţin supuşi acestei mentalităţi ciudate, fiindcă grosul populaţiunii din Basarabia îl formează ţăranii înapoiaţi, iar păturile ceva mai culte ca şi numeroşii venetici se ocupă mai mult în această ţară binecuvîntată şi mănoasă cu interesele lor pur materiale. Basarabenii nu se arată prea apţi pentru însufleţire, chiar atunci cînd însufleţirile ar fi fireşti. Ce să mai spunem de cele greşite ca de pildă explozia patriotizmului rusesc?... Dar şi ei au fost cuprinşi în luna Iulie de o încordare generală a sufletului lor de cetăţeni ai marei Rusii. Ziarelor locale nu li s'a rezervat rolul de conducători ai opiniei publice; nu li-a rămas decît să se pue în primele rînduri ale mulţimii urlătoare şi să bată într'un lighean de aramă. Cu excepţia a 2—3 organe cu înaltă educaţie omenească, toată presa rusească s'a dedat la o tarabă nemaivăzută.

Sub presiunea mişcării ultra-patriotice din întreaga Rusie, a avut loc şi în Chişinău o manifestaţie mare în favoarea Serbiei şi cîteva mai mici pur patriotice şi războinice; au mai fost „alergări" cu portretele ţarului etc. şi în alte oraşe din Basarabia.

S'au început luptele. Judeţul Hotinului în partea lui de apus s'a presărat cu patrule austriace, vecina Podolia cu capitala ei Cameneţ de asemenea; Cameneţ a fost şi el bombardat, iar bubuitul tunurilor a fost auzit bine în tot nordul Basarabiei. S'a început fuga boerilor şi a ţăranilor spre răsărit, peste Nistru, s'au răspîndit şi zvonurile despre iminenta intrare a Romîniei în Basarabia. Toate autorităţile din Basarabia, inclusiv primarii şi preoţii satelor, au primit ordine să-şi ţie gata, pentru plecare, casele de bani şi arhivele. Populaţia acestei ţări a fost energic invitată ca în cazul invaziunii romîneşti să părăsească cu toţii ţara şi să fugă peste Nistru, ca să arăte lumii întregi că cele 2 milioane de „Moldoveni" din Basarabia nu vor nici să audă măcar de unirea cu Romînii de peste Prut. Zvonurile şi îngrijorarea generală ameninţau să aducă în scurt timp populaţiunea basarabeană la ruinarea complectă: carele şi căruţele stăteau gata umplute cu tot felul de lucruri; s'au ivit mii de speculatori care folosindu-se de nesiguranţa tuturora, „cumpărau" averea oamenilor zbuciumaţi cu un ban şi jumătate; într'un cuvînt, poporul ţărănimii romîneşti din Basarabia, mult păgubit materialiceşte în ultimii ani după mişcarea psichopato-religioasă ridicată de urmaşii monahului Inocenţie, acest popor nu şi-a putut veni în fire şi nu s'a putut linişti decît după ce au trecut 3—4 săptămîni şi mai bine dela consiliul de Coroană din Romînia, care a hotărît neutralitatea. Afară de a-

ceasta mulţi şi credeau că Rominii de peste Prut şi Austriacii sînt aceiaş neam urît,—lucru asupra căruia mai ales stăruiau autorităţile locale ruseşti!...

De atunci şi până la „anul nou" s'au petrecut multe şi multe pentru satele şi oraşele din Basarabia. Au fost chemaţi la armată şi dascalii bisericilor, şi învăţătorii săteşti; la noua recrutare din luna Noembrie au fost luaţi absolut toţi tinerii sănătoşi, fără vre-o excepţie pentru starea lor de familie etc. Paralel cu toate acestea şi-au făcut apariţia în ţara basarabeană şi unele noţiuni şi interese noui: mulţi barbaţi liberi s'au dus la chemarea autorităţilor în Galiţia ca să ocupe acolo diferite posturi bine plătite de sergenţi de stradă sau de păzitori de drumuri de fer; s'a aflat astfel despre o ţară „mare" biruită de „ai noştri" şi prefăcută în două gubernii: „Tarnopolscaia" şi „Lvovscaia"; apoi s'a făcut cunoscut că cutare fiu de popă sau de vechil şi-a dat în vileag simţul patriotic, înscriindu-se ca voluntar pentru a ajuta mărirea numărului de ţări cucerite; 80 de elevi, fii de ţărani din seminarul pedagogic din Acherman, s'au înrolat şi ei ca voluntari...

Pelîngă sărăcia Basarabiei în forţe mintale, pe lîngă plecarea la războiu a aproape întregii populaţiuni ceva mai deştepte şi sănătoase, cei rămaşi au fost osîndiţi să se tîmpească şi să se sărăcească. Jalea mare tot mai mult cuprinde satele Basarabiei. Pîn-a şi unele produse locale s'au eftenit, dar oprirea exportului şi a importului lasă populaţiunea numai cu pînea, fără bani, fără orice alte articole tot de prima necesitate, care însă depind de comerţul normal. S'au ivit contraziceri economice mari; ceia ce e scump pe la oraşe e eftin pe la sate, şi dimpotrivă. Porumb s'a făcut bunişor, dar nu găseşte cumpărători; recolta viilor a fost mijlocie, dar vînzarea vinului e interzisă; sămănăturile de toamnă nu s'au făcut decît pe o jumătate a teritoriului obicinuit, dar şi acestea au intrat în iarnă foarte prost şi se arată prea întîrziate.

In legătură cu toate acestea, congresul cooperativelor din ţară, ţinut în Chişinău la 14 Noembrie, a constatat că vremea războiului a adus ruină mare pentru starea materială a poporului şi pentru rezistenţa financiară a băncilor săteşti, care fără un ajutor grabnic şi eficace din partea Băncii Imperiale se găsesc aproape de faliment. Se observă o deosebită sporire a epidemiilor pe la sate, a tifosului mai ales; contribuesc mult la demoralizarea generală numeroşii răniţi convalescenţi şi schilodiţi care se întorc acasă. Congresul a subliniat, că nici un fel de ajutor serios nu a fost organizat pentru ţărani în genere, toate sforţările societăţii şi a guvernului fiind îndreptate exclusiv spre nevoile războiului, răniţilor şi a familiilor rezerviştilor. Numai Banca Imperială ţărănească a făcut ceva uşurări pentru ipotecarii mici, amînînd pe 6 luni plăţile de toamnă pentru loturile de pămînt, dar şi aceasta numai după verificarea scrupuloasă a declaraţiilor făcute de ţăranii ruinaţi anul acesta.

In ceia ce priveşte „primejdia rominească" s'au liniştit cu toţii cei

din Basarabia. Acuma nimeni nu se mai gîndeşte la ridicarea arhivelor sau caselor de bani, şi la strămutarea lor de aci odată cu noua strămutare a popoarelor peste Nistru. In schimb avem primejdia internă germană, internă anume pentru Basarabia. Deocamdată toată lumea se întreabă cum se întîmplă că cu toate victoriile mari, anunţate de formidabila armată rusească, Germanii totuşi nu sînt scoşi încă din Polonia după ce au fost poftiţi afară energic „cu genunchiu", iar în ultimele 3 luni şi jumătate nu se mai creează încă ceva gubernii ruseşti afară de „Lvovscaia şi Tarnopolscaia". Mirarea e legitimă şi, cu creşterea ei, creşte şi dorinţa de a se răzbuna asupra „Neamţului intern" de tot ceia ce nu e cu putinţă să se răzbune asupra Germanului năvălit în Polonia.

Avînd în vedere cei 75 de mii de Germani-colonişti (dela 1840—50) din Basarabia, s'a interzis întrebuinţarea limbii germane în localurile publice (nota hazlie: Poliţaiul din Akerman, în care oraş locuesc vre-o 6—7 mii de Germani, iar în împrejurimile lui şi mai mulţi, — a ordonat să se lipească placarde cu inscripţia *nemţească* pe care o reproduc literamente: „hier ist verboten schprechen deutsch", pentru care ispravă a şi fost mutat în interiorul Rusiei); apoi guvernatorul Basarabiei a dispus ca autorităţile locale din provincia basarabiană să afle cît mai curînd despre numele vechi „ruseşti" (în Basarabia!) ale diferitelor şi numeroaselor „Hoffnungstal", „Friedental", „Leipzig", etc., ca să le înlocuiască prin „Ivanovca", „Romanovca", „Alexandrovca" şi „Nicolaevca"... Lumea rîde şi se întreabă cum vor eşi din această situaţie diferiţii şefi locali ruşi, deoarece se ştie că actualii Nemţi-colonişti nu ocupă decît teritoriile vechi moldoveneşti cu denumirile lor romîno-turceşti.

Astfel în neputinţa de a stîrpi răul german de pe cîmpiile Poloniei, el e stîrpit de pe ogoarele Akermanului şi ale Benderului. In zadar Germanii-basarabeni dau nenumărate probe de loialism: jertfesc sume însemnate de bani pentru nevoile războiului şi pentru cei răniţi, iau pe seama lor toate familiile rezerviştilor chemaţi sub drapel, fără nici o lacrimă se despărţesc de fiii lor duşi în războiu în contra „Nemţilor" urîţi.

In pravoslavnica Rusie de azi „Neamţul" e întruchiparea tuturor păcatelor posibile, iar unii bieţi ţărani din Basarabia îl cred pe austriac — păgîn şi chiar îl confundau la început cu japonezul, până cînd au aflat că acesta, şi el, se luptă cu Neamţul şi Austriacul. Ferească Dumnezeu să spue cineva că de pildă Austriacii sînt şi ei oameni ca oamenii. Statul rus are nevoe de această ură generală şi necruţătoare împotriva a tot ce are ceva comun cu noţiunea de „duşman".

Fără această ură aţiţată în mod artificial nu s'ar fi creat şi menţinut însufleţirea războinică a tuturora. Deaceia cenzura nu permite, de pildă, publicarea informaţiunilor ca aceasta: „locuitorul satului Sarata (jud. Bender) Carl Laer a luat pe seama lui 26 familii ale rezerviştilor din satul vecin romîn pe tot timpul războiului"; de aceia orice încercare a unora dintre intelectualii de a explica ţăranilor în treacăt, că Germanii, Austriacii sau Rominii sînt şi ei oameni în carne, oase şi su-

fiet, atrage după sine imediata arestare şi învinuire de trădare a patriei şi servirea intereselor străine. Cazuri izolate de asemenea arestări ajung la cunoştinţa lumii, dar cîte rămîn necunoscute! Frica de cuvinte împăciuitoare şi liniştitoare a avut ca urmare în lunile August—Septemvrie şi arestarea pe timp de 45 zile (preventiv) a unei basarabence, studentă a Facultăţii de medicină din Iaşi, d-na E. A., care se afla de vacanţă acasă la părinţi, în Basarabia.

Văzînd că toţi Romînii de acolo se tem de venirea Romînilor, şi blestemă pe Austriaci, această doamnă, cunoscută prin energia ei, a lămurit ţăranilor că Romînii de peste Prut, chiar dacă vor intra în Basarabia, ceia ce e puţin posibil, se vor purta în tot cazul foarte bine şi frăţeşte faţă cu o populaţie de acelaşi neam, ba chiar cu Ruşii, Rutenii, Evreii, Nemţii, Bulgarii, Armenii etc., care mai locuesc în Basarabia: „deci nu e nevoe să fugiţi peste Nistru". Apoi le-a explicat ţăranilor că în luptele cu Austriacii din Galiţia şi Bucovina, oare nu li va fi Basarabenilor romîni milă, groază şi mîhnire mare, cînd în toiul luptei după ce vor străpunge cu baioneta trupurile soldaţilor vrăjmaşi, vor auzi din gura lor în limba noastră: „of, mamă, mor!" ?..."

In ochii acelora cărora au fost adresate asemenea vorbe, se vedeau cîteodată licăriri de conştiinţă trezită, dar mai des numai nedumirire sau mirare: cum, adică, ne vom bate acolo cu fraţii noştri de sînge, de limbă, de neam? Şi care, mă rog, sînt aceşti Romîni?... Insă alăturea cu aceste întrebări şi cu răspunsurile ce primeau ţăranii basarabeni dela curajoasa doamnă, s'a ivit imediat şi „o ureche fină" sau o păreche de urechi întocmite şi prevăzute de sistemul politic rusesc. A mai trebuit încă ca unii să-şi amintească de activitatea energică naţionalistă a acestei doamne, care de fapt a contribuit mult la venirea tineretului basarabean la Universitatea din Iaşi şi la aşezarea lui aci în condiţii mult înlesnite materialiceşte... Rezultatul a fost: denunţul şi puşcăria; arestul preventiv până la „descoperirea" bazelor serioase ale învinuirii, a durat 45 de zile. Liberarea nu s'a făcut totuşi decît prin intervenţia mai multor persoane de vază, care, cunoscînd bine pe această doamnă, au mijlocit cu energie pentru scăparea ei pe lîngă autorităţile militare.

Afară de intelectualii bănuiţi sau învinuiţi că fac propagandă în contra războiului şi în favoarea străinilor, mai zac în puşcăriile tuturor oraşelor din Basarabia şi numeroşii partizani ai ieromonahului Inocenţie din Balta. Cu toate că acest demagog primitiv naţional al romînimii răsăritene, calificat de pseudo-prooroc în ochii acestei mulţimi de peste 3 milioane de suflete, a fost de mult întemniţat la extremul nord al Rusiei — ucenicii şi apostolii lui, continuînd opera „părinţelului cel sfînt", impun în aceste vremuri periculoase o grijă mare autorităţilor ruseşti, deci zeci şi sute din ei tot crescînd la număr populează puşcăriile tuturor oraşelor din Basarabia.

Frica de cuvinte, de mişcări sociale, de trădători şi de spioni, frica de tot şi de toate e menită acuma să salveze statu quo în Basarabia. Stăpînii zilelor noastre se tem şi de surprize... aeriene. Astfel cetim în „Cuvîntul Moldovenesc" ce apare în Chişinău, următoarele (No. 38):

„D. Gubernator al Basarabiei aduce la cunoştinţa tuturor că fiindcă deasupra părţilor noastre au început a se arăta aeroplane străine, apoi fiecare locuitor, care va prinde o maşină de acestea cu zburători cu tot, sau va arăta stăpînirilor unde se poate prinde — va primi 500 de ruble"...

Frica are ochii mari, frica absurdă inventează primejdii fantastice, frica începe goană după un duşman imaginat, visat. Intr'adevăr, această anunţare a guvernatorului, făcută la începutul lunei Noembrie, afirmă ivirea aeroplanelor deasupra Basarabiei, dar şi în lunile precedente (Iulie şi Septembrie) s'au lipit în Basarabia asemenea anunţuri, ceia ce denotă că *toţi* din Basarabia sînt convinşi, că ivirea aeroplanelor a avut loc. Or, a cui au fost aceste aeroplane? Cine îndrăzneşte să zboare asupra Basarabiei, venit dintr'o ţară străină? La această întrebare nu a fost dat încă nici un răspuns real, iar fondul bănuirii şi a fricei desigur că nu se găseşte în teama de aeroplanele austriace, deoarece e cu totul şi absolut inadmisibil, ca din Bucovina să zboare în Basarabia ceva mai real decît zvonuri despre zdrobirea de acolo a armatelor de milioane de Austriaci...

* * *

Una din basmele din „o mie şi una de nopţi". In ziua de 2 Noembrie pe malul Mării Negre în localitatea basarabeană numită „Burnas" au debarcat în taină 22 cavalerişti turci cu 2 ofiţeri germani, cu cai şi prevăzuţi cu materialele explozibile cele mai perfecte în scopul de a străbate Basarabia aruncînd în aer diferite poduri şi linii ferate. Surprinzînd postul de gardă pe malul mării, care consta din doi soldaţi şi un plutonier, Turcii au legat cu frînghii pe soldaţi iar pe plutonier l-au luat călare cu dînşii, făgăduindu-i o sumă mare în caz de-i va arăta direcţia şi locurile de care aveau nevoe, şi un pumnal în inimă la prima încercare de a-i trăda sau de a fugi. Peste cîteva ceasuri după plecarea Turcilor din post, cordonul central al grănicerilor a sunat din întîmplare la acest post, dar n'a primit răspuns. Bănuind ceva anormal a fost trimis la distanţă de 18 kilometri un grup de soldaţi grăniceri, care au găsit lîngă post sîrma telefonului tăiată, iar în post pe soldaţii legaţi. S'a făcut alarmă mare prin toată Basarabia, al cărei Sud e absolut golit de trupe. Intr'aceste însă plutonierul a izbutit să fugă şi a ridicat în picioare populaţia satelor din împrejurime; s'a început goana nebună după Turci în judeţele Achermanului şi a Benderului. Detaşamentul turc, fără nici o călăuză, a ştiut totuşi să se ascundă ba în stepele Bugeacului, ba în regiunea pădurilor din jud. Bender şi peste trei zile a apărut lîngă drumul de fer care duce dela Bender spre Reni (Galaţi).

Prima ispravă, pe care au avut să execute Turcii, era să fie aruncarea în aer a podului de peste rîul Botna lîngă tîrguşorul Căuşani. Insă

ajunși aci, îndrăzneții aventurieri militari, osteniți și nemîncați, s'au văzut îndată înconjurați de numeroși cazaci și s'au predat. Au fost găsite la dînșii hărțile cele mai detaliate ale Basarabiei ca și mult material explozibil. Cu deportarea lor în punctul de concentrare al prizonierilor de Kiev s'a sfîrșit războiul ruso-turco-german cel de scurtă durată pe pămîntul Basarabiei. Oare se va reînoi vreodată și va primi și alte forme, o altă denumire, modificată după națiunile participante?...

* * *

„Călăul moral, cel cu mănușe" cum îl numea tineretul rusesc, Ministrul Instrucțiunei Publice, Lev Aristidovici Casso, nobil basarabian a murit în ziua de 28 Noembrie lăsînd în urma sa o epocă neagră în istoria școalei rusești. Tendințele lui reacționare și înăbușitoare, formalismul forțînd tineretul la studiarea științei scolastice, teama de adieri noui de liberă dezvoltare a sufletului generațiilor tinere, toate aceste nu l-au însoțit la mormînt ci au mai rămas pe suprafața pămîntului întregei Rusii pentru a continua opera nemuritoare a Romînului prefăcut într'un adevărat rus...

Și totuși a fost și ceva foarte frumos în moartea lui. Înaintea operațiunii (cancer) ce i s'a făcut, el cunoscînd bine că zilele lui sînt numărate, și-a păstrat toată liniștea și bărbăția, cu care omul ar fi în stare să se uite în ochii morții. Ultimele dispoziții ale lui au fost: jumătate din marea sa avere pentru scopuri de bine-facere; înmormîntarea cea mai simplă la care să nu se ție nici o cuvîntare și trupul să fie îngropat în hainele negre obicinuite ale lui, fără cruci și medalii; apoi să fie pus pentru odihnă vecinică în Basarabia la cimitirul sătesc din moșia lui Ciutulești (jud. Soroca) și pe mormînt să nu fie așezată decît o piatră simplă cu inscripția „doctor L. A. Casso"... Da, cîteodată se justifică și cuvintele celui mai mare gînditor al Rusiei, răposatul N. Mihailovschi: „față cu posibilitățile nemărginite proprii firii omenești, față mai ales cu asemenea posibilități din Rusia, chiar acela care a trăit acoperit de o molimă morală sau socială, care a murit acoperit cu disprețul contimporanilor, poate, prin unele gesturi și manifestări ale sufletului său, să între în conținutul colectiv al acestei tacle morale, care e menită să ne lumineze drumul viitorului nostru, sistemul procedeurilor supreme ale vieții omenești".

* * *

Numărul înspăimîntător de mare de răniți și numeroasele familii ale rezerviștilor, rămase fără sprijin, au necesitat în toată Rusia o vastă mișcare de ajutorare privată. Organizațiunea statului rusesc n'a prevăzut mărimile adevărate ale războiului actual. Spitalurile militare permanente ca și cele improvizate de stat, nu sînt în stare să satisfacă nevoile enorme ale tratamentului răniților; de altfel nu ajung nici mijloacele destinate acestui scop. Apoi și sprijinul bănesc „cazon" pentru

familiile mobilizaților și ale numeroșilor soldați deja morți, e foarte neîndestulător față de nevoile zilnice. Și iată ceia ce n'a făcut statul, o face din răsputeri toată societatea, aproape tot poporul din Basarabia ca și din întreaga Rusie.

De astădată Senatul din Petrograd a lărgit mult dreptul familiilor rezerviștilor la ajutor: au fost recunoscute ca avînd acest drept și concubinele cu copiii lor, surorile, mamele, frații minori, care trăiau din munca sau pe seama celui dus în contra „Nemților"; astfel i-a trebuit Rusiei să se găsească în războiu cu Germania, ca să se stoarcă din mînele guvernanților diferite concesiuni și recunoașterea unor drepturi firești ale omului: Evreul a fost lăsat deocamdată să trăiască pe locul unde l-a apucat vremea războiului, medicii-evrei cu diplome străine au fost admiși la examenele de echivalență pe lîngă Universitățile rusești*); s'a făgăduit ceva Polonezilor, s'a arătat întregii Rusii că după războiu se vor putea aștepta la oarecare reforme liberale, dar mai ales a fost de mare însemnătate această recunoaștere pentru prima dată a drepturilor familiei nelegale la tot ce poate să aparțină bărbatului — cap al acestei familii; e un mare pas înainte smuls de către viață din ghiarele canoanelor bisericii pravoslavnice...

Față de nevoile enorm de mari ale populațiunii, cele 100 de gubernii din Rusia au strîns fonduri pănă la 1 Ianuar 1915 de peste un miliard de lei în bani, și mai string încă, afară de diferite produse, lucruri și localuri jertfite pentru trebuințele armatei, răniților și familiilor mobilizaților. Lemne de foc împărțite gratuit, plăți de chirie, ajutorul juridic gratuit, pînea distribuită în cantități colosale etc., caracterizează această vastă operă, care consolidează în ajutorul aproapelui toate sufletele din Rusia într'un singur suflet fermecat de primejdia externă care, zice-se, amenință egalmente pe Rutean, pe Polonez, pe Romîn, pe Evreu ca și pe Rus. Și cu toată desamăgirea, care o așteaptă pe societatea din Rusia, cu toată zădărnicia finală a acestor sforțări sociale — ele vor rămîne un exemplu istoric de ajutorare mutuală nemaivăzut de întinsă...

Instalarea unui singur rănit, afară de transportarea lui până la spital, coastă acuma în Rusia 270 fr., iar întreținerea lui lunar cîte 200 de lei. Vă puteți închipui, deci, ce fac acuma „zemstvourile" (dietele județene și una gubernială) din Basarabia îngrijind în total șase mii de răniți! E o cheltuială de aproape un milion și jumătate de lei pe lună... Zemstvoul gubernial al Basarabiei a ridicat spitalul său central nu în Chișinău ci în Kiev, fiindcă zvonurile neliniștitoare asupra intențiunilor

*) E bine să amintim aci că afară de aceste două „privilegii" nu s'a mai acordat celor 8 milioane de Evrei absolut nimica. Atîta: s'a încetat goana nebună a administrației după Evreii neavînd drepturi să trăiască în anumite localități (chiar și Rusul a priceput că nu-i timp acuma să mai asediezeze pivnițile și podurile ticsite de Evreii ascunși), apoi s'a procedat la complectarea personalului medical măcar și cu Evrei (n'au încotro bieții Ruși!).

Rominiei au fost prea puternice aproape toată toamna trecută. Organizind în acelaşi timp în localitatea Brody (fostul punct de vamă între Rusia şi Galiția) o mare ospătărie gratuită pentru răniți şi tot acolo o biserică ambulantă cu preotul paroh Vasile Taureanu (romin din Basarabia), zemstvoul Basarabiei a întrecut prin operele sale pe toate celelalte din Rusia întreagă, afară de zemstvoul din Moscova.

Dieta județeană din Bender a înființat şi ea în acest oraş — nodul de căi ferate basarabene—o ospătărie pentru răniții care trec acasă sau în spitalurile zemstveşti din Căuşeni, Bulboca etc. Comitetele zemstveşti din jud. Ismail (foaste trei județe: Cahul, Ismail, Bolgrad) afară de contribuirea cu sume mari la toată opera comună a zemstvourilor basarabene, are mai deschis cursuri de surori şi frați de caritate, dînd celor care urmează aceste cursuri absolut totul necesar pentru viață şi trimițînd apoi la fiecare şase săptămîni un număr de cite 50 pe frontul de luptă sau pe la spitale, după dorință. Tot acelaşi zemstvo din „Basarabia Nouă" a organizat vaste cumpărări de cereale dela țărani ca să-i scutească de exploatarea nemiloasă a speculanților, pe care cereale le furnizează armatelor. Zemstvourile din Hotin, Bălți şi Soroca, afară de participarea lor la tot şirul de ajutorări s'au mai îngrijit de alimentarea nenorocitelor provincii din Bucovina şi Galiția de Sud cu fel de fel de mărfuri şi alimente...

Comitetul de dame — patroanese a societății din Chişinău—a deschis filiale în toate oraşele Basarabiei, stringînd bani, îmbrăcăminte, albituri, zahăr, ceai, tutun etc.; comitetul nobilimii prezidat de mareşalul Basarabiei şi acela al oraşului Chişinău, prezidat de primar, concentrează sute de mii de ruble, vagoane întregi de diferite produse, lucruri, vinuri, a căror desfacere e deocamdată interzisă. Insuflețirea generală e mare şi se menține încă până cînd încordarea se va transforma în deziluzionarea generală.

Chiar cei care au îndurat mult din partea regimului politic rusesc, contribuesc din toate puterile lor la opera obştească. Foştii deputați ai primei Dume, lipsiți acuma de drepturi cetățeneşti, aflați un timp ca şi sub „moartea civilă", lucrează alăturea cu slugile regimului țarist în contra... Nemților!...

Croitorii Chişinăului şi ai altor oraşe se adună şi lucrează colectiv şi gratuit pentru răniți şi luptători; arhiepiscopul Basarabiei Platon a ştiut să invite la această unire şi pe toți „şneiderii" —Evrei! Funcționarii tuturor dregătoriilor jertfesc 2—5 la sută din salariile lor, care n'au fost micşorate de guvern, de oarece acesta poate „dispune" de emiterea bancnotelor până la infinit. Cluburile dau 10 şi până la 25% din veniturile lor; se organizează pretutindeni fel de fel de rețete cu cutii pe la stațiuni, chei, vapoare, trenuri, tramvae...

Districtele (volostele) din Basarabia în număr de 110 au jertfit fiecare cite 5—10 mii de ruble; satul Plop din jud. Soroca în frunte cu proprietarul d. Buimi-de-Caizman a luat pe seama sa 103 familii de rezervişti şi miliții; listele jertfitorilor sînt pline de nume romineşti, ceia ce arată bine cit de capabil ar fi Rominul basarabean pentru jertfele supreme impuse statului *lui*... Preoții de pe la sate vînd cantități mari de drapeluțe franceze, engleze, belgiene, sîrbeşti etc.; în fiecare zi de sărbătoare biserica se preface într'un depozit de produse, pînză, fructe, vinuri pentru răniți etc. etc. etc.

* * *

Aminul rachiului! Cu toate că după vorba Rominului-basarabean: „Dumnezeu e bun şi mare, iar rachiul — bun şi tare!" —Neamțul, acest duşman al neamului omenesc, legat strins cu dracul, a făcut prin declararea războiului împotriva sfintei Rusii să se trezească deodată această țară, despre care cel mai mare poet-cetățean, Necrasov, a zis odată:

Şi sticla de rachiu în mînă ei stringînd,
În polul nordic fruntea rezimind,
Iar tălpile în Caucazie,—
Dormi patrie, somn netrezit, o sfînta mea Rusie!

O singură iscălitură a țarului, şi „bugetul bețiv" a trecut în domeniul legendelor vechi: „Eu am hotărît de acuma înainte să opresc pentru totdeauna vînzarea *cazonă* a rachiului în Rusia". A hotărît, şi îndată s'au închis toate fabricile de spirt, toate laboratoriile de rachiu de stat, depozitele, localurile de debit, de desfacere... Fericită țară, în care nu e nevoe să se elaboreze o lege în ce priveşte desființarea unei părți din veniturile statului care se ridică la un *miliard de ruble!* S'au agitat apostolii „trezirii poporului", s'a stirnit mare mişcare poporană în contra alcoolului; pretutindeni apeluri: „închideți orice fel de localuri de băuturi", „faceți rezolațiuni, hotăriri ale comunelor în scris, ca să fie oprit şi vinul, berea..."

Dar, dracul nu e atit de groaznic precum îl zugrăvesc copiii. Cedînd inzistențelor societății culte, guvernul a cîştigat simpatiile ei, a mai cîştigat şi... absența soldaților beți (în Rusia, nu în Bucovina sau în altă parte „cucerită") şi speră să facă cu uşurință împrumuturi în străinătate, văzute cu ochi buni ca fiind destinate poporului acum treaz, şi să umple cu aceste împrumuturi acele goluri care s'au produs după desființarea „bugetului bețiv". Insă... Insă toate rezervele de spirt se păstrează intacte; rachiul oprit se vinde în restaurantele de primul rang; vinul şi berea — în cele de rangul al doilea; toată lumea care are de-a face cu fabricarea, depozitarea şi desfacerea rachiului, e asigurată că

după războiu își va relua lucrul; și nu degeabă am subliniat mai sus cuvintele „ucazului" treaz" care spun, că se oprește vînzarea *cazonă* a rachiului: s'a lăsat o ferestruică pentru vînzarea în alt mod și chip, *necazonă*.

Astfel după războiu va avea și Rusia renașterea ei națională după evul mediu întunecat al ei din anii 1914—1915 petrecuți fără rachiu.

Rusi iesli veselie piti:
Ne mojem bez togo biti!

Sau în romînește:

Pentru Rusia e o veselie să bea: nu putem să fim fără aceasta...

Alexis Nour

Miscellanea

Ion Creangă

Lucrul e bizar și trist, dar e adevărat. Un sfert de veac a trecut dela moartea lui Ion Creangă și cel mai mare prozator al nostru a rămas un mare nedreptățit, și, dacă voiți, un mare necunoscut, cel puțin pentru o samă dintre confrații săi de azi într'ale literelor. Acești confrați și azi stăruesc încă a spune cu nevinovăție că Ion Creangă a fost un „scriitor popular". In aceste două cuvinte este și o ușoară nuanță de dispreț pentru un tovarăș al lui Ispirescu ori Anton Pann și o accentuare asupra literaturii artistice a lui Odobescu, de pildă. Nedreptatea aceasta mi se pare că i se făcea lui Ion Creangă și pecînd trăia. Și atunci, cași azi, cei ce vorbeau astfel de dînsul ori nu-l citiseră, ori nu erau în stare să-l înțeleagă.

Marele nostru Creangă este cel mai artist dintre prozatorii noștri. Paginile lui, fine, sclipitoare și mlădioase nu pot fi înțelese ușor și gustate de cititorii Esopiei și Alexandriei: e limba pe care-o vorbesc ei, e spiritul și sufletul lor, dar este artă, și ei în cărți nu caută decît fapte, spuse simplu cu subiect și predicat, ca pentru niște oameni simpli. Prin ce minune de neînțelegere au confundat tovarășii noștri literatura populară cu stilul lui Creangă, care este cea mai pură expresie a limbii romînești, a sufletului romînesc, care este cea mai curată lamură, sclipind ca un diamant de rouă în cupa unei flori; prin ce minune au ajuns să-l privească cu un protector aer de toleranță, într'o literatură rafinată, eu n'am ajuns să înțeleg și nici cred că voiu putea vre-odată înțelege.

Cum? sîntem așa de puțini cei ce-l admirăm și-l înțelegem?

încă nu ne-am înțeles asupra unui lucru care mi se pare limpede ca lumina zilei: că Ion Creangă este unic și neprețuit? că toți contimporanii lui, începînd cu Odobescu, toți înaintașii lui, și toți cei cari au venit după el, sînt mărunți pe lîngă dînsul?

Dacă toată arta și literatura Elinilor ar fi pierit, Venera dela Millo singură ar fi putut să păstreze sufletul lor în veacurile viitoare. Așa opera lui Creangă va păstra, în timpii ce vin, ca un cristal nepieritor, sufletul și caracterul poporului nostru.

Un sfert de veac a trecut dela moartea lui. In viață a fost un biet om năcăjit, purtîndu-și crucea suferințelor; mizeriile vieții și contimporanii s'au putut uni ca să-l scadă. Dar acum se depărtează în trecut și se înalță, și opera lui aproape fără pată trebue să-l așeze la locul ce i se cuvine, în fruntea scriitorilor acestei țări.—*M. S.*

† D. Anghel

Incă o draperie de doliu pe frontonul literaturii noastre.

Anghel a fost unul dintre puținii, cari, în timpul din urmă, au mai susținut un anumit prestigiu al scriitorului, în mijlocul unei vieți literare infectate de reclamă și cabotinaj.

Poet cu fantazie bogată și neastîmpărată, înamorat de forme și de colori, de sonorități și de imagini, Anghel a lăsat literaturii o operă restrînsă dar strălucitoare, de artist rafinat. Prin natura subiectelor sale, el a adus ceva nou, lărgind astfel domeniul inspirațiunilor artistice, iar prin cultivarea pasionată a formei a contribuit într'o largă măsură la îmbogățirea și perfecționarea materialului poetic: a sporit vocabularul literar cu o serie de neologisme pe care simțul său artistic, infailibil în această privință, le-a fixat în forme definitive.

Anghel a introdus în literatura noastră proza lirică prin excelență.

El nu a fost un creator sau evocator de viață: Chiar atunci cînd a vrut să ne poarte prin Iașul de altădată, el nu a reușit decît să-l populeze cu umbrele închipuirii sale. Dar fraza lui armonioasă și colorată ne-a încîntat întotdeauna prin strălucirea imaginilor și muzicalitatea ei.

Ceiace însă a rămas mai bun pe urma lui Anghel, sînt de sigur cele două volume de poezii și partea lui de colaborare la Cometa, Legenda funigeilor și Caleidoscopul lui Mirea.

Versul lui are o duritate de diamant. Fin și lapidar exprimă cu preciziune uimitoare cele mai discrete nuanțe. Nici un termen impropriu nu-i pătează opera, nici o umplutură nu-i dezonorează versul.

Această perfecțiune presupune mai întâiu de toate o onestitate artistică rară și cu atît mai scumpă, cu cît se pare că e mai puțin prețuită de exigențele modeste ale unui public cetitor tot mai numeros.

Dar scrupulozitatea artistului a fost desigur adeseori dăunătoare pentru poet. Artistul a temperat prea mult expresiunea mișcărilor sufletești vii și dezordonate. Căci e curios cum un om pasionat ca Anghel, cu porniri tenace și profunde, cu izbucniri violente, așa cum ni l-au arătat faptele, apare totuși din opera lui ca un poet, discret și măsurat, al nuanțelor... Artistul cerea armonie și simetrie. Artistul avea oroare de splendidele stridențe ale pasiunii, de strigătele inestetice dar sguduitoare ale sufletului. Iar pe de altă parte mîndria, obișnuită la oamenii de felul lui Anghel, îl făcea să arunce încă un văl de discrețiune asupra sbuciumărilor sale intime.

Am spus că Anghel a fost un pasionat.

El a făcut parte din familia nefericită a *impresionabililor*, care a dat lumii atîți artiști și poeți de valoare.

A avut o tinerețâ plină și risipitoare, a fost însă lipsit de mulțumirile banale dar sigure ale burghezului care'și netezește, cu o meticulozitate comică și odioasă, drumul până la mormînt.

Sufletul său, de o sensibilitate patologică, reacționa la orice contact, ca un trup fără epidermă, cu nervii descoperiți. Fiecare atingere mai brutală a vieții îi dădea un cutremur de durere. Așa se explică amorul său propriu chinuitor și iritabilitatea sa pe care, în timpul din urmă, a putut s'o exaspereze până și prostia trivială a unor gazetărași.

Ca atîția alții, el a dat mai mult decît a primit, ș'a căzut victimă înainte de vreme propriei sale moșteniri sufletești, — acest demon care răspîndește lumini și desfătări în afară, tortură și întuneric înlăuntru.

Sfîrșitul lui Anghel a avut ceva din misterul implacabil al unei fatalități.

Inmormîntarea lui a fost una din cele mai triste pe care le-am văzut. Lume puțină l-a urmat până la cimitirul din marginea Iașului. Doi-trei prieteni mai deaproape, cîteva rude, cîțiva admiratori necunoscuți, în fața sicriului descoperit pentru ultima oară, au ascultat cu frunțile plecate improvizația vibrantă a d-lui

Sadoveanu, care'și saluta prietenul în pragul veșniciei. Pe fața și pe mînile crispate ale mortului cădeau fulgi de zăpadă. A fost o zi incoloră și rece, parcă anume ca să tempereze regretul celui care, cu atîta hotărîre, se smulsese din mijlocul desfătărilor chinuitoare ale acestei vieți.—*G. T.*

Ludwig Franck

Intre victimele uriașei drame care singerează Europa, două figuri se desprind alături, învăluite dincolo de viață, in același nimb de lumină. Figura lui Jean Jaurès și acea a deputatului socialist Ludwig Franck.

Dacă marele francez a fost unul dintre oamenii reprezentativi ai epocii noastre, pentru socialismul ca și pentru întreaga democrație germană, Franck era un fruntaș eminent și una din marile sale speranțe.

Il văd parcă acum doi ani, ținînd o conferință în fața unei asociații studențești a Berlinului. Statura lui înaltă, trăsăturile expresive ale feței, focul privirii, aminteau multora figura lui Lassalle. Eloquența sa nu avea însă nimic din acea a agitatorului și a tribunului popular. Lipsită de acel magnetism care seduce și antrenează masele, în sobrietatea ei severă ea reușea totuși să cucerească spiritele prin logica ei viguroasă, îndărătul căreia apărea o cugetare ascuțită, o convingere profundă și calmă. Spiritul său larg și comprehensiv n'avea nimic din dogmatismul sectar și intransigent al ortodoxilor social-democrației germane. Conducător al nuanței revizioniste și abil tactician, el reușise să formeze în Baden, patria sa natală, faimosul bloc al stîngii și era partizanul convins al unei colaborări cu partidul radical în lupta pentru democratizarea Germaniei.

In Reichstag cuvîntul său avea multă autoritate și discursurile lui caracterizate prin nota lor mușcătoare și incisivă dădeau mult de lucru cancelarului ca și dreptei conservatoare.

Partizan fervent al unei apropieri între Germania și Franța, el fusese inițiatorul conferinței dela Basel la care au participat atîția parlamentari ai celor două nații. Acolo a cunoscut pe Jaurès care luptase mai bine de douăzeci de ani pentru același mare scop și plini de speranță în opera comună se despărțiseră aceste nobile suflete. Și cine ar fi putut crede că peste cîteva luni, unul trebuia să moară asasinat de un iresponsabil și celalalt să cadă ucis de un glonț francez pe colinele Lorenei! Nu e întâia oară cînd forțele istorice, în fatalul lor mers, au distrus cu brutalitate cele mai generoase aspirații.

Dar dacă concepția idealistă a istoriei nu-i un cuvînt zadarnic și dacă e adevărat că in lumea valorilor sufletești nimic nu se pierde, sforțările acestor doi barbați eminenți n'au fost și nu pot fi efemere. Și oricît de teribil ar fi momentul istoric prin care trecem, trebue să sperăm că va veni acel ceas, în care—pentru o generație mai fericită decît a noastră, generație care va putea și va ști să se ridice deasupra patimilor și a atavismului zoologic în care azi a recăzut omenirea—numele lui Jaurès și acel al lui Franck vor servi ca un simbol de raliare a celor două mari popoare ale occidentului în serviciul culturii eterne.

Din victimele războiului

De cinci luni războiul continuă fără încetare, pe uscat, pe apă, în aer, singerind mai mult decît a fost vreodată singerată, în milenara ei istorie, jumătate din populația acestui glob pămîntesc. Și coasa morții seceră necunoscînd îndurare, și loviturile ei oarbe nu vor să știe de inegalitățile sociale sau naturale care deosebeau sub lumina soarelui sărmanele noastre vieți. Intelectuăli, scriitori, artiști mor în același rind cu masele anonime pe altarul patriei comune. In această privință dintre toate națiile în luptă, Franța e poate cea mai crunt lovită și, zi pe zi, ea pierde „le meilleur de son sang".

Cea mai marcantă, poate, între figurile dispărute e acea a lui Charles Péguy. Generația tînără a Franței recunoștea pe unul din șefii săi în acest intelectual care rămăsese un țaran din Orleans, spirit primitiv de o viguroasă originalitate. In paginile lui de polemică aprinsă și pasionată, în versurile lui nemeșteșugite dar bogate în avînturi superbe, trăia ceva din sufletul mistic al evului mediu și din acel al artiștilor care ridicaseră vechile catedrale. Și moartea poetului care a scris în poemul „Jeanne d'Arc":

> Heureux ceux qui sont morts dans les grandes batailles
> Couchés dessus le sol à la face de Dieu

apare ca sfîrșitul dorit și logic al unei vieți însuflețite de cel mai pur idealism.

Un alt scriitor mort pe cîmpul de luptă e Art Roë (colonelul de artilerie Patrice Mahon) cunoscut prin frumoasele sale tablouri din viața militară publicate în „Revue des Deux Mondes", amicul lui Vogüé și al lui Brunetière, ofițer al cărui suflet contemplativ și de o rară nobleță era din familia morală a unui Alfred de Vigny.

Și alături cu el Charles Nolly (Căpitanul Détanger), autorul unor puternice schițe din viața colonială a Marocului și a Algeriei și locotenentul Ernest Psichari, nepotul lui Ernest Renan, autorul acelui vibrant „Appel aux armes" care a avut atît ecou în generația actuală, și în urma lor un lung cortegiu din servitorii mai obscuri ai condeiului...

Și toți mor pentru o înaltă idee care e poate o iluzie, acela că apără nu numai solul francez, dar servesc prin moartea lor,

cultura omenească! Reculeşi, cu capul descoperit ne închinăm în fața mormintelor deschise murmurînd versurile poetului Jean Lahor:

L'humble héros qui lutte et qui se sacrifie
S'offrant à la douleur, à la mort sans trembler
Seul t'apprendra les fins augustes de la vie...

Inştiințare

Ediția întăi a volumului *Aspecte din Civilizația Engleză* a d-lui I. Botez epuizîndu-se, *Viața Romînească*, pentru a putea satisface numeroasele cereri ce vin la Administrație, va tipări o a doua ediție.

RECENZII

C. Hogaş, *Pe drumuri de munte*, 1914, Iaşi, editura „Vieții Romineşti", pr. 2 lei.

Hotărît lucru că d. Callistrat Hogaş este un scriitor fără noroc.

Volumul de față, afară de cîteva bucăți, a fost scris acum vre-o 25 de ani, şi trebuia să apară atunci. Impresia pe care ar fi lăsat-o cetitorilor ar fi fost mai puternică, fireşte, —pentrucă volumul, deşi e scris de atîta vreme, pare că e scris astăzi...

„Viața Romînească" i-a republicat bucățile vechi şi unele nouă.

Acum doi ani volumul era tipărit, dar cînd să se pună în vînzare s'a văzut că avea atîtea greşeli de tipar, încît era imposibil să apară astfel în lume.

D. Hogaş n'avea noroc.

Astă toamnă înfîrşit volumul apare.. în timpul războiului european şi chiar în momentul culminant al preocupărilor noastre atît de puțin literare! O tăcere suverană l-a întîmpinat. Au tăcut nu numai cei care o fac din sistemă față cu scriitorii noştri puțin gălăgioşi şi cu operele bune, pe care nu pot să le guste,—dar şi acei care, în vremuri normale, ar fi fost în stare să prețuiască talentul original şi puternic al autorului nostru.

D. Hogaş este o apariție cu totul surprinzătoare în literatura noastră. Cîteva amănunte biografice ar îndreptăți şi mai mult această surpriză.

Inchipuiți-vă, acum *treizeci* de ani, un profesoraş de liceu într'un orăşel de provincie din Moldova. Cu ce fel de oameni ar veni în contact şi în mijlocul căror preocupări cotidiane ar trăi un profesor din provincie, astăzi, necum cu treizeci de ani în urmă, nu e nevoe să mai stăruim. Profesorul citeşte totuşi cu pasiune, şi mai ales literatura clasică a antichității. Intr'o bună zi, îmbracă un costum bizar, îşi caută un tovarăş de drum şi-o porneşte razna prin munții Moldovei. Iar la întoarcere, din propria-i pornire, dintr'o *necesitate* sufletească imperioasă şi tainică, s'apucă cu răbdare să-şi scrie impresiile... Dar ce impresii! Cîtă strălucire în stil, ce simț admirabil al realității vii în dialogurile cu țăranii, ce sentiment profund şi debordant al naturii! Insemnările lui din călătorie te poartă, cu o putere de evocare uimitoare, prin munții Moldovei de acum cîteva decenii, cu sălbăticia şi pădurile lor, cu satele văilor şi cu schiturile de călugări pierdute în splendoarea acelor singurătăți fermecătoare. Hălăucа şi Ceahlăul, Sihla, Durăul, Rişca, Pîngărații,—toate frumusețile sălbatice, care împodobesc cu măreție

creştetele Moldovei şi fac mîndria duioşilor ei admiratori, trec pe dinaintea cetitorului captivat. Şi cîte tipuri memorabile, cîţi călugări şi ţărani, cîte figuri gingaşe şi vii de ţărance şi de tîrgoveţe, cîte aspecte variate ale naturii, cîte popasuri şi peripeţii, cîte borşuri de chitici şi nopţi cu lună plină!

D. Hogaş intră în literatură cu talentul barbar şi primitiv, dar năvalnic şi strălucitor al unui poet epic din antichitate. Natura figurilor sale de stil, proaspete ca florile, sintaxa lui savantă, cu perioade largi şi cumpănite, abundenţa mîncărilor şi pornirea firească de a da proporţii neobişnuite personagiilor, toate îţi fac impresia că autorul nostru e un mic strănepot, după o eclipsă de veacuri, dar în linie dreaptă, al lui Homer.

Dacă viaţa şi împrejurările în care i-a fost dat să producă, i-ar fi fost mai prielnice, am fi avut în d. Hogaş pe unul din cei mai mari prozatori ai noştri.

Caragiale, rafinatul şi exigentul Caragiale, vorbea întotdeauna cu entuziasm despre bucăţile d-lui Hogaş, şi mai ales despre acel minunat episod cu *părintele Gherasdnufă*, din care ştia fraze întregi pe de rost.

Ne-ar trebui însă cadrul unui articol, iar nu spaţiul restrîns al unei recenzii grăbite, ca să putem spune tot ce se cuvine despre acest scriitor.

Fie ca aceste rînduri ale mele să atragă asupra lui atenţiunea măcar a acelor puţini iubitori de literatură înaltă şi autentică, pe care desigur că-i avem.

T. G.

***

C. Dobrogeanu Gherea. *Război sau Neutralitate*. Bucureşti, Socec, 1914. Preţul 80 b.

Din marele stoc de publicaţii referitoare la îndrumarea politicii noastre externe, broşura d-lui Gherea este una din puţinele ce pot arunca lumină asupra chestiilor astăzi în discuţia tuturor. Metodul, sistematizarea didactică, simplificarea şi reducerea fenomenelor complexe la forme schematice uşor comprehenzibile, încadrarea detaliilor în concepţii generale, humorul cordial—uneori prea familiar—chiar cînd aruncă torpila împotriva adversarului... au asigurat totdeauna scrierilor d-lui Gherea un acces larg înaintea cetitorilor şi i-au atras o simpatie aproape generală. D. Gherea, chiar cînd atacă, acordă oarecare compensaţii măgulitoare adversarului: astfel nu-l transformă în duşman. Iată de ce d. Gherea, deşi a pus în lumină ca nimeni altul ticăloşia şi ridicolul „oligarhiei" noastre, totuşi rămîne acel-aş „maestru" respectat de toate foile şefilor acestei oligarhii, atît de neîndurătoare faţă de alţii. In special, capitolul *Oligarhia şi Politica externă* redă cu atîta putere de dramatizare figurile unora dintre fruntaşii noştri politici, încît îi simţi trăind în *trama* unui adevărat poem eroico-comic, în care ei apar, prin faptele şi vorbele lor, cei mai *buni* eroi de comedie. Unul dă o formulă gravă, „leală şi definitivă", pe care apoi o înlocuieşte printr'o cadenţă de „intrare în acţiune"; altul se face colector de „fapte noi", pentru a putea legitima orice călcare de angajament şi orice inconsecvenţă; alţii se improvizează diplomaţi misionari şi cutreeră Europa căutînd să convingă guvernele respective de interesele propriilor lor ţări. La Capşa se proclamă în permanenţă superioritatea civilizaţiei ruseşti împotriva barbariei germane, se clasifică „patrioţii" şi se execută „trădătorii de neam"; aici se recrutează legiunea sedentară care vorbeşte şi hotărăşte, în numele opiniunii publice şi a întregului popor romîn; aici se somează guvernul să intre imediat în acţiune alături de Rusia, căci ţara o cere—biata ţară! Indărătul acestei comedii, d. Gherea face să se simtă tragedia vieţii celor şase milioane de Romîni, pe care nimeni nu-i întreabă, deşi viaţa şi viitorul lor istoric sînt puse acum în discuţie. Şi din planul acestui fond tragic, bufoneria „oligarhiei" noastre încetează să ne mai distreze; autorul pare că se înspăimîntă, cînd îşi dă seama că, de fapt, ea hotărăşte, în realitate, de soarta celor 6.000.000 de Romîni. Cu toată agrementarea cărţii prin glume şi spirite—care, desigur că au fost întrebuinţate de autor din dorinţa de popularizare, chiar în dauna susceptibilităţii sale estetice—îngrijorarea pentru soarta acestei ţări pluteşte în atmosfera ce se degajează din broşura d-lui Gherea, şi-ţi suggerează îndoeli amare. D. Gherea nu face parte dintre acei care susţin o chestie, ci dintre acei care îşi spun prin scris o credinţă. Credinţa în cele ce-a scris—şi nu altceva—a făcut din d. Gherea educatorul şi îndrumătorul unei generaţii, în ţara noastră. Credinţa numai poate pune ideile în funcţiune în economia vieţii unei societăţi, şi, fără ea, chiar genial reformator devine neputincios. Credinţa d-lui Gherea e cea formulată mai înainte de d. Tache Ionescu: *Neutralitatea*. D. Tache Ionescu însă nu şi-a exprimat o credinţă ci a formulat numai o teză care, tocmai pentrucă era teză, a primit titulatura pompoasă de *neutralitate leală şi definitivă* şi-a fost demonstrată ca o argumentaţie numerotată în vre-o 12 silogisme. Era deci firesc ca introducerea în această angrenare ingenioasă a unui „fapt nou" să răstoarne întreg aparatul silogistic. Schimbarea atitudinei d-lui Tache Ionescu e deci un fapt serios şi motivat, şi nu are dreptate d. Gherea, cînd îl socoate altfel. *Neutralitatea* d-lui Gherea nu e susţinută de silogisme juridice, ci-i sprijinită pe observarea şi analiza faptelor istorice necontestate. Cu toate acestea—deşi refuzăm aici de a discuta mulţimea propunerilor, şi deci şi propunerea d-lui Gherea, în privinţa atitudinei ce trebue să o ia Romînia în actuala conflagraţie europeană—observăm că d. Gherea greşeşte, cînd, bazat pe cîteva exemple istorice, d-sa afirmă că ţările mici se măresc numai prin neutralitate,—prin sîngele vărsat de alte ţări nu de ele (pp. 45—46). Seriozitatea însă cu care e scrisă cartea d-lui Gherea, analiza perspicace a faptelor, factura ştiinţifică, cu tot tonul ei uneori prea ziaristic, fac din ea o lucrare preţioasă pentru higiena sufletească a celor intoxicaţi zilnic cu ceia ce se scrie în politica externă a ţării noastre.

Fără a crede soluţia d-lui Gherea ca „definitivă" pentru îndrumarea ţării, recomandăm totuşi broşura cetitorilor ca „leală" şi clar luminătoare în multe puncte.

I. B.

***

Eugen Herovanu, *Tratat teoretic şi practic de Procedură civilă. Volumul I, prima fascicolă*. Iaşi 1915.

Nevoia unui bun tratat general şi metodic de Procedură civilă era demult resimţită la noi. Lucrările teoretice ale proceduriştilor din trecut—Tocilescu, Şendrea, Chebapce, Săndulescu-Nanoveanu—pe lîngă că erau necomplecte, erau şi învechite şi nu mai corespundeau, mai ales după reforma din 1900, necesităţilor curente.

Cît despre studiile de procedură apărute mai de curînd ele erau cu desăvîrşire fragmentare şi în general, o spunem fără ezitare, de o valoare îndoelnică. Totuşi trebuinţa unei lucrări moderne şi complecte era atît de mare încît un simplu Cod de Procedură adnotat, în care autorul s'a mulţumit să grămădească sub fiecare articol soluţii jurisprudenţiale alese fără mare discernămînt şi aproape la întîmplare, a putut avea un succes de librărie pro-

digios pentru țara noastră, epuizîndu-se în mai puțin de un an dela punerea sa în vînzare. De aceia salutăm cu o deosebită mulțumire apariția primei fascicole din Tratatul de Procedură civilă a d-lui Herovanu, care umple o lipsă mare și pare menit să ia locul de frunte în această direcție în știința juridică romînă.

Lucrarea în ansamblul ei va fi un tratat complect teoretic și practic de Procedură civilă romînă, asemănător spre ex. lucrării lui Garçonnet asupra Procedurii civile franceze. Din prefață vedem că autorul, părăsind planul adoptat de legiuitor, a urmat în clasificarea materiilor o ordine nouă care i s'a părut mai naturală și mai logică. Vom urmări cu mult interes aparițiile succesive ale diferitelor fascicole care vor completa lucrarea de față, dar însușirile care disting întreaga lucrare răsar din primile pagini cetite. In primul rînd o muncă cinstită și conștiincioasă condusă de preocuparea sinceră și vădită de a sluji cauza dreptății și a echilibrului social. O excelentă pregătire teoretică temperată cu o cunoștință practică a unui om de carieră, ceia ce face ca expunerea să nu ia nici odată acel caracter abstract și dogmatic, în care realitatea e deseori sacrificată pe altarul raționamentelor pur formaliste a normelor de drept. Dar mai presus de toate o adîncă pătrundere a principiilor de drept reliefînd calitatea dominantă a autorului, un fin spirit juridic cu o mare putere de analiză și de sintetizare. Această calitate mai ales se vădește în prima fascicolă, consacrată principiilor introductive generale ale procedurii. In această privință capitolul III secț. 1 relativ la nulități poate fi citat ca model de expunere adîncă și concentrată. Două exemple între multe altele. Natura proteică a cuvîntului „nulitate" o schițează autorul atît de complect și de succint în următoarea frază: „In terminologia curentă cuvîntul „nulitate" exprimă deopotrivă patru idei deosebite: a) însușirea unui act anulabil sau nul, adică ceia ce mai corect s'ar putea numi *anulabilitatea* lui (art. 208 pr. civ), b) cauza legală a invalidității actului (art. 735), c) excepția fundată pe această invaliditate (art. 111 bis) și d) efectul sancțiunii legale adică *anularea* sau desființarea actului (art. 736)".

De asemenea relevez în alt loc distincția făcută din punct de vedere al înțelesului lor tehnic între cuvintele uzuale „forme" și „acte de procedură": „Din lipsă de orientare uneori, termenii aceștia se iau unul în locul altuia deși ei nu sînt decît corelativi iar nicidecum sinonimi. Prin *forme de procedură* înțăleg toate rînduelile care privesc mersul procesului înaintea justiției și tot ce legea prescrie că trebue urmat atît pentru executarea hotăririlor cît și pentru diferite cazuri, pe care le are în vedere. Ele sînt condiții stabilite de lege pentru reglementarea tuturor raporturilor dintre particulari și organele justiției sau ale puterii executive... Intr'un înțăles larg, *acte de procedură* ar însemna orice operație juridică efectuată în materie fie de părți fie de organele justiției. Din acest punct de vedere forma ar fi ceia ce legea prescrie; actul ar fi însăși forma adusă la îndeplinire". E simplu și clar. Simți cum autorul se mișcă cu ușurință în acest domeniu primejdios al noțiunilor generale.

Inchei această mică dare de seamă asupra unei lucrări despre care nu am spus tot binele pe care îl merită, cu o observație asupra stilului. D. Herovanu care posedă o bogată cultură generală a muiat ariditatea stilului său juridic cu o ușoară și elegantă tinctură literară. Prin aceasta a făcut expunerea să mai plăcută fără a cădea în același timp în păcatul contrar

și a-și încărca prea mult stilul devenind astfel prolix ca autorul acestei recenzii și lipsit de claritatea trebuitoare unei opere științifice.

E. T.

***

Ch. Drouhet. *Alecsandri poet liric și romanticii francezi.* Extras din „Viața Nouă". București, 1914.

Lucrarea d-lui Ch. Drouhet studiază influențele exercitate de romanticii francezi asupra poeziei *lirice* a lui Alecsandri. Ea e o continuare și o complectare a studiilor precedente, publicate de d-sa în această revistă.

Fără îndoială, seria de articole a d-lui Drouhet formează studiul cel mai complect și cel mai competent care se putea scri cu privire la influențele franceze exercitate asupra lui Alecsandri. D-sa a adus o contribuție indispensabilă și prețioasă pentru istoria literaturii romîne. Un capitol important, nelămurit încă sau bazat pe afirmații superficiale, se poate considera azi ca definitiv închegat.

Lucrarea de față a d-lui Drouhet cuprinde două studii: *Alecsandri și Lamartine* și *Alecsandri, Victor Hugo, Théophile Gautier.*

In primul studiu autorul arată urmele influenței lui Lamartine, începînd cu fragmentul intercalat de Alecsandri în *Buchetiera dela Florența* (1840). Influența romanticului francez culminează în *Steluța*, asupra căreia d. Drouhet ne dă o analiză detaliată. Această influență e urmărită apoi într'un mare număr de poezii.

In al doilea studiu, autorul analizează influențele exercitate asupra poeziei lirice a lui Alecsandri de către Victor Hugo și Théophile Gautier.

Intr'un alt studiu d. Drouhet ne arătase pe larg influențele exercitate asupra poeziei *epice* a poetului „veșnic tînăr și ferice" (*V. R.* 1912, No. 5—6). Influența lui Hugo e mai redusă însă asupra poeziei *lirice* a lui Alecsandri și ea se manifestă mai cu samă, cum era și natural, în poeziile în care poetul cîntă frumusețile Orientului.

Insfirșit autorul arată urmele influenței lui Gautier în două din poeziile lui Alecsandri: *Mandarinul* și *Pastel chinez.*

„Chiar termenul *Pastel*—zice d. Drouhet—întrebuințat de Alecsandri ca denumire a culegerii poeziilor sale descriptive i-a fost foarte probabil suggerat tot de Théophile Gautier, care, în dragostea sa de a reda efectele picturii cu mijloacele poeziei, a numit *pastel* cutremurile sale celebre asupra „portretelor îngălbenite ale frumoaselor de altădată"".

Cred interesant să reproduc concluziile la care ajunge d. Drouhet în studiul său:

„E interesant de constatat că Alecsandri nu s'a adresat la părțile cele mai caracteristice, cele mai specific personale ale marilor lirici ai romantismului francez. Toată metafizica religioasă, toată filozofia socială, tot romantismul creștin sau umanitar precum și toate plăsmuirile vaste și nobile ale lui Lamartine l-au lăsat indiferent. Tot astfel n'a adoptat nimic din „maniera a doua" a lui Hugo: viziunele sale întunecate și sublime, destăinuirile apocaliptice, metaforele uimitoare și mai ales acea preocupare de a urmări misterul, de a cerceta nepătrunsul, de a atinge inaccesibilul, care umplu *Contemplațiile* și *Legenda Veacurilor.* Dela Théophile Gautier nici realismul intens și nemilos cu care autorul *Comediei morții*, asemenea artiștilor medievali, a evocat priveliști sinistre sau macabre; nici poezia voluptății ce înfioară tablourile unde, de astădată ca un contemporan al Renașterii, a slăvit frumusețea corpului femeesc; nici tendința de a rivaliza cu pictura, de a reda prin cuvinte relie-

ful, coloritul și nuanțele obiectelor, nici una din aceste trăsături n'a trecut la autorul nostru.

De fapt, numai părțile din opera lui Lamartine, a lui Hugo, a lui Gautier, pe care o sensibilitate, nu atît aprinsă, nici violentă, cît delicată, și o închipuire iubitoare, nu de înălțimi amețitoare de unde ai adesea o vedere turbure a realității, dar aplecată să orînduiască armonios, vesel și limpede universul, numai aceste elemente le-a reținut poetul nostru, al cărui fond sufletesc intim se împotrivea sbuciumului de simțire și avînturilor îndrăznețe ale închipuirii romantice. Educația franceză clasică pe care o primi în pensionul Cuénim din Iași și prepararea bacalaureatului la Sorbona contribuiră negreșit să întărească pornirile naturale ale sufletului său și să mențină pe poet în atitudinea aceasta particulară, de clasic moderat, de clasic cu lărgime de gust, față de poeții romantici din care s'a inspirat".

Studiind influențele franceze exercitate asupra lui Alecsandri, d. Drouhet ajunge prin urmare la concluzia că, deși influențat de marii romantici ai Franței, poetul e un clasic.

Pornind dela studiul critic al caracterului operei literare a lui Alecsandri, în lecțiile sale consacrate acestui scriitor (*Curs de istoria literaturii romîne moderne* 1910—1911), d. G. Ibrăileanu ajunsese la aceleași concluzii.

Chestiunea clasicismului și romantismului lui Alecsandri cred că e acum pe deplin lămurită.

C. A.

***

A. Philippide. *O rămășiță din timpuri străvechi: jioară=cristal.* 8°, 30 pag. Extras din Revista Arhiva, 1914.

Cuvîntul *vioară, ghioară, jioară* din expresiea *apă ~ ori curat ca ~* însamnă cristal și este vechiul grecesc ὕαλος, pronunțat *hüalos, üalos, üala*. „Comparația apei limpezi cu cristalul de munte ori cu cristalul artificial exista pe vremea lui Plinius și probabil a existat totdeauna, îndată ce omul a făcut cunoștință cu cristalul ori cu sticla asămănătoare cristalului."

Iar pentru a proba trecerea lui *ü* la *j, v, ghi* autorul face o largă discuție fonetică cu privire la reflexul romînesc al lui *oi* și al lui *l* latinești.

In treacăt autorul stabilește că *b* și *v* intervocalici aŭ căzut în doŭă rînduri în romînește.

Studiul este scris pe baza întregului material de care dispunem și străbătut de o pătrundere subtilă a problemelor în discuție.

Regretăm foarte mult că Dl Philippide, care posedă în manuscris studii filologice de cea mai mare valoare, ne împărtășește așa de rar din cercetările sale.

*

N. A. Bogdan. *Orașul Iași.* Monografie istorică și socială, ilustrată. Ediția II, refăcută și mult adăugită, [însoțită de] 550 de ilustrații. Iași, 1913—1915, [editura autorului], 4°, 522 pagini, prețul 15 lei.

Prin Iunie 1904 Dl. Penescu, pe atunci primar al Iașului, a însărcinat pe Dl Bogdan să scrie o monografie asupra orașului Iași, cu scopul de a fi oferită familiei regale, care între 1 și 4 Octomvre urma să viziteze orașul nostru.

Dl Bogdan, care încă de cîțiva ani înainte aduna știri despre Iași, a primit propunerea, s-a pus îndată pe lucru, și, la data fixată, Marele Rege primi *Orașul Iași, odinioară și astăzi*.

Cartea a interesat și s-a vîndut în scurt timp. Autorul a fost chiar răsplătit cu un premiu academic.

Pasionat de subiectul său Dl B. a adunat mai departe material și, după 9 ani de muncă, ne dă acum ediția a doŭa a cărții sale cu un plus de 300 de pagini și cu un foarte mare număr de ilustrații.

Cartea este împărțită în douăsprezece mari capitole și tratează Iașul din toate punctele de vedere.

Dl B. merită toată lauda pentru răbdarea, conștinciozitatea și perseverența pe care a pus-o în alcătuirea și publicarea acestei cărți, menită a pune în lumină importanța trecută și actuală a orașului nostru.

*

Iosif Popovici. *Dialectele Romîne (Rumänische Dialekte). IX Dialectele romîne din Istria, Partea I: Referințile sociale și Gramatica.* Halle a. d. S., Editura autorului, 1914, 8°, 152 pag.

Cu această parte Dl P. a încheiat studiul săŭ despre dialectul istro-romîn (partea a doua a apărut deja la 1909).

Avem acuma un material *sigur*, pe baza căruia se poate încerca un studiu istoric asupra dialectului istrian. Asupra textelor și asupra schiței de gramatică avem foarte multe observații de făcut (le vom face într-o lucrare specială).

Aici vom observa numai că dialectele moderne s-au adunat: în Italia de Italieni, în Franța de Francejì, în Germania de Germani, etc., numai guvernul romîn a crezut că dialectele romînești s-ar putea aduna de către un străin. Grație criticii temeinice făcute de Dl. A. Philippide, astăzi opinia noastră publică este convinsă că studiile (sic!) D-lui G. Weigand sînt lipsite de orice valoare. Să sperăm că într-o zi se va convinge de acest lucru și guvernul romîn, tăind subvenția cavalerului de industrie, și acordînd-o unui Romîn competent, căci, odată cu noŭăle împărțiri politice, unele fracțiuni de Romîni sînt condamnate la pieire, și este o datorie științifică-națională de a le salva măcar limba.

G. P.

***

Paul Seippel. *Romain Rolland.* L'homme et l'oeuvre. Paris, Librairie Ollendorff, 300 pg., Preț 3.50 lei.

Opera „Jean-Christophe",—un enorm roman în zece volume, dintre care ultimul a apărut acum cîțiva ani,—l-a făcut pe Romain Rolland universal cunoscut; pretutindeni în Europa și chiar peste ocean are admiratori și adepți; și studii asupra operelor sale apar cu mici intermitențe, mai în toate țările.

Paul Seippel, un profund cunoscător al scrierilor lui Romain Rolland, este și un prieten personal al autorului: și în studiul pe care-l prezintă utilizează multe explicări din scrisorile particulare, primite de la dînsul.

Studiul acesta este interesant și mult atrăgător.

Vom încerca o scurtă privire asupră-i. — In Franța scriitorii sînt abili meșteșugari ai stilului, spune Paul Seippel; Romain Rolland se ridică deasupra lor nu printr'o perfecțiune a acestei calități, ci prin o credință profundă și sinceră pe care o profesează, ca un apostol. Inainte de „Jean-Christophe", Romain Rolland scriesese, printre altele, despre Beethoven, Michel Angello și Tolstoi; pe acești eroi ai vieții îi prezinta pentru a înzdrăveni sufletele fără vlagă și voințile obosite înainte de a intra în lupta lumii.

„Jean-Christophe" este povestea generației dela 1885, cu criza-i sufletească și cu splendidul ei triumf. Eroul e un geniu muzical, născut pe malurile Rinului; trăește adolescența în Germania, unde critică și se revoltă împotriva mineiunii patriei sale; trece apoi în Franța — acolo cercetează totul, se luptă și birue. In urmă, patima cea mare a vieții lui și-o trăește în Elveția... „Jean Christophe" cuprinde deci trei țări, și obiceiurile și ideile care s'au vînturat în mintea generației lui, cu pasiunile ei nobile sau de rînd. Romain Rolland ne desfășură o teorie di-

dactică, pe care să o clădească pe fapte înadins adunate, ci creiază viața adevărată, însuflețită de cel mai înalt spirit, sincer și liber. Sînt preamărite izvoarele curate ale poporului, cu care trebue să se împrospăteze arta, în înțelesul larg al cuvîntului.

Romain Rolland ridică un imn vieții; el însă nu este din rîndul optimiștilor, cu sufletul îngust, care, fiind-că personal nu-s loviți de nenorociri, spun că „tout est pour le mieux dans le meilleur des mondes", își astupă ochii și nu se gîndesc decît la o „digestie fericită", — el cunoaște „pe oameni așa cum sînt, cu micimile, viciile și trădările lor, și totuși îi iubește". A vedea viața cu nedreptățile ei strigătoare, cu desamăgirile și cu imensa-i durere, și totuși s'o vrei; acest lucru ne învață Jean Christophe. „Viața este o luptă fără răgaz și fără îndurare, în care omul trebue să se lupte mereu, nu numai împotriva forțelor destructive din afară, ci și împotriva propriilor sale dorinți, împotriva gîndurilor tulburi care, cu viclenie, îl împing să se înjosească și să se distrugă". Invingînd o piedică, o durere — încerci adevărata bucurie.

„Să nu-i cerem lui Romain Rolland, spune Paul Seippel, ceia ce n'a vrut să dea — o certitudine definitiv stabilită. Să cercetezi fără răgaz; să rămîi sincer cu tine însuți — chiar cînd ar trebui să te contrazici; să păstrezi un spirit destul de deschis ca să poți primi orice adevăr nou, și o inimă destul de spontană ca să pricepi orice frumuseță neîncercată încă; să nu pierzi nădejdea în triumful unui ideal de dreptate; să sfarmi idolul acestui ideal, mincinos și mișel, care, întorcîndu-și ochii dela mizeriile vieții și dela slăbiciunile sufletului, nu-i decît o minciună eroică; să crezi cu tărie în Dumnezeul care se naște din durere și care ridică și susține pe oamenii cu bună-voință — cam aceasta pare a fi concluzia operei *Jean Christophe*, dacă vreți numaidecît o concluzie".

Rd. S.

REVISTA REVISTELOR

Revista Porturilor și Navigațiunii comerciale (Decemb. 1914).

In numărul de Decembrie al acestei reviste, care de obiceiu se ocupă cu chestiuni de specialitate, găsim un interesant articol de ordin general, datorit d-lui Eugeniu P. Botez, căpitanul Portului Constanța, despre **Chestiunea Dunării și strîmtorile.** Autorul constată că, prin intrarea Turciei în războiu, se grăbește dezlegarea marei chestiuni a strîmtorilor Bosforul și Dardanelele, și se întreabă ce viitor ni se pregătește nouă prin rezolvirea acestei probleme, care interesează în cel mai înalt grad comunicația noastră pe apă și prin urmare mare parte din viața noastră economică. De obiceiu acei cărora li se vorbește despre primejdia izvorită pentru noi din tendințele seculare ale Rusiei către Bosfor, răspund evasiv că: „Europa nu va lăsa strîmtorile pe mîna Rusiei" și mai ales că „Anglia se va opune", că „strîmtorile se vor neutraliza", etc. D. căpitan Botez darîmă cu succes acest argument al prietenilor Rusiei. D-sa arată că, dacă în trecut Europa Apuseană și mai ales Anglia a oprit pe Ruși de a pune mîna pe Dardanele, astăzi nu mai sînt aceleași interese pentru a împiedeca realizarea acestei năzuințe seculare; de cîțiva ani se constată dezinteresarea Angliei pentru chestia strîmtorilor din pricină că interesele Rusiei și Angliei în Orient s'au pus de acord prin limitarea sferelor de acțiune și prin concesii reciproce. Dealtfel Anglia industrială nu se întîlnește cu Rusia agricolă pe teren economic, ci numai pe teren politic și asta tocmai la hotarele Persiei și Indiei. Iar de cînd s'a deschis Canalul de Suez, de cînd grînele Americii inundă piețele europene și de cînd s'au deschis drumuri noi din centrul Europei spre Adriatica și Egeia, chestia Dardanelelor în sine a pierdut enorm din importanța sa pentru Europa Apuseană. In definitiv, azi singurele interesate direct în chestia strîmtorilor ca și a gurilor Dunării sînt: Rusia, Romînia și Austro-Germania. Cum însă pentru Englezi pericolul german este mult mai urgent decît cel rusesc e sigur că, după cum au și spus-o ziarele engleze, „decît să-i vadă pe Germani la Calais, mai bine-i vor lăsa pe Ruși în Constantinopol". Și e ușor de înțeles care va fi soarta economiei noastre naționale cînd vor fi stăpîni pe eșirile Mării Negre Rușii, care, ca și noi, au de dus „aceleași produse greoae și voluminoase în concurență pe aceleași piețe mondiale".

Buletinul societăţii numismatice romîne No. 21. (Ianuar-Iunie 1914).

Pe lingă contribuţiunea d-lui M. C. Sutzu la studiul pondurilor antice din oraşele noastre pontice şi un articol al d-lui C. Moisil cu privire la medaliile comemorative ale lui C. Brincoveanu, — conţine o **Interpretare a mobilelor eraldice de pe monetele Ţării Romîneşti** de d. general *V. V. Năsturel*. — In vremea cruciatelor, cavalerii ca să fie recunoscuţi de ai lor in timpul luptelor, cind aveau viziera coifului trasă pe faţă, au luat obiceiul de a-şi zugrăvi pe scut oarecare semne particulare (=embleme=blazoane). Primii domni munteni au pe monetele lor scuturi şi embleme. Fiul cel mai mare moştenia emblema întocmai; ceilalţi sau rudele trebuiau să „sfarme scutul" adică să mai adauge un semn particular. D. e. Vladislav Basarab arată pe moneta lui un scut despicat, jumătate fasciat, jumătate gol, şi un coif cu vultur pe el, aşa cum era blazonul tatălui său Nec. Al. Basarab. Radu I, fratele mai mic, a „sfărmat scutul" adăugind in cimpul gol o floare de crin. Inainte de a se angaja la un exerciţiu de luptă, cavalerii obişnuiau să-şi atirne scuturile la o fereastră, de un copac etc. ca asistenţii să observe blazoanele. Cind găsim deci pe moneta cu efigie a lui Mircea un scut inclinat (=atirnat), asta insamnă că Basarabii aveau drept de „faire fenêtre" ca şi cruciaţii. Insemnătatea eraldică a crucii, ce se află pe unele monete, e să distingă pe nobilul creştin probabil. Cind coiful e pe scut, scutul se zice timbrat; monetele cu scut timbrat sint mai recente, deci ele dovedesc mai multă ştiinţă eraldică. Ca ornament al coifului, sau virf, la noi e o acvilă. Cind de coif atirnă şuviţe, asta aminteşte obiceiul cavalerilor de a-şi imbrăca coiful cu fâşii de stofe colorate (ca scutul) pentru a fi feriţi de arşiţa soarelui.

— Intre comunicările d-lui C. Moisil de sub titlul *Monete şi tezaure monetare*, sint citeva foarte interesante, d. e. că in judeţul Tulcea s'au găsit bronzuri dela Traian; la Mănăstirea Caşiu (jud. Bacău) s'au găsit dinari dela Tito, Domiţian, Traian etc, pe lingă Buzeu dinari romani de pe la 209—53 in. d. Hr., dar mai ales sint preţioase monetele de argint găsite pe ţărmul bulgăresc al Dunării. Unele sint bulgăreşti, altele romineşti dela Vladislav I şi Radu I Basarab. Ele fac dovadă că aceşti voevozi, şi nu alţii de mai tirziu, au bătut monetele, căci Bulgarii au monete numai pină la 1370, şi in tezaurul găsit nu e nici o monetă romînească dela Mircea sau Mihail, ceia ce insamnă că monetele romîneşti şi bulgăreşti sint contemporane. O monetă a lui Radu I, cu legendă latină, de tip nou, are pe ea un cavaler cu armătură de fier, coif, scut şi suliţă.

La Nouvelle Revue (Decembrie, 1914).

După o suspendare de mai multe luni, marea revistă pariziană a reapărut pe Decembrie, redusă la jumătate din numărul de pagini de odinioară, şi ne-a sosit ca să ne infăţişeze concret aspectul nou — „reintoarcerea la barbarie" — sub care datorită groazavului războiu, se prezintă astăzi sufletul omenesc chiar la popoarele cele mai inaintate in civilizaţie. In adevăr, presa noastră ne-a vorbit cu multă insistenţă despre cruzimile săvirşite de Germani, a vorbit foarte puţin şi despre cele săvirşite de sigur şi de Francezi ori Englezi, ba chiar a pomenit şi de unele din marile şi multele săvirşite fără indoială de Ruşi, — dar toate acestea au rămas pentru noi *abstracte*: le credem in parte, căci sint inerente războiului şi trebue să fie in raport invers cu stadiul de civilizaţie al poporului care le comite, dar nu am avut imagina vie a lor şi prin urmare nici siguranţa pe care ţi-o dă contactul direct cu realitatea. Cind insă intr'o revistă serioasă, in care eram deprinşi să cetim studii documentate şi obiective, redate intr'o formă aleasă, găsim sub semnătura unui publicist cunoscut un articol pe care l-am arunca din mină cu indignare dela primele rinduri, chiar cind l-am găsi intr'un „ziar de scandal", atunci nu poate sa nu ni se stringă inima de durere la gindul că sufletul omului se poate cobori atit de jos. Ne pare rău ca trebue să ne ocupăm de un procedeu ce se obişnueşte cind e vorba de scos in relief tonul de discuţie al unui polemist prea aprins, dar va trebui să cităm citeva expresii intrebuinţate de Maxime Formont in articolul „**Războiul intelectual**", pentru a face şi cetitorului cit mai concret aspectul nou, de care vorbeam mai sus, al sufletului apusean. Deci pentru d. Maxim Formont, Germanii sint „une nation détestable", „peuple enflé de sa propre sottise". El poate vorbi cu seninătate despre „Cuistres germains" şi „sa férocite et son ignominie" ale Germaniei, care nu este decit „une Babel informe et criminelle", „un pays où tous mentent, depuis le pédant classieux jusqu'à l'empereur de cirque"... Iar limba germană este „le patois des brigands casqués et des cuistres à lunettes". Şi, bine inţeles, am reprodus numai citeva expresii dintr'un singur articol. Dar se va intreba cetitorul: de ce nu vorbesc despre cuprinsul articolului? Apoi cuprinsul este la inălţimea stilului: d. Maxime Formont declară „războiu intelectual" Germaniei şi, declarind că „civilisation allemande n'existe pas", şi că naţiunea germană n'a produs până acum nimic de valoare nici in literatură, nici in artă, nici in ştiinţă (puţinul ce nu se poate nega e de provenienţă străină), propune „suprimarea invăţămintului limbii germane" in şcoalele franceze.

Mărturisesc că pentru respectul cugetului omenesc, aşi fi preferat ca nici „La Nouvelle Revue" să nu mai fi apărut, după cum se pare că s'a intimplat cu „Mercure de France", care de la inceputul războiului nu ne-a mai sosit.

La Revue hebdomadaire (Decembrie 1914 şi Ianuarie 1915).

Presa franceză nu mai are o atitudine duşmănoasă impotriva noastră, ca anul trecut; cu aceiaşi profuziune cu care atunci ne arunca insulte, astăzi ne laudă, dindu-ne şi indemnuri. „La Revue hebdomadaire" in numărul din 19 Decembrie 1914 publică principalele pasagii dintr'o conferinţă a d-lui *G. Lacour-Gayet* despre: **L'opinion roumaine et la guerre présente**, ţinută la Paris cu prilejul unei manifestaţii filo-romine şi cind d-na Bartet a recitat, „in aplauzele unanime ale auditorului", o poezie ocazională de d-na Elena Văcărescu: „Même idéal"!

D. Lacour-Gayet parcă ne iubeşte: a vorbit cu elan despre o sală din Bucureşti pavoazată cu drapele romine şi franceze, incrucişate; despre Calea Victoriei cu vitrinele impodobite cu reviste pariziene de modă; despre pereţii incărcaţi cu reclame străine pentru varieteuri romineşti; despre limba franceză pe care a auzit-o pretutindeni in capitala Rominiei... Conferenţiarul spune chiar că, primblindu-se pe Calea Victoriei, avea impresia că trece pe una din cele mai frumoase străzi din Paris.

Legăturile adevărate de cultură intre Romînia şi Franţa sint cercetate, şi ele, de conferenţiar; şi imediat, printr'un salt de logică, aflăm că trebue să intrăm neintirziat in războiu — dacă iubim Franţa — alături de Tripla-Inţelegere. Trebue să intrăm in războiu şi fiindcă Franţa se luptă pentru dreptul naţionalităţilor; iar noi, re-

zemindu-ne pe acest drept, putem acum revendica cu succes dela Austria ținuturile locuite de Romini pe care întotdeauna le-am rivnit.

D. Lacour-Gayet nu ne spune însă dacă și Rusia se luptă tot pentru emanciparea naționalităților; uită complect Basarabia în care trăesc două milioane de Romini în primejdie de grabnică desnaționalizare; și, în caz de victorie a Triplei-Ințelegeri, nu se ocupă cu schimbările ce s'ar petrece în regimul strîmtorilor din Răsărit, de care atîrnă existența și independența noastră.

Rominia care nu vrea să se distreze pe tobogan ul sentimentalismului, va face — nădăjduim — o politică pur națională, înregistrînd deocamdată cu același calm laudele, ca și insultele, îndemnurile și refuzurile pe care i le adresează statele interesate.

Cetind unul după altul articolele felurite, semnate uneori cu nume ilustre, din această revistă cumpănită altă dată, simți o părere de rău că în lupta prin scris împotriva Germanilor, Francezii întrebuințează mai mult insulte decît argumente. Și chiar argumentele sînt împodobite cu spini și pălămidă. Legendara politeță franceză a dispărut.

Intr'un număr de Ianuarie cetim un articol: „La Marseillaise", de *Auguste Dorchain*, care—ca și Lacour-Gayet—a vizitat, în cursul anului trecut, țara noastră. D. Dorchain face istoricul cunoscut al acestui imn, despre care Lamartine spune că nu trebue „profanat în ocaziuni vulgare", ci trebue păstrat „ca o armă extremă, pentru marile nevoi ale patriei". Și astfel a fost păstrat.

Dar d. Dorchain îl aude pe întregul glob, cîntat de toate neamurile: „In Rominia unde, de curînd, Bucureștenii cîntau *Marseillaiza* arzînd într'o piață publică un drapel german, am auzit-o odinioară executată în toate fanfarele, și pretutindeni: de instrumentele muzicilor militare, de vioarele Țiganilor, de fluerul lui Pan al ciobanilor, în sălile de serbare și în strade, în jurul puțurilor cu petrol, în fundul minelor de sare, pe vapoarele și 'n bărcile Dunării..."

Marseilleza, la noi, ar fi deci un fel de „Deșteaptă-te Romîne", „neprofanat încă în ocaziuni vulgare", dar pe cale.

The Contemporary Review. (Octombre, Noembre, Decembre, 1914). E caracteristic suplimentul literar din No. pe Octombre al d-lui *J. E. G. de Montmorency* — **Shakespeare și Războiul.** Autorul e unul dintre Shakespeare-iștii cu autoritate, în special în analize de detaliu. De obiceiu e obiectiv și foarte judicios în observațiile critice. Cît de puternic a trebuit să fie dominat de atmosfera războiului ca el să strecoare observații polemice împotriva Kaizerului într'un studiu de literatură pură. Se pare chiar că și subiectul nu-i ales fără intenție. Face aluzii aproape ziaristice, sub protecția lui Shakespeare, referitoare la cele întîmplate în Belgia și asupra cauzelor războiului, pe pe care îl atribue ambiției Kaisorului. Autorul remarcă că cuvîntul „războiu" împreună cu cuvintele „iubire" și „moarte" sînt din cele mai circulatoare în vastul vocabular al lui Shakespeare. Scena de războiu, filozofia războiului, legile războiului, sînt deseori puse de marele dramatist în acțiune. Astfel Shakespeare pune în gura lui Henri V cuvintele: „Nimic să nu se ia din sate prin constringere, totul să fie plătit". Iată o lege a războiului mai respectată pe timpul Elizabetei decît acum, spune autorul.

In Shakespeare se arată grozăviile războiului și se suggerează oroarea de războiu, dar se scoate în evidență că este ceva mai rău decît războiul, față de care trebue să preferăm războiul. Acest ceva este sclăvia, în înțelesul larg al cuvîntului. Războiul purtat pentru libertate — fie religioasă ori politică — este bine-cuvîntat.

Războiul iscat din ambiții: acela e blestemat — el formează fondul tragic din piesa lui Shakespeare *Julius Caesar*; el aduce pieirea lui Antoniu.

In No. din Noembrie, aproape toate articolele se referă direct sau indirect la războiu. D. *J. E. G. de Montmorency* — **Cervantes și Războiul** aplică aceiași metodă de studiu, din același punct de vedere, marelui contimporan al lui Shakespeare. Autorul spune dela început că nu va studia humorul, puterea de ironie și calitățile literare minunate ale lui *Don Quijote*, ci va căuta să descopere părerea lui Cervantes asupra războiului și onoarei. Autorul ajunge la concluzia că Cervantes avea perfect aceleași păreri despre războiu și necesitatea lui ca și Shakespeare. Citează pasagii pentru a documenta afirmația lui, și sfîrșește printr'un pasagiu de apologie a războiului, care pare a fi însușit de autor ca un mijloc de propagare a ideii înrolării în războiul de acum. Faptele de arme sînt mai glorioase decît cele făcute prin sforțările minții numai, căci cele dintîi nu sînt numai corporale ci implică curajul moral și inteligența. Războiul pentru libertate e supremul bine, căci numai el asigură posibilitatea progresului în timp de pace.

In No. din Decembre, d. *J. E. G. de Montmorency* —**Patriotismul și Caracterul** — pare că-și sintetizează în observații generale constatările particulare referitoare la psihologia războiului consemnată în operile mari literare. Căutînd să lămurească conceptul patriotism, spune că e o expresie a personalității pe care o companie de copii cu căști de hîrtie și puști de lemn, dar cu entuziasmul în sufletul lor, îl arată mai bine decît îl poate lămuri definiția profesorului lor. Patriotismul este expresia vieții naționale a unui popor. El nu implică absolut loialitatea către o persoană sau circuirea sufletească către un loc, ci loialitatea către un ideal. Naționalismul însă implică sacrificiul de sine. Evreul, Țiganul, Bașmanul ne arată, în chipuri deosebite, cu înțeles adînc însă, ce e spiritul de naționalitate. Desigur nu e nici o asemănare între rasa ebraică de veche cultură, înapoiatul Bașman și barbarul Țigan. Ei sînt în toate privințile deosebiți afară de una în care se aseamănă: n'au patrie locală. Bașmanul nu simte nevoe de o patrie: Țiganul nu dorește una; Evreul a pierdut-o pe cea veche. Cu toate acestea, la toți instinctul de rasă e puternic: simțul de loialitate față de rasă, de naționalitatea lor le dă unitatea de popor. Există la toți aceștia o personalitate națională: și istoria arată că există și un ideal național de unitate politică și chiar teritorială. Ei pot dar să fie patrioți deși nu au țară, căci au loialitatea către naționalitatea lor. Patriotismul e în legătură cu caracterul individual, și tăria caracterului individual e în legătură cu puterea de influență a Statului asupra indivizilor. Căci într'un stat organizat puterea statului e conștient organizată și poate influența prin prosperitatea economică și educația publică a întări caracterele cetățenilor pe care-i administrează.

The North American Review (Octombre, Noembre, Decembre, 1914). — Aceste trei numere ale revistei americane conțin, fiecare, articole referitoare la marele războiu european și discută cauzele și responzabilitățile lui. Neutralitatea Belgiei și încălcarea teritoriului ei de armata germană e tratată de un colaborator francez cu destulă lipsă de obiectivitate, ușor de înțeles. D. *Sydney Brooks* — **Presa în timpul Războiului** — arată că pre-

sa pe timpul războaelor e un instrument cu două tăișuri. Raporturile între ea și public trebuesc regulate după interesele războiului și interesele naționale. S'a văzut în timpul războiului Ruso-Japonez și cel Balcanic că presa poate aduce mari neajunsuri războiului din cauza indiscrețiilor reportajelor de pe cimpul de luptă. In actualul războiu s'a introdus cenzura, chiar în Anglia. Scopul e de a se evita neajunsurile pe care experiența le-au arătat în războaele trecute; dar măsura și modul în care se aplică de Anglia — prin suprimarea corespondenților de războiu — scot la iveală alte neajunsuri. Desigur că indiscreția ziaristică poate fi dăunătoare mișcărilor militare pe cimpul de luptă, dar descrierea luptelor, aprecierile — și criticele chiar a luptelor care au avut loc — făcute de către corespondenți speciali, care au fost la fața locului, nu pot decît folosi războiului însuși. Contactul sufletesc dintre cimpul de luptă și națiune nu trebue întrerupt: numai așa se poate întreținea interesul, ardoarea și puterea de devotament a întregului popor; iar critica faptelor militare poate în multe cazuri împiedeca greșeli pe cimpul de bătae. Suprimarea corespondenților militari de pe cimpul de luptă a prevenit indiscreția, dar aduce alte mari neajunsuri însuși războiului.

Sir Arthur Quiller-Couch — **Compoziția în „Macbeth“** — insistă asupra detaliilor de tehnică dramatică a cunoscutei piese a lui Shakespeare. Arată cu cîtă cunoștință de efect asupra publicului Shakespeare întrebuința supranaturalul ca truc dramatic. Vrăjitoarele în „Macbeth“ sînt și o necesitate scenică, nu numai una dramatică. Intunerecul e întrebuințat foarte des în toate tragediile lui Shakespeare și desigur nu întîmplător. Autorul dovedește că Shakespeare avea o adîncă intuiție artistică și experiența îi făcuse și un adînc cunoscător al teatrului. Mai toate piesele lui Shakespeare au intriga luată din izvoare istorice cunoscute chiar din variante dramatice. Schimbările introduse de Shakespeare în țesutul poveștei arată geniul dramatic al lui Shakespeare. Deși în aparență fără importanță, aceste schimbări — după cum arată autorul — sînt de hotărîtoare putere scenică.

PREŢUL 4 LEI

TIPOGRAFIA „DACIA" P. & D. ILIESCU—IAŞ